

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ»

**Οι κοινωνικές αντιστάσεις στις πρώτες
εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 20^{ου} αιώνα**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της
Ιωάννας Σκριβάνου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου

ΑΘΗΝΑ 2008

Με την ολοκλήρωση της εκπόνησης της εργασίας αυτής, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά, την καθηγήτρια κα Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου για την αμέριστη βοήθεια και συμπαράστασή της, σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ 19 ^{ου} ΑΙΩΝΑ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ (1899-1922)	9
1.1 Το γλωσσικό ζήτημα του 19 ^{ου} αιώνα και η πρώτη «αστική» εκπαιδευτική μεταρρύθμιση Αθ.Π.Ευταξία- Αντιστάσεις.....	9
1.2 Η πορεία προς τον Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό	15
1.3 Το Παρθεναγωγείο του Βόλου. Μία ιδιωτική εκπαιδευτική πρωτοβουλία	20
1.3.1 Σκοποί στόχοι καινοτομίες.....	20
1.3.2 Η κλιμάκωση των κοινωνικών αντιστάσεων.	22
1.4. Ο Εκπαιδευτικός Ομιλος. Η θεμελίωση του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού	33
1.5 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913	36
1.5.1 Μία απόπειρα επικράτησης νέων εκπαιδευτικών αρχών.....	36
1.5.2 Οι αντιστάσεις των εκπαιδευτικών.....	43
1.6 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917	50
1.6.1 Νόμοι – Πρόσκαιρη επικράτηση αρχών Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού	50
1.6.2 Η επικριτική στάση του Γ.Χατζιδάκη για τη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.....	54
1.6.3 Η «καταδίκη» της μεταρρύθμισης. Η έκθεση της «επιτροπείας»	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΑΜΕΣΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ	70
2.1 Τα νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα	70
2.2 Η εκπαιδευτική πολιτική της «Επανάστασης» και η έμμεση επίθεση του προέδρου της Δ.Ο.Ε. Ε.Καραγιάννη.....	73
2.3 Ο Γ.Χατζιδάκης –Η αναβίωση μιας γνώριμης πολιτικής στο 3 ^ο διδασκαλικό συνέδριο 4/1923	77
2.4 Οι προτάσεις της εκπαιδευτικής επιτροπής (καλοκαίρι 1923) και οι αντιδράσεις που προκαλούνται.....	82
2.5. Η νέα μεταρρυθμιστική προσπάθεια στο Μαράσλειο Διδασκαλείο	89
2.6 Η κοσμοθεωρία του Δελμούζου που διέπει τη νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στο Μαράσλειο Διδασκαλείο	94
2.7 Πρόγραμμα – Μέθοδος του Μαράσλειου Διδασκαλείου.....	96
2.8 Οι νέες καινοτομίες στο Μαράσλειο Διδασκαλείο.....	103
2.9 Οι αντιστάσεις του τύπου (εφ.Εμπρός και εφ.Ριζοσπάστης).....	111
2.10 Οι αντιστάσεις του καθηγητή των παιδαγωγικών Σπ. Καλλιόφα (μέσω του Σ.Μελά)	114
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΡΙΝ ΤΟ ΞΕΣΠΑΣΜΑ ΤΩΝ ΜΑΡΑΣΛΕΙΑΚΩΝ	117
3.1 Οι θέσεις του Αντ.Καραγιάννη προέδρου της Δ.Ο.Ε.....	117
3.2 Η δέσμη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων (1924) και οι αντιστάσεις της Δ.Ο.Ε. για το μισθολογικό.....	120
3.3 Η εφ.ΕΜΠΡΟΣ βάλλει κατά των εκπαιδευτικών συμβούλων και των ανώτερων εποπτών.....	123
3.4 Η νέα επίθεση Σπ.Καλλιόφα και Απ.Καραγιάννη.....	125
3.5 Η μεταστροφή της εφ.Εστίας απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση	129

3.6 Η διαμάχη Αλ.Δελμούζου – εφ.Εστίας	131
3.7 Οι αντιστάσεις της εφ.Δημοκρατία και του Δελμούζου στην πολεμική της εφ.Εστίας και η παρεμβολή της εφ.Νεα Ημέρα	133
3.8 Οι αντιστάσεις της εφ.Εστίας & του καθηγητή Σπ.Καλλιόφα στις δηλώσεις Δελμούζου για τον «αναρχικό» δάσκαλο.	136
3.9 Οι αντιστάσεις της Επιτροπής Οικονομικών για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.	140
3.10 Το Εθνικό Συνέδριο και οι αντιστάσεις του τύπου και του Σπ.Καλλιόφα στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση	141
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΤΑ ΜΑΡΑΣΛΕΙΑΚΑ.....	148
4.1 Ο Τύπος πυρωδοτεί τις εξελίξεις στο Μαράσλειο Διδασκαλείο	148
4.2 Το σκάνδαλο ξεσπά	152
4.3 Νεες βολές του ΤΥΠΟΥ (ΣΚΡΙΠΤ-Ν. ΗΜΕΡΑ- ΕΣΤΙΑ) μετά το σκάνδαλο του Μαρασλείου.....	155
4.4 Οι στρατιωτικοί και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Μαράσλειου Διδασκαλείου	157
4.5 Η εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ χτυπά την αστική ιδεολογία του Μαράσλειου Διδασκαλείου	160
4.6 Το πόρισμα Λαμπα και οι αντιστάσεις που προκαλεί	168
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Η ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΥ.....	170
5.1 Οι νέες αντιστάσεις των στρατιωτικών	170
5.2 Η αντίδραση του εκκλησιαστικού τύπου και της Ιεράς Συνόδου.....	173
5.3 Οι θέσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και η απάντηση του Υπουργείου Παιδείας.....	174
5.4 Η Στάση της Δ.Ο.Ε. μετά το ξέσπασμα του σκανδάλου και το υπόμνημα των «συνεργαζόμενων» σωματείων	179
5.5 Ο Υπουργός Παιδείας Λιβαθινόπουλος «χτυπά» την μεταρρύθμιση	181
5.6 Η Έρευνα της εφημερίδας ΣΚΡΙΠΤ κατά της μεταρρύθμισης	183
5.7 Οι κατηγορίες του Δημ.Αιγινήτη και η απάντηση του Α.Δελμούζου.....	194
5.8 Η στάση της Εκκλησίας απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.....	201
5.8.1 Θέση Ιεράς Συνόδου (Φεβρ. 1926)	201
5.8.2 Η έκθεση του Μητροπολίτη Ηλείας 4/1926.....	202
5.8.3 Η θέση της εκκλησίας μέσα από τον μητροπολίτη Καλαβρύτων ΤΙΜΟΘΕΟ	203
5.9 Η έκθεση Παναγιωτίδη.....	206
5.10 Η έκθεση της τριμελούς Επιτροπής Π.Θεοδωρόπουλου, Σ.Καλλιόφα και Κ.Παπαζαχαρία.....	208
5.11 Οι ανακρίσεις από τη Γενική Ασφάλεια – η έκθεση Πεπονή.....	211
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΤΟ ΑΘΩΩΤΙΚΟ ΠΟΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΕΡΟΠΑΓΙΤΗ Γ.ΑΝΤΩΝΑΚΑΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΡΑΣΛΕΙΑΚΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΙΜΕΛΗ ΕΠΙΣΤΡΟΠΗ.....	213
6.1 Τα επιχειρήματα του Γ.Αντωνάκη και της τριμελούς επιτροπής για την καλλιέργεια ή μη της αντεθνικής συνείδησης στο Μαράσλειο Διδασκαλείο.....	213
6.1.1 Η καταγγελία των τριών δημοδιδασκάλων για την διδασκαλία της ιστορίας από την Ρ.Ιμβριώτη.	214
6.1.2 Η καθαίρεση των εικόνων των ηρώων της ελληνικής επανάστασης	217
6.1.3 Η επιστολή της κηδεμόνος κ.Τ.	218
6.1.4 Η επιστολή κάποιου διδασκάλου.....	219

6.1.5 Η κατάθεση του δημοδιδασκάλου Δ. Παπαϊωάννου.....	220
6.1.6 Η χρήση της δημοτικής γλώσσας.....	221
6.2 Τα επιχειρήματα του Γ. Αντωνάκη και της τριμελούς επιτροπής για την καλλιέργεια ή μη της αντιθρησκευτικότητας στο Μαράσλειο Διδασκαλείο .	223
6.2.1 Η κατάργηση του μαθήματος των Θρησκευτικών.....	223
6.2.2 Η κατάργηση διάφορων εκδηλώσεων πίστης.....	230
6.3 Τα επιχειρήματα του Γ. Αντωνάκη και της τριμελούς επιτροπής για την καλλιέργεια ή μη της ανηθικότητας στο Μαράσλειο Διδασκαλείο	231
6.3.1 Η κατάθεση του κ. Ι. Σ. ή Α.....	231
6.3.2 Η μαρτυρία του Ι. Θ. Σ.....	232
6.3.3 Τα μη ανακοινώσιμα στοιχεία.....	233
6.4 Άλλες αντιθέσεις του Γ. Αντωνάκη και της τριμελούς επιτροπής.....	237
6.4.1 Η αυτοδιοίκηση των μαθητών.....	237
6.4.2 Η Παιδαγωγική Ακαδημία.....	238
6.4.3 Ο τρόπος εργασίας του Γ. Αντωνάκη και της τριμελούς επιτροπής.....	240
6.5 Τα Γενικά πορίσματα των δυο εκθέσεων	241
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ	242
7.1 Η στάση του Υπουργού Παιδείας Θ. Νικολούδη	242
7.2 Η Στάση της Εκκλησίας.....	244
7.3 Η αποκορύφωση της επίθεσης της εκκλησίας «Η δίκη των αθέων»	250
7.4 Η διαφωνία μεταξύ Ιεραρχίας και Ιεράς Συνόδου για τη δίκη των «αθέων»	259
ΕΠΙΛΟΓΟΣ –ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	262
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	271

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Εκπαίδευση είναι ο χώρος που συστηματικά και οργανωμένα επιδιώκεται η απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων, αντιλήψεων που θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου. Αποτελεί έναν από τους βασικότερους θεσμούς του Κράτους που διαμορφώνεται από τις αλληλοσυγκρουόμενες σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στις διάφορες οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές ομάδες που το απαρτίζουν.

Το εκπαιδευτικό σύστημα εκφράζει σε κάθε εποχή την πολιτικοκοινωνική ιδεολογία της ομάδας εκείνης που έχει την εξουσία. Όταν για διάφορους λόγους οι κοινωνικές-οικονομικές ισορροπίες ανατραπούν και προβάλλει μια νέα πολιτική δύναμη που εκφράζει τα συμφέροντα, τις απόψεις μιας νέας κοινωνικής μερίδας, τότε αναπόφευκτα προβάλλεται το αίτημα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Μέσω της επιδιωκόμενης μεταρρύθμισης η ανερχόμενη ομάδα επιδιώκει να καταστήσει την εκπαίδευση ως αγωγός μεταλαμπάδευσης της νέας ιδεολογίας που πρεσβεύει στην κοινωνία.

Προφανώς αυτή η προσπάθεια συναντά αντιρρήσεις, γεννά φοβικά σύνδρομα για το νέο, προκαλεί αντιπαραθέσεις, οδηγεί σε πολιτικές συγκρούσεις από τους φορείς εκείνους που διακυβεύονται τα συμφέροντά τους και αμφισβητείται η κυριαρχία τους.

Μ'αυτή την εργασία θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε την ελληνική κοινωνία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σε μια εποχή που συνταράσσεται από μία τέτοια αλλαγή. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την τρικουπική διακυβέρνηση εκδηλώθηκε ένα εκσυγχρονιστικό νεοτερικό, αστικό ρεύμα που είχε τις ρίζες του στην Δύση. Αυτή άλλωστε η καταγωγή του και μόνο το κατέταξε στην κατηγορία του ξενόφερτου¹ αυτού που μπορούσε να υπονομεύσει τα πατροπαράδοτα ήθη, την θρησκεία και το καθιστούσε υπόλογο προδοσίας του "Έθνους.

Η αστική ιδεολογία, διέθετε ένα οπλοστάσιο ισχυρό με νεωτερικά προτάγματα. Πρότεινε την οικονομική πρόοδο, την κοινωνική δικαιοσύνη, που θα δημιουργούσε κλίμα ειρήνης και τάξης ανάμεσα στις κοινωνικές μερίδες, την ελευθερία που θα στηρίζεται στη γνώση και συναίσθηση της ευθύνης, την

---

¹ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*, Αθήνα, εκδ. Ολκός 1999, σ.14

ισότητα ως αποτέλεσμα των ίσων ευκαιριών για μόρφωση. Για την επίτευξη αυτών των αρχών, θεωρούσε επιτακτική ανάγκη την μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση, που θα μετέτρεπε το σχολείο σε μοχλό της οικονομικής ανάπτυξης και θα εξύψωνε το γενικό μορφωτικό επίπεδο μέσω της δημοτικής γλώσσας.

Εμείς, σε αυτή την εργασία, δεν θα προσπαθήσουμε να επαληθεύσουμε την ήδη διατυπωμένη ιστορική γνώση για το σισύφειο έργο των πρωτεργατών των αστικών εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων των αρχών του 20^{ου} αιώνα (1899-1928). Επιδίωξή μας είναι ο κοινωνικός προσδιορισμός των φορέων της αντίδρασης, καθώς και η επιχειρηματολογία που προβάλλουν στη διατύπωση των αντιρρήσεών τους.

Επιπλέον, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τους λόγους που οδήγησαν τους φορείς της αντίδρασης, ώστε να έχουν αυτή την αρνητική στάση στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, σε σχέση με τις μεταβολές που υπάρχουν στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της ελληνικής κοινωνίας.

Επίσης, θα επιχειρήσουμε την ανεύρεση των αιτιών του περιέργου φαινομένου της ανάσχεσης, ανακοπής των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, ακόμα και στην περίπτωση που οι ίδιες αστικές δυνάμεις είχαν την κρατική εξουσία. Ευθύνονται άραγε μόνο οι αντιστάσεις των παραδοσιακών τάξεων ή μήπως η δομή, η λειτουργία, οι ιδεολογικές αποκλίσεις των διανοουμένων και πολιτικών εκφράσεων της αστικής τάξης;

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερόμαστε σε κάποια ιστορικά προαπαιτούμενα ώστε να γίνει κατανοητή η διαδρομή του Δημοτικισμού από το 19^ο αιώνα στον 20^ο και η διαμόρφωσή του σε Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό. Επίσης αναφέρονται οι κοινωνικές ομάδες που αντιδρούν στις πρώτες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις (μεταρρυθμίσεις του 1899, Παρθεναγωγείο Βόλου, μεταρρυθμίσεις του 1913 & 1917), τα επιχειρήματα που προβάλλουν, καθώς και οι λόγοι που τους ωθούν στην υιοθέτηση αυτής της στάσης. Το κεφάλαιο κλείνει με την επίσημη καταδίκη των μεταρρυθμίσεων.

Στο Δεύτερο κεφάλαιο διαπραγματεύομαστε τις νέες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, που προτείνονται από την “επαναστατική” κυβέρνηση του Στ.Γονατά και τις κοινωνικές αντιστάσεις που αφυπνίζονται και πάλι. Αναφερόμαστε επίσης στην κυριότερη μεταρρυθμιστική προσπάθεια αυτή της περιόδου, το Μαράσλειο Διδασκαλείο, αναλύοντας τις αρχές, τους στόχους, τα προγράμματα, τις καινοτομίες που διέπουν τη λειτουργία του

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύουμε τις αντιστάσεις που προβάλλονται από τον διδασκαλικό κόσμο (Αντ.Καραγιάννης, Ευαγ.Δρόσος) καθώς και από τον Σπ.Καλλιόφα. Ακόμα θα παρουσιάσουμε τις αντιπαραθέσεις του τύπου (εφ.Εμπρός-Εστία-Νέα Ημέρα) για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Τέλος θα καταγράψουμε την οργανωμένη επίθεση της συντηρητικής μερίδας της κοινωνίας στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μέσω του Εθνικού Συνεδρίου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε εκείνα τα γεγονότα που στάθηκαν αφορμή για το ξέσπασμα του εκπαιδευτικού «σκανδάλου» των Μαρασλειακών καθώς, και τη συμβολή του τύπου τόσο στην πρόκληση όσο και στην ενδυνάμωση της αντίδρασης. Ακόμα παραθέτουμε τις αντιστάσεις των στρατιωτικών, της Εκκλησίας, της Δ.Ο.Ε, των συνεργαζόμενων επαγγελματικών σωματείων και του Υπουργού Παιδείας Λιβαθινόπουλου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο συνεχίζουμε με την παρουσίαση έρευνας της εφ.Σκριπτ όπου αντιπρόσωποι από διάφορους κοινωνικούς χώρους (πανεπιστήμιο, στελέχη της εκπαίδευσης, οικονομικοί παράγοντες) προβάλλουν την επιχειρηματολογία τους κατά των μεταρρυθμίσεων. Επιπλέον παραθέτουμε τις θέσεις του Υπουργού Παιδείας Δημ.Αιγινήτη και της Εκκλησίας της Ελλάδος. Τέλος αναφέρουμε τις εκθέσεις στελεχών της εκπαίδευσης που βάλουν κατά του έργου του Μαράσλειου Διδασκαλείου καθώς και τις ανακρίσεις από τη Γενική Ασφάλεια για το ίδιο θέμα.

Στο έκτο κεφάλαιο επιχειρούμε την αντιπαραθέση των επιχειρημάτων του αθωωτικού πορίσματος του αεροπαγίτη Γ.Αντωνακάκη για το Μαράσλειο Διδασκαλείο με αυτά της τριμελούς επιτροπής (Π.Ι.Θεοδωρόπουλου, Αγ.Παπαζαχαρίου, Σπ.Καλλιόφα), που το αναιρούν.

Στο έβδομο κεφάλαιο αναπτύσσουμε τη στάση του Υπουργού Παιδείας Νικολούδη μετά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Ακόμα στον απόηχο των Μαρασλειακών, αναλύουμε τις θέσεις της Εκκλησίας για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που πρότεινε ο Εκπαιδευτικός Όμιλος και για την ηγετική τριανδρία που οδήγησαν στη «δίκη των αθέων»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ (1899-1922)

1.1 Το γλωσσικό ζήτημα του 19^{ου} αιώνα και η πρώτη «αστική» εκπαιδευτική μεταρρύθμιση Αθ.Π.Ευταξία- Αντιστάσεις

Το αίτημα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα είναι συνυφασμένο με το κίνημα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού. Όμως αυτή η προσάρτηση του εκπαιδευτικού ζητήματος με το θέμα της γλώσσας δεν ήταν μια ευκαιριακή και πρόσκαιρη συνένωση. Στο γλωσσικό ζήτημα δηλ. η χρήση ή μη μιας γραπτής ενιαίας γλώσσας, έχουν επικαθίσει από το παρελθόν διάφορα ιδεολογικά σχήματα² όμως με τις αλλαγές των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών των αρχών του αιώνα η διαδικασία αυτή θα συνεχιστεί και θα συμπεριληφθούν και νέα.

Πολύ χρόνο πριν από την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης είχε αρχίσει ένας έντονος γλωσσικός αγώνας που είχε συνδεθεί με την Παιδεία. Κατά τον Χρήστο Λέφα, ο σπινθήρας του γλωσσικού ζητήματος, άναψε όταν ο μελετητής της ελληνικής και λατινικής φιλολογίας Ευγένιος Βούλγαρης παρατήρησε «... ότι ήρχισε να καταβάλλεται προσπάθεια όπως γράφονται εις την δημοτικήν γλώσσαν και σοβαρότερα έργα και φιλοσοφικά εισέτι συγγράμματα»³.

Σ'αυτήν την εποχή του ελληνικού διαφωτισμού η διαδικασία αναγνώρισης του ομοιογενοποιητικού στοιχείου του εθνικού συνόλου δεν ήταν ομαλή. Το στοιχείο αυτό ήταν η ενιαία γλώσσα που θα διαδίδονταν μέσω της παιδείας θα ενίσχυε την εθνική συνείδηση και θα ωθούσε σε απελευθερωτικούς αγώνες. Όμως μια τέτοια διαδικασία θα προσέκρουε σε βαθιές διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στους παραδοσιακούς φορείς της παιδείας,⁴ που εμπνέονταν από την «ρωμιό-βυζαντινή» παράδοση και από ένα στείρο ηθικοπλαστικό κλασικισμό με προσκολλήσεις στην «Μεγάλη Εκκλησία» και σε μια άλλη παιδεία που οραματίζονταν η εκκολαπτόμενη αστική τάξη, που στηρίζονταν «στα φώτα της Δύσης» και στην ορθολογική σκέψη, αλλά που και

² στο ίδιο, σ. 180-181

³ Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα 1942, σ. 368

⁴ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., ό.π., σ. 10.

ταυτόχρονα ασκώντας κριτικής τις δύο ελληνικές παραδόσεις λόγια και λαϊκή θα προσπαθούσε να τις ενοποιήσει ειδικά στο γλωσσικό ζήτημα⁵.

Η επικράτηση της μιας ή άλλης ομάδας αναφορικά με την γλωσσική αγωγή του έθνους δεν θα σήμαινε την επικράτηση απλώς μιας γλωσσικής μορφής. Από το είδος της γλωσσικής μορφής που θα επικρατούσε θα σηματοδοτούνταν μια διαφορετική κοσμοαντίληψη του ατομικού και συλλογικού.

Τελικά με την ίδρυση του νέου ελληνικού βασιλείου θα επικρατήσει η συντηρητική γλωσσική μορφή και αντίληψη ενώ η προοδευτική κατεύθυνση της φιλελεύθερης παιδείας των νέων κοινωνικών δυνάμεων θα ανασχεθεί.

Η καθαρεύουσα λοιπόν γίνεται η επίσημη γλώσσα του Ελληνικού Βασιλείου κατακτώντας όλες τις υπηρεσίες και επομένως και την εκπαίδευση αλλά και την λογοτεχνία με την επικράτηση της Ρομαντικής Αθηναϊκής Σχολής. Γι'αυτήν την επικράτηση του αρχαϊστικού πνεύματος οι λόγοι είναι πολλοί Ι.Κ.Θ. Δημαράς γράφει : *«Η θέληση της νέας Πολιτείας να υπογραμμίσει τις αρχαίες ρίζες, η θέληση του νέου ελληνισμού να τονίσει την αρχαία καταγωγή. Όλα αυτά γίνονται ιδιαίτερα έκδηλα από τη στιγμή (...) που έρχεται ο βαυαρικός νεοκλασικισμός και ο θάνατος του Κοραή (...) ως δύο αφορμές που συντελούν, θετικά η πρώτη αποθετικά η δεύτερη, για να ορίσουμε το 1833 ως αφετηρία μιας καινούργιας περιόδου του γλωσσικού ζητήματα (...) άλλες αφορμές θα κινήσουν προς το ίδιο πάλι αποτέλεσμα: η άφιξη του κ. Οικονόμου στην Ελλάδα, τον Οκτώβριο του 1834, η αντίδραση της ελληνικής λογιοσύνης στις θεωρίες του Φαλμεράυερ, η ίδρυση του Πανεπιστημίου»⁶.*

Αυτή όμως η συνεχής προσπάθεια ανάδυσης στοιχείων του παρελθόντος που αποδεικνύουν την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους δεν είχε μόνο το αρνητικό αποτέλεσμα, του καθαρισμού της γλώσσας από τον ελληνιστή Κόντο, είχε και ένα θετικό αποτέλεσμα. Την ανάπτυξη ιστορικών και λαογραφικών μελετών που βοήθησαν στο «βαθύτερο αντίκρισμα της παράδοσης μας»⁷. Σε ένα κοίταγμα της ελληνικής παράδοσης που φανερώνει

---

⁵ Ελευθεράκης Θ., *Εθνικό Σχολείο: Ιδεολογικές κοινωνικοπολιτικές και φιλοσοφικές συγκρούσεις στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg 2006, σ.32.

⁶ Δημαράς Θ. Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1833 έως 1881*, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών 1977, τ. ΙΓ', σ.471

⁷ Δελμούζου Αλ., *Το κρυφό σχολειό 1908-1911*, Αθήνα, εκδ. Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών 1959, σ.4

ότι «Η αρχαία Ελλάδα ζει μέσα στη σύγχρονη με τα ήθη και έθιμα τις παραδόσεις τα δημοτικά τραγούδια και το πνεύμα που καθρεφτίζουν»⁸.

Μέρος αυτής της παράδοσης είναι η δημοτική η γλώσσα που μιλάει ο λαός. Η ανάπτυξη της επιστήμης της γλωσσολογίας θα συμβάλει στην επιστημονική υποστήριξη της δημοτικής. Οι Γ. Χατζιδάκις, Δημ. Βερναρδάκης και Ε. Ροΐδης δείχνουν το δρόμο «Η δημοτική γλώσσα είναι φυσική εξέλιξη και όχι διαφθορά της αρχαίας και «ράκη» δουλείας»⁹

Η θέση της δημοτικής ενισχύεται, από την είσοδο της επτανησιακής λογοτεχνίας, με την ένωση των Επτανησίων (1864) που την χρησιμοποιεί και από το έργο «Το ταξίδι μου» του Γ. Ψυχάρη (1888) που κάνει «το νέο απολυτρωτικό κήρυγμα»¹⁰ για μια αποδέσμευση της γλώσσας από τον καθαρισμό και τον αρχαϊσμό «Με το κήρυγμά του και με το έργο του ο Ψυχάρης βοήθησε τους ομόγλωσσους του να σεβαστούν τον εαυτό τους, να γράψουν τη μητρική τους γλώσσα σπάζοντας τελειωτικά την αρχαϊστική παράδοση, χιλιετηρίδων»¹¹.

Με το «Ταξίδι» εγκαινιάζεται κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο, η δυναμική παρουσία στο προσκήνιο της πνευματικής ζωής της δημοτικής γλώσσας και αμφισβητείται πλέον ολοένα και εντονότερα το παραδοσιακό αρχαϊστικό ρεύμα¹².

Το μανιφέστο αυτό του δημοτικισμού είχε τόσο μεγάλη απήχηση επειδή οι ιδέες που διατύπωσε «ήρθαν σε αρμονία με τις ιδέες του τρικουπικού κοινωνικοπολιτικού πλαισίου»¹³. Οι συνδέσεις αυτές της δημοτικής μ'αυτό το πλαίσιο της έδωσαν την δυνατότητα να μετατραπεί, αργότερα όταν συνδέθηκε με την εκπαίδευση σε κίνημα συλλογικό, εθνικό, πολιτικό –φιλελεύθερο, επιστημονικό.

Είναι φανερό ότι στην τελευταία εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα επικρατεί ένας σημαντικός ιδεολογικός αναβρασμός ως επακόλουθο των οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων. Οι αστικές δυνάμεις αποκτούν συνείδηση του στόχους τους μέσα στον νεωτερικό εκσυγχρονισμό που προτείνει η τρικουπική

---

⁸ στο ίδιο, σ.14

⁹ στο ίδιο, σ.14-15

¹⁰ Τριανταφυλλίδης Μ., *Απαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, εκδ. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη Θεσσαλονίκη 1963, τ.Γ', σ.116.

¹¹ στο ίδιο, σ.117 .

¹² Ράπτης Γ.Π., *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του μεσοπολέμου στην Ελλάδα 1917-1940*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1997, σ.1167

¹³ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρένα, *ό.π.*, σ.27

διακυβέρνηση. Μέσα σ' ένα κράτος που διοικείται με τις αρχές του φιλελεύθερου κοινοβουλευτισμού που στοχεύει στην βιομηχανική ανάπτυξη και στην ενίσχυση του στρατού και του στόλου του για την αντιμετώπιση κάθε εθνικού προβλήματος οι οργανικοί διανοούμενοι¹⁴ θα διεκδικήσουν την ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του λαού για να οδηγηθεί η χώρα στην πρόοδο και την εθνική ενότητα.

Όμως η μόρφωση του λαού δεν μπορεί να γίνει μ'ένα εκπαιδευτικό σύστημα που χωλαίνει. Τα μειονεκτήματα αυτού του συστήματος εντοπίζονται στον συγκεντρωτικό χαρακτήρα της διοίκησης της εκπαίδευσης κάτω από τον απόλυτο κρατικό έλεγχο, στην προσήλωση του στην ομοιομορφία, στην μονολιθικότητα της μέσης εκπαίδευσης με το υπερφορτωμένο πρόγραμμα θεωρητικού –κλασικιστικού προσανατολισμού, στην υπερτίμηση των εξωτερικών χαρακτηριστικών¹⁵.

Οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι της εποχής θεωρούν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να μεταρρυθμιστεί. Σύμφωνα με τον «αντιρρητικό» λόγο που υψώνουν που αμφισβητεί τις καθιερωμένες και παραδεδεδεγμένες ισορροπίες η χρήση του γλωσσικού εργαλείου της δημοτικής θα δώσει εκείνη την αναζωογονητική ενέργεια που έχει ανάγκη η εκπαίδευση για να συμβάλλει στον φωτισμό του λαού.

Βεβαίως οι αντιστάσεις από τις παραδοσιακές δυνάμεις εξουσίας προς αυτή την πορεία εκσυγχρονισμού της «Εκπαιδευτικής διαδικασίας αποδείχθηκαν ισχυρές μιας και αυτή την περίοδο η Ελλάδα διέρχεται από μια βαθιά κρίση απ'την εφαρμογή του εκσυγχρονιστικού προγράμματος του Τρικούπη που την οδήγησε στην χρεοκοπία καθώς και από την διάψευση των αλυτρωτικών της επιδιώξεων.

“Η ταπεινωτικότερη ήττα του ελληνικού στρατού”¹⁶ στην Θεσσαλία το 1897 δεν καταρράκωσε ώστε προσωρινά την Μεγάλη Ιδέα, αλλά πέτυχε και ένα καίριο πλήγμα στην εξουθενωμένη ήδη ελληνική οικονομία.

---

¹⁴ Όπως λέει ο Γκράμσι στο έργο του *Οι διανοούμενοι*, «κάθε κοινωνική ομάδα, που γεννιέται στο πρωταρχικό πεδίο μιας ουσιαστικής λειτουργίας στον κόσμο της οικονομικής παραγωγής (δηλαδή κάθε νέα κοινωνική ομάδα που με την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων παίρνει στα χέρια της και ελέγχει την παραγωγική διαδικασία), δημιουργεί μαζί της οργανικά, ένα ή περισσότερα στρώματα διανοούμενων, που τις προσδίδουν ομοιογένεια και συνειδηση της αποστολής της, όχι μόνο στο οικονομικό πεδίο αλλά και στο κοινωνικό και στο πολιτικό»

¹⁵ Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, εκδ. Εσκα Αθήνα 2003, τ.Β', σ. κ.ά.

¹⁶ Παπαγεωργίου Στεφ., *Το ελληνικό κράτος (1821-1904)*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988, σ.157

Ταυτόχρονα όμως «η συντριβή του 1897 ήταν ένα σκληρότατο μάθημα αυτογνωσίας. Σα να ξύπνησε τίποτε απότομα το έθνος ολόκληρο από την μακαριότητα της εύκολης ικανοποίησης με την άνεργη προγονοπληξία, όπου το είχαν βυθίσει πολιτικοί και πνευματικοί οδηγοί, και ν'άνοιξε τα μάτια προς τη σύγχρονη πραγματικότητα και τις απαιτήσεις της»¹⁷.

Σ'αυτή την κατεύθυνση κινούνται και τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια 1899 του Αθ. Ευταξία που «αποτελούν μία από τις πρώτες και πιο γενναίες απόπειρες μεταρρύθμισης εκπαιδευτικού μας συστήματος εγκαινιάζουν μια καινούργια εποχή για την ελληνική εκπαίδευση στο επίπεδο των αντιλήψεων των προθέσεων και των εξαγγελιών, τουλάχιστον»¹⁸. Τα νομοσχέδια αποτελούν την πρώτη ολοκληρωμένη αστική αντίληψη για το σχολείο και την σχέση του με την κοινωνία.

Σταδιακά αρχίζει να εδραιώνεται στις τάξεις των διανοουμένων η κοινή αντίληψη «ότι μόνο μια σύντομη εργασία αναπλαστική, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, θα μπορούσε να ξαναδώσει αυτοπεποίθηση στο έθνος και να το βάλει στο δρόμο της αληθινής προκοπής»¹⁹.

Όμως συνάντησαν μεγάλη αντίδραση όχι μόνο από την αντιπολίτευση αλλά και από την ασθενή κυβερνητική πλειοψηφία και την αναποφασιστικότητα του πρωθυπουργού Γ. Θεοτόκη²⁰ γι' αυτό έμειναν στο επίπεδο των εξαγγελιών.

Τα νομοσχέδια²¹ αυτά για τον Γληνό «αποτελούσι σπουδαιότητα και δυνάμεθα να είπωμεν την πρώτην επιστημονικὴν συμβολήν εις την μελέτην των εκπαιδευτικῶν ημῶν πραγμάτων»²².

Εισαγάγουν για πρώτη φορά την αρχή της χρησιμότητας και της λειτουργικότητας της γνώσης. Σκοπός του 7άχρονου αυτοτελούς δημοτικού εκτός από την θρησκευτική ηθική και εθνική διαπαιδαγώγηση είναι η μετάδοση πρακτικών γνώσεων και η ιδεολογική διαπαιδαγώγηση. Γι' αυτό προτείνουν την εισαγωγή πολλών πρακτικών μαθημάτων καθώς και μάθημα για τα Δικαιώματα

---

¹⁷ Παπανούτσος Ε., *Δελμούζος*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα 1978, σ. 38

¹⁸ *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, επιμέλεια Χατζηιωσήφ Χρ., τ. Α', μέρος 2^ο, σ.189

¹⁹ Εφ. Πρωΐα (Αθηνών) 15-16/9/1936 (Έχει περιληφθεί στις Μελέτες και Πάρεργα (Δελμούζου) τ.2 σ. 218-231).

²⁰ *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, ό.π., σ. 203.

²¹ Το νομοσχέδιο περί Δημοτικής Εκπαίδευσεως» κατατέθηκε στις 15/5/1899 ενώ το «περί Μέσης και Ανωτάτης» στις 14/7/1899

²² Γληνός Δ., *Ένας άταφος νεκρός Μελέτες για το εκπαιδευτικό μας σύστημα*, εκδ. Ράλλης, Αθήνα 1925, σ.104

και τα Καθήκοντα του Συνταγματικού πολίτη. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το νομοσχέδιο για την 8χρονη μέση εκπαίδευση χωρίζοντας την στις τελευταίες τάξεις σε τμήματα (θεωρητικά και πρακτικά)²³.

Το θέμα όμως που προκαλεί τις μεγαλύτερες αντιστάσεις είναι η διαφορετική τοποθέτηση τους σχετικά με τη μορφή της ελληνικής γλώσσας που πρέπει να γίνει γλώσσα του σχολείου²⁴. Τα νομοσχέδια προτείνουν την κατάργηση των αρχαίων ελληνικών στο δημοτικό και την διδασκαλία της «νέας ελληνικής γλώσσας» (ως τέτοια νοείται η καθαρεύουσα). Για τους αντιδρώντες ο Υπουργός Παιδείας θεωρείται μαλλιαρός²⁵ και το νομοσχέδιο της δημοτικής εκπαίδευσως «απαύγασμα συγχύσεως φρένων προορισμένον δια το ανεφάρμοστον και το ολέθριον των διατάξεων του, να καταστρέψει την δημοσίαν εκπαίδευσιν ανατρέπον αυτήν από θεμελιων [...]

Παραλείπονται [το πρόγραμμα του Δημοτικού] μαθήματα ουσιωδέστατα, ως η στοιχειώδης αστρονομία και η γλώσσα η ελληνική²⁶. Εν αυτή τη Ελλάδι, τη χώρα της ελληνικής αρχαιότητας και των κλασικών σπουδών, οι μαθηταί των δημοτικών σχολείων δεν θα μανθάνωσιν ελληνικά γράμματα, θα εξέρχωνται δε αυτών, αγνοούντες εντελώς την γραμματική, μη δυνάμενοι δε να γράψωσι μηδέ καν επιστολήν και μη εννοούντες την γλώσσαν των Ελλήνων συγγραφέων, τουλάχιστον των πεζών, μηδέ την γλώσσαν της Εκκλησίας και του Ευαγγελίου. Τις είναι αυτή η νέα ελληνική γλώσσα, την οποίαν εκ του προχείρου και επιπολαίως θα διδάσκωνται οι παίδες των δημοτικών σχολείων; Πόθεν κατάγεται και πόθεν έρχεται; Έχει γραμματικήν; Έχει συντακτικόν; Θα δημιουργήσωσι και θα διδάξωσιν αυτήν οι Μαλλιαροί, ή θα φέρωμεν διδασκάλους Βουλγάρους διδάσκοντας γλώσσαν άνευ γραμματικής και συντακτικού; Νομίζει τις, μα την αλήθειαν, ότι οι συντάξαντες το νομοσχέδιον έπαθον έκστασιν φρενών, ή ότι εξυπηρετούσι καταχθόνια σχέδια πανσλαυιστών ή άλλων πολεμίων της ελληνικής γλώσσης και του ελληνισμού[...]²⁷

²³ Φραγκουδάκη Αν., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, εκδ.Κέδρος, έκδοση έβδομη, σ. 23-25

²⁴ Δημαράς Α., ό.π., σ. κ.ζ'

²⁵ «Το μαλλιαρόν νομοσχέδιον του κ. Ευταξίου», εφ. ΕΜΠΡΟΣ

²⁶ Δηλ. η αρχαία ελληνική γλώσσα.

²⁷ «ΑΠΑΥΓΑΣΜΑ ΣΥΓΧΥΣΕΩΣ ΦΡΕΝΩΝ», εφ.ΚΑΙΡΟΙ, 16-17/5/1899 από Δημαρά Α, όπ.,π.,, τ. Β' σ. 22 (103β).

Μέσα από αυτά τα σχόλια-κριτική της εφημερίδα ΚΑΙΡΟΙ για τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Ευταξία διαφαίνεται μια στροφή στο κατηγορητήριο των αρχαϊστών. Δεν περιορίζεται μόνο στην «διαφθορά» και τον «εκχυδαϊσμό» της γλώσσας που προκαλεί η δημοτική ούτε στις φιλολογικές παρατηρήσεις για έλλειψη γραμματικής και συντακτικού προεκτείνεται και ανάγεται σε θέμα εθνικής διακινδύνευσης.

Η μη επαφή με τους αρχαίους συγγραφείς με τη γλώσσα του ευαγγελίου μας απομακρύνει από το εθνικό μας παρελθόν. Άρα η γλώσσα συνδέεται με την διατήρηση του έθνους και της θρησκείας απαραίτητα στοιχεία της εθνικής μας συνείδησης για την αντιμετώπιση του πανσλαυικού κινδύνου.

1.2 Η πορεία προς τον Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό

Κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα το θέμα της εκπαίδευσης γίνεται πιο επίκαιρο και το ζήτημα που παίρνει δεσπίζουσα θέση μέσα σ'αυτή είναι το γλωσσικό η διάσταση ανάμεσα στην ομιλούμενη και διδασκόμενη γλώσσα. Οι νέες εκπαιδευτικές μεταρρυθμιστικές ιδέες που εκφράζει το εκσυγχρονιστικό ρεύμα του δημοτικισμού ενεργοποιούν τα αμυντικά σύνδρομα της κατακερματισμένης και αδιαμόρφωτης νεοελληνικής κοινωνίας²⁸ που καλλιεργούνται έντεχνα από τη μερίδα εκείνη των διανοουμένων που στηρίζει τον κλασικισμό την αρχαιολατρία.

Αυτή την δεκαετία το δημοτικιστικό ρεύμα ξεπερνά τον πρώτο του στόχο την καθιέρωση της δημοτικής στο γραπτό λόγο και «συναρθρώνεται με την εκπαίδευση» αποκτώντας την υπόσταση ενός κινήματος δηλ. μιας μορφής συσπείρωσης γύρω από συγκεκριμένους ιδεολογικούς άξονες²⁹.

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που θα ακολουθήσουν διακατέχονται από τις αρχές του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού όπως εκφράστηκαν από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο.

Η διαδικασία συνάρθρωσης ενός τέτοιου κινήματος δεν έγινε σ'ένα χώρο διανοουμένων μακριά από τις κοινωνικοιστορικές εξελίξεις της ελληνικής κοινωνίας. Το κίνημα βρέθηκε σε μια σχέση αλληλοεπίδρασης μ'αυτήν αλλά ταυτόχρονα εμπλουτίστηκε και με νέες ιδέες που έφεραν από την Ευρώπη η ηγετική τριανδρία του (Δ. Γληνός, Αλ. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης).

---

²⁸ Κορδάτου Γ., *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, εκδ. Μπακαράνη, Έκδοση, Αθήνα 1973 σ. 260-261

²⁹ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., ό.π., σ.26.

Ο Α.Δελμούζος (1880-1956), ο Δ.Γληνός (1882-1943) και ο Μ.Τριανταφυλλίδης μετά το τέλος των πανεπιστημικών τους σπουδών στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών μεταβαίνουν για μεταπτυχιακές σπουδές στη Γερμανία. Ο Αλ.Δελμούζος πήγε στη Γερμανία (1905-1907) πρώτα στη Λειψία και στη συνέχεια στη Ιένα. Εκεί γνώρισε των παραδοσιακή διδακτική την Ερβαρτιακή μέθοδο διαδασκαλίας και ήρθε σε επαφή με τον πρώτο Έλληνα κοινωνιολόγο και ιστορικό της μαρξιστικής σχολής τον Γ.Σκληρό³⁰ διαμορφώνοντας έτσι το φιλοσοφικό, ιδεολογικό, κοινωνικο-πολιτικό και επιστημονικό του πεδίο, δεχόμενος επιρροές από τη σοσιαλιστική σκέψη. Την ίδια περίπου πορεία είχε και ο Γληνός που βρέθηκε λίγο αργότερα (1908-1911) στην Ιένα και τη Λειψία για μεταπτυχιακές σπουδές. Ο δε Μ.Τριανταφυλλίδης συνέχισε στο Μόναχο (1906-1911) της σπουδές του στον τομέα της γλωσσολογίας³¹.

Το γλωσσικό ζήτημα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα εξαπλώνεται σε ολόκληρη την κοινωνία και τη συγκλονίζει συθέμελα. Συνδέεται με τους κινδύνους που απειλούν εκείνη την ώρα την ελληνική κοινωνία. Οι μεταφράσεις του Ευαγγελίου του Αλ. Πάλλη, που δημοσιεύει η εφ. Ακρόπολις του Βλάση Γαβριηλίδη τον Σεπτέμβριο του 1901, γίνονται η αφορμή για να αντιδράσει ο τύπος με την κατηγορία του πανσλαυισμού αναμοχλεύοντας και πάλι το θέμα της μετάφρασης των Ευαγγελίων που είχε προτείνει η Βασίλισσα Ολγα. Θεωρήθηκε ότι λόγω της σλαβικής καταγωγής βοήθησε με την διαφθορά της γλώσσας στην επιτυχία της βουλγαρικής προπαγάνδας για την αυτονόμηση της Μακεδονίας.

Οι αντιστάσεις δεν περιορίστηκαν μόνο στο τύπο αλλά έλαβαν και τη μορφή λαϊκού συλλαλητηρίου τον Νοέμβριο του 1901. Αντέδρασαν οι φοιτητές με την παρακίνηση του καθαρολόγου καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Γ. Μιστριώτη καθώς και οι Σύνδεσμοι Συντεχνιών Αθηνών-Πειραιά στράφηκαν εναντίον της μετάφρασης αυτής με «επιθέσεις εναντίον εφημερίδων, πορεία προς το παλάτι [αλλά και με] επιθέσεις στρατού εναντίον διαδηλωτών

---

³⁰ Παπανούτσος Ε.Π., *Α.Δελμούζος*, εκδ.Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1984,σ.33

³¹ Χατζηστεφανίδης Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, εκδ.Δ.Παπαδήμα, Αθήνα 2005,σ.170

θανατηφόρους συγκρούσεις (8 νεκροί και 80 τραυματίες) παραίτηση του μητροπολίτη, παραίτηση του πρωθυπουργού»³².

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Δ. Γληνού ότι αυτός μαζί με τον Μ. Τριανταφυλλίδη παίρνουν μέρος στα Ευαγγελικά από τη μεριά της «αντίδρασης»³³.

«Τα ευαγγελικά»³⁴ όπως ονομάστηκαν οι διαμαρτυρίες για τη μετάφραση του Ευαγγελίου καθώς και τα «Ορεστιακά»³⁵ ακολούθησαν δύο χρόνια αργότερα με τους ίδιους υποκινητές με θέμα το ανέβασμα της μεταφρασμένης τραγωδίας του Αισχύλου Ορέστειας αποτελούν δύο χαμένες μάχες για το δημοτικιστικό κίνημα γιατί ακόμα δεν έχουν διαμορφωθεί οι συνθήκες που θα το αναπτύξουν και θα το επιβάλλουν.

Παρόλο όμως τις αντιστάσεις που προβάλλονται για να αναχαιτίσουν την ορμητική παρουσία του δημοτικισμού ο δημοτικισμός κατακτά συνέχεια έδαφος και γίνεται αναπόφευκτα κυρίαρχη προϋπόθεση για κάθε εκπαιδευτική μεταρρυθμιστική προσπάθεια.

Στον απόηχο των «Ευαγγελικών» ο γιατρός Φ. Φωτιάδης από την πόλη εκδίδει το 1902 το βιβλίο «Το γλωσσικόν πρόβλημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις» φορτίζοντας το κλίμα γύρω από το γλωσσικό ζήτημα.

Οι επισημάνσεις του γύρω από την αναγκαιότητα της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση για την πληρέστερη μόρφωση των παιδιών, θα θέσουν τις βάσεις για την διαμόρφωση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Ενός δημοτικισμού που δεν θα περιορίζεται στην αλλαγή της γλώσσας αλλά θα επεκτείνεται γενικότερα στην αναγέννηση της παιδείας στην αλλαγή του προσανατολισμού και των στόχων του εκπαιδευτικού συστήματος και των μέσων που απαιτούνται και για την επίτευξη τους με την εφαρμογή των νέων παιδαγωγικών αρχών της «νέας αγωγής»³⁶.

---

³² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από 1881 έως το 1913*, εκδ. Αθηνών, Αθήνα 1977, τ.ΙΔ., σ. 408

³³ *Στη μνήμη του Δημήτρη Α. Γληνού μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενα του*, εκδ. Τα Νέα Βιβλία, Αθήνα 1946, σ.195

³⁴ Για τα γεγονότα των Ευαγγελικών επίσης βλ. α) Λέφας Χρ., *Ιστορία της εκπαίδευσης.*, εκδ. Ο.Σ.Β. , Αθήναι 1942, σ. 432-433 β) Μιράσγερη Μ., *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1982, τ. Β', σ. 160

³⁵ Για τα Ορεστιακά επίσης βλ. α) Δημαρά Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (1895-1967)*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1990, τ. Β', σ. 35-38, β) Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ελληνική εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, τ. Β' 20^{ος} αιώνας, σ. 16.

³⁶ Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δημιουργείται ένα εκπαιδευτικό κίνημα της Νέας Αγωγής και του σχολείου εργασίας που έχει στόχο την κατάργηση του Ερβαρτιανού

Αυτή η τάση διασύνδεσης του δημοτικισμού με την εκπαίδευση εκφράζεται και με την πρώτη συλλογική δημοτικιστική δράση, με την ίδρυση της Εταιρείας «Εθνική Γλώσσα» 1904. Σύμφωνα με την διακήρυξη της Εταιρείας³⁷ που συνέταξε ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, η χρησιμοποίηση της δημοτικής σ'όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής θα διευκόλυνε το κράτος να κάνει κατανοητή την πολιτική του και την ιδεολογία του αλλά ταυτόχρονα θα ενεργοποιούσε το λαϊκό στοιχείο και κυρίως των περιοχών της Μακεδονίας για να δυναμώσει τον αγώνα του για την επίτευξη του εθνικού σκοπού της διεύρυνσης των ελληνικών συνόρων πέρα από τη Θεσσαλία. Για πρώτη φορά μια ομάδα δημοτικιστών αποφάσισε να οργανωθεί όχι για να υπηρετήσει λογοτεχνικές ανησυχίες αλλά για να δράσει κοινωνικά³⁸.

Ο κ. Κορδάτος παρατηρεί ότι οι δημοτικιστές με την άμεση σύνδεση που κάνουν της γλώσσας με το έθνος και την εθνική ολοκλήρωση παρουσιάζουν εθνιστική διάθεση που μοιάζει εάν όχι και ταυτίζεται με την εθνικιστική διάθεση των αρχαϊστών μόνοι που οι δεύτεροι χρησιμοποιούν άλλο γλωσσικό μέσο³⁹ για τον «εξελληνισμό της Μακεδονίας».

Πριν ακόμα η τριανδρία του δημοτικιστικού κινήματος ιδρύει τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, που θα εκφράσει οργανωμένα τα αιτήματα του δημοτικιστικού κινήματος, για την εκπαίδευση, η παρουσίαση του βιβλίου του Γ. Σκληρού «Το κοινωνικό μας ζήτημα» από τον Δελμούζο⁴⁰ στο περιοδικό Νουμάς⁴¹ τον Αύγουστο 1907, θα εμπλουτίσει το προβληματισμό των

συστήματος, που στηρίζεται στην από «καθ'έδρα» διδασκαλία και στην παθητική απομνημόνευση του μαθητή. Στη θέση αυτού προτείνει ένα νέο σχολείο που η διδασκαλία και η μάθηση βασίζονται στην ελευθερία και την αντενεργόδραση του μαθητή. Η δε πρόκτηση της γνώσης γίνεται μέσα από τη δημιουργική ενασχόληση του κάθε μαθητή με τα αντικείμενα που αρμόζουν στο φυσικό του καθενός. Παράδειγμα τέτοιου σχολείου αποτελεί το Σχολικό Dewey που ίδρυσε ο J. Dewey στο Σικάγο 1894. Περισσότερες πληροφορίες για την Νέα Αγωγή στα βιβλία

α) Dewey J., *Το σχολείο και το παιδί* (μτ.φ. Δημ. Σωτηρίου), Αθήναι 1926, σ.1-44. β) Consinet R., *Η νέα αγωγή*, (μτφ Γ.Α. Βασδέκη), Αθήναι 1956, γ) Δανασσής-Αφεντάκης Αντ., *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής σκέψης (17^{ος}-20^{ος} αιών.)*, 2^η εκδ., Αθήναι 1985.

³⁷ Τσιριμώκου Μ., «Η ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου, πτ. Νέα Εστία», 1/1927, σ. 403

³⁸ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*, εκδ. Εστία, Αθήναι 2000, (1^η έκδ. Εκδοτική Ερμής Ε.Π.Ε. 1976) σ. κβ'

³⁹ Κορδάτος Γ., *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήναι 1973, (1^η έκδ. 1943), σ. 160.

⁴⁰ Ο Δελμούζος παρουσίασε το βιβλίο του Σκληρού με το ψευδώνυμο Α.Ν. τέλος με τίτλο «Στους δημοτικιστές» στο βιβλίο της Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*, ό.π., σ. 3-14.

⁴¹ Ο Νουμάς που κυκλοφόρησε 2/1/1903 με εκδότη Δημ. Π. Ταγκόπουλο γίνεται σιγά σιγά το επίσημο περιοδικό του δημοτικισμού εκδιδόταν για 23 χρόνια σε τρεις φάσεις α'1903-1917, β'

δημοτικιστών. Η μαρξιστική αντίληψη για την ερμηνεία της ελληνικής κοινωνίας και ιστορίας καθώς και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας και ρόλος του δημοτικιστικού κινήματος μέσα στους ταξικούς αγώνες που προτείνει ο Γ. Σκληρός θα προκαλέσει μια συζήτηση στις στήλες του Νούμα μέχρι το 1909 «που θα δείξει ότι στο δημοτικιστικό κίνημα που ως τότε εμφανιζόταν ως συμπαγές υπάρχουν ριζικά αντιτιθέμενες φιλοσοφικές κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις»⁴². Σύμφωνα με το υποθετικό σχήμα ταξικής διάρθρωσης της ελληνικής κοινωνίας του Γ. Σκληρού από την στιγμή που η ταξική συνείδηση θα οδηγήσει στην συσπείρωση εκείνων που υπερασπίζονται κοινά συμφέροντα, περιλαμβάνονται τρεις τάξεις η «πλουτοκρατία»-αστική τάξη, οι «μικροαστοί», οι «εργάτες προλετάριοι».

Εκτός από τους πολιτικούς κοινωνικούς αγώνες που θα διεξάγουν μεταξύ τους οι τάξεις θα προστεθεί και ένας αγώνας πνευματικός. Σ' αυτόν τον αγώνα ο Σκληρός τοποθετεί το γλωσσικό ζήτημα επιτυγχάνοντας την «ταξικοποίηση» και την «πολιτικοποίησή» του.

Το σκεπτικό του είναι το εξής: Η «Πλουτοκρατία» η οποία στηρίζεται σ'ένα σύστημα απατηλής ιδεολογίας που συμβάλλει στην διατήρηση της άγνοιας του λαού ώστε να μπορεί ευκολότερα να τον εκμεταλλεύεται, έχει συμφέρον την διαίωنيση ενός συστήματος εκπαιδευτικού που στηρίζεται στην καθαρεύουσα ώστε να ανακόπτεται ο λαός από κάθε παιδεία και συμμετοχή στην εθνική ζωή. Όμως για να ξεπεραστεί, αυτό το τέλμα που έχει βυθιστεί η πλειοψηφία του ελληνικού λαού θα αναγκάσουν τα μεσαία στρώματα και η εργατική τάξη να υιοθετήσουν την δημοτική γλώσσα ώστε να επιταχυνθεί η ανάδυση του λαού που θα οδηγήσει στην κινητοποίησή του και στην ανάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη. Τότε μόνο θα μπορέσει να επιβάλει και την κρατική ρύθμιση για την καθιέρωση της δημοτικής.

Το δημοτικιστικό κίνημα για να επιτύχει τον στόχο του πρέπει να ταυτιστεί με εκείνη την κοινωνική τάξη που το συμφέροντά της υπηρετούνται με την καθιέρωση της δημοτικής ώστε μέσα απ'αυτήν να ασκήσει πολιτική πίεση για την επικράτηση του δημοτικισμού⁴³.

1918-1924, γ' 1929-1932. Βλ. για περισσότερες πληροφορίες Καλογιάννης Χ.Γ., *Ο Νουμάς και η εποχή του (1903-1931) Γλωσσικοί και ιδεολογικοί αγώνες*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984.

⁴² Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ, όπ.π. σ. α

⁴³ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., ό.π., σ. η-θ.

Οι απόψεις αυτές άφησαν να διαφανούν οι δύο τάσεις του δημοτικιστικού κινήματος. Οι μεν εθνικιστές δημοτικιστές βλέπουν στην δημοτική γλώσσα την απόδειξη της εθνικής συνέχειας και συνοχής και στο δημοτικιστικό κίνημα την προωθητική δύναμη του εθνικού αγώνα. Οι δε σοσιαλιστές βρίσκουν στη δημοτική το πνευματικό όπλο της εργατικής τάξης για τους κοινωνικούς αγώνες και στο δημοτικιστικό κίνημα το καταλληλότερο φορέα για την διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών. Παρόλο την ανάδειξη αντικρουόμενων απόψεων το δημοτικιστικό κίνημα, συνεχίζει για δύο δεκαετίες, ακόμα, να τις συστεγάσει.

1.3 Το Παρθεναγωγείο του Βόλου. Μία ιδιωτική εκπαιδευτική πρωτοβουλία

1.3.1 Σκοποί στόχοι καινοτομίες

Μετά την επιστροφή του από την Γερμανία ο Α.Δελμούζος δημοσιεύει άρθρα στην εφημ. «Ακρόπολις» με τίτλο «Πρόσωπα και Πράγματα»⁴⁴ στα οποία τονίζει την αξία της δημοτικής γλώσσας για την αναγέννηση της παιδείας. Αυτά δεν προκαλούν μόνο ιδεολογικές αντιπαραθέσεις στα πλαίσια του δημοτικισμού, αλλά γίνονται η αφορμή για να αναλάβει την διεύθυνση και οργάνωση του δημοτικού ιδιωτικού τετραταξίου εκπαιδευτηρίου «Ανώτερον Παρθεναγωγείον Βόλου» τον Οκτώβριο του 1908 μετά από πρόταση του Δημητρ. Σαράτση⁴⁵.

Όπως γράφει αργότερα ο Δελμούζος ήταν μια «ευλογημένη ευκαιρία... για να γίνει στην πράξη η πρώτη δοκιμή του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού»⁴⁶. “Ήταν μια προσπάθεια για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που δεν εξαγγέλλονταν από την επίσημη κυβέρνηση αλλά από μια δημοτική αρχή με ιδιωτικό χαρακτήρα και πραγματοποιούνταν από ένα νέο παιδαγωγό που έφερνε την ευρωπαϊκή πρωτοπορία στην εκπαίδευση.

Με τις καινοτομίες που εισήγαγε στη σχολική ζωή και στη διδακτική μεθοδολογία συντέλεσε στην ανανέωση του ενδιαφέροντος των πολιτικών και εκπαιδευτικών παραγόντων της χώρας προς τις μορφωτικές ανάγκες του

⁴⁴ Δελμούζος Α, «Πρόσωπα και πράγματα», εφ. ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ

⁴⁵ Ο Δημήτρης Σαράτσης γιατρός στο επάγγελμα, φιλελευθερός διανοούμενος δημοτικός σύμβουλος του Βόλου και μέλος της Επιτροπής του Δημοτικού Συμβουλίου για τα εκπαιδευτικά θέματα του Δήμου Παγασών.

⁴⁶ Δελμούζος Α., *Το Κρυφό Σχολειό*, εκδ. Γαλλικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1950, σ. 320

γυναικείου πληθυσμού⁴⁷. Το «σχολείο του Βόλου» αποτελεί παράλληλα ένα ξεχωριστό σταθμό στην Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης σε μια περίοδο μάλιστα, κατά την οποία είχαν κορυφωθεί οι ατέρμονες θεωρητικές συζητήσεις, γύρω από το εκπαιδευτικό και γλωσσικό πρόβλημα. Ο Ι. Ξηροτύρης σημειώνει το 1972 για τη σπουδαιότητα του εγχειρήματος : «... ήταν μια προσπάθεια να δειχθεί στον ελληνισμό, ποιός είναι ο σωστός δρόμος, που θα μας φέρει στο εθνικό σχολείο, στο σχολείο που θα βοηθούσε το έθνος να εκπληρώσει τον προορισμό του»⁴⁸.

Πραγματικά η ιδιαίτερη διάσταση του «Βολιώτικου σχολείου» βρίσκεται στον πρωτοποριακό του χαρακτήρα. Κάτω από την επίδραση του, νεωτεριστικού παιδαγωγικού ρεύματος, του «Σχολείου εργασίας», εκεί στη στροφή του 20^{ου} αιώνα, και των αστικών αντιλήψεων για την χρησιμότητα και λειτουργικότητα των γνώσεων, το Παρθεναγωγείο του Βόλου γίνεται ο φορέας εφαρμογής νέων διδακτικών στόχων, διαφοροποιημένου προγράμματος και ρηξικέλευθων μεθόδων διδασκαλίας και σχολικής ζωής⁴⁹. Ο Αλ. Δελμούζος διευθυντής του ιδρύματος, συλλαμβάνει προδρομικά⁵⁰ αυτό το διάχυτο αίσθημα αλλαγής. «Μια γενική θέληση μεταβολής ριζικής»⁵¹ που υποβόσκει έντονα στο κοινωνικό συνειδητό και της δίνει μια συγκεκριμένη μορφή, με τις καινοτομίες που εφαρμόζει στο διδακτικό πρόγραμμα και ευρύτερα, στην εσωτερική ζωή του σχολείου.

Τα κύρια χαρακτηριστικά του μεταρρυθμιστικού του έργου συνοψίζονται στα εξής σημεία: ⁵²

- 1) Το Παρθεναγωγείο ήταν ιδιωτικός αυτοτελής τύπος σχολείου απαλλαγμένο από τη νομοθεσία της Πολιτείας και τον επαγγελματισμό, εργάστηκε για την απελευθέρωση του μαθητή. Η φοίτηση και προαγωγή στις τρεις τάξεις ήταν ακώλυτη χωρίς τήρηση της βαθμολογίας και

---

⁴⁷ Χαράλαμπος Γ. Χαρίτου, *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου*, εκδ. Ι.Α.Ε.Ν., Γ. Γραμ. Ν. Γενιάς, Αθήνα 1989, τ.1^{ος}, σ. 77

⁴⁸ Ξηροτύρης Ι., *Αλέξανδρος Δελμούζος*, Θεσσαλονίκη 1972, σ.7

⁴⁹ Χαράλαμπος Γ. Χαρίτου, *ό.π.*, σ.110-111

⁵⁰ Ε. Π. Παπανούτσου, Α. Δελμούζος, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1994, β' έκδοση σ. 91-92

⁵¹ Τσιριμώκου Μ., *Ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, Αθήνα

⁵² Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ελληνική Εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, τ.Β', σ.21-22

απουσιών και χωρίς βέβαια οι απόφοιτές του να αποκτούν το δικαίωμα συνέχισης σπουδών σε ανώτερο σχολείο ή σχολές.

- 2) Τα διδασκόμενα μαθήματα εντάσσονταν σε διάφορους κύκλους και όσα από αυτά είχαν θεωρητικό χαρακτήρα διδάσκονταν τις προμεσημβρινές ώρες, ενώ τα πρακτικά τις απογευματινές.
- 3) Οπαδός του εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, ο Δελμούζος εισήγαγε τη δημοτική γλώσσα στο σχολείο του και έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία των Νεοελληνικών μαθημάτων.
- 4) Περίορισε το χρόνο διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο σε μια ώρα την εβδομάδα και συμπεριέλαβε τη διδασκαλία τέτοιων κειμένων από μετάφραση στο μάθημα των Νεοελληνικών. Στην αρχαιολατρία του παλιού σχολείου αντέταξε τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας και του νέου ελλητισμού.
- 5) Αύξησε το χρόνο διδασκαλίας των τεχνικών και πρακτικών μαθημάτων : Ιχνογραφίας, Οικοκυρικών, Μουσικής, Γυμναστικής και Κηπουρικής.
- 6) Πρόσθεσε στο πρόγραμμα δύο νέα μαθήματα, την Ιστορία της Τέχνης και την Υγιεινή.
- 7) Εκτός από το κείμενο των Ευαγγελίων και τα βιβλία για το μάθημα των Γαλλικών, στο οποίο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση, άλλα βοηθητικά βιβλία δεν χρησιμοποιήθηκαν. Οι διδάσκοντες έδιναν χειρόγραφα ή πολυγραφημένα φύλλα ή σημειώσεις και οι μαθήτριες κρατούσαν σημειώσεις.
- 8) Εισήγαγε καινοτομίες στην οργάνωση της σχολικής ζωής, απομάκρυνε την ατμόσφαιρα του φόβου και τον αυταρχισμό από το σχολείο και έδωσε νέο πνεύμα στις σχολικές γιορτές, τις εκδρομές και περιπάτους και την υπαίθρια διδασκαλία.

Όπως ήταν φυσικό ένας τέτοιος εκπαιδευτικός πειραματισμός σε μια επαρχιακή πόλη που κυριαρχούσαν οι αντιλήψεις της «παλιάς» παραδοσιακής, και ιδεολογικά «δυσκίνητης» κοινωνίας θα προκαλούσε κοινωνικές αντιστάσεις.

1.3.2 Η κλιμάκωση των κοινωνικών αντιστάσεων.

Οι αντιστάσεις ξεκινούν από την στιγμή της λήψης της απόφασης της ίδρυσης ενός Δημοτικού Ανώτερου Παρθεναγωγείου. Ο Περ. Αποστολίδης δημοτικός σύμβουλος και σημαντικό στέλεχος της βολιώτικης κοινωνίας κατά τη

συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου για την ίδρυση του Παρθεναγωγείου προβάλλει διάφορα επιχειρήματα.

Επιχειρήματα που άπτονται στη μη χρησιμότητα ίδρυσης ανώτερου ιδρύματος θηλέων αφού είτε αυτή η ανάγκη ικανοποιείται από τις δύο ανώτερες τάξεις του 1ου δημοτικού σχολείου θηλέων είτε το επιβάλλει στη διατήρηση της ηθικής τάξεως. Ένας νεαρός διευθυντής δεν μπορεί να διευθύνει σχολείο νεαρών κοριτσιών⁵³. Όμως οι αντιστάσεις επεκτείνονται και εξηγείροντας την κοινή γνώμη της βολιώτικης κοινωνίας με την υποβοήθηση της εμπρηστικής αρθογραφία της εφημερίδας του Δημ. Κούρτοβικ «Κήρυξ». Χαρακτηριστικά αποσπάσματα αυτής είναι τα εξής: «... Κατά τι έχει να εξυπηρετηθή η πόλις αν τα κορίτσια των τραπεζιτών... λαμβάνουν ετήσιαν υποτροφίαν από τον Δήμον δια να τελειοποιηθούν εις τον χορόν και τα γαλλικά και το πιάνο; Τριάκοντα πλούσιοι ήθελαν να σπουδάσουν τα κορίτσια των... και αυτοί οι τριάκοντα έξυπνοι αριστοκράται ευρήκαν εικοσιπέντε χιλιάδες φτωχούς κουτοκράτες, δια να πληρώνουν τα δίδακτρα των δεσποινίδων των...»⁵⁴. «Δια να δημιουργήσετε το κονδύλι των 6 χιλιάδων του Δήμου, καταργείτε φωτοσβεστικώς τας ανωτέρας τάξεις του Δημοτικού Παρθεναγωγείου; Δεν φοβείσθε τον θεόν;...»⁵⁵. «... Εάν η πόλις ησθάνετο την ανάγκην να παρέχη παιδαγωγικήν μόρφωσιν εις τας νεανίδας της πόλεως, ας ιδρύετο ενταύθα παράρτημα του Αρσακείου... ας γείνη τούτο ως ιδιωτική επιχείρησις... Το περίεργον λοιπόν αυτό τέρας, το οποίον δεν έχει υπόστασιν, ούτε εξήγησιν...»⁵⁶. «... Τα πρώτα βήματα του περιέργου αυτού εκπαιδευτικού δημιουργήματος το οποίον ξεφύτρωσεν εν τω Βόλω, απέδειξαν ότι η απόπειρα αύτη έχει σκοπούς μαλλιαρωσύνης...»⁵⁷.

Μέσα από αυτά τα αποσπάσματα επιχειρεί η εφημερίδα να ρίξει το σπόρο της κοινωνικής διαφοροποίησης. Το σχολείο απευθύνεται στα κορίτσια της μεσοαστικής τάξης που έχει τα οικονομικά για να απευθυνθεί σε κάποιο ιδιωτικό εκπαιδευτήριο και όχι να επιχορηγείται με πόρους δημοτικούς. Μ'αυτό το επιχείρημα στρέφει τις υπόλοιπες τάξεις εναντίον της ίδρυσής του.

Επίσης με την πρόταση του για την ίδρυση παραρτήματος του Αρσακείου διαφαίνεται η επιμονή του «Κύρηκος» στην συντήρηση μορφών

⁵³ Χαρίτος Χ., *Το Παρθεναγωγείο και τα «Αθεικά» του Βόλου*, Αθήνα 1983

⁵⁴ Δημοσθένης Κούρτοβικ, εφ. Κήρυξ(Βόλου) 23.10.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁵⁵ εφ. Κήρυξ(Βόλου) 24.10.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁵⁶ εφ. Κήρυξ(Βόλου) 25.10.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁵⁷ εφ. Κήρυξ(Βόλου) 6.11.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

διδασκαλίας που διαιώνιζαν την πατροπαράδοτη μέθοδο της προσκόλλησης σαν αυθεντία του δασκάλου και στην αρχαιολατρεία μιας και το εν λόγω ιδιωτικό ίδρυμα αντιπροσωπεύει αυτή την νοοτροπία.

Επιπλέον οι βαρύτερες κατηγορίες που εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα και έμφαση στα αρθρογραφήματα του «Κήρυκος» αφορούν το γλωσσικό ζήτημα και εντάσσονται στη γενικότερη τακτική των γλωσσαμυντόρων της εποχής, που χρησιμοποιούν κάθε μέσο –ακόμη και τις γνωστές υπερβολές της γλωσσικής μυθολογίας για να συκοφαντήσουν τους δημοτικιστές. Ταυτόχρονα η αντίδραση στο δημοτικισμό σήμαινε αντίδραση στις νέες ιδέες που εξέφραζαν μια καινούργια αντίληψη για το κράτος και αντιστοιχούσαν σε διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα.

Μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα αυτής της πολεμικής είναι τα εξής : «... η ενταύθα απόπειρα έγινε μια έκφανσις του γενικού αγώνος της αιρέσεως (του δημοτικισμού). Ό,τι δεν επέτυχεν εις τα σχολεία των αρρένων, διότι εγκαίρως απεκαλύφθη, δυνατόν να παρέλθη απαρατήρητον δια τα θήλα...»⁵⁸. «... Η απόπειρα αυτή είνε έργον μαλλιαριστών». «Ο Νεαρός Μεσσίας ανήκει εις το τάγμα της μαλλιαρωσύνης, είνε δηλαδή της σχολής του Ψυχάρη, μάστορας της γλώσσης...»⁵⁹. «... Ελληνίδες διδαχθείσα μέχρι τούδε την λογικήν ελληνικήν γλώσσαν, εμπιστευθείσαι προς τελειοποίησιν αυτής εις ένα απόστολον του μαλλιαρικού φρενοκομείου...»⁶⁰. «... Εχάθησαν τόσοι παιδαγωγοί και γυμνασιάρχαι ορθόδοξοι και ανεκάλυψαν ένα γλωσσικόν επαναστάτην να στήση την σημαίαν του εν Βώλω;...»⁶¹ «Κατά παραγγελίαν του διευθυντού αι μαθήτριάι του προτύπου ΠαρθENAγωγείου συνέταξαν μίαν έκθεσιν.. Εις τας εκθέσεις των έγγραφαν «πλευρά». Όχι, λέγει ο καθηγητής των. Τι θα πη πλευρά; Παγίδια να γράψετε!... Καμαρώστε τα παγίδια των!!!...»⁶².

Τα παραλήρημα του «Κήρυκος» συνεχίζεται με πολλά παρόμοια και φτάνει στο αποκορύφωμα: «... Ποίος είναι αυτός ο νεωτεριστής, όστις ενόμισε τον Βόλον κατάλληλον δια να διδαχθούν τα κορίτσια την γλώσσαν του

⁵⁸ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 10.11.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁵⁹ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 6.11.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁶⁰ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 6.11.1908, από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁶¹ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 10.11.1908 από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁶² εφ.Κήρυξ(Βόλου), 11.11.1908 από Χαρίτου Χ. ό.π.

Σολωμού; -Ζαχαρένια μου, ένα τε/έλα δε σε σκουτελούλα... κ.λπ. Αυτού μας οδηγείτε;....».⁶³

Μια τελευταία ομάδα αντιρρήσεων του «Κήρυκος» ήταν αυτές που έθιγαν την ηθική ποιότητα του διευθυντή του ιδρύματος. «Νεανίδες ή βάσκουσαι παρεδόθησαν προς διαμόρφωσιν εις ένα 30ετή νεανία ανδρικού γένους και υποστάσεως⁶⁴ [...]δια να διδάξη (τας νεάνιδας) πως πρέπει να γείνουν οικοκυραί και πως πρέπει να γίνουν μητέρες»⁶⁵.

Πυροδότηση στις αντιστάσεις κατά του έργου του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου έδωσε η επίσκεψη του επίσκοπου Δημητριάδος Γερμανού Μαυρομάτη στις 10/2/1911 στο μέσο της τρίτης σχολικής χρονιάς που έγινε η αφορμή για τη διακοπή λειτουργίας του.

Η στάση της καθηγήτριας κ. Χριστάκου⁶⁶ της οποίας παρακολούθησε το μάθημα θεωρήθηκε ότι προσβάλλει την θρησκεία. Σημεία αυτής της προσβολής είναι ότι ο Δεσπότης παρακολούθησε, το μάθημα «όπισθεν των μαθητριών»⁶⁷, ότι στην ερώτηση εάν γίνεται πρωϊνή προσεχή, η καθηγήτρια απάντησε αρνητικά προβάλλοντας παιδαγωγικούς λόγους, ότι τον αποχαιρέτησε " χωρίς να φιλήση την χείρα του αρχιερέως»⁶⁸ και τέλος ότι «ύβρισε τον Δεσπότην ενώπιον των μαθητριών, αποκαλέσασα αυτόν βρωμοκαλόγερον»⁶⁹.

Μ'αυτήν την επίσκεψή του ο Δεσπότης επεδίωξε να αποκαταστήσει το κλονισμένο του κύρος. Μιας και είχε κατηγορηθεί για ασυνέπεια, για συκοφάντηση προσώπων και έργων για ηθικά παραπτώματα, για την κατασκευή κυκλωμάτων ραδιουργίας⁷⁰.

Άλλωστε και ο χρόνος που επέλεξε για να πραγματοποιήσει την επίσκεψή του δεν ήταν τυχαίος. Ταυτόχρονα εκείνη την εποχή διεξάγονταν η συζήτηση στην Ελληνική Βουλή για το γλωσσικό ζήτημα που οδήγησε τελικά την κυβέρνηση Βενιζέλου στο γλωσσικό συμβιβασμό(1911) με την

⁶³ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 9.11.1908 από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁶⁴ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 23.10.1908 από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁶⁵ εφ.Κήρυξ(Βόλου), 25.10.1908 από Χαρίτου Χ. ό.π.

⁶⁶ Η καθηγήτρια Πην. Χριστάκου ήταν γνώριμη παλιού του αντίδικου του Δεσπότη του αρχιμανδρίτη Παγώνη στο πρόσωπο της οποίας ήθελε να πάρει εκδίκηση, από Χαρίτου Χ. ό.π. σ. 123

⁶⁷ *Η Δίκη του Ναυπλίου στενογραφημένα πρακτικά*, εκδ. Γ. Βασιλείου, Αθήναι 1915 (Λιθανατύπωση εκδ. Διόνυσος, Αθήναι 1976), σ.239

⁶⁸ στο ίδιο, σελ. 7

⁶⁹ Δελμούζος Α., *Σαν παραμύθι, 1911*, (φωτ. ανατ. Μπάϋρον (1983), σ. 37

⁷⁰ Χαρίτος Χ., ό.π., σ. 124

συνταγματική καθιέρωση της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας του Κράτους.

Έτσι το κλίμα δυσφορίας της κοινής γνώμης ήταν οξυμένο κατά των δημοτικιστών. Το Ανώτερο Παρθεναγωγείο του Βόλου, ως «προπύργιο» των δημοτικιστών έπρεπε να παταχθεί. Ο Γερμανός Μαυρομάτης άλλωστε παρουσιάζεται ως πρόμαχος στον αγώνα κατά των Δημοτικιστών⁷¹.

Στην Αθήνα ο Γ. Μιστριώτης ιδρυτής της («Επιτροπείας Προς Έννομον Προστασίαν Της Εθνικής Γλώσσης» από το 1910 (ως αντιρροπή δύναμη του δημοτικιστικού Εκπαιδευτικού Ομίλου) ξεσηκώνει το φοιτητικό κόσμο σε συλλαλητήρια ζητώντας την απόλυση του δημοτικιστή γραμματέα του Πανεπιστημίου Κ. Παλαμά καθώς και για την προστασία της εθνικής Γλώσσας.

Μέσα σ' αυτό το φορτισμένο κλίμα η κοινωνία του Βόλου οργανώνει ένα μηχανισμό καταδίωξης του «μολύσματος» του Ανώτερου Παρθεναγωγείου.

Σ' αυτόν τον μηχανισμό συμμετέχουν⁷² ο μητροπολίτης Τρίκκης και Στάγων που ζητά από τον Δημητριάδος Γερμανό να πατάξει την «ασεβή και αντιεθνικήν εργασίαν», ο αρχιμανδρίτης Π. Ζάχος τηλεγραφεί στο Γερμανό: «(εκφράζω) τον ενθουσιασμόν μου επί τω θαραλλέω αγώνι κατά του μαλλιαρισμού, σοσιαλισμού, μασονισμού». Ακόμα με ψηφίσματα του «Ανορθωτικού Συνδέσμου Βόλου» και του «Συλλόγου των Τριών Ιεραρχών» που στέλνονται στην Ι. Σύνοδο, στο δημοτικό συμβούλιο κ.ά. «κατά της παρατηρουμένης εν τω Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο κατά της ορθοδόξου πίστεως και της ελληνικής γλώσσης διαστροφής». Την ίδια ώρα ο Σύνδεσμος Δημοδιδασκάλων Μαγνησίας δέχεται τηλεγράφημα του Μιστριώτη: «Συγχαίρω υμάς επί φιλοπατρίας. Σώσωμεν πάντες την φυλήν και εκκλησίαν».

Επίσης ο «Σύνδεσμος των εν Βόλω Συντεχνιών» με ψήφισμα του διαμαρτύρεται «επί τη στρεβλώσει της ελληνικής γλώσσης και παρακαλεί τας πολιτικάς της πόλεως αρχάς, όπως επιβλέπωσι την διδασκαλίαν των μαθημάτων του Παρθεναγωγείου». Ο βουλευτής Βόλου Μ. Μπουφίδης στη Βουλή «αποκαλύπτει τα σκάνδαλα του Παρθεναγωγείου (και διαπιστώνει ότι) ο

---

⁷¹ Ο Χαρίτος Χ. αναφέρει σε υποσημείωση επιστολή του Δεσπότη προς τον Γεωργ. Μιστριώτη ηγέτη των «Αθηναίων γλωσσαμυντόρων» με την ημερομηνία 28.2.1911, «.. Ευχαρίστως πληροφορώ υμάς, ότι το πνευματικόν μου ποίμνιον εξηγέρθη εναντίον χυδαίστων οίτινες ίδρυσαν Ανώτερον Παρθεναγωγείον όπου υπονομεύεται η εθνική γλώσσα και η θρησκεία...», Σ. Παπαδημητρίου, *Έργα και ημέραι Δημητριάδος Γερμανού*, εν Αθήναις 1941, σ. 450-451.

⁷² Χαρίτο Χ., ό.π., σ.127

κ. Δελμούζος κλονίζει την θρησκείαν, διαφθείρει την ελληνικήν γλώσσαν κ.λπ.»⁷³.

Το κλίμα γίνεται ακόμα εκρηκτικότερο με την συμβολή της αντιδραστικής εφημερίδας ο «Κήρυξ». Από τις στήλες της καλλιεργεί όλη εκείνη τη μυθολογία για αθεϊσμό για αντιεθνική δράση για μασονισμό των ανθρώπων του Παρθεναγωγείου.

Έτσι στην συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου στις 2.3.1911 αποφασίζεται το κλείσιμο του Σχολείου ενώ στην πόλη διοργανώνονται οχλοκρατικές εκδηλώσεις που θυμίζουν μέρες μεσαιωνικού σκοταδισμού. Οι ιερείς, ο Δεσπότης μιλούσαν και φανάτιζαν τον λαό ενώ οι καμπανοκρουσίες ήταν ακατάπαυστες.

Η εφημερίδα του Κούρτοβικ με τις κατηγορίες που εξαπέλυε εναντίον του προσωπικού και διευθυντή του Παρθεναγωγείου που αφορούσαν την «άντιθρησκευτική», την «αντιεθνική» και «ανήθικη» συμπεριφορά τους εξώθησε τον Δελμούζο και τον Σαράτση να υποβάλλουν μηνύσεις κατά των συκοφαντών τους. Όμως παρόλο την σειρά μηνύσεων εναντίον του Κούρτοβικ για συκοφαντία, εξύβριση και χρηματισμό, παρά τις δίκες και καταδίκες του, δεν απάλλαξαν τους κατηγορούμενους αλλά με την τακτική που εφάρμοσε ο εισαγγελέας πρωτοδικών Βόλου Γουλ. Τόμαν, μετατράπηκαν και πάλι σε κατηγορούμενους⁷⁴.

Με τον ευρύ κύκλο των ανακρίσεων του εισαγγελέα Τόμαν ξεκινά η δεύτερη φάση του Διωγμού εναντίον των ανθρώπων του Παρθεναγωγείου με επέκταση μάλιστα και σε πρόσωπα άσχετα με την λειτουργία του Ιδρύματος. Τα πρόσωπα αυτά ήταν στελέχη του Εργατικού Κέντρου Βόλου⁷⁵ όπου σύμφωνα με πληροφορίες του Κήρυκα γίνονταν αντιθρησκευτική και αντιεθνική προπαγάνδα και διδασκαλία ή άλλα πρόσωπα της περιφέρειας του Βόλου που βαρύνονταν μ'αυτές τις καταγγελίες. Ο εισαγγελέας Τόμας ήθελε να οδηγήσει

---

⁷³ Χαρίτος Χ., ό.π., σ.127

⁷⁴ Χαρίτος Χ., ό.π., σ.147

⁷⁵ Με την προσάρτηση της Θεσσαλίας 1884 το λιμάνι του Βόλου διακινούσε όλα τα εμπορεύματα του κάμπου. Έτσι η εμπορική του ανάπτυξη οδήγησε και στην βιομηχανική του ανάπτυξη στα τέλη του 11^{ου} αιώνα και αρχές 20^{ου} αιώνα με την προσέλκυση εργατών που με τηνς ειρά τους δημιούργησαν εργατικό σοσιαλιστικό κίνημα. Εκφραστής αυτού του κινήματος ήταν το Εργατικό Κέντρο Βόλου που έδρασε σε δύο κατευθύνσεις. Η μία πολιτικο-συνδικαλιστική για την βελτίωση των συνθηκών εργασίας και η άλλη επιμορφωτική με τη λειτουργία Νυχτερινής Σχολής που ως λαϊκό Πανεπιστήμιο που με διαλέξεις και μαθήματα επεδίωκε να μορφώσει τους εργάτες. Ομιλητές στην νυχτερινή σχολή ανάμεσα σ' άλλον ήταν ο Δημ. Σαράτσης και ο Αλ. Δελμούζος

το κατηγορητήριο στην «από κοινού σύστασιν προς τέλεισιν αξιοποιώνων πράξεων». Ενώ το μόνο κοινό στοιχείο των κατηγορουμένων μπορεί να ήταν η χρήση της δημοτικής.

Επειδή όμως στους κατηγορούμενους βρέθηκε και ο δικηγόρος Κ. Ζάχος⁷⁶ που έχριζε ειδικής δοσιδικίας, η εκδίκαση της υπόθεσης ανατέθηκε στον Εισαγγελέα Εφετών Λάρισας⁷⁷ Τιμ. Αμπελά. Με την έλευσή του εφέτη Αμπελά ξεκινά ο τρίτος κύκλος του Διωγμού εναντίον των υπευθύνων για την διάδοση των αθεϊστικών και αναρχικών ιδεών στο Βόλο και την περιοχή του. Κατά την διάρκεια των ανακρίσεων που κράτησαν έως 16.1.1912 η έρευνα επεκτάθηκε και στους κύκλους του Εργατικού Κέντρου Λάρισας.

Σύμφωνα με το βούλευμα (αρ. 13 της 16.1.1912) παραπέπονται σε δίκη τελικά 12 από τους ενεχόμενους. Ανάμεσα τους ο Δελμούζος και Σαράτσης με την κατηγορία της παράβασης των άρθρων 14 και 18 «περί εξυβρίσεων εν γένει και περί Τύπου»⁷⁸. Το βούλευμα καθιστούσε αρμόδιο για την εκδίκαση της υποθέσεως το Εφετείο λόγω ύπαρξης 2 δικηγόρων στους κατηγορουμένους.

Παρόλο που ο Δελμούζος και ο Σαράτσης υπέβαλαν αιτήσεις, «ανακοπής» του βουλεύματος του Εφετείου Λάρισας στον Άρειο Πάγο. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση ανακοπής και παρέπεμψε οριστικά τους δώδεκα κατηγορούμενους να δικάσουν ενώπιον του Εφετείου χωρίς να οριστεί ο τόπος και ο χρόνος διεξαγωγής. Έτσι ορίστηκε από τον 7/1912 ο τόπος που ήταν το Εφετείο του Ναυπλίου. Όμως λόγω πολλών παραγόντων (ενστάσεις κατηγορουμένων για μείωση της δυνατότητας τους υπεράσπισής τους πειθαρχική δίωξη ανακριτή Αμπελά διεξαγωγή Βαλκανικών πολέμων, Οκτώβριος 1912-Αύγουστος 1913), ημερομηνία ορίστηκε στις 16.4.1914 και διήρκησε 12 ημέρες μέχρι 28.4.1914.

Η δίκη του Ναυπλίου αποτελεί την τελευταία φάση των «αθεϊκών» του Βόλου. Αποτελεί σημείο αναφοράς για την κρίσιμη περίοδο της δημοτικιστής κίνησης και του εργατικού-σοσιαλιστικού κινήματος της νεότερης ιστορίας της Ελλάδας.

---

⁷⁶ Ο Κ. Ζάχος ήταν πρόεδρος «Πανεργατικού Συνδέσμου Η Αδελφότης» και εκδότης της εφημερίδος «Εργάτης του Βόλου» που ήταν όργανό του.

⁷⁷ Χαρίτος Χ., ό.π., σ.148-149

⁷⁸

Οι πρωτεργάτες του Παρθεναγωγείου αλλά του πρώτου Εργατικού Κέντρου της χώρας βρίσκονται στην τελευταία φάση της δικαστικής τους περιπέτειας⁷⁹.

Σύμφωνα με το παραπεμπτικό βούλευμα του Αρείου Πάγου, το κατηγορητήριο είχε συμπυχθεί σε δύο άρθρα. Η εκφώνηση του κατηγορητηρίου από τον εισαγγελέα Σ. Σωτηριάδη είχε ως εξής: «Κατηγορώ τους... (εκφώνησε τα ονόματα των δώδεκα κατηγορουμένων) ότι υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι απεφάσισαν την εκτέλεσιν των επομένων πράξεων και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν. Α) Κατά διαφόρους εποχάς από του Σεπτεμβρίου 1908 μέχρι τέλους Μαρτίου του 1911 εν Βόλω, Λαρίση κι ιδίως εν τω Εργατικώ Κέντρω και τω Ανωτέρω Παρθεναγωγείω Βόλου, προσεπάθησαν δια ζώσης, δια διδασκαλίας και δι'εντύπων φυλλαδίων να ελκύσωσι προσηλύτους εις λεγόμενα θρησκευτικά δόγματα, τουτέσι την αθείαν, με τα οποία ενεργούμενα είναι ασυμβίβαστος η διατήρησις της πολιτικής τάξεως διδάσκοντες ότι δεν υπάρχει Θεός, ότι η θρησκεία αποτελεί την άρνησιν της σκέψεως ότι προπαντός πρέπει να εκριζωθή η ρίζα του κακού, η θρησκεία, ότι ο άνθρωπος εδημιουργήθη υπό πιθήκων, ότι ο Θεός είναι ένα αγγούρι, ότι η πατρίς είναι πόρνη και στρίγγλα μηριά και η θρησκεία μαστροπός, και τον σκοπόν των εν μέρει κατώρθωσαν προσελκύσαντες εις τας δοξασίας ταύτας πολλούς, ήτοι τον Διονύσιον Σκούταρην, Απόστολον Καρασεϊνήν, Α. Πανταζόπουλον., Π. Τζορβάν και πολλούς άλλους. Β) Κατά τους αυτούς τόπους και χρόνους, δια ζώσης και δι'εντύπων φυλλαδίων και δια διδασκαλιών εν τους καφενίσις και εις άλλα κέντρα δι'ομιλιών δημοσία γενομένων εξεφράσθησαν εις πρόσκομμα άλλων μέτρον προσβάλλοντα το οφειλόμενον σέβας προς τον Δημιουργόν του Παντός, και εξέφραζον δημοσία τοιαύτας αρχας, δόξας και φρονήματα, τα οποία αντιβαίνουν εν γένει εις τας βάσεις της θρησκείας και της ηθικής και είναι επιβλαβή εις την θρησκείαν και τα ήθη, ήτοι ότι δεν υπάρχει Θεός, ότι ο Θεός είναι εφεύρεσις ίνα χρησιμεύση ως σκιάχτρον, δεν είναι Θεός ο επιτρέπων την αδικίαν εις τον κόσμον, ότι η πατρίς είναι πόρνη και στρίγγλα μηριά»⁸⁰. Οι παραπάνω, κατά το κατηγορητήριο, αποδιδόμενες πράξεις αποτελούσαν

⁷⁹ Οι 12 κατηγορούμενοι ήταν οι εξής: Δελμούζος, Σαράτσης, Ζάχος, καπνεργάτης Κόσσυβας, Χειρογιώργος εργάτης, Χαρίτος καπνεργάτης, Σούλιος εργάτης, Κατσιρέλος (εργάτης), Ραφαήλ εβραίος πιλοποιός, Ασπιώτης, Φλώρος, Μπισιάκης

⁸⁰ Χαρίτος Χ., ό.π., σ.154-155

παραβάσεις των άρθρων 14 και 18 του «περί εξυβρίσεων εν γένει και περι Τύπου» Νόμου⁸¹.

Συγκεκριμένα για τον Δελμούζο ο εισαγγελέας έκρινε ότι ήταν ένοχος για προσβολή της δημόσιας ηθικής και της θρησκείας.

Μέσα από την αγόρευση του μπορούμε να επιλέξουμε κάποια στοιχεία που στοιχειοθετούν την παραπάνω κατηγορία.

Πρώτο στο σχολείο που διέυθυνε «εδιδάσκετο η έλλειψις επιφυλάξεως και σεβασμού προς τον διδάσκαλον». Στο Παρθεναγωγείο «η ελευθερία είχαν υπερβή παν πρέπον όριον» και «η κρατούσα ελευθερία ήτο άκρατος, δεν υπήρχεν η εύλογος επιφύλαξις, η οποία πρέπει να υπάρχει μεταξύ μαθητριών και διδασκάλου». Ακόμη «η ιδέα την οποίαν είχεν ο Δελμούζος ότι τα τέκνα μας έπρεπε να ανατρέφωvται κατά τοιούτον ελευθέριον τρόπον, ανατρέπει άρδην τας ορθάς αντιλήψεις τας οποίας έχει η κοινωνική συνείδησις περί σεμνότητος, περί αιδημοσύνης και περί αρετής. Την εκτίμησή του αυτή ο εισαγγελέας στήριξε στις καταθέσεις μαρτύρων, που βεβαίωσαν ότι παρατήρησαν ελευθεριότητα ενεργειών στις μαθήτριες κατά τους σχολικούς περιπάτους, τις εκδρομές και τα παιχνίδια τους στην αυλή του σχολείου.

Δεύτερο, γιατί στο σχολείο του Δελμούζου «η προσευχή ημελείτο από σκοπού» ή είχε καταργηθεί εντελώς, γιατί συνέβαινε «άφθαστος περιφρόνησις εις τους εκπροσώπους της εκκλησίας» και «συστηματική αποστροφή προς πάν ό,τι φέρει το ράσον» και βέβαια παρατηρήθηκε «αδιαφορία εις τους τύπους της θρησκείας» και έλλειψη ευλάβειας «προς το πρόσωπον του επισκόπου». Γενικότερα συμπέρανε ο εισαγγελέας «η όλη ενέργεια του σχολείου του Δελμούζου έτεινε να προσβάλη την δημοσίαν ηθικήν».

Και τρίτο, ο Δελμούζος εξύβρισε τα Άγια Πάθη του Χριστού γιατί «μετά το κλείσιμον του σχολείου ο Δελμούζος την ημέραν της Μεγ. Παρασκευής αυτός

---

⁸¹ Άρθρο 14: «Όστις καθ'οιονδήποτε τρόπον προκαλεί υπό το πρόσχημα της θρησκείας εις παράβασιν των νόμων και των διαταγμάτων της Κυβερνήσεως, όστις ζητεί να ελκύση προσηλύτους, εις λεγόμενα θρησκευτικά δόγματα, με τα οποία ενεργούμενα είναι ασυμβίβαστος η διατήρησις της πολιτικής τάξεως, υποβάλλεται εις φυλάκισιν εξ μηνών μέχρι δύο ετών, και προσέτι, εάν ήναι δημόσιος υπάλληλος ή υπηρέτης αποβάλλεται της υπηρεσίας» (πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 37, εν Αθήναις 23 Νοεμβρ. 1837, σελ. 147).

Άρθρο 18: «Όστις δια δημοσίου ομιλίας, διδασκαλίας, συγγράμματος ή συμβολικής παραστάσεως εκφράζεται εις πρόσκομμα άλλων με τρόπον, προσβάλλοντα το οφειλόμενο σέβας προς τον Δημιουργόν του παντός, όστις εκφράζει τοιαύτας αρχάς, δόξας ή φρονήματα, τα οποία αντιβαίνουσιν εν γένει εις τας βάσεις της θρησκείας και ηθικής ή άλλως είναι επιβλαβή εις την θρησκείαν, ή εις τα ήθη, όστις προσπαθή να δικαιολογήση πράξεις, χαρακτηριζόμενας, ως πλημμελήματα ή κακούργήματα, παρά του νόμου, καταδικάζεται εις φυλάκισιν το πολύ τριών μηνών και εν υποτροπή τιμωρείται με φυλάκισιν το πολύ εξ μηνών. (πηγή: όπ.π. σελ. 147-148).

εν συνοδεία τεσσάρων ομοϊδεατών και ομοφρόνων του ωμίλει περί του Χριστού ότι είνε εις αγύρτης που τα κατάφερνε τόσον καλά, ώστε να προσέρχωνται (οι άνθρωποι ωςάν τα πρόβατα να γονατίζωσι και να προσκυνώσι τα πάθη του, γεγονός το οποίον εξεγείρει την συνείδησιν παντός Χριστιανού»⁸².

Μετά το πέρας της δίκης το δικαστήριο αποσύρθηκε σε διάσκεψη και εξέδωσε την παρακάτω αθωωτική απόφαση.

«Το Δικαστήριο σκεφθέν. Επειδή εκ της αποδεικτικής διαδικασίας και της συζητήσεως δεν προέκυψεν, ότι οι κατηγορούμενοι είνε κατά σύστασιν είτε ίδια έκαστος καθ' οιονδήποτε τρόπον εζήτησαν κατά το έν τω κατηγορητηρίω τόπον και χρόνον να ελκύσωσι προσηλύτους εις λεγόμενα θρησκευτικά δόγματα με τα οποία ενεργούμενα είνε ασυμβίβαστος η διατήρησις της πολιτικής τάξεως.

Επειδή εκ της αποδεικτικής διαδικασίας προέκυψεν, ότι εκ των κατηγορουμένων οι Κόσσυβας, Κατσιρέλος και Σούλιος συγκεχυμένας έχοντες κοινωνικάς ιδέας, ών εκ της μικρής διανοητικής αναπτύξεως αυτών και ατελέστατης μορφώσεως δεν ηδύνατο να γνωρίζωσιν εξέφραζον ταύτας προκαλούμενοι υπό άλλων εργατών εν ιδιωτικαίς ομιλίαις κατά τρόπον ατυχή, χωρίς να υπάρχη παρ'αυτοίς η δολία προαίρεσις ήτοι η ασυνείδητος δ'αυτών προσβολή, εις πρόσκομμα άλλων του οφειλομένου σεβασμού εις τον δημιουργόν του παντός ή ενσυνείδητος έκφρασις αρχών, δοξών ή φρονημάτων αντιτιθέμενων εν γένει εις τας βάσεις της θρησκείας και της ηθικής ή άλλως επιβλαβών εις την θρησκείαν ή τα ήθη και τα ένεκεν του λόγου τούτου δι'έλλειψιν του απαραίτητου στοιχείου της δολίας προαιρέσεως, απαλλακτέοι τυγχάνουσιν.

Επειδή εκ της αυτής διαδικασίας και της συζητήσεως δεν προέκυψεν, ότι οι κατηγορούμενοι Δελμούζος, Σαράτσης και Ζάχος είτε κατά σύστασιν προς τους τρεις ανωτέρω αναφερομένους άλλους, είτε αυτοτελώς ενεργούντες εξετέλεσαν την δευτέραν εν τω κατηγορητηρίω αναφερομένην πράξιν κατά τους εν αυτώ τόπους και χρόνους διότι ούτε αι εν τω Εργατικώ Κέντρω διαλέξεις αυτών, ούτε η εν τω Παρθεναγωγείω διδασκαλία των δύο πρώτων προσέκρουον εις τας βάσεις της θρησκείας ή της ηθικής ή άλλως ήσαν

---

⁸² Τα στοιχεία αυτά βρίσκονται στα στενογραφημένα πρακτικά της Δίκης του Ναυπλίου, εκδ. Βασιλείου Αθήναι 1915.Χαρίτου Χ., ό.π., σ.156-157.

επιβλαβείς εις την θρησκείαν και τα ήθη ή ότι εν γένει καθ'οιονδήποτε άλλον τρόπον προφορικός ή εγγράφως εξέφραζον τοιαύτας ιδέας ή άλλας προσπιπτούσας εις το άρθρον 18 του περί εξυβρίσεως νόμου, το δέ μόνον δια τον πρώτον Δελμούζον προκύψαν γεγονός, ότι εν φιλικώ κύκλω την Μεγάλην Παρασκευήν εν Βόλω ηρμήνευσεν ορθολογικώς την προσέλευσιν του Αποστόλου Παύλου εις την χριστιανικήν θρησκείαν, δεν αποτελεί παράβασιν ούτε του άρθρου 18 αλλ'ούτε και του άρθρου 17, όπερ απαιτεί δημοσίας ομιλίας, ελλειπούσας εν προκειμένω. Επειδή και ως προς τους λοιπούς κατηγορουμένους δεν προέκυψεν ουδεμία απόδειξις ενοχής αυτών.

Δια ταύτα

Κηρύττει αθώους πάντας τους κατηγορουμένους και επιβάλλει τα έξοδα της δίκης εις βάρος του Δημοσίου».

Όμως η απόφαση αυτή κρίνεται από τους πολέμιους της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του Παρθεναγωγείου ως αποτέλεσμα στημένης διαδικασίας.

Θεωρούν ότι «Η αθωωτική απόφασις εξεδόθη κατά πλειοψηφίαν μιας ψήφου. Εκ των εφετών ήσαν τρεις καταδικαστικοί, αλλ'απόφασις εξεδόθη αθωωτική, διότι η κατηγορία κατά την ψηφοφορίαν διηρέθη εις κεφάλαια κεχωρισμένα, έκαστον δε κεφάλαιον κατηγορίας κεχωρισμένης αποτελούμενον εξ ιδίων γεγονότων, συνεκέντρωσε δύο μόνον ψήφους καταδικαστικής και συνεπώς ως προς έκαστον τούτων δεν υπήρχε καταδικαστική πλειοψηφία»⁸³.

Η αποτυχία της πρώτης μεταρρυθμιστικής προσπάθειας του Αλ.Δελμούζου στο Παρθεναγωγείο αφήνει να διαφανεί ότι τα νεοτερικά προστάγματα της νέας αστικής τάξης που γεννιέται στην ελληνική κοινωνία δεν μπορούν να υπερνικήσουν τις παραδοσιακές δομές αυτής της τάξης που έρχονται από το παρελθόν. Ενα δείγμα αυτής της διαμάχης (.οχι πάντως στο πιο κρίσιμο σημείο της) ανάμεσα στα μέλη της αστικής τάξης νομίζουμε ότι αποτέλεσε ο πόλεμος εναντίον του βολιώτικου Παρθεναγωγείου.

Δεν είναι βέβαια τυχαίο το γεγονός ότι η κορύφωση αυτής της πολεμικής, που οδήγησε στο κλείσιμο του Σχολείου και η δίκη του Ναυπλίου, συνέβη την εποχή (Φεβρουάριος 1911) που στην Β'Αναθεωρητική Βουλή ψηφίστηκε το

---

⁸³ Τα στοιχεία αυτά βρίσκονται στο βιβλίο «Τα πρακτικά της εν Ναυπλίω δίκης του 1914 των αθέων και μαλλιαρών του Βόλου» Ο τόμος εκδόθηκε πιθανότατα το 1926 περιέχει την αρθρογραφία στον «Κήρυκα» και τις ανταποκρίσεις του Κούρτοβικ από το Ναύπλιο. το ύφος των περιεχομένων ανήκει στην γνωστή επιθετικότητα του συντάκτη τους και διακρίνεται για κάποιες προκαταλήψεις. Είναι όμως πολύ χρήσιμη αυτών των πρακτικών η αντιπαραβολή με τα περιεχόμενα του βιβλίου «Η Δίκη του Ναυπλίου» που εξέδωσε ο Δελμούζος

άρθρο 107 που ουσιαστικά θεμελίωνε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα έστω και με την σοφιστική διατύπωση που είχε όπως υποστήριζε ο Ελ. Βενιζέλος⁸⁴.

Μπορεί το κλείσιμο του Παρθεναγωγείου να επιταχύνθηκε από την χρονική συγκυρία της ψήφισης του άρθρου 107 του Συντάγματος, αλλά μπορεί διάφορες αιτίες να βρίσκονται βαθιά στο συλλογικό υποσυνείδητο της βολιώτικης κοινωνίας, είτε επειδή ο Δεσπότης επεδίωκε την ανάκτηση του κύρους του είτε επειδή τα άρθρα του «Κήρυκα» φανάτισαν τον λαό αγγίζοντας τα ευαίσθητα σημεία της επαρχιώτικης κοινωνίας το φόβο για κάθε τι νέο και την προσήλωση στις πατροπαράδοτες αξίες της θρησκείας είτε επειδή θίγονται τα οικονομικά συμφέροντα κάποιων εκπαιδευτικών ή ξένων σχολών, όμως εκείνο το στοιχείο που έδωσε άλλες προεκτάσεις στο θέμα είναι όπως ισχυρίζεται ο ίδιος ο Δελμούζος η τροπή που πήραν οι δικαστικές ανακρίσεις.

Ο «υπερβάλλον»ζήλος του ανακριτή Γ. Τόμαν θα μπορούσε να αποδοθεί στο ιδιαίτερα φορτισμένο κλίμα της ψυχολογίας της βολιώτικης κοινωνίας όμως όπως μας πληροφορεί ο Δελμούζος σε επιστολή του στο Σαράτση η παρέμβαση του υπουργού Δικαιοσύνης του Βενιζέλου Ν. Δημητρακοπούλου που «σύστησε μεγαλύτερη αυστηρότητα» στο ανακριτικό του έργο τον οδήγησαν στα μέλη του Εργατικού Κέντρου για να χτυπηθούν εμέσως οι Κοινωνιολόγοι. Όπως είναι γνωστό στην πολιτική ομάδα των Κοινωνιολόγων άνηκαν ο Δελμούζος ο Σαράτσης οι συνήγοροί τους Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Λ. Νάκος και ο ηγέτης του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Κ. Ζάχος.

Μέσα από αυτή τη μαρτυρία του Δελμούζου δίνεται «περισσότερο διαφανής η πολιτική σκοπιμότητα μερικών τουλάχιστον όψεων του Διωγμού εναντίον του βολιώτικου Παρθεναγωγείου και των ανθρώπων του⁸⁵

1.4. Ο Εκπαιδευτικός Ομιλος. Η θεμελίωση του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού

Ενώ στο Βόλο ο Δελμούζος συνεχίζει την μεταρρυθμιστική του προσπάθεια στο Παρθεναγωγείο οι δημοτικιστές που βρίσκονται στην Αθήνα

---

⁸⁴ Φραγκουδάκη Αν., *Ο εκπαιδευτικός Δημοτικισμός και ο γλωσσικός συμβιβασμός του 1911*, εκδ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1977, σ. 52

⁸⁵ Χάριτος Χ., *ό.π.*, σ. 184

κινούμενοι μέσα σε ευνοϊκότερες πολιτικές συγκυρίες (μιας και το κίνημα στο Γουδί 1909 έχει ανοίξει το δρόμο για την κατάληψη της εξουσίας από το κόμμα των φιλελευθέρων) αναλαμβάνουν νέες πρωτοβουλίες. Τον Μαΐο του 1910 ιδρύεται ο Εκπαιδευτικός Όμιλος «με το σκοπό να ιδρύσει ένα πρότυπο Δημοτικό Σχολείο στην Αθήνα και να βοηθήσει ν' αναμορφωθεί, με τον καιρό η ελληνική εκπαίδευση. Μέσα για την επιτυχία του σκοπού του θα μεταχειρίζεται ο Όμιλος διαλέξεις και έκδοση βιβλίων, εφημερίδας και περιοδικού»⁸⁶.

Ο Όμιλος συγκροτήθηκε από διάφορους δημοτικιστές διανοούμενους με πολλές διαφορετικές ιδεολογικές αντιλήψεις.

Ο Βαμβέτσος Α. (ψευδ. Τριανός) χαρακτηριστικά αναφέρει «τότε είδαμε πως ο Όμιλος κατόρθωνε το αληθινό θαύμα για τη σημερινή εποχή να συγκεντρώνει μέσα του ανθρώπους με τις πιο αντίθετες ιδεολογίες. Κι όμως το σκολεϊό του Ομίλου θα είχε την αξίωση να λέγεται σκολεϊό επαναστατικό δηλ. σκολεϊό της νέας ιδεολογίας που πολεμούσε για τη νίκη».⁸⁷

Από τη μια μεριά οι καθαροί εθνικιστές: Λ. Μαβίλης, Ι. Δραγούμης, Ανδρ. Καρκαβίτσας, Μ. Τσιριμώκος, Δημ. Πετροκόκκινος, Γ. Σωτηριάδης, Κ. Πασαγιάννης και από την άλλη «τα πιο προοδευτικά στοιχεία»⁸⁸, οι Κοινωνιολόγοι: Αλ. Παπαναστασίου, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Θρ. Πετμεζάς, Αλ. Μυλωνάς, Αλ. Δελμούζος αλλά και άλλοι περισσότερο ή λιγότερο «προοδευτικοί» όπως ο Δημ. Γληνός, ο Δημ. Σαράτσης ο Φ. Φωτιάδης κ.α.⁸⁹

Ο Μ. Τσιριμώκος θεωρεί ότι κατά την διαδικασία εγγραφής μελών στον Εκπαιδευτικό Όμιλο αποκλείστηκαν δύο κατηγορίες ανθρώπων. Η πρώτη μεγάλη κατηγορία όπως ήταν φυσικό οι διατηρητικοί δηλ. οι συντηρητικοί καθαρευουσιάνοι «που είναι απόλυτοι, προσκολλημένοι στη μορφή, περιφρονώντας το κάθε νέο έστω και το αγαθό».⁹⁰ Η δεύτερη κατηγορία που αποκλείστηκε ήταν οι διαλυτικοί «οι οποίοι είναι επίσης, απόλυτοι και πιστεύουν στην σωτηρία από μια μελλοντική μορφή, την οποία για να τη φέρουν επιθυμούν και εργάζονται για τη διάλυση αυτού που υπάρχει».⁹¹ Στην κατηγορία των διαλυτικών μπορούμε να εντοπίσουμε δύο υποκατηγορίες τους

⁸⁶ Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, Αθήνα 1911, τ. 1^{ος}, σ. 5-6

⁸⁷ Βαμβέτσος Αλ. (ψευδ. Τριανός) «Εκπαιδευτικός Όμιλος» 1912 φ. 462 σ. 25 (Για το ψευδώνυμο Ντελόπουλος Κυρ. Νεοελληνικά Φιλολογικά Ψευδώνυμα (1800-1981), Αθήνα εκδ. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1983, 2η εκδ., σ.89

⁸⁸ Τσιριμώκος Μ., «Ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου», π. Νέα Εστία, τ.7-8, σ. 405

⁸⁹ Ελευθεράκης Θ., ό.π., σ. 109-110

⁹⁰ Τσιριμώκος Μ., π. Νέα Εστία, ό.π.

⁹¹ Τσιριμώκος Μ., π. Νέα Εστία, στο ίδιο

ακόλουθους του Ψυχάρη οι οποίοι ήταν «σχηματικοί δογματικοί κι απόλυτοι γλωσσόπληχτοι που εξαρτούσαν τα πάντα από την άμεση επιβολή των αμφίβολων φθογγολογικών νόμων και των επίσης αμφίβολων γραμματικών τύπων»⁹² καθώς και τους σοσιαλιστές-κοινωνιστές, ήταν όσοι συστηματικά «είχαν αποδείξει πως μπορεί να υποτάξουν το δημοτικισμό σε κοινωνιστικό σύστημα».⁹³

Ανάμεσα στους Κοινωνιολόγους και τους σοσιαλιστές-κοινωνιστές (Ν. Γιαννιός, Δρακούλης, Κ. Χατζόπουλος, Κ. Θεοτόκης, Γ. Σκληρός) «δεν πιστοποιούνται διαφορές στο είδος της θεωρίας που ασπάζονται. Διαφέρουν όμως ριζικά ως προς την πολιτική τους πρακτική. Η δεύτερη κατηγορία είναι ξεχωριστή κατηγορία ακριβώς γιατί επιδιώκει την αυτόνομη οργάνωση της εργατικής τάξης και την πολιτική αυτονόμηση του σοσιαλισμού»⁹⁴

Επειδή όμως οι περισσότεροι σοσιαλιστές «σε γενικές γραμμές είχαν όλοι υιοθετήσει την άποψη που επικρατούσε την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα στην ευρωπαϊκή Σοσιαλιστική δημοκρατία, σύμφωνα με την οποία ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός της κοινωνίας προϋποθέτει αναγκαία το στάδιο του καπιταλισμού, της εκβιομηχάνισης και της κυριαρχίας της αστικής τάξης»⁹⁵ και καθότι «στις ελληνικές συνθήκες δεν δημιουργήθηκε ποτέ ένα σοσιαλοδημοκρατικό κόμμα με το κύρος και την ακτινοβολία των αντιστοίχων ευρωπαϊκών»⁹⁶ καθώς και με αφορμή του εθνικού διχασμού και την επαναστατική αστική προοπτική, όλοι σχεδόν «οι Κοινωνιολόγοι, ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός με επικεφαλής την τριανδρία Τριανταφυλλίδη Δελμούζου, Γληνού, σοσιαλοδημοκράτες σαν τον Χατζόπουλο, τον Σκληρό, τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη, τον Νίκο Γιαννιό κ.α.»⁹⁷ μέχρι 1920 τάχθηκαν τελικά στις τάξεις του Ομίλου και «προσκολλήθηκαν λιγότερο ή περισσότερο στον Βενιζελισμό πιστεύοντας πως έτσι η ελληνική κοινωνία εισέρχεται σε ανώτερο στάδιο πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης μέσα στο οποίο μπορούν να

⁹² Τσιριμώκος Μ., π. Νέα Εστία, στο ίδιο, σ.404

⁹³ Τσιριμώκος Μ., π. Νέα Εστία, στο ίδιο, σ.405-406

⁹⁴ Ελεφάντης Α., *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης ΚΚΕ και αστισμός στο μεσοπόλεμο*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ.333

⁹⁵ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., «Η ένταξη σοσιαλιστών διανοούμενων στο κίνημα του βενιζελισμού», *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, (επιμ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτος - Χρ. Χ. Χατζηιωσήφ), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2η έκδοση, 1992, σ.315-316.

⁹⁶ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Ο Γ. Σκληρός στην Αίγυπτο*, *Σοσιαλισμός, Δημοτικισμός και Μεταρρύθμιση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988, σ. 210-211

⁹⁷ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., «Η σύνδεση των κοινωνιολόγων με το κίνημα του δημοτικισμού», π. Ιστορικά, 1988, τχ. 9, σ. 370

ωριμάσουν οι συνθήκες που θα οδηγήσουν στο σοσιαλιστικό μετασχηματισμό»⁹⁸.

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος κύριο προϊόν του εκπαιδευτικού δημοτικισμού με βασικούς πρωτεργάτες τον Αλ. Δελμούζο, τον Δημ. Γληνό και τον Μ. Τριανταφυλλίδη θα καταστεί μια ομάδα πίεσης, η οποία όχι μόνον επεξεργάστηκε τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1913-1917 της Κυβέρνησης Βενιζέλου - με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις τέσσερες πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου και τη δημιουργία των πρώτων αναγνωστικών βιβλίων στην δημοτική - άλλα συνέβαλε αργότερα και στην ευαισθητοποίηση των δασκάλων στα γλωσσικά και εκπαιδευτικά θέματα με τη δημιουργία του Μαρασλείου Διδασκαλείου και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας κατορθώνοντας «επιπλέον και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα να προβάλλει τη δημοτική γλώσσα ταυτόχρονα ως σύμβολο επαναστατικού λόγου και ως πραγμάτωσης πολιτικής βούλησης»⁹⁹.

1.5 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913

1.5.1 Μία απόπειρα επικράτησης νέων εκπαιδευτικών αρχών

Το Νοέμβριο του 1913 ο δεύτερος υπουργός Παιδείας του Βενιζέλου, Ιωάννης Τσιριμώκος μετά από 3 χρόνια που το κόμμα των φιλελευθέρων βρίσκεται στην εξουσία, (28-11-1910) υποβάλλει στην Βουλή εκπαιδευτικά νομοσχέδια με προοδευτικές μεταρρυθμιστικές ιδέες αρκετά βήματα μπροστά από τα νομοσχέδια του Ευταξία «έχουν καταγραφεί ως η κατεξοχήν προσπάθεια αστικής μεταρρύθμισης του 20ου αιώνα και ταυτόχρονα, το πιο διάσημο παράδειγμα της «μεταρρύθμισης που δεν έγινε»¹⁰⁰.

Οι συνθήκες έχουν αλλάξει με την επιτυχή διεξαγωγή των Βαλκανικών Πολέμων που διπλασίασαν σχεδόν τα ελληνικά εδάφη πετυχαίνοντας κατά ένα μεγάλο μέρος της ενσωμάτωσης ελληνικών πληθυσμών αφήνοντας στο παρελθόν τις πολύχρονες καταστροφικές αποτυχίες¹⁰¹. Με την εμφάνιση στην ελληνική πολιτική σκηνή του λαϊκού κόμματος του Αλ. Παπαναστασίου που

⁹⁸ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., στο ίδιο.

⁹⁹ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική* ό.π., σ. 126.

¹⁰⁰ *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, ό.π., σ.246

¹⁰¹ Σβωρώνος Ν., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σ.116-118.

ασκεί κριτική στο σχολαστικισμό της ελληνικής εκπαίδευσης στο θεωρητικό της προσανατολισμό.

Το έδαφος θεωρείται πιο πρόσφορο για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Ο αστικός ορθολογισμός του περιεχομένου τους αποτυπώνεται στις διάφορες εισηγητικές εκθέσεις των 8 νομοσχεδίων «Περί Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», «Περί Μέσης Εκπαιδεύσεως» «Περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτηρίων του κράτους» «Περί Διδασκαλείων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως» «Περί ιδρύσεως Διδασκαλείου Τεχνικής Εκπαιδεύσεως» και «Περί τροποποιήσεως άρθρων τινών του γψη΄ νόμου Περί παιδαγωγικής μορφώσεως και δοκιμασίας των λειτουργών της Μέσης Εκπαιδεύσεως», αλλά και στην γενική εισηγητική έκθεση που είναι γραμμένη από το Δ. Γληνό έναν από τους πρωτεργάτες του Εκπαιδευτικού Ομίλου.¹⁰²

Κύριος σκοπός των νομοσχεδίων είναι η «εκπαιδευτική ανόρθωσις» μέσω της οποίας θα προέλθει και η ανόρθωση της ελληνικής κοινωνίας. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος πρέπει να επιτευχθεί η αντιστοίχιση της εκπαιδευτικής πυραμίδας με την κοινωνική. Έτσι κάθε τάξιν να λάβει την «αναγκαίουσα μόρφωσιν», «όσο το δυνατόν άρτια και πλήρη».

Σύμφωνα με την αστική ιδεολογία της γενικής εισηγητικής έκθεσης η ταξική δομή της κοινωνίας στηρίζεται στον τρόπο που τα άτομα συμμετέχουν στην παραγωγή. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Την διάκρισιν της κοινωνίας επιφέρει πρώτιστα πάντων ο τρόπος της συμμετοχής των ατόμων εις την παραγωγήν και κατανομήν των μέσων της ζωής εν τη γενικωτάτη της λέξεως σημασία.

Εν τω τρόπω τούτω της παραγωγής και κατανομής των αγαθών της ζωής διακρίνονται πρώτον μεν εκείνοι, οι οποίοι συμμετέχουσι δια μόνης της μηχανικής κατά το μάλλον ή ήττον και απλώς εκτελεστικής αυτών εργασίας, και ούτοι αποτελούσι την κατωτέραν τάξιν. Δεύτερον δε εκείνοι οι οποίοι συμμετέχουσιν ή κατέχοντες και διευθύνοντες ποσόν τι υλικόν μέσον, το οποίον εμφανίζεται ως ιδιοκτησία υπό οιανδήποτε μορφήν, ή επιτηρούντες και κατευθύνοντες και προάγοντες την όλην κοινωνικήν εργασίαν. Εν τη δευτέρα δε

---

¹⁰² Μπουζάκη Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, εκδ. Gutenberg 2002, τ.Α΄, σ. 54

ταύτη κατηγορία διακρίνονται οι ως εκ του μετρίου των υλικών ή πνευματικών δυνάμεων μάλλον εις διατήρησιν των κεκτημένων αγαθών συντελούντες και αφ' ετέρου οι ως εκ της αφθονίας των υλικών ή πνευματικών μέσων και της δημιουργικής αυτών εργασίας μάλλον διευθύνοντες και προάγοντες το σύνολον»¹⁰³.

Βέβαια ο εισηγητής για τον καθορισμό της ταξικής θέσης δεν θεωρεί μόνο υπεύθυνο την καταγωγή, αλλά και την προσωπική επιλογή και ικανότητα του κάθε ατόμου. Γι' αυτό «διατηρείται μεν ακόμη εν ταις σημεριναίς κοινωνίαις εν μέρει ή δικαιώματι γεννήσεως κατάταξις εις ωρισμένην τάξιν λόγω της κληρονομικότητος των υλικών αγαθών, αλλ' επειδή η πνευματική ικανότης και η από της μορφώσεως δύναμις είνε σπουδαιότατος συντελεστής του ποιού και του είδους της εργασίας, δια τούτο σήμερον αφ' ενός μεν κατ' αρχήν ουδέν υπάρχει κώλυμα εις τον δια της προσωπικής εργασίας και ικανότητος καθορισμόν της τάξεως, εις ην άτομόν τι ανήκει, αφ' ετέρου δε εκτός εκείνων, οι οποίοι άνευ προσωπικής εργασίας νέμονται κεκτημένα αγαθά, πάντες οι άνθρωποι δια να συμμετέχωσι προσηκόντως της κοινωνικής εργασίας και να διατηρώνται επαξίως εν τη τάξει, εις ην ανήκουσιν, έχουσιν ανάγκην πνευματικής ικανότητος και μορφώσεως καταλλήλου» [...] Επειδή δε μολονότι τα όρια είνε βεβαίως κάπως ρευστά, τρεις κυρίως υπάρχουσιν, ως ανωτέρω ανεπτύξαμεν, τάξεις, τρεις είνε σήμερον και οι βαθμοί της γενικής μορφώσεως εν πάσαις σχεδόν ταις πεπολιτισμέναις χώραις».¹⁰⁴

Σύμφωνα μ' αυτήν την ταξική διάρθρωση της ελληνικής κοινωνίας τα νομοσχέδια προτείνουν τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης. Το δημοτικό σχολείο για την κατώτερη τάξη¹⁰⁵ το αστικό για την μεσαία αστική τάξη και το γυμνάσιο για την ανώτερη τάξη.

Το δημοτικό σχολείο προτείνουν να είναι αυτόνομο ενιαίο αυτοτελές κοινό και υποχρεωτικό «πάντων των πολιτών αμφοτέρων των φύλλων και «πανταχού του Κράτους»¹⁰⁶. Τα στατιστικά στοιχεία που δίνει ο Δ. Γληνός για το φαινόμενο του αναλφαβητισμού εκείνη την εποχή κάνουν την γενίκευση του επιτακτική ανάγκη. Διότι, ενώ επί 1,324,972 αρρένων κατοίκων φοιτώσιν εις τα

¹⁰³ Γληνού Δ., *Ένας άταφος νεκρός*, ό.π., σ. 119-120.

¹⁰⁴ στο ίδιο, σ. 120-121

¹⁰⁵ Ως κατώτερη τάξη ο εισηγητής γράφει ότι απαρτίζεται από «εργάτες γεωργούς τεχνίτας και μικροαστού» στο ίδιο, σ. 132

¹⁰⁶ στο ίδιο, σ.122.

δημοτικά σχολεία 160,901 μαθηταί, δηλονότι 12,14 επί τοις %, επί 1,307,010 θηλέων έχομεν 72,263 μαθητριάς, δηλονότι μόνον 5,53 επί τοις %. Εκ τούτου δ' εξηγείται και το θλιβερώτατον φαινόμενον, ότι εις επαρχίας τινάς της Ελλάδος ο αριθμός των αναλφαβήτων γυναικών ανέρχεται εις 80 περίπου τοις % παρουσιαζομένης τοιουτοτρόπως της Ελληνίδος γυναικός ως τελείως αμορφώτου και εγκαταλελειμμένης εις την τύχη της»¹⁰⁷

Το δημοτικό προτείνεται να γίνει εξαετές με σκοπό «την ηθικήν και θρησκευτικήν και εθνικήν αγωγήν συνάμα δε την δια των κοινών και εις πάντα ανθρώπου και πολίτην απαραίτητων στοιχείων» ώστε να «καθιστά δυνατήν και επιβαλλομένην την εν τω αυτώ σχολείω συμφοίτησιν επί ωρισμένον αριθμόν ετών πάντων των πολιτών»¹⁰⁸.

Με την εξάχρονη φοίτηση, το δημοτικό αντιμετωπίζεται ως ολοκληρωμένος κύκλος σπουδών. Ο απόφοιτός του θα πρέπει να μπορεί να αντιμετωπίσει την ζωή αφού θα'χει λάβει την γενική προπαιδεία «δια την γεωργίαν, την κτηνοτροφία, την βιομηχανίαν και την βιοτεχνίαν».¹⁰⁹

Γι' αυτό προτείνεται η δημιουργία σχολικών κήπων και τα αναλυτικά προγράμματα εμπλουτίζονται με μαθήματα που δίνουν στοιχεία κηπουρικής, δενδροκομίας, ζωοτεχνίας, μελισσοτροφίας, βομβοκοτροφίας, αλλά και στοιχεία λογιστικής. Ακόμα αυξάνονται τα φυσικομαθηματικά μαθήματα.

Όσο για την διδασκαλία της γλώσσας προτείνεται η κατάργηση της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής και ο εισηγητής προτείνει την «επαρκή» διδασκαλία της «νεωτέρας γλώσσας» και σε καμία περίπτωση της δημοτικής. Θεωρήθηκε αυτό το αίτημα πολύ πρόωρο. Ο Γληνός αργότερα στην εφημ. Ακρόπολη γράφει «Στα 1912 όταν καταρτιζότανε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των Φιλελευθέρων το κράτος ήταν ακόμη στα σύνορα της Μελόυνας και τα εδαφικά και τα ψυχικά σύνορά μας πολύ διαφορετικά από τα σημερινά. Ο Μιστριώτης αστραποβροντούσε και ανάγκαζε τον Πρωθυπουργό της «ανόρθωσης» να καταπίνει τις ιδέες, που είχε για το γλωσσικό ζήτημα κατοχυρώνοντας την καθαρεύουσα με συνταγματικές διατάξεις. Όλη η παιδεία μας από το νηπιαγωγείο ως το Πανεπιστήμιο υπηρετούσε τυφλά και ασυνείδητα τον ψευτοκλασικισμό. Ο δάσκαλος πίστευε ότι γλωσσικό ζήτημα σημαίνει να

---

¹⁰⁷ στο ίδιο, σ.45

¹⁰⁸ στο ίδιο, σ. 122.

¹⁰⁹ στο ίδιο σ. 84

λέμε τον Παλαιολόγο «Παλιοκουβέντα» και την Ηλέκτρα «Κεχριμπάρα». Ο λαός πίστευε στα πανσλαυϊστικά ρούβλια, που έπαιρναν οι μαλλιαροί. Ο Τσιριμώκος δεν τολμούσε καν να αναφέρει στην εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων του το γλωσσικό ζήτημα». ¹¹⁰

Ο εισηγητής με την ίδια αντίληψη αντιμετωπίζει και τη συνέχιση των σπουδών μετά το εξαετές δημοτικό σχολείο. Προτείνει δύο σχολεία μετά το εξαετές δημοτικό ανεξάρτητα μεταξύ τους ένα τριετές «Αστικό σχολείο» και ένα «εξαετές γυμνάσιο».

Το «Αστικό Σχολείο» ήταν εμπνευσμένο από Realschule που ιδρύθηκε από το Φραγκίσκο το 2ο, σχολείο που γέννησε η αστική ανάπτυξη και ο διαφωτισμός. ¹¹¹

Στόχος και εδώ είναι η αυτονομία της βαθμίδας καθώς η παρεχόμενη μόρφωση δεν είναι κατώτερος κύκλος της γυμνασιακής παιδείας.

«Εκ του σχολείου τούτου θα αντλή ο εμπορικός και βιομηχανικός κόσμος τους καταλλήλως μορφωμένους υπαλλήλους του, θα λαμβάνη η πολιτεία πάσαν την κατωτέρα υπαλληλίαν της, γραφείς, κατωτέρους ταχυδρομικούς και τηλεγραφικούς, τελωνειακούς, οικονομικούς και διοικητικούς υπαλλήλους της. Το σχολείον τούτο θα μορφώνη τους μικροεμπόρους και μικροβιομηχάνους των πόλεων, τους γεωργοκτηματίας και πάντας εν γένει, όσοι δεν έχουσιν ανάγκην ανωτέρας γενικής και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως. ¹¹²

Οι απόφοιτοι του «Αστικού Σχολείου» μπορούν να εγγραφούν μετά από εισαγωγικές εξετάσεις στα διδασκαλεία στη Ναυτική Σχολή δοκίμων ή σε εμπορικές γεωπονικές και άλλες τεχνικοεπαγγελματικές σχολές.

Στο Αστικό Σχολείο δίνεται έμφαση στα πρακτικά και φυσιολογικά μαθήματα καθώς προβλέπεται και η διδασκαλία των αρχαίων μέσα από «δοκίμους μεταφράσεις». ¹¹³

Σύμφωνα με τις γενικές αρχές της μεταρρύθμισης η εκπαίδευση πρέπει να στραφεί και προς την τεχνική κατεύθυνση.

Γι' αυτό «είνε ανάγκη ου μόνον το πρόγραμμα πάντων των ειδών των μορφωτικών σχολείων να πλουτισθή δια των μαθημάτων εκείνων, άτινα θα

---

¹¹⁰ Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», εφ. Ακρόπολις[του 1929] 10-6-1929, σ. 1-2. από *Άπαντα*, τ.Α(1898-1910), (Φίλιππος Ηλιού:εκδοτική φροντίδα,εισαγωγή,σημειώσεις),εκδ. Θεμέλιο,Αθήνα 1983, σ. 550.

¹¹¹ Φραγκουδάκη Άννα, ό.π. σ. 32 & Γληνός Δ. ό.π., σ.136.

¹¹² *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, ό.π., σ. 253

¹¹³ Γληνός Δ., ό.π., σ. 138

καλλιεργήσωσι τα τεχνικά διαφέροντα καθ' όλου και θα αναπτύξωσι τας σχετικές δεξιότητας, ίνα μεταστρέψωσι τας τάσεις του λαού προς τας τέχνας και την δημιουργικήν εργασίαν, αλλά και ειδικώτερον να οργανωθή η τεχνική εκπαίδευσις ορίζομεν όπως κατά τας εκασταχού ανάγκας είνε δυνατόν να μετατρέπωνται δια της προσθήκης ωρισμένων μαθημάτων τα αστικά σχολεία εις προπαρασκευαστικάς τεχνικάς, γεωργικάς, ναυτικάς ή εμπορικάς σχολάς. Αι σχολαί αύται δεν θα είναι ειδικαί επαγγελματικά, αλλά σχολεία γενικής μορφώσεως, προσαρμοζόμενα ειδικώτερον εις το είδος εκείνο της εκπαιδεύσεως, το οποίον θα προπαρασκευάζη δια τας επαγγελματικάς σπουδάς ή και την άνευ επίδοσιν εις το σχετικόν επάγγελμα». ¹¹⁴

Τρίτη βαθμίδα της εκπαίδευσης αποτελεί το εξαετές γυμνάσιο «ον θα παρέχη την αναγκαιούσαν γενικήν μόρφωσιν εις τους μέλλοντας ή αμέσως ή μετά την συμπλήρωσιν των εαυτών σπουδών εν τω Πανεπιστημίω ή ταις ανωτέραις τεχνικαίς ή άλλαις ειδικαίς σχολαίς να κατέλθωσιν εις τον πρακτικόν βίον ανήκοντες εις την διευθύνουσαν εν τη κοινωνία τάξιν». ¹¹⁵ Το γυμνάσιο δέχεται μαθητές από το δημοτικό με εισαγωγικές εξετάσεις αλλά και από το αστικό με κατατακτήριες στην πρώτη τάξη του.

Μετά από τα 2 πρώτα χρόνια που είναι κοινό για όλους ξεκινά ένας δεύτερος κύκλος τετραετής που το χωρίζει σε δύο τμήματα το «φιλολογικό» και «πραγματικό». Οι απόφοιτοι ανάλογα με το τμήμα μπορούσαν να εγγραφούν στις αντίστοιχες σχολές του Πανεπιστημίου στο ανώτερο τεχνικό εκπαιδευτήριο και στη Σχολή Ευελπίδων.

Οι αθηναϊκές εφημερίδες αλλά και ο περιοδικός τύπος τις εβδομάδες που ακολούθησαν απηχούν την ζωνηρή εντύπωση που προκάλεσε ο Υπουργός Παιδείας και το σύνολο των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων.

Για τον Υπουργό Παιδείας η εφ. Νέα Ελλάς γράφει «εσημείωσε τριπλήν επιτυχίαν, ως υπουργός, ως ρήτωρ, ως κοινοβουλευτικός στρατηγός» που του επέτρεψε να ενισχύσει την θέση του και να κάμψει τις όποιες αντιρρήσεις υπήρχαν στον βενιζελικό χώρο και στο συμπολιτευόμενο τύπο ¹¹⁶

---

¹¹⁴ στο ίδιο, σ. 142

¹¹⁵ στο ίδιο, σ. 143

¹¹⁶ εφ.Νέα Ελλάς, 22-11-1913, σ. 5, από *Απαντα*, τ.Α(1898-1910), ό.π., σ. 551.

Η δε εφ. Ακρόπολη τον παρομοιάζει ως Ιουστινιανό επειδή διέθετε την ικανότητα να έχει συνεργάτες τόσο αξιόλογους.¹¹⁷

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια η εφ. Εστία, βρισκόμενη τότε στο πλευρό του βενιζελικού χώρου, τα θεωρεί ότι θα αποτελέσουν «τον καταστατικό χάρτην της ελληνικής διανοήσεως», «την βάσιν της εκπαιδευτικής ημών αναγεννήσεως».¹¹⁸

Όμως αυτό το κλίμα αισιοδοξίας δεν κράτησε για πολύ. Οι πιέσεις που δέχονταν η κυβέρνηση να έκαναν να καθυστερεί την επικύρωση των νομοσχεδίων από τη Βουλή. Με διάφορους μεθόδους με αναβολές με κατάτμηση της συζήτησης για τα διάφορα νομοσχέδια έφτασε το τέλος του 1914 και τα νομοσχέδια είτε εγκρίθηκαν με πολλές τροποποιήσεις όπως το νομοσχέδιο «περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως» και για την παιδαγωγική μόρφωση των λειτουργών μέσης εκπαίδευσης είτε μόνο συζητήθηκαν όπως το νομοσχέδιο για την δημοτική εκπαίδευση είτε δεν συζητήθηκαν καθόλου όπως το νομοσχέδιο για την μέση εκπαίδευση.¹¹⁹

Το νομοσχέδιο «Περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως» ψηφίστηκε ύστερα από την επιμονή της Κυβέρνησης που το θεωρούσε πρωταρχικό παρά τις έντονες αντιστάσεις που δέχεται.

---

¹¹⁷ εφ. Ακρόπολη «Τα νομοσχέδια του κ. Τσιριμώκου», 22-11-1913, σ.1, από *Άπαντα*, τ.Α(1898-1910), ό.π., σ. 551

¹¹⁸ εφ. Εστία, 23-11-1913, σ. 1, από *Άπαντα*, τ.Α(1898-1910), ό.π., σ. 552.

¹¹⁹ Αναλυτικότερα το χρονολόγιο των συζητήσεων στη Βουλή εικονογραφεί καλά την κατάσταση αυτή: 21 Νοεμβρίου 1913 έγινε η παρουσίαση των νομοσχεδίων από τον Ι. Τσιριμώκο. Η έκθεση της κοινοβουλευτικής επιτροπής που είχε οριστεί να εξετάσει είναι χρονολογημένη 5 Μαΐου 1914 και αναφέρεται μόνο στα σχετικά με τη δημοτική εκπαίδευση. 19 Μαρτίου 1914 άρχισε η συζήτηση του νομοσχεδίου «περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως» που η σειρά του το έφερνε, κανονικά, να εξεταστεί τελευταίο η συζήτησή του συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε στις 24,28 και 29 Μαρτίου 1914 (βλ. Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, σ. 1211-1213, 1282-1294, 1387-1423, 1437-1438) το νομοσχέδιο εγκρίθηκε αφού προηγουμένα είχε υποστεί σοβαρές τροποποιήσεις (είναι ο νόμος 240/1914, δημοσιευμένος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως αρ. 97 16 Απριλίου 1914 σ. 505-512) 30 Μαΐου 1914 άρχισε η συζήτηση για το νομοσχέδιο της δημοτικής εκπαίδευσης: θα συνεχιζόταν στις 2 Ιουνίου, αλλά εκείνη την ημέρα ο Βενιζέλος ζήτησε να αναβληθεί (Εφημερίς των Συζητήσεων, σ. 1771-1777 και 1811) επαναλήφθηκε στην επόμενη σύνοδο της Βουλής, στις 19 Σεπτεμβρίου 1914 (Εφημερίς των Συζητήσεων, σ. 44-61) αλλά δεν ολοκληρώθηκε: το νομοσχέδιο, κατά την έκφραση του Γληνού, αφέθηκε έκθετο. Τα σχετικά με τα Διδασκαλεία της δημοτικής εκπαίδευσης ρυθμίστηκαν με βασιλικό διάταγμα τον Αύγουστο του 1914, που επικυρώθηκε ύστερα από συζήτηση στη Βουλή που κράτησε, με διακοπές, από τον Σεπτέμβριο ως τον Νοέμβριο του 1914 (Εφημερίς των Συζητήσεων, σ. 527-528, 727-728 το κείμενο του νόμου δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τχ. Α', φ. 335, 19 Νοεμβρίου 1914, σ. 1785-1786). Τέλος, στις 11,12 και 27 Νοεμβρίου 1914 συζητήθηκε και εγκρίθηκε το νομοσχέδιο για την παιδαγωγική μόρφωση των λειτουργών της μέσης εκπαίδευσης (Εφημερίς των Συζητήσεων, σ. 1089-1090, 1109-1113, 1282-1287 ο νόμος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τχ. Α', φ. 383, 18 Δεκεμβρίου 1914, σ. 2095). Το νομοσχέδιο για τη μέση εκπαίδευση δεν συζητήθηκε. Από Γληνού Δ., *Άπαντα*, ο.π., σ. 558-559.

Κεντρικό σημείο του νόμου είναι η ανάγκη ενιαίας διοίκησης της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης κάτω από τον έλεγχο του Υπουργείου. Έτσι τα εποπτικά συμβούλια της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, που είχαν ιδρυθεί με νόμο που ψηφίστηκε από τον προηγούμενο Υπουργό Παιδείας Απ. Αλεξανδρή το 1911, συγχωνεύονται σε ένα κοινό όργανο το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο που η σύνθεσή του θα προκαλέσει τις αντιστάσεις στους Πανεπιστημιακούς κύκλους μιας και περιορίζεται ο ρόλος τους. Την «ανωτάτην διοίκησιν και εποπτεία» ασκεί ο υπουργός καθοδηγούμενος από μια σειρά «διαμέσων εποπτειακών και συμβουλευτικών οργανώσεων» (διευθυντές σχολείων, τοπικά εποπτικά συμβούλια, γενικοί επιθεωρητές) επικεφαλής των οποίων τίθεται το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο.¹²⁰

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου «περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως».

«Το Συμβούλιον τούτο αποτελείται εξ ένδεκα μελών, εξ ων τρία μεν είναι αιρετά και δη καθηγηταί του Πανεπιστημίου ανά εις της φιλοσοφικής, θεολογικής και της σχολής των φυσικών και μαθηματικών επιστημών, τα δε λοιπά μόνιμα, λαμβανόμενα τα μεν τέσσαρα υποχρεωτικώς εξ ανδρών εχόντων άμεσον σχέση με την δημοτικήν εκπαίδευσιν, ήτοι εξ εκείνων οι οποίοι υπηρέτησαν ως μέλη του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, ως διευθυνταί Διδασκαλείων, ή επιθεωρηταί της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, τα δε έτερα τέσσαρα εξ ομοίων ή και άλλων ειδικώς μεμορφωμένων και εις την εκπαιδευτικήν ιεραρχίαν ανηκόντων ανδρών».¹²¹

1.5.2 Οι αντιστάσεις των εκπαιδευτικών

Παρόλο που τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια για τους δημιουργούς τους εξέπνεαν μια ανανεωτική δύναμη για την ελληνική κοινωνία και αποτελούσαν μέρος της βενιζελικής ανόρθωσης γρήγορα πολεμήθηκαν από διάφορες ομάδες που ανήκαν κυρίως στο χώρο της εκπαίδευσης. Παρότι τα κίνητρα των φορέων τους ήταν διαφορετικά κοντύτερα ή μακρύτερα από τον ευρύτερο βενιζελικό χώρο η δράση τους ήταν παράλληλη και τα επιχειρήματά τους ανατροφοδοτούνται και αλληλοσυμπληρώνονται. Αυτές οι συνδυασμένες

¹²⁰ *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, ό.π., σ. 255.

¹²¹ Μπουζάκη Σ., ό.π., σ. 595

αντιστάσεις συνέβαλαν στην ματαίωση της υποσχόμενης εκπαιδευτικής ανόρθωσης.¹²²

Οι επιθέσεις ξεκινούν με άρθρα του Ευαγ. Λαχανοκάρδη αντιπροσώπου της «Πανελληνίου Ενώσεως των Δημοδιδασκάλων αμφότερων των φύλλων στην εφημερίδα Εμπρός με τίτλο «Προς τα εμπρός ή προς τα οπίσω; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ο δημοδιδασκαλικός κλάδος»¹²³ καθώς και με υπόμνημα της Ενώσεως προς την Βουλή για το νομοσχέδιο της διοίκησης στις 28-3-1914.

Με τα άρθρα του ο Λαχανοκάρδης παρουσιάζει την γενική αντίδραση του κλάδου, αφού η Πανελλήνια Ένωση λαμβάνει από παντού υπομνήματα επιστολές, ανακοινώσεις διαμαρτυρίες που «τονίζονται ριζικά πλημμύλια θεμελιωδών διατάξεων των εις την δημοτικήν εκπαίδευσιν αφορώντων νομοσχεδίων.¹²⁴ Μερικές από τις ενστάσεις των δημοδιδασκάλων σχετίζονται με το χρόνο φοίτησης στο δημοτικό σχολείο. Θεωρούν ότι η φοίτηση πρέπει να ναι τουλάχιστον 7χρονη «χάριν επαρκεστέρας πληρεστέρας και ανωτέρας της στοιχειώδους μορφώσεως» όπως είχε ζητηθεί από το Βενιζέλο στη συζήτηση του άρθρου 16 του αναθεωρητικού Συντάγματος (7-3-1911).

Ακόμα ζητούν μεγαλύτερη βελτίωση στην αναλογία του αριθμού των δασκάλων ως προς τους μαθητές από 1 δασκάλους στους 80 μαθητές να μειωθεί ο αριθμός των μαθητών στους 60. Γιατί έτσι η εργασία του δασκάλου θα καταστεί «μάλλον πρόθυμον, μάλλον ενθουσιώδη υπερκόπωση των δυνάμεων του διδασκάλου όχι μόνον της υγείας αυτού αλλά και του έργου και του σκοπού του σχολείου ήτοι της μορφώσεως των μαθητών»¹²⁵

Στο δε υπόμνημά της η Πανελλήνια Ένωση θεωρεί ότι το νομοσχέδιο για την διοίκηση της εκπαίδευσης δεν μπορεί να συζητηθεί μεμονωμένα και σε προγενέστερο χρόνο από την συζήτηση των νομοσχεδίων της οργάνωσης της μιας και συνδέεται με θεμελιώδεις διατάξεις του τελευταίου. Μ' αυτό τον τρόπο «προδικάζεται και η τύχη θεμελιωδών οργανικών διατάξεων δια των οποίων ανατρέπεται άρδην ο ισχύων οργανισμός της δημοτικής εκπαίδευσως, δεσμεύεται δε από τούδε η γνώμη και η ψήφος της Βουλής κατά την υστέραν

¹²² Απαντα, τ.Α(1898-1910),ό.π., σ. 552.

¹²³ Λαχανοκάρδης Ευαγ., «Προς τα εμπρός ή προς τα οπίσω; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ο δημοδιδασκαλικός κλάδος», εφ. ΕΜΠΡΟΣ, 16,18,25 & 27/12/1913

¹²⁴ στο ίδιο, 16-12-1913

¹²⁵ στο ίδιο, 18-12-1913

συζήτησιν περί οργανώσεως νομοσχεδίου δια της προτέρας ταύτης ψηφίσεως του νομοσχεδίου της διοικήσεως». ¹²⁶

Για την Πανελλήνιο Ένωση δημοδιδασκάλων η Κυβέρνηση κινείται με σκοπιμότητα «είναι προφανή τα κολοσσιαία άτοπα εις τα οποία επί βλάβη της εκπαιδεύσεως ήθελεν αναποδράστως συμπαρασύρει την Βουλήν τοιαύτη, πρωθύστερος και αντίστροφος συζήτηση». ¹²⁷

Η κυβέρνηση θέλει να βάλει σε νέες βάσεις τις προαγωγές τις μεταθέσεις το μισθολογικό των δημοδιδασκάλων βάζοντας σε κίνδυνο τη μονιμότητά τους.

Σκοπός του εισηγητή της μεταρρύθμισης είναι να χάσουν οι τοπικές κοινωνίες την επιρροή τους στην κατεύθυνση της εκπαίδευσης μιας και αυτές φέρνουν από το παρελθόν βραδυπορούσες νοοτροπίες. Όμως για τους δημοδιδασκάλους η συγκέντρωση της εξουσίας στο κεντρικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο εισάγει την υποταγή στις αξιώσεις της κεντρικής διοίκησης και καλλιεργεί τον Κομματισμό.

Κυριαρχεί η εύνοια, το κόμμα, η αυθαιρεσία και η πολιτική εκμετάλλευση των θέσεων. Τα μέλη του κεντρικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου τυγχάνουν ειδικής μεταχείρισης (υψηλοί μισθοί 450-500 δρχ, πληρωμένα ταξίδια στο εξωτερικό, σύνταξη ίση του μισθού τους).

Όσον αφορά τις προαγωγές, το υπό συζήτηση νομοσχέδιο στο άρθρο ΣΤ΄ θέλει το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο να κρατά βιβλίο ποιότητας των λειτουργών δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, βάση του οποίου καταρτίζει τον πίνακα προβιβασμών των λειτουργών. Αλλά σύμφωνα με το άρθρο 11 εδάφιο 6 του προς συζήτηση νομοσχεδίου περί δημοτικής εκπαίδευσεως το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο καταρτίζει τον πίνακα προβιβασμών στηριζόμενο κυρίως στις εισηγήσεις των επιθεωρητών που είναι καθαρά κυβερνητικά όργανα.

Ακόμα με το άρθρο 3 εδάφιο θ του υπό συζήτηση νομοσχεδίου της διοίκησης διαφαίνεται περίτρανα η απολυταρχική εξουσία του Υπουργείου. Το κεντρικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο «έχει δικαίωμα να επικυροί ή άκυροι του περί μεταθέσεως των διδασκάλων προτάσεις των τοπικών Εποπτικών Συμβουλίων της Δημοτικής Εκπαίδευσεως δηλ. όλαί οι προτάσεις των τοπικών Εποπτικών Συμβουλίων υπόκεινται γενικώς και ανεξαιρέτως εις τον απόλυτον δικαίωμα της

¹²⁶ εφ. ΕΜΠΡΟΣ, «Η Βουλή συζητεί διοίκησιν και ψηφίζει οργάνωσιν. Το υπόμνημα της Πανελ. Ενώσεως των δημοδιδασκάλων. Κατάργησις της μονιμότητος του κλάδου» 28-3-1914, σ.5-6.

¹²⁷ στο ίδιο

αρνησικυρίας του Εκπ. Συμβουλίου»¹²⁸. Με την ισχύουσα νομοθεσία τα τοπικά Εποπτικά Συμβούλια είχαν απόλυτο και απεριόριστο δικαίωμα των μεταθέσεων. Η νέα διάταξη θα δημιουργήσει «σάλον αφόρητον και τυρρανικήν πίεσιν» στον κλάδο.

Επιπλέον οι δάσκαλοι είχαν το δικαίωμα της έφεσης ενώπιον του κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου για κάθε απόφαση για πειθαρχική ποινή ή μετάθεση. Ήταν το δικαίωμα της έφεσης όπλο αμύνης και δικαιοσύνης.

Όμως τώρα «όλοι δε αυτά οι προτάσεις περί μεταθέσεως ανεξαιρέτως υπόκεινται αυτοδικαίως εις την απόλυτην και ανεξέλεγκτον κρίσιν του εν Αθήναις εκπαιδευτικού Συμβουλίου το οποίον δια της διατάξεως Θ' του άρθρου 3 περί Διοίκησης Νομοσχεδίου δικαιούται οίκοθεν να επικυρή ή άκυρη κατά το δοκούν αυτάς άνευ εφέσεως του διδασκάλου»¹²⁹

Για όλους τους παραπάνω λόγους η Ένωση θεωρεί ότι θα υποστεί βλάβη ο διδασκαλικός κόσμος χωρίς της οποίας δεν θα μπορέσει να εκτελεί το έργο του γι' αυτό προτείνει την αναβολή ψήφισης του νομοσχεδίου της διοίκησης.

Ο εκπαιδευτικός κόσμος συνεχίζει τις αντιστάσεις με υπόμνημα του αντιπροέδρου Ανδρέα Σκια του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου¹³⁰ στις 29-5-1914.

Μ' αυτό το υπόμνημα ο συντάκτης του θέλει να αναδείξει τα ουσιαστικά άτοπα των νομοσχεδίων που σχετίζονται με την ποιότητα της μόρφωσης των μαθητών καθώς και με τη δυνατότητα της παρακολούθησης ανωτέρων βαθμίδων της εκπαίδευσης. Ενώ τα νομοσχέδια αναφέρει, ευαγγελίζονται ότι στοχεύουν στην ανάπτυξη της μόρφωσης που θα επιφέρει και την αναγέννηση του Έθνους στην πραγματικότητα τορπιλίζουν με τον καθορισμό των εκπαιδευτικών βαθμίδων αυτή την προοπτική.

Οι απόφοιτοι του 6χρονου δημοτικού δεν έχουν τα κατάλληλα εφόδια για να παρακολουθήσουν την μέση εκπαίδευση. Αυτό συμβαίνει γιατί «ενώ τα δια των νομοσχεδίων καταργούμενα ελληνικά σχολεία έχουσι το πλεονέκτημα να έχωσιν ισάριθμους προς τας τάξεις αυτών διδασκάλους, ων οι πλείστοι είναι

---

¹²⁸ στο ίδιο

¹²⁹ στο ίδιο

¹³⁰ Στο σύλλογο αυτό κυριαρχούσαν καθηγητές του Πανεπιστημίου πρόεδρος ο κ. Στέφανος, αντιπρόεδρος ο Α. Σκιάς μέλη Θ. Σκούφος και ο Κ. Μαλτέζος, ο τελευταίος από το Πολυτεχνείο, από Άπαντα, τ.Α(1898-1910),ό.π., σ. 554.

κάτοχοι πανεπιστημιακού πτυχίου, εν τοι δημοτικοίς σχολείοις μέλλει να διδάσκη ως επί το πολύ εις μόνος διδάσκαλος εις εξ τάξεις». ¹³¹

Ο Α. Σκίας επικρίνει ακόμα την παράταση φοίτησης των μαθητών στα Αστικά Σχολεία ως το 15ο έτος γιατί «αποδίδουσαι εις την κοινωνίαν μαθητάς απολέσαντας ένεκα της ηλικίας των προς τας χειροτεχνικής κλπ εργασίας διάθεσιν, θα αποβώσιν αναποφεύκτως φυτώρια θεσιθηρών». ¹³²

Τέλος το υπόμνημα θεωρεί την εξάχρονη γυμνασιακή εκπαίδευση «ανεπαρκή όλως προς λυσιτελή και καρποφόρον διδασκαλίαν των απαραίτητων μαθημάτων». ¹³³

Παρόλο που έχει επιμηκυνθεί ο χρόνος φοίτησης στο γυμνάσιο έως το 18ο έτος αναφέρει η υστέρηση που έχει προκαλέσει η παραμονή στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη των μαθητών καθώς και η μείωση των χρόνων της μέσης εκπαίδευσης δεν μπορεί να αποδώσει για ανώτατες σπουδές κατάλληλα προετοιμασμένους απόφοιτους. Έτσι «δημιουργηθήσεται κατάστασις πολλώ χείρων της σημερινής». ¹³⁴

Μια άλλη ομάδα που καταπολέμησε τα μεταρρυθμιστικά μέτρα, προέρχεται από τον συντηρητικό και αντιδραστικό χώρο του Πανεπιστημίου και ειδικότερα της Φιλοσοφικής Σχολής που θεωρεί τον εαυτό της θεματοφύλακα των παραδοσιακών αξιών.

Σε υπόμνημά της η Φιλοσοφική Σχολή προς την Κυβέρνηση στις 14-3-1914 αναφέρει ότι με τα προτεινόμενα νομοσχέδια «θα επιδεινώσωσι την κατάστασιν» της εκπαίδευσης. Το σημείο που προκαλεί τις επικρίσεις των Πανεπιστημιακών είναι ότι «Δια των νομοσχεδίων καταφέρεται πλήγμα δεινόν κατά της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και της ανθρωπιστικής καθόλου εκπαιδεύσεως» ¹³⁵

Αυτή η μείωση της διδασκαλίας των αρχαίων είναι αποτέλεσμα της μείωσης του χρόνου φοίτησης στην μέση εκπαίδευση αλλά και της μείωσης των ωρών διδασκαλίας των αρχαίων λόγων της εισαγωγής καινούργιων γνωστικών αντικειμένων στο αναλυτικό πρόγραμμα.

---

¹³¹ Υπόμνημα περί του εις την ψήφον της Βουλής υποβληθέντος υπό του υπουργού κ. Ιωάννου Τσιριμώκου σχεδίου νόμου περί Μέσης Εκπαιδεύσεως, Αθήνα 1914. από Δημαράς Α., ό.π., σ. 100

¹³² στο ίδιο

¹³³ στο ίδιο

¹³⁴ στο ίδιο, σ. 101

¹³⁵ Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου προς την Σ. Κυβέρνησιν περί των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων Αθήνα 1914, στο ίδιο, σ. 98-99.

Αυτή η συρρίκνωση της ανθρωπιστικής μόρφωσης, σύμφωνα με το υπόμνημα, εγκυμονεί εθνικούς κινδύνους, «κινδυνεύει να υποσκαφή αυτή η κρηπίς της εθνικής και θρησκευτικής του ελληνικού λαού διαπαιδαγωγήσεως».¹³⁶ Χωρίς την διδασκαλία της αρχαίας γλώσσας ο Έλληνας «ουδ' αυτό το ιερόν Ευαγγέλιον και τα λοιπά εκκλησιαστικά βιβλία θα δύναται να αναγιγνώσκη και νοή, ουδέ τας διαφόρους εκκλησιαστικές τελετάς συνειδητώς να παρακολουθή και τα θρησκευτικής αυτού λατρείας εν επιγνώσει να εκτελεί»¹³⁷ Επιπλέον για τους ομογενείς Έλληνες τα αρχαία ελληνικά δεν είναι μόνο στοιχείο ανθρωπιστικής μορφώσεως αλλά «ζων στοιχείον του παρόντος ημών βίου και πολιτισμού».¹³⁸

Το υπόμνημα συνεχίζει αναφέροντας ότι:

Η διδασκαλία των αρχαίων δεν πλήττεται μόνο στο γυμνάσιο συνθλίβεται πράγματι στο αστικό σχολείο. Το μάθημα των αρχαίων συμπύσσεται με αυτό των νέων ελληνικών και θεωρείται παραπλήρωμά τους. Αυτό έχει καταστροφικές συνέπειες και για τους λειτουργούς της δημοτικής εκπαίδευσης που για να βρεθούν στα διδασκαλεία φοιτούν στο αστικό σχολείο.

Με το υπόμνημά της η Φιλοσοφική Σχολή επιχειρεί να αφυπνίσει την κοινή γνώμη, προβάλλοντας την κινδυνολογία της διατάραξης της εθνικής ενότητας μεταξύ Ελλήνων πολιτών και ομογενών, της απομάκρυνσης από την θρησκεία και την ορθόδοξη ελληνική εκκλησία για να ξεκινήσει μια γενικευμένη αντίδραση που θα ματαιώσει τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις.

Ο πανεπιστημιακός χώρος δεν αντιδρά μόνο συλλογικά αλλά και κατ' άτομο. Πολλοί καθηγητές αντιδρούν ανάμεσα σ' αυτούς ο Γ. Χατζιδάκις που έχει δηλώσει ότι με τα προτεινόμενα νομοσχέδια «ουδείς συμβιβασμός είναι δυνατός» και για το λόγο αυτό είχε ζητήσει να συγκροτηθεί νέα επιτροπή «εξ ανδρών καταλλήλων προκειμένου να μελετηθεί εξυπαρχής το εκπαιδευτικό πρόβλημα»¹³⁹ αλλά και ο καθηγητής της Παιδαγωγικής Ν. Εξαρχόπουλος με άρθρα του στην εφημερίδα Νέα Ελλάδα με τίτλο «Ο καθηγητής της Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου κ. Ν.Ι. Εξαρχόπουλος κρίνων τα Εκπαιδευτικά Νομοσχέδια» (18-24 και 27-30 Δεκεμβρίου 1913).

¹³⁶ Στο ίδιο, σ. 99.

¹³⁷ Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου προς την Σ. Κυβέρνησιν περί των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων Αθήνα 1914, σ. 17

¹³⁸ στο ίδιο.

¹³⁹ Χατζιδάκις Γ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», εφ. Εστία, 20-3-1914.

Ο Ν. Εξαρχόπουλος μπορεί να επαινεί την γενική εισηγητική έκθεση του Γληνού για την συστηματική διάγνωση του εκπαιδευτικού μας προβλήματος αλλά διαφωνεί με τον τρόπο της θεραπείας του. Σε τρεις τομείς επικεντρώνει την κριτική του: στην διάρκεια των σπουδών στην δημοτική και μέση εκπαίδευση, στο περιεχόμενο της διδασκαλίας στη μέση εκπαίδευση και στα διδασκαλεία, στη μείωση του ρόλου των Πανεπιστημίων στην διοίκηση της Εκπαίδευσης σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη αύξηση των εξουσιών του Υπουργού της Παιδείας.

Για το πρώτο θέμα της κριτικής του θεωρεί ότι πράγματι το δημοτικό σχολείο πρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες της λαϊκής τάξης. Όμως το θέλει αποκομμένο από την μέση εκπαίδευση. Τα μεν παιδιά των λαϊκών τάξεων να φοιτούν σ' αυτό και τα έξι χρόνια για να αποκτούν τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες για κάποια επιτηδεύματα.

Τα δε παιδιά που πρόκειται να ακολουθήσουν τη μέση εκπαίδευση πρέπει να το εγκαταλείπουν από την τέταρτη τάξη και να ανέρχονται στην μέση εκπαίδευση ώστε να επιμηκύνεται ο χρόνος παραμονής τους σ' αυτή και τα μορφωτικά τους αποτελέσματα να' ναι όσο το δυνατόν πληρέστερα μιας και αυτοί ανήκουν στη μέση και ανώτερη τάξη και προορίζονται «να διαδραματίσωνσι πρόσωπον ηγήτορος εν τω κοινωνικώ βίω».

Για το δεύτερο θέμα για το περιεχόμενο της διδασκαλίας ο Ν. Εξαρχόπουλος διαβλέπει την πρόθεση του νομοθέτη να περιοριστούν οι ώρες διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών. Έτσι επαναλαμβάνει την ίδια επιχειρηματολογία του Υπομνήματος της Φιλοσοφικής σχολής για την απειλή της εθνικής ενότητας για την έλλειψη της ανθρωπιστικής παιδείας.

Το τρίτο μέρος της πολεμικής του για τον προτεινόμενο τρόπο της διοίκησης της εκπαίδευσης αποτελεί ξεκάθαρη δήλωση ότι τα νομοσχέδια θίγουν εάν όχι καταργούν την εξουσία των Πανεπιστημιακών στην εξέλιξη της εκπαίδευσης. Ο ίδιος ζητούσε να αποκατασταθεί η παντοδυναμία των καθηγητών του Πανεπιστημίου στο κεντρικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και παράλληλα διατύπωνε την διαφωνία του για τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα της διοίκησης. Αιτιολογούσε τη θέση του, ότι με την ενίσχυση του Υπουργού και των κεντρικών υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας κάθε αλλαγή του κομματικού μηχανισμού που βρίσκονταν στην εξουσία, θα ανέτρεπε με μεγάλη ευκολία τις προηγούμενες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες. Όμως θεωρεί ότι η προώθηση

του νομοσχεδίου της διοίκησης από την Κυβέρνηση, υποκρύπτει μια άλλη σκοπιμότητα. Η Κυβέρνηση θα εξουδετέρωνε ευκολότερα της αντιμεταρρυθμιστικές φωνές εάν έλεγχε τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς και επηρέαζε άμεσα το σώμα των εκπαιδευτικών.

Ο Ελ. Βενιζέλος και οι πολιτικοί που εξέφραζαν το κλίμα της αστικής ανόρθωσης υποχώρησαν, μπροστά στις κοινωνικές αντιστάσεις του εκπαιδευτικού κόσμου καθώς και υπό το βάρος άλλων σοβαρότερων προτεραιοτήτων.

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια έμειναν «έκθετα» ως ένας «άταφος νεκρός» σύμφωνα με την χαρακτηριστική φράση του εισηγητή τους Δ. Γληνού.

Μπορεί όπως ομολογούν οι σύγχρονοι μελετητές αλλά και οι ίδιοι οι πρωτεργάτες τους να είχαν περιορισμένους στόχους να μην ήταν ριζοσπαστικά, όμως εξέπεμπαν για τους ευαίσθητους δέκτες μια πιο δημοκρατική αντίληψη για την παιδεία, μια νέα μεταρρυθμιστική δυναμική που φορείς της ήταν νέοι άνθρωποι με ριζοσπαστικές ιδέες. Τα νομοσχέδια ήταν προάγγελοι μιας νέας προοδευτικότερης αντίληψης.

Γι' αυτό και οι παραδοσιακές δυνάμεις δεν αντιδρούσαν μπροστά στις μικρές αλλαγές που προτεινόταν, αλλά στις γενικώτερες μεγάλες αλλαγές που προμηνούσαν.

1.6 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917

1.6.1 Νόμοι – Πρόσκαιρη επικράτηση αρχών Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού

Το κλίμα της επιφανειακής γαλήνης και ομοφροσύνης που είχε καλλιεργηθεί μετά τους επιτυχείς Βαλκανικούς Πολέμους και ταυτόχρονα η αποφυγή από τον Βενιζέλο κάθε ενέργειας που θα μπορούσε να προκαλέσει αντιστάσεις έληξε. Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος έμελλε να βάλει σε μεγάλη δοκιμασία τη συνοχή της ελληνικής κοινωνίας.

Πίσω από την διαφορά στον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής ανάμεσα στο Βενιζέλο και τον Βασιλιά, υπολανθάνουν αίτια και παράμετροι που άπτονται της διαμάχης που έχει ξεσπάσει ανάμεσα στους εκσυγχρονιστές βενιζελικούς και οπαδούς της παράδοσης αντιβενιζελιστές.

Ενώ ο Βενιζέλος το καλοκαίρι του 1915 έχει ανατραπεί, τον Οκτώβριο του 1916 σχηματίζει και εγκαθιστά στην Θεσσαλονίκη Προσωρινή Επαναστατική Κυβέρνηση. Μέσα σ' αυτό το επαναστατικό κλίμα ο Βενιζέλος

παίρνει μέτρα ριζικά τόσο για το πρόβλημα της γης, που η σημασία του είναι κυρίως οικονομική και κοινωνική όσο και για το πρόβλημα της γλώσσας που το βάρος του είναι κυρίως ιδεολογικό.¹⁴⁰

Στις πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στη διάρκεια της Προσωρινής Κυβέρνησης Θεσσαλονίκης ο Γληνός¹⁴¹ ο «εκπρόσωπος» της ηγετικής ομάδας του Εκπαιδευτικού Ομίλου στον κυβερνητικό εκπαιδευτικό μηχανισμό της Θεσσαλονίκης είναι ο ενσάρκωτης της μεταγραφής του παιδαγωγικού-ιδεολογικού-γλωσσολογικού λόγου του Ομίλου για τα δικαιώματα της δημοτικής σε τυπικο-επίσημο-νομοτεχνικά αρτιωμένο «κυβερνητικό» κείμενο.¹⁴²

Στις 11-5-1917, η επαναστατική Κυβέρνηση με εισηγητή τον Γληνό εκδίδει το αναγκαστικό διάταγμα «Περί διδακτικών βιβλίων».¹⁴³

Μετά την κάθοδο της κυβέρνησης στην Αθήνα, το διάταγμα αποκτά ισχύ νόμου (Ν. 827 του 1917)¹⁴⁴ για όλη τη χώρα, ο οποίος στην συνέχεια θα υποστεί κάποιες τροποποιήσεις.¹⁴⁵

Το διάταγμα αυτό μπορεί να θεωρηθεί η ιδρυτική πράξη της μεταρρύθμισης του 1917 γιατί εισάγει μια σημαντική καινοτομία που δεν είχαν τολμήσει να την προτείνουν τα νομοσχέδια του 1913. Εισάγουν την δημοτική γλώσσα στην στοιχειώδη εκπαίδευση καταργώντας την διδασκαλία των αρχαίων στο δημοτικό. Ορίζει να είναι γραμμένα τα αναγνωστικά βιβλία των τεσσάρων πρώτων τάξεων του δημοτικού καθώς και τα βιβλία αριθμητικής όλων των τάξεων «εις την κοινήν ομιλουμένη (δημοτικήν) γλώσσαν». Παρά τις τροποποιήσεις που θα υποστεί αργότερα εξακολουθεί να αποτελεί το θεμέλιο λίθο της μεταρρύθμισης.

Σύμφωνα με το Ν. 827 που έδωσε νομική ισχύ στο διάταγμα «η διδασκαλία της δημοτικής ορίζεται να γίνεται στις πρώτες τέσσερις τάξεις χωρίς όμως αυτή να εγκαταλείπεται αποτόμως» στις δύο τελευταίες. Με την επόμενη όμως τροποποίηση (Ν. 827) στις δύο τελευταίες τάξεις εισάγεται και πάλι η

---

¹⁴⁰ Φραγκουδάκη Άννα, ό.π., σ. 40.

¹⁴¹ Ο Γληνός έχει μεταβεί στην Θεσσαλονίκη μετά την αποφυλάκισή του και πρόσκληση του Βενιζέλου. Είχε φυλακιστεί από 18-11-1916 έως 5-1-1917 για ανάμιξη του στο κίνημα της Θεσσαλονίκης, από *Στη μνήμη Δ.Α. Γληνού Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενα του*, εκδ. Τα Νέα Βιβλία, Αθήνα 1946, σελ. 199.

¹⁴² Ράπτης Γ.Π., ό.π.

¹⁴³ Εφημερίς της Προσωρινής Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αρ. 96, Θεσσαλονίκη, 30-5-1917.

¹⁴⁴ ΦΕΚ 188, Α' 5-9-1917.

¹⁴⁵ Τροποποιήθηκε από το Ν. 1332 του 1918 (ΦΕΚ 89, 27-4-1918) και τελικά οι δύο νόμοι 827 και 1332 κωδικοποιήθηκαν από Βασιλικό Διάταγμα του 1918 (ΦΕΚ 106, Α', 15-5-1918).

παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας, ενώ με το βασιλικό διάταγμα που συνενώνει τους δύο προηγούμενους νόμους δόθηκε στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο η αρμοδιότητα για το χρόνο εισαγωγής της δημοτικής.

Από αυτό το βαθμιαίο περιορισμό της εισαγωγής της δημοτικής μπορούμε να αντιληφθούμε τις έντονες κοινωνικές αντιστάσεις που δημιουργήθηκαν.

Κατά την τριετία 1917-1920 που ο Βενιζέλος βρισκόνταν στην εξουσία πραγματοποιήθηκαν οι ακόλουθες μεταρρυθμίσεις κυρίως στην στοιχειώδη εκπαίδευση και στην διοίκηση.

Το 1918 διορίστηκε Επιτροπή «Προς σύνταξιν αναγνωστικών βιβλίων» του δημοτικού σχολείου. Στους συγγραφείς των αναγνωστικών δόθηκε απόλυτη ελευθερία όσον αφορά την ύλη και το περιεχόμενο και αποφασίστηκε να εγκρίνονται από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο.

Κατά την περίοδο 1917 μέχρι και 1919 εγκρίθηκαν και κυκλοφόρησαν τα ακόλουθα 13 νέα αναγνωστικά για το δημοτικό σχολείο.

- 1) Ε. Παπαμιχαήλ «Αλφαβητάριο» α΄ μέρος
- 2) Ε. Παπαμιχαήλ «Αλφαβητάριο», 3΄ μέρος
- 3) Ι. Συκώκη «Αλφαβητάριο», β΄ μέρος
- 4) Αρ. Κουρτίδη, «Αναγνωστικό», για τη Β΄ τάξη
- 5) Ε. Παπαμιχαήλ «Πέτρος Λάρας» για τη Β΄ τάξη
- 6) Γαλ. Καζαντζάκη, «Οι τρεις φίλοι», για τη Β΄ τάξη.
- 7) Α. Καρκαβίτσα - Ε. Παπαμιχαήλ, «Αναγνωστικό», για την Γ΄ τάξη.
- 8) Αρ. Κουρτίδη-Κ. Κονιδάρη - Γ. Καλαρά, «Οδύσσεια», για την Γ΄ τάξη.
- 9) Α. Καρκαβίτσα - Ε. Παπαμιχαήλ, «Η Πατρίδα μας», για την Δ΄ τάξη
- 10) Αρ. Κουρτίδη - Γ. Κονιδάρη «Στα παληά τα χρόνια», για την Δ΄ τάξη.
- 11) Α. Καρκαβίτσα - Ε. Παπαμιχαήλ, «Διγενής Ακρίτας», για την Ε΄ τάξη.
- 12) Δ. Ανδρεάδη - Α. Δελμούζο - Π. Νιρβάνα - Ζ. Παπαντωνίου - Μ. Τριανταφυλλίδη, με εικονογράφιση του Κ. Μαλέα, «Τα Ψηλά Βουνά», για την Γ΄ τάξη.
- 13) Της ίδιας συντακτικής επιτροπής, «Αλφαβητάριο», α΄ μέρος (το γνωστό «Αλφαβητάρι με τον Ήλιο».

Τα καινούργια αναγνωστικά βιβλία δεν είναι μόνο γραμμένα μ' ένα νέο γλωσσικό όργανο αλλά περιέχουν κείμενα με λογοτεχνικές αρετές από σύγχρονους λογοτέχνες με νέα παιδαγωγική αντίληψη προοδευτική

αντιαυταρχική. Επικρατεί η έμμεση παιδαγωγική χωρίς διδασκισμό και ηθικοφλυαρίες χωρίς καταναγκασμούς και απαγορεύσεις. Τα πρόσωπα και οι ιστορίες που παρουσιάζουν δεν κινούνται στη σφαίρα του ιδεατού κόσμου. Παρουσιάζουν πρωταγωνιστές και ιστορίες μέσα από την καθημερινότητα ρεαλιστικές πειστικές.¹⁴⁶ Υπηρετούν με το καλύτερο τρόπο το γενικότερο προσανατολισμό της μεταρρύθμισης του 1917 που είναι η ανάδειξη και η αξιοποίηση της νεοελληνικής πραγματικότητας.¹⁴⁷

Τα αναγνωστικά εκπέμπουν την ιδεολογία του αστικού ορθολογισμού. Παρουσιάζουν μέσα από διαφορετικό πρίσμα συστατικά της εθνικής μας ταυτότητας την πατρίδα, την θρησκεία, την οικογένεια. Απουσιάζουν από αυτά, υπερφίαλες απόψεις για την ανωτερότητα του ελληνικού έθνους ή θεοκρατικές ερμηνείες για την δημιουργία του κόσμου ή απόψεις που θέλουν τα παιδιά υποταγμένα στις θελήσεις των γονιών τους.

Αντίθετα προβάλλεται η επιστημονική και κριτική σκέψη η σημασία των νόμων ως προϋπόθεση για την κοινωνική ζωή.¹⁴⁸

Ένας από τους τρεις πρωτεργάτες της μεταρρύθμισης που ήδη από τις αρχές 1916 με πρωτοβουλία και χρηματοδότηση του Ελ. Βενιζέλου είναι μέλος της «Εκπαιδευτικής Επιτροπή» μαζί με τον Γληνό και τον Δελμούζο, που θα αποτελέσει το επιτελικό όργανο της μεταρρύθμισης¹⁴⁹, ο Μ. Τριανταφυλλίδης ήταν επιφορτισμένος με την επιστημονική ευθύνη για το τυπικό της γλώσσας και γραμματικής.¹⁵⁰

Η γνωστή τριανδρία του Εκπαιδευτικού Ομίλου που έχει στα χέρια της τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1917 θα πάρει μέτρα για την καλύτερη διοίκηση της εκπαίδευσης αλλά και για την αρτιότερη μόρφωση των εκπαιδευτικών. Με το ν. 826/1917 «Περί διοικήσεως της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης»¹⁵¹ ιδρύονται δυο νέες διοικητικές θέσεις Ανωτέρων Εποπτών που καταλαμβάνουν ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο

¹⁴⁶ Φραγκουδάκη Α., ό.π., σ. 42-43

¹⁴⁷ Χατζηιωσήφ Χ., ό.π., σ. 258

¹⁴⁸ Φραγκουδάκη Α., ό.π., σ. 43.

¹⁴⁹ στο ίδιο.

¹⁵⁰ Φραγκουδάκη Α., ό.π., σ. 42. Ο Μ. Τριανταφυλλίδης έγραψε δυο γραμματικές για τους δασκάλους: Η γραμματική διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησ. και Δημ. Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα αρ. 32, Αθήνα 1919, 32 σελ. Και: Η γλωσσική διδασκαλία της Δ' τάξεως του δημοτικού σχολείου, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησ. και Δημοσ. Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα αρ. 5, Αθήνα 1920, σ.38.

¹⁵¹ Ο νόμος 826 κωδικοποιούσε τον προηγούμενο ν. 567/1917 που επικύρωνε το διάταγμα της 29ης Ιουλίου 1917.

Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Το τρίτο μέλος της εκπαιδευτικής τριανδρίας ο Δ. Γληνός αναλαμβάνει την γενική γραμματεία του Υπ. Παιδείας.

Ο νόμος αναθέτει στους Ανώτερους Επόπτες, που ήταν μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, την ευθύνη για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της μεταρρύθμισης, την γενική εποπτεία όλης της δημοτικής εκπαίδευσης καθώς και την ευθύνη της προπαρασκευής του διδακτικού της προσωπικού.¹⁵²

Μέσα σ' αυτή την προσπάθεια εντάσσεται και η ψήφιση του νόμου 2.243 του 1920 με τον οποίο ιδρύεται η Παιδαγωγική Ακαδημία που στοχεύει στην παιδαγωγική κατάρτιση του καθηγητικού προσωπικού που θα στελεχώσει τα Διδασκαλεία. Το ίδρυμα θα δεχόταν 30 πτυχιούχους της φιλολογίας των μαθηματικών των φυσικών επιστημών της θεολογίας για φοίτηση 2 χρόνων.¹⁵³ Όμως η αλλαγή του πολιτικού σκηνικού με την απομάκρυνση του Βενιζέλου θα αναβάλλει την λειτουργία της. Η Ακαδημία θα λειτουργήσει τελικά το 1923 με την διεύθυνση του Γληνού μετά την μικρασιατική καταστροφή.

1.6.2 Η επικριτική στάση του Γ.Χατζιδάκη για τη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

Η απρόσμενη κυβερνητική αλλαγή για το κόμμα των Φιλελευθέρων τον Νοέμβριο 1920 έχουν ως συνέπεια την παραίτηση της εκπαιδευτικής «τριανδρίας». Συνεπώς έχουμε άμεση ανακοπή των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών.

Οι αντιστάσεις όμως για τη γλώσσα και το περιεχόμενο των αναγνωστικών βιβλίων καθώς και για ρόλο των ανώτερων εποπτών έχουν αρχίσει πριν την εκλογική αποτυχία της Κυβέρνησης.

Ο καθηγητής γλωσσολογίας Γ. Χατζιδάκης δημοσιεύει στην εφημ. ΕΜΠΡΟΣ σειρά άρθρων με τίτλο «Οι υπονομευτές της ελληνικής γλώσσας. Ο καθηγητής κ. Γ. Χατζιδάκης απαντά προς τους ανώτερους επόπτες» από 20/2/1920 - έως 30/4/1920, όπου αναπτύσσει όλη την επιχειρηματολογία του για τα νέα αναγνωστικά βιβλία και για τη θέση των εποπτών.¹⁵⁴

---

¹⁵² Φραγκουδάκη, ο.π., σ.37.

¹⁵³ Χατζηιωσήφ Χ., ο.π., σ. 260

¹⁵⁴ Όλα τα άρθρα βρίσκονται στο βιβλίο Χατζιδάκης Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτας*, Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1919.

Ο Χατζιδάκις προσπαθεί να αποσυνδέσει τις επιδιώξεις των μεταρρυθμιστών από αυτές της Κυβέρνησης.

Ήδη αναφέρει από την εποχή ίδρυσης του Εκπαιδευτικού τους Ομίλου η ελληνική πολιτεία είχε τονίσει ότι κανείς άλλος δεν είναι αρμόδιος πέρα απ' αυτήν για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των μαθητών και των βιβλίων μιας και «οι ελληνόπαιδες δεν είναι κόκικλοι, ίνα πας ο βουλώμενος πειραματίζεται επ' αυτών».¹⁵⁵

Ενδυναμώνει ακόμα περισσότερο τη θέση του, όταν απαντά στον ισχυρισμό του Τριανταφυλλίδη, ότι το κυβερνητικό πρόγραμμα αναφερόταν στη δημοτική και ο ίδιος ο Πρωθυπουργός είναι ο πρώτος και κύριος εισηγητής της, ότι ο Τριανταφυλλίδης στηρίζεται σε δικαιολογίες και ανεπίσημες πράξεις.

Χρησιμοποιεί ως περίττανες αποδείξεις της ορθότητας της γνώμης του, επίσημα περιστατικά.

Πρώτον «όταν ο υπό της Βουλής των αντιπροσώπων του Έθνους ψηφισθείς και υπό της Λ.Μ. του Βασιλέως κυρωθείς νόμος λέγει ρητώς «την κοινήν λαλουμένη (δημοτικήν) απηλλαγμένη παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού».¹⁵⁶ Καθώς και από την επίσημη δήλωση του Βενιζέλου στη Βουλή 2/4/1918 «... το επ' εμοί κρίνω ότι η γλώσσα του μέλλοντος η γραπτή θα είναι η γλώσσα την οποίαν οι μορφωμένοι κάτοικοι της Ελλάδος ομιλούσιν [...] αυτή είναι ο κεκαθαρμένος προφορικός αλλά ζωντανός λόγος προς τον οποίον δύναται να συμπέση η γραπτή γλώσσα».

Τέλος μια τρίτη απόδειξη για τη μη ταύτιση των απόψεων του Βενιζέλου και της εκπαιδευτικής τριανδρίας είναι όταν μετά τις καταγγελίες για τις χυδαιότητες και τα άλλα αμαρτήματα των αναγνωστικών βιβλίων έγινε γνωστό ότι ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης εκάλεσε το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και τους σύστησε πιστή εφαρμογή του νόμου, αποφυγή και χρήση ακροτήτων ατοπιών να προτιμούνται οι γνωστές ελληνικές λέξεις και όχι ξένες να μην προσβάλλεται το περί γλώσσης αίσθημα των μορφωμένων. Ακόμα συνέστησε να μην επιβάλλεται η γνώμη ενός τυρρανικά, προκειμένου να ρυθμιστεί η γλώσσα των

---

¹⁵⁵ Χατζιδάκις Γ., «Οι υπονομευτές της ελληνικής γλώσσης. Ο Καθηγητής κ. Γ. Χατζιδάκις απαντά προς τους ανωτέρους επόπτες», εφ. ΕΜΠΡΟΣ, 20/2/1920.

¹⁵⁶ Χατζιδάκις Γ., ό.π., 21/2/1920.

αναγνωστικών αλλά ολόκληρο το Εθνικό Συμβούλιο να κρίνει ώστε να σταματήσουν οι εκτροχιασμοί.¹⁵⁷

Συνεπώς για το Χατζιδάκη κάθε προσπάθεια των μεταρρυθμιστών να οικειοποιηθούν τις απόψεις του Βενιζέλου είναι καθαρή διαβολή.¹⁵⁸

Παραβιάζουν το νόμο αντί να εισαγάγουν την κοινή λαλουμένη εις τα σχολεία εισαγάγουν «την ιδιότευκτον αυτών δημοτικήν».¹⁵⁹

Κατά τον Χατζιδάκη η κοινή λαλουμένη έχει στοιχεία που κληρονομήθηκαν από την προφορική παράδοση αλλά και στοιχεία από τη λόγια παράδοση που ήρθαν σε χρήση. Σύμφωνα με τον τριμελή διαχωρισμό του Παλαμά (καθαρεύουσα, δημοτική, μικτή) ο Χατζιδάκης ταυτίζει την κοινή λαλουμένη με τη μικτή.¹⁶⁰

Η δημοτική γλώσσα που θέλουν να εισαγάγουν στον αναγνώστη βιβλία περιέχει μεγάλο αριθμό ξένων λέξεων. Γι' αυτό άλλωστε δέχονται στο (Δελτίο 6, σ.44) ότι θα ήταν χρήσιμο να υπάρχουν «σύντομα γλωσσικοί και λαογραφικοί υπομνηματισμοί που βοηθούν στην γλωσσική κατανόηση».¹⁶¹ Επίσης έχει φτωχό λεξιλόγιο, δεν έχει καλλιεργηθεί επαρκώς από τη λογοτεχνία. Μ'αυτό τον τρόπο ο Χατζιδάκης πιστεύει ότι δεν είναι κατάλληλη για να ανταποκριθεί στις επιστημονικές απαιτήσεις.

Επιπλέον στο επιχείρημα των μεταρρυθμιστών ότι η παιδεία είχε αριστοκρατικό χαρακτήρα και ήταν προνόμιο των ολίγων, ο Χατζιδάκης αντιπαραθέτει την άποψη ότι με την εισαγωγή της «ιδιότευκτης» γλώσσας τους θα χάσουν τα παιδιά κάθε δυνατότητα συνέχισης των σπουδών τους στην μέση εκπαίδευση και κατανόησης του λόγου των εφημερίδων, της βουλής.

Ο Χατζιδάκης εκφράζει τις αντιρρήσεις του και σε ένα άλλο θέμα συσχέτισης της διάπλασης της προσωπικότητας του παιδιού με τη χρήση της γλώσσας.

Σύμφωνα με την άποψή του γίνεται μεγάλο λάθος όταν ο μαθητής δεν μεταβάλλει την μητρική του γλώσσα προς την γλώσσα των μορφωμένων του έθνους.

---

¹⁵⁷ Χατζιδάκης Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτες*, ό.π., σ. 42.

¹⁵⁸ Χατζιδάκης Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 21/2/1920.

¹⁵⁹ Χατζιδάκης Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 20/2/1920.

¹⁶⁰ Χατζιδάκης Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 24/2/1920.

¹⁶¹ Χατζιδάκης Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 25/2/1920.

Οι δυσκολίες που παρουσιάζει η αλλαγή του απλουστευτικού οργάνου έκφρασης σ'ένα πιο ανώτερο εκφραστικό όργανο συμβάλει στην διανοητική ανάπτυξη του μαθητή.¹⁶² Ενώ αντίθετα η απλοποίηση της ορθογραφίας που προτείνουν οι επόπτες καθιστά την αρχή της ευκολίας πανάκεια που οδηγεί τους νέους προς την αυθαιρεσία και την αναρχία.¹⁶³

Επιπλέον οι μαθητές μαθαίνοντας την γλώσσα των μορφωμένων, όπως γίνεται σ'όλα τα έθνη βοηθούνται να προσεγγίζουν τα παλιότερα και ανώτερα των σημερινών λογοτεχνικά έργα. Έτσι επιτυγχάνεται η σύνδεση των νεότερων γενιών με τις παλαιότερες,¹⁶⁴ αλλά και η διατήρηση της πίστης τους. Η καθαρή ελληνική γλώσσα και ο Χριστιανισμός και ιδιαίτερα η Ορθοδοξία συνδέθηκαν τόσο στενά με τον εθνισμό μας ώστε δεν γίνεται να χωριστούν.¹⁶⁵

Στο επιχείρημα του Τριανταφυλλίδη ότι η κοινωνική συνείδηση απαιτεί την εισαγωγή της δημοτικής στα δημοτικά σχολεία. Ο Χατζιδάκις θεωρεί ότι αυτό δεν ισχύει.

Άλλωστε και οι ίδιοι οι μεταρρυθμιστές σε Δελτίο του Εκπαιδευτικού τους Ομίλου γράφουν «το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινωνίας δεν ευνοεί ακόμη τις προσπάθειες του Ομίλου» (Δελτίο Ε' σ. 8) ή ότι «η γλωσσική ανακαίνιση αν και υποστηρίζεται πια τώρα από μερίδα κοινωνική, μένει πάντοτε αξίωση μειοψηφίας» (Δελτίον Ζ' σ. 94).¹⁶⁶

Επιπλέον ο ίδιος ο Τριανταφυλλίδης το 1919 στον «Εκπαιδευτικό Ερευνητή» ομολογεί ότι πολλοί γονείς δυσφορούν με τη γλώσσα των αναγνωριστικών βιβλίων για αυτό θέλουν να τα βγάλουν από τα σχολεία.¹⁶⁷

Αλλά και οι ίδιοι οι δάσκαλοι που θα την διδάξουν δυσκολεύονται να την χρησιμοποιήσουν. Γι' αυτό μέσα από τους Επιθεωρητές ασκούν πιέσεις στους δασκάλους να μην μιλούν στην καθαρεύουσα αλλά να μεταχειρίζονται το λεξιλόγιο και το τυπικό της δημοτικής γλώσσας που είναι γραμμένα τα αναγνωστικά βιβλία και εάν αυτό δεν μπορούν να το κάνουν άμεσα να προετοιμάζονται από το σπίτι.¹⁶⁸ Απ' αυτή και μόνο τη δυσκολία της χρήσης της δημοτικής γίνεται καταφανές για το Χατζιδάκη ότι δεν πρόκειται για μια αληθινή

¹⁶² Χατζιδάκις Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτες*, ό.π., σ. 40.

¹⁶³ Χατζιδάκις Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 27/2/1920.

¹⁶⁴ Χατζιδάκις Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 28/2/1920.

¹⁶⁵ Χατζιδάκις Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτες*, ό.π., σ. 27.

¹⁶⁶ Χατζιδάκις Γ., εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 23/2/1920.

¹⁶⁷ Χατζιδάκις Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτες*, ό.π., σ. 33.

¹⁶⁸ Χατζιδάκις Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτες*, ό.π., σ. 36.

εθνική γλώσσα. Γιατί αυτή «δεν απαιτεί μελέτην και προσοχήν ιδιαίτεράν κατά την χρήσιν». ¹⁶⁹

Ο γλωσσολόγος καθηγητής δεν έχει μέσα στην φαρέτρα της πολεμικής του μόνο βέλη προς το λεξιλόγιο, τη γραμματική, την ορθογραφία, την σύνταξη δημοτικής γλώσσας αλλά θεωρεί ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι μέρος ενός ριζοσπαστικού προγράμματος εσωτερικής πολιτικής όπου σαν σκοπό έχει την χαλάρωση του συνόλου «των συνεκτικών δεσμών οι οποίοι αποτελούν την δύναμιν της εθνικής μας αντιστάσεως». ¹⁷⁰

Μέσα στο περιεχόμενο των νέων αναγνωστικών βιβλίων βρίσκει την τεκμηρίωση της η παραπάνω άποψη. Δεν περιέχουν ιστορικές και θρησκευτικές διηγήσεις, σκηνές από την αρχαία ζωή, στοιχεία υγιεινής και γεωγραφίας, ασχολίες παραγωγικών τεχνών, απεικονίσεις ωραίων τοπίων. Το περιεχόμενό τους δεν είναι ευγενές υψηλό σπουδαίο ηθοποιό και ανδροποιό. Με επίκεντρο το αναγνωστικό, της συντακτικής επιτροπής ¹⁷¹ που όρισε το Υπουργείο Παιδείας, Ψηλά βουνά, ο Χατζιδάκις αποδεικνύει πως θίγονται και καταπατούνται οι αξίες της πατρίδας της θρησκείας και της οικογένειας. Μέσα απ' αυτό το αναγνωστικό της Γ' τάξης τα παιδιά θα διαβάζουν «περί δασών, ποιμένων, ορέων» γνώσεις άχρηστες για τα περισσότερα.

Ακόμα οι ανώτεροι επόπτες με το είδος της λογοτεχνικής γλώσσας που εισάγουν στα αναγνωστικά βιβλία τα καθιστούν δυσνόητα στους μαθητές. Όχι μόνο λόγω των ιδιωματισμών που χρησιμοποιούν αλλά και επειδή καταστρατηγούν και μια άλλη παιδαγωγική αρχή σύμφωνα με την οποία τα παιδιά κατανοούν μόνο γνωστά και πραγματικά αντικείμενα που γίνονται αντιληπτά με τις αισθήσεις. Άρα διάφορες φράσεις όπως «χρυσές οχιές έσκιζαν τον ουρανό» είναι δυσνόητες γιατί είναι μεταφορικές και περιέχουν στοιχεία που δεν είναι γνωστά σ' όλα τα παιδιά όπως οι οχιές. ¹⁷²

Το βιβλίο δεν έχει ηθικοπλαστικό χαρακτήρα, δεν δίνει συμβουλές και όπου αυτό γίνεται έμμεσα, είναι ασαφείς. Ο παππούς απευθυνόμενος στον εγγονό τον συμβουλεύει «να γίνης καλός άνθρωπος νά'χης τιμή και να κρατάς

¹⁶⁹ Χατζιδάκις Γ., *Απάντησις εις τους ανώτερους επόπτες*, ό.π., σ. 38.

¹⁷⁰ Χατζιδάκις Γ. *Γεννηθήτω φως. Ο Μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία*, Τυπογραφείον της Β. Αυλής Α. Ραφάνη, εν Αθήναις 1920, σ. 53.

¹⁷¹ Η επιτροπή αποτελούνταν από τους κυριότερους εκπροσώπους του εκπαιδευτικού δημοτικισμού Α. Δελμούζος, Π. Νιρβάνας, Ζ. Παπαντωνίου, Μ. Τριανταφυλλίδης (και Κ. Μαλέας εικονογράφηση).

¹⁷² Χατζιδάκις Γ. *Γεννηθήτω φως...*, ό.π., σ. 45.

το λόγο σου». Όμως δεν καθορίζει το περιεχόμενο αυτό της τιμής. Για τα μεγάλα αγαθά της πατρίδας και της θρησκείας εσκεμμένα αποφεύγεται να γίνεται λόγος.¹⁷³

Στα «Ψηλά βουνά» η παρέα των παιδιών που περνά το καλοκαίρι στο βουνό ουδέποτε προσεύχονται ή ξεχωρίζουν την Κυριακή ή αναζητούν την οικογένεια τους. Η σκόπιμη έλλειψη καλλιέργειας του θρησκευτικού αισθήματος προκύπτει και από την στοχοθεσία των ανά τάξη αναγνωστικών.

Μέχρι την τετάρτη τάξη που εγκαταλείπει η μεγαλύτερη πλειοψηφία των παιδιών το δημοτικό οι ανώτεροι επόπτες δεν θεώρησαν ότι πρέπει να προάγουν την θρησκεία «οι πλείστοι των Ελληνοπαίδων ως είπομεν ούτε το Σύμβολον της Πίστεως ημών, το Πιστεύω εις ένα Θεό κ.τλ. ούτε την Κυριακήν προσευχήν, το Πάτερ ημών ο εν τοις ουρανείς θα έχουν διδαχθεί».¹⁷⁴ Στην α' τάξη τα αναγνωστικά προάγουν θέματα εντός του κύκλου της οικογένειας στη β' τάξη επιδιώκουν το κορύφωμα της ατομικής αυθυπαρξίας σε συνδιασμό προς την αλληλοβοήθεια και την αλληλεγγύην στην γ' τάξη προωθούν την κοινωνική αλληλεγγύη στη δ' τη γνώση και αγάπη της πατρίδας στην ε' τάξη την αυτοθυσία υπέρ της πατρίδος και στη στ' τάξη την πολιτειακή οργάνωση.¹⁷⁵

Αλλά και το πατριωτικό αίσθημα δεν καλλιεργείται όπως θα έπρεπε. Δεν υπάρχουν διηγήσεις για τον αγώνα του 1821 δεν καλλιεργείται κλίμα έξαρσης και ενθουσιασμού. Τα βιβλία βρίσκονται εκτός της πραγματικότητας όταν θεωρούν ότι με θρύλους παραδόσεις και παραμύθια θα καλλιεργήσουν υψηλό φρόνημα, την εποχή που δικοί τους άνθρωποι βρίσκονται στα μέτωπα. Ο Καθηγητής απορρίπτει τον ισχυρισμό των συντακτών των νέων αναγνωστικών βιβλίων ότι «τα δάση και τα βουνά κατεργάζονται την φιλοπατρία. Γιατί τότε όπως διατείνεται οι ληστοφυγόδικες που ζούνε στα βουνά «θα είνε μάλλον του Κόρδου φιλοπάτριδες».

Ο καθηγητής θίγει και μια άλλη ανεπάρκεια των βιβλίων που μπορεί να προκαλέσει ανυπολόγιστη εθνική βλάβη.

Τα βιβλία στερούνται εκείνων των στοιχείων που θα συνέβαλαν στον εξελληνισμό των αλλόγλωσσων κατοίκων των νέων περιοχών.¹⁷⁶ Η καλλιέργεια

---

¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 48.

¹⁷⁴ Χατζιδάκις Γ., «Σχολείο και Εκκλησία. Σχολείο και Πολιτεία», εφ. ΕΜΠΡΟΣ, 4-6-1920.

¹⁷⁵ Χατζιδάκις Γ., *Γεννηθήτω φως...*, ό.π., σ. 49.

¹⁷⁶ Στο ίδιο., σ. 49.

μιας ενιαίας εθνικής συλλογικής ταυτότητας θα έπρεπε να ήταν ο κύριος στόχος τους.

Όμως οι διδασκαλίες στα νέα αναγνωστικά για τον Χατζιδάκι εισαγόνται «ίνα προσηλυτισθούν ούτως οι μικροί μαθηταί εις τας νέας μπολσεβίκας θεωρίας όπως και ο μέγας βεζύρης όστις αδυνατών να πείση τους εν ηλικίαν ασπασθώσι τον ισλαμισμόν, παρέλαβε τους ανηλικούς και απετέλεσε τα φοβερά τάγματα των γενιτσάρων τας κυριωτέρας δυνάμεις της θρησκείας αυτού».¹⁷⁷ Εδώ ο καθηγητής ταυτίζει τους μεταρρυθμιστές με τον μεγάλο τύρανο των Ελλήνων επί αιώνες.

Σ'άλλο όμως σημείο της πολεμικής που εισαγάγει τον νέο εχθρό που την επόμενη δεκαετία και όχι μόνο θα κυριαρχήσει και θα συντηρηκοποιήσει κάθε προοδευτική αστική αντίληψη.

Ο γλωσσολόγος καθηγητής κάνει παραλληλισμό του έργου των μπολσεβίκων της Ρωσίας με τους Έλληνες κοινωνιολόγους και τους μεταρρυθμιστές. Οι μεν της Ρωσίας καταδικάζουν την θρησκεία, την πατρίδα, την οικογένεια, ενώ οι δικοί μας επιδιώκουν τον εκμηδενισμό και τον εξευτελισμό αυτών των αρχών που τις αντιλαμβάνονται ως εχθρούς τους ώστε να διευκολυνθεί η εισαγωγή των μπολσεβίκικων θεωριών. Σ'ένα σημείο επισημαίνει ότι διαφέρουν από τους ρώσους μπολσεβίκους «ότι κρύβονται πίσω από τις ευπρεπείς ονομασίες των κοινωνιολόγων και των μεταρρυθμιστών».¹⁷⁸

Ο Χατζιδάκις αναπτύσσει την πολεμική κάτω από ένα κλίμα διαμάχης με τους ανώτερους επόπτες. Αμφισβητείται για την επιστημονική του αρτιότητα.

Οι επόπτες θεωρούν ότι στοιχεία που στο παρελθόν του φαίνονταν ανάρμοστα για το γραπτό λόγο, σήμερα τα θεωρεί ανεκτά. Ενώ εκείνος ανταπαντά ότι η ιστορική εξέλιξη της γλώσσας των μορφωμένων την έκανε ολιγότερο σχολαστική όμως δεν την γέμισε στοιχεία μαλλιαρισμού όπως έκαναν εκείνοι.¹⁷⁹

Επίσης οι επόπτες κριτικάρουν τις θέσεις του για το είδος του πατριωτισμού που αναπτύσσει. Χαρακτηρίζουν τον ίδιο αλλά και τον πατριωτισμό του

---

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 54.

¹⁷⁸ Χατζιδάκις Γ., «Οι υπονομευτές της ελληνικής...», εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 30-4-1920.

¹⁷⁹ Χατζιδάκις Γ., *Προς τους ανώτερους ...*, ό.π.π., σ. 22.

«αιμοβόρο», πατριωτισμό χρυσοκανθήρων αισχροκερδών που θα καταστρέφει το έθνος την θρησκεία και την οικογένεια.¹⁸⁰

Κάτω από αυτό το περιβάλλον αναπτύσσει τις αντιθέσεις του για το πνεύμα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που το θεωρεί αποκλειστικά έργο των εποπτών και όχι του φιλελεύθερου χώρου.

Ο Χατζιδάκις επεκτείνει την κριτική του και απέναντι στην ποιότητα των προσώπων που κλήθηκαν να εφαρμόσουν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο Αλ. Δελμούζος είναι εκείνος που παρά «τα θορυβωδώς προκηρυχθέντα κατά την εκ της Γερμανίας επάνοδον» διαίρεσε την βολιωτική κοινωνία και κατέληξε στην «εν Ναυπλίω πολύκροτον δίκην».

Ο δε Μ. Τριανταφυλλίδης διακατέχεται από την εμμονή να συλλέγει και να υποστηρίζει τις ξένες λέξεις¹⁸¹ ενώ τέλος «η εν Σμύρνη πολιτεία του «Γενικού Γραμματέα» κ. Γληνού δείχνει άνθρωπο με όχι σταθερές απόψεις. Ο Γληνός ήταν μαλλιαρός στην αρχή όμως αλλαξοπίστησε μετά τις αντιστάσεις της Σμυρναϊκής κοινωνίας. Όμως στην συνέχεια όταν κατάλαβε ότι ο μαλλιαρισμός θα του παρείχε πολλές ωφέλειες επέστρεψε στην παλιά του αγάπη.¹⁸²

Άνθρωποι με τέτοια ηθική ποιότητα δεν θα μπορούσαν να ωφελήσουν την εκπαίδευση που πράγματι έχει ανάγκη διορθώσεως.¹⁸³

Για κείνον το πρόβλημα της εκπαίδευσης δεν βρίσκεται μόνο στην αλλαγή του γλωσσικού οργάνου και του περιεχομένου της διδασκαλίας αλλά σ'άλλες εξωτερικές ελλείψεις της εκπαίδευσης που σχετίζονται με τις οικονομικές παροχές του Κράτους προς αυτή. Αναφέρει «Ημείς στερούμεθα διδακτηρίων, στερούμεθα διδασκάλων, στερούμεθα διδασκαλείων καταλλήλως οργανωμένων, [...] δεν έχομεν συλλογάς φυσικής ιστορίας, όργανα χημείας, γεωγραφικούς και ιστορικούς πίνακας, ίνα δύνανται οι μικροί να πλουτίζουν το πνεύμα αυτών ου μόνον διά λέξεων, αλλά και διά των πραγμάτων των διά λέξεων σημαιομένων. Το πρώτον άρα και κύριον καθήκον ημών έπρεπε να είναι να εξετάσωμεν και εξεύρωμεν κατά τίνα τρόπον ως τάχιστα και πόρους χρηματικούς θα εξεύρωμεν και διδακτήρια θα οικοδομήσωμεν και διδασκαλεία

---

¹⁸⁰ Χατζιδάκις Γ., «Οι υπονομευτές της ελληνικής...», εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 30-4-1920.

¹⁸¹ Χατζιδάκις, *Γεννηθήτω Φως...*, ό.π.

¹⁸² Χατζιδάκις, *Απάντησις προς τους ανώτερους επόπτες...*, ό.π., σ. 28.

¹⁸³ Χατζιδάκις, *Γεννηθήτω Φως...*, ό.π., σ. 54.

θα οργανώσωμεν και διδασκάλους θα μορφώσωμεν και συλλογάς και πίνακας θα προμηθευθώμεν κλπ. [...].¹⁸⁴

1.6.3 Η «καταδίκη» της μεταρρύθμισης. Η έκθεση της «επιτροπείας»

Μετά την εκλογική αποτυχία των φιλελευθέρων στις 1/11/1920 ο Υπουργός Παιδείας της νέας κυβέρνησης των αντιβενιζελικών Θ. Ζαΐμης διορίζει μια «Επιτροπεία προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων» γιατί όπως δηλώνει στην Βουλή στις 8/9 Ιουλίου 1921¹⁸⁵ από την αρχή της υπουργείας και έλαβε χιλιάδες τηλεγραφήματα και αναφορές από γονείς και κηδεμόνες εναντίον των υποδίκων διδακτικών βιβλίων». Στην επιτροπή μετείχαν δυο γνωστοί και φανατικοί πολέμιοι της δημοτικής οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ανδρέας Σκιας και Νικόλαος Εξαρχόπουλος καθώς και οι Σ. Σακελλαρόπουλος Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου, Θ. Μιχαλόπουλος Διευθυντής Διδασκαλείου, Ι. Μεγαρεύς Τμηματάρχης Δημοτικής Εκπαίδευσης και Χρ. Οικονόμου Εκπαιδευτικός Σύμβουλος.

Τρεις μήνες αργότερα η «Επιτροπεία» δημοσίευσε και δένειμε ευρύτα τα πορίσματά της σε χιλιάδες αντίτυπα «ένα κείμενο που έμεινε στην ιστορία καθώς έδωσε το όριο στο οποίο έφθασε η εμπάθεια των συντηρητικών δυνάμεων μπροστά στον «κίνδυνο» της «μεταρρύθμισης».¹⁸⁶

Η επιτροπή τονίζει ότι πρωταρχικός σκοπός της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος στο δημοτικό είναι «να καταστήση κτήμα των μαθητών την γλώσσαν των μεμορφωμένων τάξεων του έθνους αυτών».¹⁸⁷

Η γλώσσα αυτή διαφέρει σε πολλά από την κοινότερη ομιλούμενη καθημερινή στην αναστροφή σε αντίθεση με την μητρική γλώσσα που μαθαίνεται «άνευ συστηματικής και σκοπίμου επικουρίας τρόπου τινά αυτομάτως».¹⁸⁸

Θεωρεί ότι η διγλωσία υπάρχει σ'όλους τους πολιτισμένους λαούς. Παντού υπάρχει απόσταση μεταξύ της συνήθους ομιλουμένης γλώσσης που

---

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 55.

¹⁸⁵ «Εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων», εφ. Αθηναϊκή, 9-7-1921, από Δημαράς Α, ό.π., σ. 133.

¹⁸⁶ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Δημαρά Α., «Εκπαίδευση 1913-1941», τ. ΙΕ', σ. 490.

¹⁸⁷ Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημ. Εκπαιδεύσεως, *Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των Δημοτικών Σχολείων*, Εκ του τυπογραφείου Μ. Μαντζεβελάκη, Εν Αθήναις 1921, σ. 3.

¹⁸⁸ στο ίδιο, σ. 4.

χρησιμεύει στη προσωπική έκφραση νοημάτων κοινών και απλών και σε κείνη που χρησιμεύει ως όργανο έκφρασης των σπουδαιότερων νοημάτων ιδίως στο γραπτό λόγο.

Η γραφόμενη αυτή γλώσσα θεωρείται πάντοτε ως η κυρίως και κατ'εξοχήν γλώσσα του έθνους.

Υποστηρίζει ακόμα ότι εμείς έχουμε την υψηλότεραν γλώσσα κοινή σ'όλους τους Έλληνες και ομοεθνείς για την έκφραση των υψηλότερων διανοημάτων αυτή δεν είναι άλλη από την καθαρεύουσα.

Η χρήση της τόσους αιώνες για τις ανάγκες του έθνους την κατέστησε «όργανον εύχρηστον και επιτηδειότατον πνευματικής επικοινωνίας, δυναμένη να αποδίδη και τα λεπτότατα επιστημονικά διανοήματα».¹⁸⁹ Έχει ενιαίο και σταθερό γραμματικό και συντακτικό σχηματισμό. Είναι πλουσιώτατη και αντλεί από την πηγή της αρχαίας γλώσσας με την οποία έχει πολλές ομοιότητες μιας και αποτελεί συνέχεια και εξέλιξη εκείνης. Η καθαρεύουσα είναι η ζωντανή του έθνους γλώσσα συνδεδεμένη με την κοινωνική, πολιτική και πνευματική ζωή του έθνους.

Σ'αυτήν έχουν γραφτεί άριστα λογοτεχνικά έργα και πλήθος διδακτικών και μορφωτικών βιβλίων. Είναι η επίσημη γλώσσα που γράφεται το Σύνταγμα οι Νόμοι, το Β. Διάταγμα, οι πράξεις και η αλληλογραφία των δημόσιων αρχών. Μ'αυτήν γίνονται συζητήσεις στην Βουλή, στα δικαστήρια, στα συλλαλητήρια, στις συνελεύσεις αγορεύσεις. Μ'αυτήν διεξάγεται η εμπορική αλληλογραφία και οι συναλλαγές. Μ'αυτήν συντάσσονται επί το πλείστον οι εφημερίδες.

Επομένως και σε μας όπως και στα υπόλοιπα έθνη «η των πεπαιδευμένων γλώσσα πρέπει να διδάσκηται μεθοδικώς εν τω σχολείω».¹⁹⁰

Γι' αυτόν ακριβώς οι διδάσκαλοι και οι συντάκτες των σχολικών βιβλίων πρέπει να καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια. Όμως αυτή η προσπάθεια για την επιτροπή παρουσιάζει πολλές δυσχέρειες.

Ο μικρός μαθητής από τη μία γνωρίζει αυτόματα την μητρική γλώσσα ενώ την γλώσσα των μορφωμένων την θεωρεί λιγότερο ή περισσότερο ξένη. Γι' αυτό η μετάβαση από την δημώδη στην καθαρεύουσα πρέπει να γίνει με προσοχή για να μην προκύψουν δυσκολίες για την παιδική έκφραση και την

---

¹⁸⁹ στο ίδιο, σ. 5.

¹⁹⁰ στο ίδιο σ. 6.

φυσική τάση του μαθητή να συνομιλεί ελεύθερα για τα πράγματα και τα γεγονότα που βρίσκονται στον κύκλο των εμπειριών του.

Από την άλλη θεωρούν ότι αυτή η αβίαστη άνευ αλμάτων συστηματική εισαγωγή στη γλώσσα των μορφωμένων, την επιβάλλουν θεμελιώδεις παιδαγωγικές αρχές όπως α) «Ο παις πρέπει να πρόσκειται πάσαν νέαν γνώσιν αφορμώμενος πάντοτε από του γνωστού αυτού». β) «ότι ο παις οφείλει να αυτενεργή κατά την πρόσκτησιν των γνώσεων», γ) «ουδέν πρέπει να παρέχεται τω παιδί όπερ δεν στοιχει τη εκάστοτε αντιληπτική αυτού ικανότητι». Θέλοντας έτσι να βάλουν εναντίον του επιχειρήματος των μεταρρυθμιστών ότι το παραδοσιακό σχολείο αγνοεί την ψυχοσύνθεση του μαθητή.

Προσθέτουν ακόμα ένα επιχειρήμα για την αναγκαιότητα της μετάβασης των μαθητών από την κοινή γλώσσα στην καθαρεύουσα.

Σύμφωνα μ'αυτό η αβίαστη εξύψωση από την κοινή στην καθαρεύουσα επιβάλλεται λόγω και η «παρ' αυτό γινομένη φυσική γλωσσική εξέλιξις».¹⁹¹

Μέχρι του 5^{ου} έτους της ηλικίας του το παιδί έχοντας κατακτήσει την γλώσσα της μητέρας του, μπορεί να εκδηλώσει σε ενήλικο τα συναισθήματα και τις σκέψεις του με αντιληπτό τρόπο. Όμως και μετά αυτό το στάδιο εξακολουθεί το παιδί να ενεργεί προς απόκτηση γλώσσας ώστε με βραδύτερο ρυθμό σ'όλη τη διάρκεια της σχολικής φοίτησης. Έτσι επιτυγχάνει την εισαγωγή στις λεπτομέρειες της γλώσσας των ενηλίκων.

Μια άλλη παράμετρος που θεωρούν ότι πρέπει να προσεχθεί κατά την μετάβαση είναι ο ρόλος του δασκάλου.

Ο δάσκαλος πρέπει να χρησιμοποιεί γλώσσα απλή αποφεύγοντας λέξεις τύπους γραμματικούς, τρόπους έκφρασης μη συμμετρους προς την βαθμίδα της γλωσσικής εξέλιξης. Ακόμα η γλώσσα πρέπει να'ναι άπταιστος χωρίς γραμματικά σφάλματα ιδιωτισμών ξενισμών και να είναι ανώτερη της παιδικής γλώσσας.

Εννοείται ότι αυτές οι αρχές πρέπει να ισχύσουν για τη γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων και των υπόλοιπων σχολικών εγχειριδίων.

Η επιτροπή συνεχίζει το κατηγορητήριο της, στις επιπτώσεις που έχει στους μαθητές η διδασκαλία της νέας γλώσσας, τονίζει ότι όλες τις παραπάνω αρχές γλωσσικές παιδαγωγικές, ψυχολογικές, αθετήθηκαν με την διδασκαλία

---

¹⁹¹ στο ίδιο σ. 8.

της γλώσσας που επέβαλαν μέσω της γραμματικής που εισήγαγαν και τα αναγνωστικά βιβλία που ενέκριναν.

Οι νομοθέτες της νέας σχολικής γλώσσας, δεν ανέχθηκαν την διγλωσσία, επιχείρησαν να γεφυρώσουν το χάσμα ομιλουμένης δημώδης με την καθαρεύουσα. Για να το πετύχουν αυτό εισαγάγουν δόγμα καινοφανές της γλωσσικής διδασκαλίας τη χρήση της μητρικής γλώσσας έστω και εάν αυτή είναι διάλεκτος σε κάθε διδασκαλία που γίνεται στο σχολείο και μάλιστα με τρόπο συστηματικό. Μ'αυτό τον τρόπο η επιτροπή θεωρεί ότι καταστρατηγείται η άποψη ότι κάθε μαθητής δεν πρέπει να μένει καθηλωμένος στην διαλεκτική γλώσσα του σπιτιού του αλλά οφείλει βαθμιαία να οικειοποιείται την γλώσσα των μορφωμένων του έθνους.

Όμως το παράδοξο βρίσκεται στο ότι δεν τηρούν το δικό τους δόγμα, οι νέοι γλωσσικοί νομοθέτες. Ενώ δηλ. καταπολεμούν με όλες τους τις δυνάμεις την καθαρεύουσα και την εκδιώκουν από το σχολείο δεν εισάγουν την μητρική γλώσσα του μαθητή όπως διατείνονταν αλλά άλλη «γλώσσα όλως τεχνητή, ιδιόρρυθμου αυτών δημιούργημα, υπ' ουδενός ομιλούμενον και τοις μαθηταίς ακατανόητον».¹⁹²

Με την γλώσσα αυτή επιδιώκουν να στερεοποιήσουν στην συνείδηση των μαθητών γλωσσικές ατέλειες που φέρνει ο μαθητής από το σπίτι του. Όλοι οι αδόκιμοι τύποι, οι ξενικές λέξεις, οι ιδιωτισμοί της γλώσσας, περισυλλέγονται, ταξινομούνται και διδάσκονται συστηματικώς. Έτσι αντί ο μαθητής να περνά ομαλά από την διαλεκτική γλώσσα σ'αυτή των πεπαιδευμένων τάξεων καθλώνεται στην ατελή γνώση που είχε πριν το σχολείο. Αναστέλλεται τεχνικά και βίαια κάθε περαιτέρω γλωσσική ανάπτυξη του με την παραμονή σ'όλες τις τάξεις του δημοτικού της ίδιας πάγιας και αμετάβλητης γλώσσας αποξενούσαν τους παίδας από του ιδίου αυτών έθνους και περιορίζουσαν αυτούς εν τη ταπεινοτάτη βαθμίδι της ανθρωπίνης αναπτύξεως, ουδείς ουδέποτε αληθής παιδαγωγός εξέφρασεν, ουδ' εφήρμοσε ποτέ εν τοις σχολείοις αυτού ουδέν πεπολιτισμένον έθνος».¹⁹³

Έτσι ο δάσκαλος αντί να ανεβάζει τον μαθητήν αναγκάζεται διδάσκοντας «να κατέρχηται αυτός μέχρι του γλωσσικού επιπέδου των εχόντων απαιδέτους γονείς παιδών».

---

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 13.

¹⁹³ Στο ίδιο, σ. 142.

Η επιτροπή πέρα από τις συνέπειες που θα προκαλέσει στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών, θέλουν να καταρρίψουν τον ισχυρισμό των υποστηρικτών της μητρικής γλώσσας σύμφωνα με τον οποίο ο εξελληνισμός των ξενόφωνων Ελλήνων θα γίνει ευκολότερος με την κυριάρχηση της δημοτικής γλώσσας. Ισχυρίζεται η επιτροπή, ότι όπως έγινε με τους Έλληνες από Έλληνες γονείς που έλαβαν παιδεία από ξένη γλώσσα και δεν έγιναν μωροί και τρισάθλιοι, το ίδιο θα συμβεί και με τους ξενόφωνους Έλληνες που θα διδάσκουν την καθαρεύουσα.¹⁹⁴ Γιατί πιστεύουν ότι ο εξελληνισμός της Μακεδονίας έχει αποτύχει μέχρι τότε όχι επειδή χρησιμοποιόταν η καθαρεύουσα στην διδασκαλία. Η επιτροπή θεωρεί ότι το μεγαλύτερο μέρος των ξενόφωνων ήταν τελείως αναλφάβητοι ή φοιτούσαν σε εχθρικά για τον ελληνισμό σχολεία. Επομένως η καθαρεύουσα δεν μπορούσε να ασκήσει καμία επίδραση. Αλλά και εκείνοι που φοιτούσαν στα ελληνικά σχολεία, αναφέρει η Επιτροπή, «δε ήτο δυνατόν να εξελληνισθώσι τελείως, το μεν διά την ανεπάρκειαν του χρόνου της μαθητείας και την ατέλειαν της διδασκαλίας, το δε και ένεκα της μετά των ξενοφώνων συγγενών και συγχωρίων αυτής αναστροφής».¹⁹⁵

Ένα άλλο στοιχείο που προκαλεί την αντίδραση της Επιτροπής είναι η μετατροπή της γραμματικής με διάφορους τρόπους.

Πρώτον εισαγάγουν ξένες λέξεις ενώ υπάρχουν στη χρήση γνήσιες ελληνικές. Τις ξένες λέξεις τις εισαγάγουν στο κλιτικό σύστημα σαν να ήταν ελληνικές. Χρησιμοποιούν κάθε ξένη λέξη ακόμα και όταν σήμερα εξεβλήθη από κομψότερο λόγο. Ο σκοπός αυτής της εισαγωγής διατείνονται ότι είναι πασιφανής να ξεχαστούν οι γνήσιες ελληνικές λέξεις ώστε μέσω της διδασκαλίας να επικρατήσουν οι ξένες ώστε να αλλοιωθεί η μορφή της ελληνικής και απομακρυνθεί ο μαθητής από τον σημερινό συνήθη κομψό λόγο.

Δεύτερον εκτός από τις ξενικές εισάγουν πλήθος ιδιωματικές λέξεις που λέγονται σε κάποιες περιοχές μόνο και όχι στη κοινή συνηθισμένη γλώσσα, π.χ. αναφυλητό, όνειρο πλανερό, σγάρλιζε, φωτογωννα, στέριωσαν, φυλλωσιές, κ.λ.π.¹⁹⁶. Έτσι ισχυροποιούνται στην συνείδηση του μαθητή αι διάφορες ελλείψεις, ασάφειες που υπάρχουν στην γλώσσα του απαιδευτου λαού. Αντί να

---

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 148.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 154.

¹⁹⁶ Χατζιδάκης Γ., *Γεννηθήτω Φως...*

τις αμβλύνουμε όπως κάνουν όλοι οι πολιτισμένοι λαοί με το σχολείο εμείς τις επιβάλλουμε.

Τρίτον η νέα γραμματική είναι ατελής γι' αυτό αναγκάζονται να προσφύγουν στην καθαρεύουσα για την συμπλήρωση των κενών. Όσους όμως τύπους αναγκάζονται να προσλάβουν από την καθαρεύουσα στην «ιδιότευκτον αυτών γλώσσαν» αγωνίζονται με κάθε δύναμη να τους αλλάξουν την ορθογραφία και τη μορφή ώστε να τις εντάξουν. Αποκόπτουν αρχικές συλλαβές, αυξήσεις, αναδιπλασιασμός, τελική γραμμ. καταλήξεις.

Επιχειρούν τα πάντα ώστε οι προσλαμβανόμενες λέξεις «να κανονιστούν σύμφωνα με τη δημοτική».¹⁹⁷

Σκοπός τους είναι να επιβάλλουν την μαλλιαρή και να αφανίσουν την καθαρεύουσα.

Με το προηγούμενο καθεστώς άδραξαν την ευκαιρία να πάρουν την διοίκηση της εκπαίδευσης και να χρησιμοποιήσαν το σχολείο ως μέσο προπαγανδιστικό της «ιδιοτεύκου» γλώσσας τους στην αρχή στο δημοτικό, αλλά όπως ομολογεί ο Γενικός γραμματέας του Υπουργείου τα παιδιά μαθαίνοντας τη δημοτική στο δημοτικό σχολείο θα σιχαθούν την καθαρεύουσα εάν υποχρεωτικά την συναντήσουν στο γυμνάσιο.

Αυτό επεδίωξαν με τη συγγραφή των αναγνωστικών βιβλίων. Η επιτροπή θεωρεί ότι οι τέως διοικούντες την εκπαίδευση στην προσπάθειά τους να αποφύγουν τις γελοίες διαστρεβλώσεις της καθαρεύουσας στα αναγνωστικά βιβλία αναγκάστηκαν να περιορίσουν το επίπεδο της ύλης. Έτσι περιλαμβάνουν σ'αυτά κείμενα που αναφέρονται σε χαμηλού επιπέδου περιγραφές καθημερινής ζωής απαιδευτών, σε μύθους και παραμύθια. Δηλαδή προτίμησαν να περιορίσουν την μόρφωση των παιδιών οδηγώντας τα στην βαρβαρότητα των μωρίαν και την δεισιδαιμονία.¹⁹⁸

Η επιτροπή σε μεγάλο μέρος της έκθεσης της κάνει αναλυτική αναφορά για κάθε βιβλίο χωριστά αναφερόμενη στην ποιότητα της γλώσσας του αλλά και στο περιεχόμενό του (από την σ.37 έως την σ.141) παρουσιάζοντας όλη την επιχειρηματολογία της συντηρητικής πλευράς που αντιμάχεται τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις.

---

¹⁹⁷ στο ίδιο, σ. 16.

¹⁹⁸ Έκθεσις της Επιτροπείας ... , ό.π., σ. 151.

Και αυτή όπως και ο καθηγητής Γ. Χατζιδάκις, αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος της κριτικής της στα «Ψηλά Βουνά».

Η Επιτροπεία συνεχίζει το βαρύ κατηγορητήριο καυτηριάζοντας τα μέσα που χρησιμοποίησαν για να επιβάλλουν τις απόψεις τους. Οι «τέως διοικούντες τα της εκπαίδευσως» ισχυρίζονται, μηχανεύτηκαν το καθετί για να παρασύρουν δασκάλους και επιθεωρητές στις ιδέες τους.

Γι' αυτό τους κάλεσαν στην Αθήνα και απαγορεύοντας την είσοδο σε οποιονδήποτε άλλον τους εδίδαξαν τις ψευδογλωσσολογικές και ψευδοπαιδαγωγικές θεωρίες τους. Όσους δασκάλους δεν ασπάστηκαν τις ιδέες τους, τους κατεδίωξαν. Άλλους απέλυσαν και άλλους τους ανάγκασαν σε παραίτηση. Τους δε φανατικότερους οπαδούς από τους επιθεωρητές δημοτ. εκπαίδευσης τους τοποθέτησαν σε επικαίρους σχολικάς περιφέρειας όπως τρομοκρατώσι τους διδασκάλους.¹⁹⁹

Τα δε μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου τους καταρράκωσαν το ηθικό και όταν έκαναν το συμβούλιο πειθήνιο ώστε να εισάγουν στα δημοτ. σχολεία την τερατώδη μαλλιαρή γραμματική και τα απαίσια αναγνωστικά βιβλία.²⁰⁰

Ακόμα προσπαθούσαν να οικειοποιηθούν με την προφορική τους προπαγάνδα τους πολιτευομένους και τους δημοσιογράφους για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς τους.

Γι' αυτό ακριβώς ανέθεσαν τη συγγραφή διδακτικών βιβλίων σε δημοσιογράφους αδαείς και ακατάλληλους «ώστε να γεννηθώσι σπουδαία υλικά συμφέροντα παρ' ανθρώποις δυναμένους να επιδράσωσι σπουδαίως επί του ημερησίου τύπου».²⁰¹

Την ίδια μεροληπτική εύνοια είχαν και σε δασκάλους που με ζήλο επιδίωκαν την καταπολέμηση της καθαρεύουσας.

Από όλα τα παραπάνω αποδεικνύεται ότι η εισαγωγή της ψευδοδημώδους ήταν αποτέλεσμα όχι πλάνης αλλά εσκεμμένης κακοβουλίας «διότι ουδείς μετά χρηστής συνειδήσεως πλανώμενος δύναται ποτέ να προσφύγη εις τοιαύτα ανήθικα μέσα ήτοι ψεύδος, δόλον, συκοφαντίαν».

---

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 154 - 155.

²⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 155.

²⁰¹ Στο ίδιο

Έτσι δεν πρόκειται για ζήτημα επιστημονικό «αλλά πρωτίστως περί ζητήματος δημοσίας τάξεως και επομένως περί πράξεως ποινικώς κολασίμου».²⁰²

Γι' αυτό ακριβώς πρέπει να σταματήσουν να εξαπατούν πολλούς με προπαγανδιστικές ενέργειες, με ψευδολογίες σοφιστικές και άλλα ανήθικα μέσα για να τους μεταχειριστούν αργότερα ως όργανα επιβουλής κατά της εκπαίδευσης. Αυτή η διαδικασία θα προκαλέσει εσωτερικές ταραχές γιατί πολλοί βεβαίως δεν θα ανεχθούν την συνέχιση της κατάστασης.

Πρέπει αφού υπάρχει η περίφημος διάταξη στο Σύνταγμα για τη γλώσσα και αφού δημόσιο ίδρυμα είναι το Σχολείο, αυτή η διάταξη δεν πρέπει να αδρανεί.

Για όλους τους προαναφερθέντες λόγους υποβάλλουμε στο Υπουργείο τις εξής προτάσεις.

« 1. Να κηρυχθώσιν αυτοδικαίως άκυροι ως αντισυνταγματικοί, οι Νόμοι, καθ' ους εγένετο η αλλαγή της γλώσσης των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαιδεύσεως μετά πάντων των εις εκτέλεσιν αυτών αφορώντων Βασιλικών Διαταγμάτων, Εγκυκλίων και επισήμων οδηγιών των διδασκάλων.

2. Να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως.

3. Να αναθεωρηθή το πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων και μετά τούτο να προκηρυχθή διαγωνισμός προς συγγραφήν νέων αναγνωστικών βιβλίων δι' αυτά εν γλώσση συμφώνω προς τας εν τη παρούση εκθέσει διατυπωθείσας αρχάς.

4. Προς το παρόν και προ της παρασκευής των νέων βιβλίων να αφεθώσιν ελεύθεροι οι διδάσκαλοι να εισαγάγωσι προς καιρόν εκ των εγκεκριμένων προ του 1917 βιβλίων, όσα κρίνουσι μάλλον σύμφωνα προς τα εν τη παρούση εκθέσει διαλαμβανόμενα, επανερχόμενοι ως προς την γλωσσικήν και γραμματικήν διδασκαλίαν εις το πρόγραμμα του 1913.

5. Να μελετηθή προσηκόντως γενικότερα μεταρρυθμισις της τε δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως κατά τε τον οργανισμόν και την διοίκησιν αυτής.

---

²⁰² Στο ίδιο, σ. 156.

6. Να καταδιωχθώσι ποινικώς οι υπαίτιοι των προς διαφθοράν της ελληνικής γλώσσης και παιδείας τελεσθέντων πραξικοπημάτων.²⁰³

7. Ίνα μη νομισθή, ότι η Επιτροπεία προβαίνει αυθαιρέτως εις την διατύπωσιν των προτάσεών της, εκφράζει αύτη την ευχήν τω Σ. Υπουργείω, να δημοσιευθή η παρούσα έκθεσις αυτής.

8. Να δημοσιευθώσιν ωσαύτως και διαδοθώσιν όσον το δυνατόν ευρύτατα και άλλαι μελέται αποβλέπουσαι εις εξέλεγγξιν των επιβούλως εις τους δημοδιδακάλους και τους αδαείς μεταδοθέντων ψευδεπιστημονικών διδαγμάτων.

Ο κύκλος των επιθέσεων έκλεισε με το νόμο που ψηφίσθηκε στην Βουλή στις 9/7/1920 «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων».

Ο δε Υπουργός Παιδείας Θ. Ζαΐμης δηλώνει στη Βουλή κατά την ψήφιση του νομοσχεδίου, «η δημοτική, η γνησία δημοτική, είναι γλώσσα πτωχή. Δεν δυνάμεθα να συρώμεθα οι ανεπτυγμένοι προς τα κάτω. Ούτε και θέλει το Υπουργείον να καθιερώση την άμεσον διδασκαλίαν της καθαρευούσης απ' αυτών των πρώτων τάξεων του Δημοτικού, αλλ' αποβλέπομεν εις εξελικτικήν εκμάθησιν της γλώσσης. Διότι επί πλέον επιβαρύνομεν περισσότερον τους μαθητάς, χρησιμοποιούντες δύο γραμματικάς, την βασιζομένην επί της αρχαίας γλώσσης και την βασιζομένην επί της δημοτικής - αν και η γλώσσα των καταργουμένων διδακτικών βιβλίων είναι παραχάραξις της δημοτικής · έχομεν λόγου χάριν : *η φύσις της φύσεως και η φύση της φύσης* και ούτω καθ' εξής».²⁰⁴

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΑΜΕΣΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

2.1 Τα νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα

Η μικρασιατική καταστροφή ήταν αναπόδραστο ότι θα συνιστούσε έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς στην νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας. Αμέσως μετά το μεγάλο ξεριζωμό η ελληνική κοινωνία σε μια

²⁰³ Επί της υπ' αριθ. 6 προτάσεως οι κ.κ. Θ. Μιχαλόπουλος και Χρ. Οικονόμου θεωρούσιν εαυτούς αναρμοδίους να αποφανθώσιν».

²⁰⁴ Δημαρά Α., ό.π., σ. 133.

γενικευμένη κρίση σ' όλους τους τομείς της δημιουργούσε «κλίμα εξαιρετικά πρόσφορο για κάθε είδους ανατροπές»²⁰⁵.

Η πολιτική ζωή της χώρας κλυδωνίζεται από τριάντα περίπου κυβερνητικές αλλαγές στο διάστημα(1922-1928)²⁰⁶ από διάφορα στρατιωτικά κινήματα αλλά και από την κυριαρχία του Βενιζελικού πολιτικού στρατοπέδου καθώς και από τη δυναμική εμφάνιση του νεοσύστατου Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος στην πολιτική κονίστρα 1924.

Όλες οι κυβερνήσεις έρχονταν αντιμέτωπες με δυσεπίλητα δημοσιονομικά προβλήματα με τη στενότητα των συναλλαγματικών διαθεσίμων με την επίλυση του προσφυγικού προβλήματος που για να τα υπερβούν κατέφευγαν στον εξωτερικό δανεισμό (1924-1927). Η όποια ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας στηρίχθηκαν σε πηλίνα πόδια, την εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο, την κρατική προστασία της επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά και στο πολυάριθμο και κυρίως φτηνό εργατικό δυναμικό των προσφύγων.

Οι πρόσφυγες δημιουργούν νέα γεωπολιτικά και πληθυσμιακά δεδομένα. Οι προϋπάρχουσες για μια εκατονταετία κοινωνικές δομές ανατρέπονται²⁰⁷.

Ενώ με την ανταλλαγή των πληθυσμών θα επιδιώκονταν η εθνική ομοιογένεια στην πραγματικότητα παραμένει ανολοκλήρωτη. Γηγενείς και πρόσφυγες βιώνουν ένα έντονο ανταγωνισμό. Αυτός επεκτείνεται στην ποιότητα της ελληνικότητας, του καθενός, στις πολιτιστικές του ιδιαιτερότητες, στην διαφορετική ιδεοπολιτική του τοποθέτηση προσφύγων και γηγενών αλλά και στον αναπόφευκτο οικονομικό ανταγωνισμό για την ιδιοποίηση της γης (αστικής και αγροτικής) στην αγορά εργασίας αλλά και σε κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα²⁰⁸.

Επιπλέον, η ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει και μια άλλη κρίση στο τομέα της ιδεολογίας. Η Μεγάλη Ιδέα που για τόσα χρόνια καλλιεργούσε τις προσδοκίες των Ελλήνων για μια μεγάλη και ισχυρή Ελλάδα έχει πλέον ενταφιαστεί.

---

²⁰⁵ Φίλου Μ. Στεφ., *Το χρονικό ενός θεσμού, Διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία, 1832-1982*, εκδ. Βιβλία για όλους, Αθήνα 1984, σ. 62.

²⁰⁶ Σπυρ.Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, τ.Β', σ. 54

²⁰⁷ Ρήγος Αλ., *Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935 Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, εκδ. Θεμέλιο, σ. 266.

²⁰⁸ Μαυρογορδάτος Γ., *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1904-1940*, εκδ., Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 46.

Η βενιζελική αστική τάξη αναζητεί ένα νέο ιδεολογικό υποκατάστατό της με τη δημιουργία ενός νέου εθνικού οράματος μέσω του εκσυγχρονισμού της κοινωνίας. Σ'αυτήν την προσπάθεια δημιουργίας ενός νέου φαντασιακού οράματος χρησιμοποιεί το φόβητρο του «κομμουνιστικού κινδύνου» που απειλεί την καθεστηκία τάξη που η συντήρησή της ταυτίζεται με την συντήρηση του ίδιου του έθνους. Η αποφυγή αυτού του κινδύνου μπορεί να αποφευχθεί με την ανάδυση στις ίδιες μας τις ρίζες στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Αυτό το απαθές –ρευστό κοινωνικό πολιτικό περιβάλλον (1922-1928) ήταν αναμενόμενο να επηρεάσει τα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας. Οι 21 υπουργικές εναλλαγές στο Υπουργείο Παιδείας δεν μπορούσαν να παρέχουν μια ισορροπημένη εκπαιδευτική πολιτική.

Σε μια εποχή που οι εκπαιδευτικές ανάγκες αποκτούν μια επιτακτική επικαιρότητα και η απαίτηση συγχρονισμού και εξορθολογισμού του εκπαιδευτικού συστήματος γίνεται άμεση και επείγουσα»²⁰⁹, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα δεν επιτρέπει την απρόσκοπτη εφαρμογή μιας συνεκτικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Και όποιες προσπάθειες ξεκινούν να καρποφορήσουν ανακόπτονται απότομα από συντηρητικές οπισθοδρομικές θέσεις που άκριτα χωρίς όραμα για το μέλλον, με προσκολλήσεις στο παρελθόν και φοβική σύνδρομο ανακόπτον κάθε νεωτεριστική προσπάθεια εκπαιδευτικής αλλαγής.

Μετά την μικρασιατική καταστροφή οι εξελίξεις στην κεντρική πολιτική σκηνή είναι ραγδαίες. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παραιτείται υπέρ του διαδόχου Γεωργίου Β' (14 Σεπτεμβρίου 1922) όταν βλέπει ότι δεν υπάρχει καμία ελπίδα να διατηρήσει το θρόνο του ενώ ταυτόχρονα η επαναστατική επιτροπή υπό τους συνταγματάρχες Νικόλαο Πλαστήρα και Στυλιανό Γονατά, τον αντιπλοίαρχο Δ. Φωκά και τον διοικητή του στόλου πλοίαρχο Αλεξ. Χατζηκυριάκο εισέρχεται στην Αθήνα όπου επικράτησε αναίμακτα. Η εξουσία βρέθηκε έτσι στα χέρια της Εκτελεστικής Επιτροπής της «Επανάστασης» όπου ουσιαστικά παρέμεινε ακόμα και όταν στις 29 Σεπτεμβρίου, σχηματίστηκε πολιτική κυβέρνηση στην οποία καθήκοντα πρωθυπουργού ασκούσε η Σωτ. Κροκιδάς και υπουργός Παιδείας ανέλαβε ο Ι. Σιώτης²¹⁰.

---

²⁰⁹ Ράπτης Γ.Π., ό.π., σ. 258

²¹⁰ Βούρνας Τ., *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997, τ.Β', σ. 250-253.

Η στρατιωτική εξουσία που εγκαθιδρύθηκε επαναστατικά εκτός από την αντιμετώπιση των υλικών συνεπειών της ήττας όφειλε από τη μια πλευρά να αντιμετωπίσει άμεσα και τις ψυχολογικές επιπτώσεις της συμφοράς στην ευρύτερη κοινωνία αλλά και από τη άλλη ήθελε να απαλλάξει τον εαυτόν της προσπαθώντας «να επιρρίψουν την υπαιτιότητα της καταστροφής σε κάποια ομάδα έξω από το στρατιωτικό χώρο»²¹¹ οδηγήθηκαν στη δίκη των υπευθύνων. Αυτό το χρονικό σημείο χαρακτηρίζεται «από έντονο παρασκήνιο και συνεχείς διαβουλεύσεις και πιέσεις από διάφορες ομάδες και τάσεις καθώς από την ξένη διπλωματία». Την Προεδρία της κυβερνήσεως αναλαμβάνει ο Στ. Γονατάς (14 Νοεμβρίου) και την επομένη γίνεται η εκτέλεση των έξι ²¹². Επιφανειακά αυτή η εκτέλεση θα επέφερε την κάθαρση και θα επέτρεπε στην επαναστατική κυβέρνηση να επιδοθεί μέσα σε συνθήκες σχετικής ηρεμίας να επιδοθεί στο έργο της ανασυγκρότησης της χώρας. Ουσιαστικά όμως η εκτέλεση αυτή αναζωπύρωσε τον παλιό Διχασμό του λαού σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς²¹³ και θα στιγματίσει όχι μόνο τις κυβερνήσεις της χώρας αλλά και κάθε όψη της πολιτικής. Στην περίπτωση μας κάθε εκπαιδευτική πολιτική που θα εφαρμοστεί θα συνδέεται άμεσα μ'αυτή τη διαμάχη.

2.2 Η εκπαιδευτική πολιτική της «Επανάστασης» και η έμμιση επίθεση του προέδρου της Δ.Ο.Ε. Αντ.Καραγιάννη

Με την επικράτηση της Επανάστασης δημοσιεύτηκε στις 5 Νοεμβρίου 1922 Νομοθετικό Διάταγμα που σύμφωνα με το άρθρο Α' «επανερχονται αυτοδικαίως στις θέσεις που είχαν την 5 Νοεμβρίου 1920 όλοι οι παυμένοι και παραιτημένοι υπάλληλοι. Οσοι είναι στο εξωτερικό πρέπει σε 30 ημέρες να δηλώσουν αν δέχονται τη θέση». Αυτή την είδηση μεταφέρει ο Γληνός που είχε αναλάβει την θέση του Γενικού Γραμματέα του υπουργού Παιδείας στο Δελμούζο που βρίσκεται στο εξωτερικό²¹⁴.

---

²¹¹ Βερέμη Θάνου, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική Πολιτική 1916-1930*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1983, σ. 97.

²¹² Καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν οι Γούναρης Στράτος, Πρωτοπαπαδάκης Θεοτόκης, Μπαρτατζής και ο στρατηγός Χατζηανέστης ενώ οι άλλοι δύο κατηγορούμενοι Στρατηγός και Γούδας καταδικάστηκαν σε ισόβια.

²¹³ Βουρνάς Τ., όπ.π., σ. 285

²¹⁴ Γάτος Γιώργος, «15 ανέκδοτα γράμματα του Δημήτρη Γληνού στο Αλεξ. Δελμούζο», π.Επιθεώρηση Τέχνης, τευχ. 119-120 (1964), σ. 532.

Ο Δελμούζος επιστρέφει στις αρχές Φεβρουαρίου 1923 και με τον Τριανταφυλλίδη ξαναπαίρνουν τις θέσεις των ανωτέρων εποπτών. Μ' αυτήν την επάνοδο στην κορυφή της εκπαιδευτικής ιεραρχίας της τριανδρίας του Εκπαιδευτικού Ομίλου και των δημιουργιών της εκπαιδευτικής αναγέννησης των χρόνων 1917-1920 αναθερμαίνονται οι ελπίδες ότι η επαναστατική κυβέρνηση μ' αυτό το προσκλητήριο θα μπορούσε να συνεχίσει πλατύτερα απρόσκοπτα και αποδοτικότερα η διακοπείσα για μια διετία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Η αισιοδοξία αυξάνεται από την προσέγγιση που έκανε η επαναστατική κυβέρνηση στην Διδασκαλική Ομοσπονδία, γνωρίζοντας το ειδικό κοινωνικοπολιτικό ρόλο των δασκάλων εκείνη την εποχή, καλώντας τους να συμβάλουν στο δύσκολο έργο «της ειρηνεύσεως και ενώσεως του ελληνικού λαού».

Πράγματι το Δ.Σ. της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας ξεκίνησε τις περιοδείες με την υποστήριξη του Υπουργείου Παιδείας²¹⁵ για την στήριξη τη εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (από τα μέσα Νοεμβρίου 1922 έως τις αρχές Μαρτίου 1923).

Σ'αυτές πήρε μέρος και ο πρόεδρος της διδασκαλικής Ομοσπονδίας Αντ. Καραγιάννης παρά τις αντιρρήσεις και τις αμφιβολίες που διατυπώθηκαν για το πρόσωπό του αφού ανήκε στο χώρο των υποστηρικτών της καθαρεύουσας²¹⁶. Αμφιβολίες που αργότερα επαληθεύτηκαν μιας και θα υπάρξει ένας από τους κυριότερους εχθρούς κάθε μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Αργότερα ο Καραγιάννης γράφει στο περιοδικό Ερμή που είναι και ο εκδότης του «Ο Καραγιάννης [...], την εποχήν εκείνην, έσχισε το φόρεμα της πολιτικής του αρετής, δια να καλύψει με αυτό την γυμνότητα του διδασκαλικού σώματος χάριν της ανυψώσεως του κλάδου, χάριν του διατάγματος της 9.11.1922, χάριν της διαβαθμίσεως μας ελησμόνησεν εαυτόν, συνήλθεν με τους μισητοτέρους των εχθρών του, υπεβλήθη εις θυσίας υλικάς και ηθικάς...»²¹⁷.

Εδώ ο Καραγιάννης αναφέρεται στην τροποποίηση του νόμου 2858²¹⁸ για την διαβάθμιση των δασκάλων αίτημα των δασκάλων που ικανοποιήθηκε

²¹⁵ «Εγκύκλιος υπ'αρ. 41703 του υπουργ. Παιδείας προς τους επιθεωρητές», π. Ερμής 15.11.1922, τ.61, σελ. 6.

²¹⁶ Θεοφανόπουλου Β., «Επιστολή», π. Ερμής 28.9.1929, τ. 377, σ. 340-345.

²¹⁷ π. Ερμής 18.3.1926, τ. 193, σ. 8

²¹⁸ «Υπόμνημα της 10^{ης} Οκτωβρίου», π. Ερμής 15.7.1923, τ. 76, σ. 6-8

ως αντάλλαγμα στην υποστήριξη του κλάδου στην «Επανάσταση»²¹⁹. Η ίδια ευνοϊκή αντιμετώπιση του μισθολογικού των δασκάλων συνεχίστηκε και στις αρχές του 1923 όταν τέθηκε το ζήτημα της αύξησης του επιδόματος για όλους τους δημοσίους υπαλλήλους μιας και στο δεύτερο εξάμηνο το 1922 μετά την μικρασιατική καταστροφή ο τιμάρριθμος θα διπλασιαστεί από 398 μονάδες στο 1921 θα ανέλθει στις 636 στα 1922²²⁰.

Ο διδασκαλικός κόσμος παρά τις αντιστάσεις, που θα υπάρξουν για την μεγάλη αύξηση των μισθών τους, θα επιτύχουν με παρέμβαση του Αρχηγού της «Επανάστασης» Ν. Πλαστήρα να πάρουν και νέα αύξηση «Επιτύχομεν δηλ. εν διαστήματι δέκα μηνών αύξησιν της μισθοδοσίας μας κατά 265%»²²¹.

Παρόλο που επιφανειακά ο κλάδος των δασκάλων συνεργάζεται για την εκπαιδευτική αναγέννηση που φιλοδοξεί να επιτύχει η «Επανάσταση» ο πρόεδρος της Δ.Ο.Ε ήδη από τον Δεκέμβριο 1922 ξεκινά μια ήπια, στην αρχή τουλάχιστον, αντίδραση για το πρόσωπο που θα καταλάβει την θέση του τμηματάρχη της Δημόσιας Εκπαίδευσης του Κ. Σωτηρίου. Αυτός μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, δημοτικιστής με σπουδές στο εξωτερικό με φιλελεύθερες απόψεις για την εκπαίδευση, δεν είναι αρεστός στο πρόεδρο του Δ.Σ. της ΔΟΕ. Σε άρθρο που δημοσιεύει στον Ερμή χαρακτηριστικά αναφέρει « Πληροφορία εξώδικοι φέρουσι τον υπουργόν της Παιδείας κ., Σιώτην διατεθειμένον ν'αναθέσει την διεύθυνσιν του εν τω υπουργείων τμήματος της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως εις ένα εκ των παιδαγωγικών ανδρών και ως δικαιολογία της τοιαύτης σκέψεως του κ. υπουργού προβάλλεται το γεγονός ότι η δημοτική εκπαίδευσις έχει ανάγκη αναδιοργανώσεως (...). Εάν πρόκειται να γίνη αναδιοργάνωσις εν τη δημοτική εκπαιδεύσει, αυτή θα προέλθη έσωθεν, δηλαδή από αυτόν τούτον τον κλάδον αναλαμβάνοντα δι'ένός των μελών του την διεύθυνσιν των ιδίων αυτού υποθέσεων»²²².

Η επίθεση του Καραγιάννη εναντίον του Κ. Σωτηρίου συνεργάτη του Γληνού και Δελμούζου εντείνεται. Αποκτά προσωπικό χαρακτήρα όταν στις αρχές 1923 καταλαμβάνει την θέση του τμηματάρχη της Δημοτικής εκπαίδευσης.

²¹⁹ Με Ν.Δ. τις 9.11.1922 ο μισθός του δασκάλου Α'τάξεως θα ανεβεί από 400 δραχ. στις 768 δραχ. (αυξ., 92%) του δασκάλου β'τάξεως από 320 δραχ. σε 640 δραχ. (αύξηση 100%) του δασκάλου γ' τάξεως από 240 σε 512 δραχ. (αύξηση 113%) ενώ οι αδικημένου υποδιδάσκαλοι θα δουν το μισθό τους να απογειώνονται από 134, 121,101,5 δραχ. σε 416 δραχ. τετραπλασιάζοντάς τον !

²²⁰ Δερτιλής Γ., *Κοινωνικός μετασχηματισμός*, σ. 233

²²¹ Ανακοίνωση Δ.Ο.Ε, π. Ερμής 15.3.1923, τ. 68, σ. 3-4.

²²² π. Ερμής 15.12.1922, τ. 63, σ. 2

Σε πρωτοσέλιδο του Ερμή στις 15.1.1923 ειρωνικά γράφει : «Εις τον κόσμο των δημοδιδασκάλων είσαι άγνωστος. Η ιστορία της δημοτικής εκπαίδευσως δεν ασχολήθη μέχρι σήμερα με το όνομά σου, διότι ουδεμία πραγματική κατάσταση εν τη όλη εκδηλώσει της ζωής του δημοτικού σχολείου φέρει τη σφραγίδα της προσωπικότητάς του. Οι τίτλοι σου, εάν έχεις τοιούτους, μας είναι άγνωστοι εκ των πραγμάτων. Την πράξιν δεν την ήσκησες, την θεωρίαν την εφύλαξες δια τον εαυτόν σου. Δεν εχάραξες γραμμήν τινά εν τη εκπαιδευτική κινήσει, δεν κατηύθυνες, δεν εδημιούργησες και δεν συνέγραψες ιστορίαν. Ομως εκλήθης να διευθύνεις τα της Δημοτικής Εκπαίδευσως. Ποία τα προσόντα σου; Συμπάθειαι προσωπικαί, ή, όπως ελέχθη, προσωπική εκτίμησις, απόλυτος έλλειψις πείρας, θεωρίαι, μη απηλλαγμένοι θυμοσοφικών στοιχείων, άκρατος δημοτικισμός...»²²³.

Σ'αυτήν την επίθεση οι δημοτικιστές δάσκαλοι απαντούν ότι την θέση του τμηματάρχη της Δημοτικής εκπαίδευσης μπορεί όλος ο κλάδος να έχει την βαθειά επιθυμία να την καταλαμβάνει κάποιος από τα σπλάχνα του όμως για να αντιμετωπιστούν τα σπουδαία ζητήματα που απασχολούν την ελληνική εκπαίδευση (γλωσσική μεταρρύθμιση, οργάνωση σχολείων, μετεκπαίδευση δημοδιδασκάλων, τον εξελληνισμό των ξеноφώντων πληθυσμών κ.λπ) δεν πρέπει να ψευτοδημοκομούμε. Η Κυβέρνηση αποφάσισε να αναθέσει την διεύθυνση της δημοτικής εκπαίδευσης σ'ένα από τους μεταρρυθμιστές²²⁴. Άλλωστε «δεν φαίνεται ανάμεσά μας ο κατάλληλος που θ'αναλάμβανε ένα τέτοιο φορτίο. Γιατί δεν αρκεί η πείρα και η επαγγελματική συνείδηση μονάχα, αλλά χρειάζεται και απόλυτη θεωρητική υπεροχή απέναντι της όλης ιεραρχίας»²²⁵.

Η διαμάχη Καραγιάννη-Σωτηρίου ενώ επιφανειακά εντοπίζεται στο συνδικαλιστικό αίτημα των δημοδιδασκάλων για την «αυτοδιοίκηση» του κλάδου²²⁶ υποκρύπτει την αγωνία και τον φόβο του προέδρου της διδασκαλικής ομοσπονδίας ότι τώρα που άρχισαν οι ηγέτες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1917 να επαναδραστηριοποιούνται θα επεδίωκαν να καταλάβουν όλες τις

²²³ π. Ερμής, 15.1.1923, τ. 65, σ. 1

²²⁴ Σταγειρίτης Αρ., «Επανάσταση και Ομοσπονδία», π. Αυγή 15.12.1923, τ. 2, σ. 7-8.

²²⁵ Ι.Φ. (μάλλον Ι. Φωτόπουλος δημοδιδάσκαλο Αχαΐας), π. Ερμής 15.2.1923, τ. 67, σ. 2

²²⁶ Το αίτημα αυτό είχε τεθεί από το 1^ο ιδρυτικό Συνέδριο της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας (Μάρτιος 1922) και αναφερόταν στην δυνατότητα που έδινε ο νόμος οι θέσεις των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσης να καταλαμβάνονται από καθηγητές της μέσης αναγκάζοντας τον κλάδο σε μία «ετεροδιοίκηση» από τα άνω, έξω από τα όρια του διδασκαλικού κόσμου.

καίριες διοικητικές θέσεις στο Υπουργείο. Όμως δεν μπορούσε να επιτευχθεί εναντίον της Τριανδρίας των εκπαιδευτικών μεταρρυθμιστών (Γληνού, Δελμούζου και Τριανταφυλλίδη) μιας και αυτοί είχαν υψηλό κύρος στην επιστημονική αλλά και ευρύτερη κοινωνία. Επιπλέον οι θέσεις που καταλάμβαναν (Ανωτέρω Εποπτών ή Εκπαιδευτικών Συμβούλων) δεν σχετίζονται άμεσα με τη διοίκηση της Εκπαίδευσης. Αλλά και μια επίθεση εναντίον της τριανδρίας θα προκαλούσε εσωσυνδικαλιστικές τριβές. Γι'αυτό προτίμησε να θίξει ένα λιγότερο ισχυρό πρόσωπο της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης με το πρόσχημα της «αυτοδιοίκησης» του κλάδου αφού κατείχε αμέσως υψηλότερη διοικητικά θέση απ'αυτή του επιθεωρητή²²⁷.

2.3 Ο Γ.Χατζιδάκης –Η αναβίωση μιας γνώριμης πολιτικής στο 3^ο διδασκαλικό συνέδριο 4/1923

Την άνοιξη του 1923 πριν ακόμα η επαναστατική κυβέρνηση του Γονατά ανακοινώσει μέτρα για την εκπαιδευτική αναγέννηση διεξάγεται το 3^ο διδασκαλικό Συνέδριο, από 15.4.1923 έως 26.4.1923..

Από τα πρόσωπα της πολιτικής εκπαιδευτικής και πνευματικής ηγεσίας που το παρακολούθησαν²²⁸ διαφαίνεται και το ενδιαφέρον που υπήρχε για την πορεία της εκπαίδευσης. Στο διδασκαλικό κόσμο, θεωρούσαν ότι βρίσκεται η αρχή και η ελπίδα για κάθε εκπαιδευτική αλλαγή. Σ'αυτό το συνέδριο όπως ήταν αναμενόμενο συζητήθηκε η γλώσσα που θα διδάσκονταν στα δημοτικά σχολεία. Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Γ.Ν. Χατζιδάκης παρακολουθώντας αυτή τη συνεδρίαση γράφει «παρετήρησα μετά τινός εκπλήξεως ότι η πλειοψηφία των δημοδιδασκάλων εκηρύσσετο κατά της διδασκαλίας της συνήθους απλής καθαρευούσης, οποία γράφεται σήμερον»²²⁹. Βέβαια σε υποσημείωση του στο ίδιο άρθρο αναφέρει ότι αυτή η πλειοψηφία απαρτιζόνταν από διδασκάλους που είχαν προσληφθεί από εξατάξια σχολεία

²²⁷ Αθανασιάδης Χ., *Η διδασκαλική ομοσπονδία Ελλάδας στο μεσοπόλεμο(Η ίδρυση και η πορεία της)*, (Διδακτορική διατριβή) Ιωάννινα 1999,σ.265

²²⁸ Σ'αυτό παραβρέθηκαν από την πολιτική ηγεσία ο υπουργ. Παιδείας κ. Γόντικας, ο Υπουργός Εσωτερικών κ. γ. Παπανδρέου ο οικονομικός σύμβουλος της Επανάστασης Καραπαναγιώτης ο ηγέτης της Δημοκρατ. Αμυνας Αλ. Παπαναστασίου από την Εκπαιδευτική ηγεσία ο γενικός Γραμματέας Παιδείας κ. Γεωργακάκης ο τμηματάρχης κ. Σωτηρίου, ο πρόεδρος και μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου καθώς ο Γληνός Χατζιδάκης Εξαρχόπουλος Καλλιάφας, Κακριδής από την πνευματική ηγεσία.

²²⁹ Χατζιδάκης Γ.Ν., «Το συνέδριο των δημοδιδασκάλων και το ζήτημα της γλώσσας», Εφ. ΕΜΠΡΟΣ 21/4/1923, σ. 1.

βάσει ενός νόμου που είχε εισηγηθεί ο κ. Γληνός. Μ'αυτή τη διαπίστωση ο Γ. Ν. Χατζιδάκις ξεκινά την δημοσίευση άρθρων στην εφημερ. Εμπρός επαναφέροντας όλη την επιχειρηματολογία που είχε ήδη εκφράσει από το 1917 όταν για πρώτη φορά νομοθετείται η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο ως προϋπόθεση για κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Ο Γ.Ν. Χατζιδάκις μετά τις απόψεις που εκφράστηκαν Γ'Διδασκαλικό Συνέδριο προσπαθεί με επιχειρήματα να αντικρούσει την διαφαινόμενη εκ νέου κίνηση για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που ως βάση της θα έχει την καθιέρωση της δημοτικής ως η διδασκόμενη γλώσσα στο δημοτικό σχολείο.

Γ'αυτό στρέφεται ενάντια στις αιτιάσεις που προβάλλουν οι δάσκαλοι για την διδασκαλία της καθαρεύουσας αλλά και στο επιστημονικό κύρος και στην συνέπεια των διακηρύξεων των μεταρρυθμιστών.

Στον ισχυρισμό των δασκάλων ότι με την καθαρεύουσα δεν μπορεί ο δάσκαλος να επικοινωνήσει με τις ψυχές των μαθητών εκείνος θεωρεί «ότι τα παιδιά τούτα αφού ουδεμίαν ιδέαν της απλής ημών γραφομένης θα λάβουν, δεν θα δύνανται όταν ενηλικιωθούν να παραστούν εις συνάθροισιν ανθρώπων μορφωμένων, ουδένα αναγνώσκουν εφημερίδα».²³⁰ Και μάλιστα ενισχύει την επιχειρηματολογία του λέγοντας ότι 95% των μαθητών που δεν θα συνεχίσει τις σπουδές του σε ανώτερο σχολείο, σύμφωνα με την παραδοχή των ιδίων των μεταρρυθμιστών, «δεν θα δύνανται να μελετήσουν τα εις την εθνικήν ημών γλώσσαν γεγραμμένα βιβλία λ.χ. την ελληνικήν Ιστορίαν του αιμνήστου Παπαρηγόπουλου τα έργα του Κοραή κ.λπ.»²³¹. Αυτό θα'χει ως συνέπεια «ο μέχρι τούδε πολιτισμός του Ελληνικού έθνους θα είναι πράγματα απρόσιτα εις αυτούς»²³². Η ανθελληνικότητα που επιδιώκεται, για τον Χατζιδάκη, από τους οπαδούς των μεταρρυθμιστών συμπικνώνεται στην άποψη ενός δασκάλου στο Γ'συνέδριο όπου «είπεν ότι δεν έχομεν ανάγκην να διδασκώμεθα τι έκαμες η Μήδεια ή άλλος αρχαίας ημείς έχομεν ιδικό μας νεοελληνικόν πολιτισμόν»²³³.

Εδώ σύμφωνα με τον Χατζιδάκι «βλέπομεν χειροπιαστήν την τελείαν απόσπασιν από του αρχαίου και Βυζαντινού παρελθόντος. Αλλ'ότι τα κατά την Μήδεια, του Ορέστην, του Οιδίποδα, του Φιλοκτήτου και τους λοιπούς παλαιούς εκείνους ελήφθησαν υπό αρχαίων καλλιτεχνών ως βάση προς

---

²³⁰ Στο ίδιο

²³¹ Στο ίδιο

²³² Χατζιδάκις, Γ.Ν., «Είναι ο μαλλιαρισμός κίνδυνος ή όχι», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 16/5/1923, σ. 1.

²³³ Χατζιδάκις Γ.Ν., «Το συνέδριο...», Εφ. ΕΜΠΡΟΣ 21/4/1923, ό.π.

παραγωγών αθανάτων έργων, δ'ών καλλιτεχνημάτων ετέθησαν ή και ελύθησαν μεγάλα ηθικά προβλήματα και κατέστησαν ούτω βάσις, κτήμα εις αεί και παιδεύμα πάντων των πολιτισμένων λαών [...] η κοινή βάση της ιστορίας πάντων των πολιτισμένων λαών [...] δια τούτο η ιστορία αυτή επιβάλλει εις πάντας τους πολιτισμένους λαούς το καθήκον να θεωρώσι τον Ελληνισμόν ως ιερόν, ως του κάλλιστου αδάμαντα της κληρονομίας των»²³⁴.

Όλα αυτά δεν τα ξέρουν οι δάσκαλοι γι' αυτό θεωρούν ότι δεν πρέπει να τα μάθει η νέα γενιά. Άλλωστε και οι μέντορες τους ανώτεροι επόπτες και κυρίως ο κ. Γληνός «εις το οποίον κακή μοίρα και ο κ. Βενιζέλος και η Επανάστασις εξεχώρησαν το δέσμειν και λύειν επί της δημοσίας εκπαιδεύσεως, διό και ετοιμάζεται να επιβάλη εις τα σχολεία την απαισίαν αυτού μεταρρύθμισιν»²³⁵ δεν έχουμε κανένα δείγμα «ούτε της επιστημονικής μορφώσεως ούτε της διδακτικής ικανότητας αυτών, πλην μεγάλων και παχέων λόγων»²³⁶.

Η έλλειψη της επιστημονικότητας τους φαίνεται όταν για χάρη της ευκολίας της διδασκαλίας προτείνουν την κατάργηση της ιστορικής ορθογραφίας και την αντικατάσταση της με τη φωνητική, την χρήση ιδιωματικών και ξένων λέξεων²³⁷ έτσι ώστε «να διαστρέφεται ούτως ο σκοπός του σχολείου, διότι το δημοτικό σχολείον καθήκον έχει όχι να κατασκευάζει γλώσσαν οιανδήποτε [...] αλλά να διδάξη την υπάρχουσαν, την γλώσσα η οποία συνδέει τους Έλληνας όλων των μερών της ελευθέρας και ουχί ελευθέρας Ελλάδος καθώς και προς τους προ μικρού αποθανόντος, των οποίων τα έργα ημείς εκληρονομήσαμε και μελετώμεν την και αυτό ε θ ν ι κ ή ν γ λ ώ σ σ α ν, ότι δε εις την γλώσσαν μετέχομεν πάντες οι Έλληνες και προ πάντων οι γράφοντες»²³⁸.

Επιπλέον οι παιδαγωγοί δεν έχουν σταθερές και τεκμηριωμένες θέσεις. Από τη μία μεριά «δισχυρίζονται δε απλώς ότι πλην των κατά τόπους διαλέκτων και ιδιωμάτων υπάρχει και μια απλή καθαρά όχι μικτή, δημοτική πανταχού του Ελληνικού κόσμου γνωστή [...] εις όλον το έθνος» και στο Δελτίο του Ομίλου γράφουν ότι «την καθιέρωση της δημοτικής χαιρέτησε η κοινωνική

²³⁴ Χατζιδάκις Γ.Ν. «Κοινών διδαγμάτων χειρότεροι καρποί», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 29/4/1923, σ. 1.

²³⁵ Στο ίδιο

²³⁶ Στο ίδιο

²³⁷ Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οχι δημοτική αλλά μαλλιάρη γλώσσα εισάγεται εις τα σχολεία ημών», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 2/5/1923, σ. 1.

²³⁸ Χατζιδάκις Γ.Ν., «Το συνέδριο...», Εφ. ΕΜΠΡΟΣ 21/4/1923, όπ.π.

συνείδηση και ο καθημερινός τύπος»²³⁹ ενώ από την άλλη θεωρούν ότι προσπαθούν να επιβάλλουν βιαστικά τη γλώσσα της μικρής μειοψηφίας μιας και το κοινωνικό σύνολο δεν κατανοεί τους αγώνες που γίνονται για την ωφέλεια του²⁴⁰. Ούτε και οι ίδιοι στις ομιλίες τους δεν μπορούν άλλωστε να την χρησιμοποιήσουν εάν δεν διαβάζουν κείμενο σχεδιασμένο από πριν.

Ένα άλλο στοιχείο που δείχνει την αστάθεια των ισχυρισμών τους και την αμφιβολία τους και την χρήση της δημοτικής το συναντάμε στο Δελτίο Ε΄125 όπου ομολογούν ότι η καθαρεύουσα είναι γλώσσα πιο επεξεργασμένη που μπορεί να αποδώσει λεπτομερές έννοιες, να αποδώσει πιότερα την «ΖΩΝΤΑΝΗ λαλιά» και είναι ευκολότερη η χρήση της μιας και είναι «πατροπαράδοτος». Ενώ αντίθετα η δημοτική είναι ποιο ακαλλιέργητη και επειδή δεν γράφεται ακόμη είναι δύσκολο στο δάσκαλο να διατυπώσει κανόνες και ορισμούς εάν δεν έχει προετοιμαστεί από πριν η χρήση της στο Δελτίο ΣΤ΄ (κφ) «απαιτεί μελέτην και καλλιέργειαν»²⁴¹.

Ο Χατζιδάκις συνεχίζει να καταρακώνει την προσωπικότητα των μεταρρυθμιστών χαρακτηρίζοντας τους ασυνεπείς και ψευδολόγους. Ήδη από το 1910 υπόσχονταν ότι θα γράψουν «το πρωτότυπο αλφαβητάριο τα πρότυπα διδακτικά βιβλία, τα βοηθητικά των διδασκάλων λεξικά και άλλα βιβλία συστηματικά διαφωτιστικά πολεμικά και ιστορικά»²⁴² όμως μετά από 7 χρόνια το 1917 όταν τους δόθηκε η διοίκηση της παιδείας απέδειξαν ότι ήταν οι υποσχέσεις τους ήταν λόγια κενά. Αλλά και όταν έγραφαν κάποια αναγνωστικά βιβλία θέλοντας να δικαιολογήσουν τα χονδροειδή τους σφάλματα ο μεν Γληνός έλεγε «Δεν είναι παράδοξον αν προκειμένου περί τόσον σοβαρού και δυσχερούς έργου ως τα νέα αναγνωστικά (10 εντός 2 ετών) παρεισεφρησαν και ολίγαι λέξεις ...»²⁴³ ενώ ο Τριανταφυλλίδης ισχυριζονταν τα αντίθετα αν και αποφασίστηκε τόσο έξαφνα με υπερβολικά μικρές προθεσμίες για να γράφουν τα νέα αναγνωστικά να κριθούν, να διορθωθούν και εκτυπωθούν να κυκλοφορήσουν τα νέα βιβλία ΔΥΟΜΙΣΗ ΜΟΛΙΣ ΜΗΝΕΣ κ.λπ.»²⁴⁴.

Ο Χατζιδάκις αναρωτιέται πως είναι δυνατόν να αναλαμβάνουν την διοίκηση και την διαστροφή της παιδείας των μικρών Ελληνόπουλων

²³⁹ Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οι γνήσιοι δημοτικισταί», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 30/4/1923, σ.1

²⁴⁰ στο ίδιο

²⁴¹ στο ίδιο

²⁴² στο ίδιο

²⁴³ Χατζιδάκις Γ.Ν., «Και πάλιν το εκπαιδευτικόν ζήτημα», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 15.5.1923, σ. 1.

²⁴⁴ Στο ίδιο

άνθρωποι που επανειλημμένα έχουν αποδειχθεί ανίκανοι στις πράξεις παρόλο που κηρύττουν ότι έχουν νέες αντιλήψεις, νέες μεθόδους, για μια δημοκρατική ευρωπαϊκή εκπαίδευση. Επαναλαμβάνει το μέγιστο παράδειγμα υποχθόνιων σκοπιμοτήτων τους που βρίσκεται μέσα από το αναγνωστικό καύχημα της συντακτικής ομάδας τα «Ψηλά Βουνά». Σύμφωνα με τον Χατζιδάκι στα διαβόητα «Ψηλά Βουνά» παρατηρείται πλήθος ξένων λέξεων αλλά και απομάκρυνση όχι μόνο από την αρχαιότητα και το Βυζάντιο αλλά και από το κοντινό μας παρελθόν. Δεν παρουσιάζεται κανένας ήρωας με γενναίο χαρακτήρα ούτε και μια ηθική αρχή τονίζεται. Ολα τα πρόσωπα που παρουσιάζονται είναι μετριότητες και δεν μπορούν να αποτελέσουν ηθικά πρότυπα για τους μαθητές. Ακόμα σε καμιά στιγμή της δίμηνης παραμονής των παιδιών στο βουνό δεν αναφέρουν ότι εκκλησιάστηκαν ή προσευχήθηκαν ούτε αναζητήσαν την οικογενειακή θαλπωρή που διακρίνει το ελληνικό σπίτι²⁴⁵.

Είναι προφανές μέσα σ'αυτά «διδάσκουσι τους νεαρούς Ελληνοπαίδας ίνα ούτοι αποβάλουν τας εσκουριασμένας ιδέας (της θρησκείας, του έθνους, της οικογένειας) και να εξομοιωθούν προς τα έκφυλα κομμουνιστικά στοιχεία της Δύσεως εις τα οποία, καθ'α φαίνεται ανήκαν και οι ημέτεροι παιδαγωγοί ούτοι»²⁴⁶.

Οι νέοι αυτοί παιδαγωγοί θεωρούν τον εαυτό τους ως το μόνο αρμόδιο για την διδασκαλία της γλώσσας στο σχολείο. Θεωρούν ότι εκείνοι που ασχολούνται με την επιστήμη της γλώσσας που ξέρουν την ιστορία της γλώσσας μας αλλά και άλλων ίσως γλώσσων, εκείνοι που γνωρίζουν τι έγινε εδώ και αλλού, που κατανοούν τους νόμους με τους οποίους εξελίσσεται, μεταβάλλεται και μεταδίδεται η γλώσσα δεν έχουν κανένα λόγο²⁴⁷.

Ο Χατζιδάκις φανερά θιγμένος σε προσωπικό επίπεδο συνεχίζει την πολεμική του αναφέροντας ότι δεν περιορίζονται μόνο στην απαξίωση των γλωσσολόγων καθηγητών, αλλά επιδιώκουν και πετυχάνουν την κατάληψη κεντρικών θέσεων στο Υπουργείο ως Τμηματάρχες, και ανώτεροι επόπτες, «Τώρα ετοιμάζονται να εισελάσουν και εις το πανεπιστήμιον (διό και τον ατυχή νόμον περί ορίου ηλικίας των καθηγητών διαρκώς τροποποιούν και καταρρακώνουν, ίνα κατορθώσουν να σώσουν φίλους τίνας και ούτως έχουν

²⁴⁵ Χατζιδάκις Γ.Ν. «Κακών διδαγμάτων χειρότεροι καρποί», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 29/4/1923, σ. 1.

²⁴⁶ Χατζιδάκις Γ.Ν., «Και πάλιν...», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 15.5.1923 όπ.π.

²⁴⁷ Χατζιδάκις Γ.Ν. «Οι μόνοι αρμόδιοι κριταί», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 17.5.1923, σ. 1

πλειοψηφίαν δια την προσεχή εκλογήν καθηγητών)». Σε όποιον προσχωρήσει στο στρατόπεδό τους παρέχουν διευκολύνσεις στην εκτέλεση του έργου τους, απαλλαγές από πολλά καθήκοντα. Χρησιμοποιούν τα ίδια αθέμιτα μέσα για προσέλευση οπαδών στις «νέες τους» ιδέες όπως έκανε και ο Μωάμεθ στους ασπαζόμενους την θρησκεία του και τους απάλλαξε από τις νηστείες του Χριστιανισμού και τους έδινε άδεια για κάθε απόλαυση²⁴⁸.

Ο Χατζιδάκις μετά την ανάληψη της εξουσίας από την Επανάσταση και διακρίνοντας την προσέγγιση των μεταρρυθμιστών στην νέα κατάσταση εντείνει την πολεμική του κατά νέων παιδαγωγών (με αφορμή το Γ' Διδασκαλικό Συνέδριο). Είτε με κριτική για την επιστημονικότητα είτε με προσωπικές βολές κατά της ακεραιότητας του χαρακτήρα τους και άλλοτε κινδυνολογώντας για τις διασυνδέσεις τους με τον μπολσεβικισμό. Μάλιστα θέλοντας να μην έρθει σε σύγκρουση με την νέα πολιτική κατάσταση. Θεωρεί ότι «ο κ. υπουργός και η Επανάστασις της οποίας δεν είναι βέβαια σκοπός η απόσπασις της νέας γενεάς απο του παρελθόντος ημών, ουδέ η υποταγή και η δουλεία του έθνους εις τους μαλλιαρούς θα θελήσουν να απαλλάξουν και τους μικρούς μαθητάς και τους εκπαιδευτικούς υπαλλήλους από τον ζυγόν της διαβολήτου «μικρής μειοψηφίας»²⁴⁹.

Θέλοντας να αποφύγει την εξέλιξη του 1917 προτρέπει την Σύγκλητο του Πανεπιστημίου, την Εκκλησία, τους λειτουργούς της Μέσης Εκπαίδευσης αλλά και όλους τους Έλληνες που γνωρίζουν την φθοροποιό δύναμη του μαλλιαρισμού να ενωθούν, όπως έκαναν και οι ονομαζόμενοι μεταρρυθμιστές να εκφράσουν την αγανάκτηση τους προς την πολιτεία για να σώσουν την νέα γενιά και την πατρίδα από τους ολέθριους και αντιεθνικούς καρπούς των μεταρρυθμιστών.²⁵⁰

Πραγματικά οι ανησυχίες του έστω και προσωρινά επιβεβαιώνονται.

2.4 Οι προτάσεις της εκπαιδευτικής επιτροπής (καλοκαίρι 1923) και οι αντιδράσεις που προκαλούνται

²⁴⁸ Χατζιδάκις Γ.Ν. «Είναι ο μαλλιαρισμός κίνδυνος ή όχι» εφ. ΕΜΠΡΟΣ 16.5.1923, σ. 1.

²⁴⁹ Χατζιδάκις Γ.Ν. «Οχι γλωσσικόν αλλ' εκπαιδευτικόν το ζήτημα», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 3.5.1923, σ. 1.

²⁵⁰ Στο ίδιο

Το καλοκαίρι του 1923 υπογράφεται η συνθήκη της Λωζάννης (24.7.1923) που αποτελεί ορόσημο για τα πολιτικά πράγματα της χώρας μιας και αποτέλεσε «το κύκνειο άσμα της Μεγάλης Ιδέας... [και την] αφετηρία μιας νέας εξωτερικής πολιτικής περισσότερο ρεαλιστικής»²⁵¹ και ταυτόχρονα οδηγεί την Ελλάδα με μεγαλύτερο ενδιαφέρον στα εσωτερικά της ζητήματα²⁵² σε μια ενδοσκοπική διάθεση και στόχευση για αναδιάρθρωση του κοινωνικού οικονομικού περιβάλλοντος της ελληνικής κοινωνίας που είχε πληγεί από μία δεκαετία συνεχών πολεμικών περιπετειών.

Σ' αυτή την προσπάθεια ανασυγκρότησης εντάσσεται και η προσπάθεια που γίνεται στον χώρο της εκπαίδευσης.

«Μετά την Μικρασιατική καταστροφή το κράτος θα ακολουθήσει βασικά την εκπαιδευτική πολιτική του Ελ. Βενιζέλου²⁵³. Βασική επιδίωξη της κυβέρνησης Γονατά με Υπουργό Παιδείας τον κ. Κ. Γόντικα ήταν η εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής πολιτικής με βάση τις αρχές του εκπαιδευτικού δημοτικισμού²⁵⁴ παρόλο που το κλίμα που επικρατούσε τώρα ήταν τελείως διαφορετικό απ' ό,τι της τριετίας 1917-1920. Από το διαφορετικό κλίμα αναφέρεται σε γράμμα του από το Μόναχο του Α. Δελμούζου προς το φίλο του εκπαιδευτικό (το Χρίστο Λαμπράκη) που βρίσκονταν στο Βερολίνο «... Ολοι οι Αθηναίοι, οι δικοί μας μου έγραψαν. Δυστυχώς δεν με έπεισαν. Νομίζω ότι υπερτιμούν τις δυνάμεις που υπάρχουν, εννοώ τις παιδαγωγικές υπερτιμούν τον αριθμό των ενσυνείδητων δημοτικιστών δασκάλων και άλλων υπερτιμούν, τη δύναμη, την εσωτερική δύναμη της Επαναστάσεως νομίζοντας ότι μπορεί να τα κάνει όλα. Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θα πεί αναγέννημα ψυχικό, κι αυτό δεν το προκαλεί ποτέ η ανάγκη, αλλά η πλησμονή της ζωής. Η ανάγκη μπορεί να φτιάσει Στρατό τίποτ' άλλο. Έπειτα υποτιμούν την αντίδραση και τη σημασία της αντίδραση μιας κοινωνικής τάξεως ολόκληρης, της αστικής, της κυρίαρχης δηλαδή τάξεως που γεννά και τροφοδοτεί την κοινή γνώμη. Υποτιμούν τη

---

²⁵¹ Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα 1985, σ. 166.

²⁵² πρβλ. «... να περάσουν τα εξωτερικά προβλήματα με τη συνθήκη της Λωζάννης σε δεύτερη μοίρα, μ σε σχέση με τα εσωτερικά αντίθετα με ό,τι συνέβαινε πριν το 1923», από Λούβη Λ. *Μηχανισμοί της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923-1928)* σ. 32

²⁵³ Κριαρά Εμμ. «Ανορθωτικές προσπάθειες και αντίδραση (1917-1921)», Εφ. Το Βήμα 19.11.1980

²⁵⁴ Τόγια Βασ., «Το μάθημα των Νέων Ελληνικών στη Μέση Εκπαίδευση Ιστορική θεώρηση (1833-1967)», Θεσσαλονίκη 1988, τ.1^{ος}, σ.395, από Μαυρογορδάτου Γ.-Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.). *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1988, σ. 392.

σημασία που έχει το ανακάτωμα στη Διοίκηση, κάτι απαραίτητο άμα δεχτούμε τη γενική εισαγωγή της μεταρρυθμίσεως. απόδειξη ότι έσπευσαν να διορίσουν το Σωτηρίου τμηματάρχη της Δημοτικής και τον Κακούρο τμηματάρχη της Μέσης! Τμηματάρχικη θα πεί: ποιώ τινα άχρηστον. Υποτιμούν ακόμη τη σημασία που έχει μιά μεταρρυθμιστική κίνηση στη Μέση εκπαίδευση. Υπερτιμούν, τους τραβά η έκταση, υποτιμούν την ένταση, το βάθος. Δεν ξέρω αν γελιέμαι από μακριά στην εκτίμηση της σημερινής πραγματικότητας στην Ελλάδα, Φοβούμαι πως όχι. Θα πάω να ιδώ, και σχετικά με ό,τι βρώ θ'αποφασίσω. Μα πάω με κρύα καρδιά. Για πολιτική δεν είμαι ικανός»²⁵⁵.

Παρόλο τις επιφυλάξεις τον Ιούλιο 1923 η επιτροπή που συγκροτήθηκε στο Υπουργείο Παιδείας²⁵⁶ για την μελέτη όλων των εκπαιδευτικών συζητημάτων υπέβαλε στον Υπουργό την έκθεσή της. Εισηγούνται εκπαιδευτικά μέτρα που θεωρούν ως επείγοντα για να ληφθούν πριν από την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς (1923-1924).

Το πρώτο θέμα που εισηγείται η επιτροπή είναι την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας σ'όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Προσπάθειες για να γραφτούν βιβλία στην δημοτική γλώσσα είχαν γίνει κατά την περίοδο 1917-1920, όμως μετά το 1920 με την ανάληψη της εξουσίας από τους αντιβενιζελικούς, τα βιβλία αυτά σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπείας, που συστήθηκε για να κρίνει την καταλληλότητα των βιβλίων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, κρίθηκαν ακατάλληλα και με το νόμο 2678 αποσύρθηκαν από τα σχολεία και αντικαταστάθηκαν με τα προγενέστερα που ήταν γραμμένα στην καθαρεύουσα. Την σχολική χρονιά 1922-1923., επειδή η πολιτική κατάσταση ήταν έκρυθμη σύμφωνα με την επιτροπή η «Επανάσταση» ήταν «απασχολημένη εις γενικότερα ζητήματα [και] δεν ηδύνατο μέχρι τούδε να προσέξη και εις το εκπαιδευτικόν»²⁵⁷.

---

²⁵⁵ Κουγιάς Σωκρ. τεύχος αφιέρωμα στο Δελμούζο, π. Νέα Εστία 1.10.1958, σ. 1401 από Παπανούτσο Ε.Π., Α. Δελμούζος, εκδ. Μ. ΚΕΤ, Αθήνα 1984, Β' έκδοση σ. 82-83.

²⁵⁶ Η Επιτροπή αποτελούνταν από τους : Δ. Γεωργάκι., Γενικό Γραμματέα του υπουργείου, Ιακ. Βαχαβιόλο, Πρόεδρο του εκπαιδευτικού Συμβουλίου, Γ. Καψάλη, αντιπρόεδρο του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου., Ι., Βαϊνοπούλου και Δ. γληνού, εκπαιδευτικών Συμβούλων, Αλ. Δελμούζου, Ανώτερου Επόπτη, Ε. Κακούρου, τμηματάρχου Μέσης Εκπαιδεύσεως, Κ. Σωτηρίου., Τμηματάρχη Δημοτικής Εκπαίδευσης και Μ. Τριανταφυλλίδη (ο τελευταίος δε συμμετείχε στη συγκεκριμένη συνεδρίαση επειδή απουσίαζε προσωρινά στη Γερμανία) βλ. εργασία τευχ. 3, 15 Οκτωβρίου 1923, σελ. 60-64 και τευχ. 4, 31 Οκτωβρίου 1923, σελ. 82-83.

²⁵⁷ περ. Εργασία, όπ.π.

Η επιτροπή λοιπόν «απεφάσισεν ομόφωνα να υποβάλη εις υμάς [στον υπουργό Παιδείας] το αίτημα, όπως εισαχθή και πάλιν η κοινή ομιλουμένη γλώσσα εις πάσας τας τάξεις των δημοτικών σχολείων, συμφώνως άλλως τε και προς την επισήμως διατυπωθείσαν και υποβληθείσαν γνώμην της παμπηφίας σχεδόν του δημοδιδασκαλικού κόσμου της Ελλάδος, διδαχθέντος εκ της πείρας περί της πραγματικής αξίας αμφοτέρων των συστημάτων (...). Επειδή δε οι μαθηταί έχουσιν ήδη διδαχθεί από του 1921 την καθαρεύουσαν γλώσσαν και επομένως δεν ενδείκνυται η άμεσος επαναφορά της κοινής ομιλουμένης εις πάσας τας τάξεις του Δημοτικού Σχολείου η επιτροπή προτείνει, όπως από του επομένου σχολικού έτους 1923-1924 εισαχθή η κοινή ομιλουμένη γλώσσα εις τας δύο πρώτας τάξεις των δημοτικών σχολείων, επεκταθή δε βαθμιαίως και εις πάσας τας λοιπάς»²⁵⁸.

Δυο ακόμα θέματα η Επιτροπή τα θεώρησε επείγοντα. την ίδρυση μονοταξίων Διδασκαλείων και την οργάνωση του Μαράσλειου Διδασκαλείου σε πρότυπο Διδασκαλείο.

Πράγματι προς τα τέλη Ιουλίου (27.7.1923) θα εκδοθεί το Ν.Δ. για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου και θα ψηφιστεί ο νόμος «περί ιδρύσεως μονοταξίων διδασκαλείων». Η ίδρυσή τους θεωρήθηκε απαραίτητη. Θα δέχονταν αποφοίτους γυμνασίου μετά από εξετάσεις για να καλύψουν τα κενά των σχολείων στις «Νέες Χώρες» κι ιδιαίτέρως τη Μακεδονία²⁵⁹.

Το τρίτο σημαντικό θέμα ήταν η οργάνωση του Μαράσλειου Διδασκαλείου σε πρότυπο. Αυτό συνέβη λίγο αργότερα στις 15.10.1923 με Ν.Δ. όπου το τριτάξιο Μαράσλειο Διδασκαλείο (Αθηνών) μετατράπηκε σε πρότυπο τετρατάξιο με διευθυντή του ιδρύματος τον Αλ.Δελμούζο²⁶⁰ για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της παιδαγωγικής κατάρτισης των δασκάλων εναρμονισμένο με τις αρχές του εκπαιδευτικού δημοτικισμού.

Η επιτροπή ακόμη πρότεινε την εφαρμογή του νόμου 2243 του 1920 «περί ιδρύσεως Παιδαγωγικής Ακαδημίας» για την εκπαίδευση των καθηγητών που θα δίδασκαν στα Διδασκαλεία της Δημοτ. Εκπαίδευσης, και την

---

²⁵⁸ περ. Εργασία, όπ.π.

²⁵⁹ βλ. «Αιτιολογική έκθεσις και Ν.Δ. περί μονοταξίων Διδασκαλείων» περ. Εργασία, τευχ. 1, 15.9.1923 σ. 21-23.

²⁶⁰ Ράππη όπ.π. σελ. 263.

Μεταρρύθμιση του θεσμού της μετεκπαίδευσης των δασκάλων στο Πανεπιστήμιο.

Αυτό το τελευταίο μέτρο αναφέρεται στο Βασιλικό διάταγμα (22.9.1923) που είναι ίσως το πιο ουσιαστικό μέτρο της αντιμεταρρύθμισης που προηγήθηκε (1920-22). Σύμφωνα με αυτό «δύνатаι κατ'έτος να χορηγείται υπό του υπουργού των εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως διετής εκπαιδευτική άδεια, μετά ή άνευ αποδοχών, εις πτυχιούχους Διδασκαλείων, λειτουργούς της δημοτικής εκπαιδεύσεως, όπως παρακολουθώσιν εν τω ημετέρω Πανεπιστημίω διετή κύκλον παιδαγωγικών και άλλων μαθημάτων»²⁶¹.

Ενώ επιφανειακά έδινε τη δυνατότητα στους δασκάλους να αποκτήσουν ανώτερη μόρφωση από τη μια μεριά ώστε να μπορούν να διεκδικούν ανώτερες θέσεις όπως των επιθεωρητών δημοτικών σχολείων (ν. 2857/1922) συμβάλλοντας στην ικανοποίηση του χρόνιου αιτήματος του κλάδου για αυτοδιοίκηση και από την άλλη να αυξήσουν το κοινωνικό τους κύρος στην πραγματικότητα είναι η ρύθμιση ήταν καθαρά πολιτική αφού είχε ως στόχο την ιδεολογική χειραγώγηση των ανωτέρων στελεχών της δημοτικής εκπαίδευσης σύμφωνα με τις αρχές συντήρησης που επικρατούσαν στην Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου των Αθηνών²⁶².

Ο Γληνός θεωρεί ότι η μετεκπαιδευτική των δασκάλων στο Πανεπιστήμιο πρέπει ν'αλλάξει γιατί «η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου είναι η πιο ακατάλληλη για να μορφώσει δασκάλους σύμφωνα με τους σκοπούς ενός συγχρονισμένου δημοτικού σχολείου»²⁶³.

Αντίθετα ο Γ. Παναγιωτίδης, αργότερα διευθυντής του Μαράσλειου Διδασκαλείου (εποχή Πάγκαλου)²⁶⁴, στο άρθρο που δημοσιεύει στο συντηρητικό διδασκαλικό περιοδικό Ερμή θεωρεί πως «η δημιουργία του θεσμού που εφησμόςθηκε από πέρυσι (1922) με το δίκαιο θεωρήθηκε σαν μια κατάκτηση του δημοδιδασκαλικού κόσμου, κατάκτηση, για να δοθεί στο δημοδιδάσκαλο μια μόρφωση αντίστοιχη με τις νέες απαιτήσεις της Κοινωνίας, να του ανοίξει στάδιο προαγωγής [...] για να γλιτώσει ο δημοδιδασκαλικός

²⁶¹ Λέφας Χ., *Εκπαιδευτικός Κώδιξ*, Εν Αθήναις 1924, τ.Α, σ. 322.

²⁶² Χαραλάμπους Δημ., *Ο Εκπαιδευτικός Ομιλος : η ίδρυση , η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*, εκδ. Αδέρων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 109

²⁶³ Γληνός Δ «Η μετεκπαίδευσις των δημοδιδασκάλων στο Πανεπιστήμιο», πτ. Εργασία τ. 6 και 7-8 (1923), σ. 121-125 και 145-148 αντίστοιχα.

²⁶⁴ Στο «Η έκθεση Παναγιωτίδη» σ.206 παρακάτω

κόσμος από την κηδεμονία των διαφόρων διλεπτάντηδων της μέσης εκπαιδεύσεως».

Γι' αυτό πρέπει να επιμείνουμε να «αντλήσουμε τα φώτα μας από το πανεπιστήμιο». Οι δάσκαλοι παρόλο που δεν του έλειπε η εσωτερική αξία ούτε έλειπε η αναγνώριση της αξίας της λαϊκής παιδείας βίωναν μια μειονεκτική θέση στην κοινωνία αλλά και στις τάξεις των επιστημόνων. Γι' αυτό με τίποτα δεν πρέπει να αφήσουμε τη μόρφωσή μας στο Πανεπιστήμιο. Στο δε επιχείρημα του Γληνού ότι η Φιλοσοφική Σχολή είναι έξω από τη σύγχρονη ζωή του έθνους και του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού και είναι το τελευταίο χαράκωμα της καθαρεύουσας, ο Παναγιωτίδης πίστευε ότι με την ανώτερη μόρφωση που θα λάβει ο δημοδιδάσκαλος «τους ανοίγονται οι ορίζοντες οι επιστημονικοί, θα αντιληφθούν που είναι η αλήθεια και θα γίνουν συνειδητοί υποστηρικτές της (υπονοεί την γλωσσική μεταρρύθμιση) και όχι παθητικά όργανα».²⁶⁵

Ο Παναγιωτίδης εκφράζει μια ήπια αντίδραση «στους του Κέντρου» και με μορφή προσωπικού παραπόνου αναφέρει ότι τους πρώτους μετεκπαιδευτές στο Πανεπιστήμιο, ανάμεσά τους και ο ίδιος, οι μεταρρυθμιστές δεν τους αντάμειψαν όπως όφειλαν. Γι' αυτό θεωρεί εάν δεν αξιοποιηθούν οι δάσκαλοι αυτοί ο κλάδος θα χάσει αρκετά καλά προοδευτικά στοιχεία και θα χαθεί το ενδιαφέρον γι' αυτόν τον θεσμό της μετεκπαίδευσης. Αυτό δεν θα συμβεί εάν αυτοί οι δάσκαλοι προαχθούν σε ανώτερες θέσεις (επιθεωρητή) που σήμερα καταλαμβάνονται από τους φιλόλογους. Αυτός ο θεσμός της μετεκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο «θα σκοτώσει τη φριχτή στασιμότητα, που είναι η πραγματική αιτία της οικτρής καταστάσεως του κλάδου».²⁶⁶

Το φθινόπωρο του 1923 η κυβέρνηση Γονατά παραμένει στην εξουσία και συνεχίζει στον εκπαιδευτικό τομέα την υλοποίηση των προτάσεων του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του Ιουνίου. Έτσι «διά Β. Διατάγματος εκδοθέντος εν Αθήναις τη 10 Σεπτεμβρίου ε.έ. [1923] κατά τους νόμους 1242 «περί διοικήσεως κλπ. και 1242 β' «περί δημοτικής εκπαιδεύσεως», εν συνδυασμώ προς το νομοθετικόν διάταγμα της 27 Ιουλίου ε.έ. «περί ιδρύσεως μονοταξίων Διδασκαλείων της δημοτικής εκπαιδεύσεως» προτάσει του επί των

---

²⁶⁵ Παναγιωτίδης Γ. «Η μετεκπαίδευσις των δημοδιδασκάλων εις το Πανεπιστήμιο», π. Ερμής αρ. 93, σ. 2-3-4.

²⁶⁶ στο ίδιο

Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Υπουργού, εγκρίνοντας την υπ' αριθ. 655 πράξιν του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, μετατίθενται διά λόγους υπηρεσίας οι κάτωθι διευθυνταί των πολυταξίων Διδασκαλείων της δημοτικής εκπαίδευσης 1)... και 3) Σπ. Καλλιάφας εκ του αρρένων Αθηνών εις το μονοτάξιον Διδασκαλείον Ιωαννίνων».²⁶⁷

Η μετάθεση αυτή θα κάμψει κάθε αναστολή στην εκδήλωση μιας γνήσιας αντιδραστικής φωνής που για αρκετό καιρό θα χτυπήσει μ'όλα τα μέσα κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια.

Όμως εστία αντίδρασης σχηματοποιείται και μέσα στο συνδικαλιστικό όργανο των δασκάλων. Το 4^ο διδασκαλικό Συνέδριο που πραγματοποιείται το Σεπτέμβριο του 1923 επισημοποίησε την διάσπαση του κλάδου σε δυο παρατάξεις.

Στις εκλογές συγκροτήθηκαν για πρώτη φορά, δυο ψηφοδέλτια επισημοποιώντας τις έως τότε άτυπες ομαδοποιήσεις. Το ψηφοδέλτιο των δημοτικιστών είχε επικεφαλή τον βενιζελικό Χρ. Ράϊκο και στηρίχθηκε από τους σοσιαλιστές (κυριώτερο εκπρόσωπο Αρ. Ρουχωτά²⁶⁸) και τους κομμουνιστές αντιπροσώπους (Ν. Κιρκινέζης και Γ. Ταλαγάνης²⁶⁹) και των καθαρευουσιάνων με επικεφαλή τον αντιβενιζελικό Αντ. Καραγιάννη.²⁷⁰

Οι λόγοι αυτής της διάσπασης εντοπίζονται στη μη συνεργασία της Δ.Ο.Ε. με την Επανάσταση και το Υπουργείο Παιδείας²⁷¹ καθώς και η άποψη του προέδρου Καραγιάννη για το γλωσσικό που ήταν αντίθετη από την πλειοψηφούσα άποψη υπέρ της δημοτικής.²⁷² Παρόλο όμως που η ομάδα των δημοτικιστών δασκάλων Χρ. Ράϊκου Κ. Κάρμα και Ελ. Στεργιοπούλου αποτελούσαν την πλειοψηφία του Συλλόγου όπως είχε ήδη εκφραστεί στο 3^ο

²⁶⁷ Εφημερίς Κυβερνήσεως, τ. Γ', αρ. 228 της 14-9-1923.

²⁶⁸ Σοσιαλιστής, πρόεδρος της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας 1925-1926 και 1930-31, Αιρετός Εκπαιδευτικός Σύμβουλος 1927-1929 και 1935-1936, από Αθανασιάδης Χ., *Δάσκαλος και Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός Περιοδικό Αυγή 1923-1925*, έκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 57.

²⁶⁹ Κομμουνιστής, μετέπειτα ηγετικό στέλεχος του Κ.Κ.Ε. γνωστός με το ψευδώνυμο Γ. Ζέβγος και Υπουργός Γεωργίας στην Κυβέρνηση της Απελευθέρωσης του 1944 από Αθανασιάδη Χ., ό.π.π., σ. 57.

²⁷⁰ Αθανασιάδης Χ., ό.π.π., σ. 44.

²⁷¹ Ο πρόεδρος Δ.Ο.Ε. Καραγιάννης μέσω του περιοδικού που εκδίδει τον «Ερμή» δημοσιεύει άρθρα κατά του Υπουργού Γόντικα αλλά και του Τμηματάρχη Δημοτικής Εκπαίδευσης Κ. Σωτηρίου, από «Προς τον κ.Υπουργόν της Παιδείας» π. Ερμής 15-4-1923, τ. 70, σ. 1.

²⁷² π. Ερμή, τ. 84, 15-11-1923.

Συνέδριο (Απρίλιος 1923) επανεκλέχθηκε ο Καραγιάννης μετά από σειρά καταστατικών αλλαγών.²⁷³

Ενώ η δημοτική με το Ν.Δ. της 27/7/1923 επανέρχεται στις δυο πρώτες τάξεις του δημοτικού το επίσημο συνδικαλιστικό όργανο των δασκάλων με το περιοδ. Ερμή²⁷⁴ που εκδίδει ο πρόεδρος του εισέρχεται στο αντιμεταρρυθμιστικό στρατόπεδο. Στον αντίποδα αυτής της εξέλιξης οι δημοτικιστές για να έχουν κάποιο μέσο έκφρασης, για την στήριξη της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και για την επανάκτηση της κλαδικής ομοσπονδίας, στην έκδοση του περιοδικού Αυγή.²⁷⁵

2.5. Η νέα μεταρρυθμιστική προσπάθεια στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

Παρόλο που η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 διακατέχονταν από «τον επαναστατικό αέρα»²⁷⁶ του κινήματος της Θεσσαλονίκης έχοντας την ομόθυμη διάθεση του εκπαιδευτικού συμβούλου κ. Γλήνου και του πρωθυπουργού της χώρας Ελ. Βενιζέλου με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις 4 πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, έστω και σταδιακά, καταρρακώθηκε τρία χρόνια αργότερα με την αλλαγή της κυβέρνησης και με την έκθεση της γνωστής επιτροπείας που καταδίκασε στην πυρά τα βιβλία που είχαν γραφτεί στην δημοτική.

²⁷³ Η Ελένη Στεργιοπούλου θα γράψει σχετικά «Η ψηφοφορία - με βάση όχι τα μέλη κάθε συλλόγου αλλά τα χρήματα που είχε καταθέσει - είχε για αποτέλεσμα να υπερισχύσει έστω και με 9 ψήφους η μειοψηφία (Στεργιοπούλου Ελ., «Η Ομοσπονδία μας» π. Αυγή 1-12-1923, τ. 1, σ. 2-4).

Επειδή το εκλογικό σύστημα ήταν πλειοψηφικό και τις 5 θέσεις του Δ.Σ. της ΔΟΕ κατέλαβαν μέλη της ομάδας Καραγιάννη (Πρόεδρος ο Αν. Καραγιάννης, Γραμματέας ο Ανδρ. Κοντογεώργης, Σύμβουλοι Δημ. Κουτσούμπελας, Γαβριήλ Παναγιωτίδης και Ελένη Μουζακιάτου (π. Ερμής, τ. 87, 30-12-1923, σ. 3).

²⁷⁴ Ερμής, δεκαπενθήμερο εκπαιδευτικό περιοδικό. Ο Ερμής υπήρξε το μακροβιότερο δασκαλικό περιοδικό του μεσοπολέμου. Εκδίδονταν ανελλιπώς από το 1920 ως το 1946, για τα τέσσερα πρώτα χρόνια ως δεκαπενθήμερο, ύστερα ως εβδομαδιαίο και τα τελευταία χρόνια σε ακανόνιστα διαστήματα. Κυκλοφόρησαν συνολικά 798 τεύχη. Εκδότης και διευθυντής του ήταν ο Αντ. Καραγιάννης, πρώτος πρόεδρος της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας (1922-1924). Ακριβώς για αυτό, ο Ερμής στο ίδιο διάστημα λειτούργησε ως όργανο της Ομοσπονδίας, ενώ στην αμέσως προηγούμενη διετία (1920-1922) έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ίδρυσή της. Στο γλωσσικό ζήτημα τάχθηκε υπέρ της καθαρεύουσας. Ως την έκδοση της Αυγής, όμως προσπαθώντας να εκφράσει το σύνολο του δασκαλικού κόσμου, δημοσίευσε και κείμενα δημοτικιστών. Στη συνέχεια περιορίστηκε στην εκπροσώπηση των καθαρευουσιάνων. Μετά το «τραγικό θάνατο» το Καραγιάννη στα «Δεκεμβριανά» ο Ερμής θα συνεχίσει να εκδίδεται με διευθυντή τον επιθεωρητή Β.Θεοφανόπουλο αρχικά (τχ 779-793) και τον Δημ.Ευσταθόπουλο στην συνέχεια (τχ 794-798). Από Αθνασιάδης Χ., *Δάσκαλοι και εκπαιδευτικός Δημοτικισμός. Το περιοδικό Αυγή (1923-1925)*, εκδ.Μεταίχμιο, 2001, σ.20

²⁷⁵ Αθνασιάδης Χ., όπ.π., σ. 45.

²⁷⁶ Δελμούζος Α., *Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο 1923-1926*, εκδ. Οίκος Δημητράτου, 1929, σ. 8.

Κάνοντας ο Δελμούζος μια κριτική της παραπάνω αποτυχίας θεωρεί ότι η προεργασία που είχε κάνει ο Εκπαιδευτικός Όμιλος για μια τέτοια εκπαιδευτική αλλαγή «ήταν πολύ μικρή σχετικά με τις νέες ανάγκες που αντικρίζαμε».²⁷⁷

Ο κυριότερος όμως συντελεστής αυτής της αποτυχίας ήταν η μη ουσιαστική αποδοχή από τους δασκάλους αυτής της αλλαγής. «Όσο περισσότερο όμως γνωρίζαμε από κοντά το προσωπικό, τόσο καθαρώτερα βλέπαμε πως η αλλαγή ήταν ολότελα εξωτερική. Αν έβγαζες πολύ λίγους, μετρημένους δασκάλους, σ'όλους τους άλλους η ψυχολογία τους ήταν αντίθετη, και είχαν αλλάξει αναγκαστικά μονάχα τους τύπους, ενώ το πνεύμα έμενε το ίδιο. Για ουσιαστικώτερη και πλατύτερη αλλαγή, για μια πραγματική μεταρρύθμιση, όπως τη θέλαμε όλοι μας, ούτε λόγος μπορούσε να γίνη. Ακόμα ούτε και για τη βαθύτερη επίδραση που έχει και μόνο η γλώσσα άμα τη ζήση κανείς. Έτσι δυνάμωνα μέσα μας ολοένα περισσότερο η ιδέα πως μονάχα με δασκάλους κατάλληλα μορφωμένους θα γινόταν κάτι ουσιαστικό, και τα ίδια τα πράγματα μας έσπρωχναν στην πηγή του νέου προσωπικού, στα διδασκαλεία».²⁷⁸

Οι δάσκαλοι στην μεταρρυθμιστική προσπάθεια που επιβλήθηκε από τον Υπουργό αντιστέκονταν όπως μπορούσαν στην αλλαγή. Υπήρχαν «περιφέρειες όπου δάσκαλοι έβαζαν ακόμα στα σχολεία τους αναγνωστικά καθαρευουσιάνικα χωρίς οι επιθεωρητές τους να τολμούν ή να θέλουν να τους κάμουν παρατήρηση. Μα και όπου είχαν τα νέα βιβλία - αν βγάλωμε λιγοστούς δασκάλους - άλλαξαν γι' αυτούς μονάχα οι λέξεις και οι τύποι, κι αυτό στο αναγνωστικό βιβλίο. Το σχολείο γενικά το τύλιγε ακόμα η καθαρεύουσα και το έπνιγε μέσα στα δίχτυα της. Μ' αυτή δούλευε ο δάσκαλος, όλα τα μαθήματα γίνονταν σ'αυτή, ακόμα και η γραμματική και οι εκθέσεις [...] Γραμματική όμως έκαναν παντού και όλα τα τετράδια γέμιζαν με τις ίδιες κλίσεις και τα ίδια αλλόκοτα ονόματα όπως και πριν. Ήταν μάλιστα σχολεία που εξακολουθούσαν την ίδια μεταφραστική εργασία ακόμα και στο κείμενο της δημοτικής. [...] ο χαριτωμένος «μπαλωματής» των «Ψηλών Βουνών» είχε μασκαρευτεί σε «εμβαλωματήν» και τα παιδιά υποχρεώθηκαν να τον κλείνουν στα τετράδια τους «ο εμβαλωματής, του εμβαλωματού, τω εμβαλωματή, ω εμβαλωματά!».

---

²⁷⁷ στο ίδιο

²⁷⁸ στο ίδιο, σ. 9.

Και ενώ στο δάσκαλο «στην καρδιά δηλαδή του δημοτικού σχολείου η πλουσιώτατη έννοια του δημοτικισμού είχε ρηχέψει απίστευτα». Όμως «μέσα στο σκοτάδι αυτό πρόβαλε χτυπητή η χαρά και η ευκολία των παιδιών σαν έσκυβαν μόνα τους στο βιβλίο [της δημοτικής]. [...] Έτσι ένιωθες την πραγματική δύναμη της δημοτικής, άμα βρη τις ψυχές ελεύθερες».

Έτσι λοιπόν ο Δελμούζος οδηγείται και πάλι στην σχολική δράση όχι μόνο από θεωρητική ανησυχία και από τις ελλείψεις των δασκάλων και των σχολείων αλλά από το ίδιο το παιδί. Γιατί καθώς έλεγε «μια φορά και το ένιωσες στη ζωή σου, δε Σ' αφήνει πια ήσυχο».²⁷⁹

Ήταν η ίδια ανάγκη που με είχε σπρώξει άλλοτε στο Βόλο (Παρθεναγωγείο του Βόλου) «να μορφώσουμε ζωντανούς ανθρώπους καλύτερους από τη δική μας γενιά και να στηθή με τον καιρό ένα σχολείο αληθινό απάνω στη δική μας ζωή. Η δημοτική γλώσσα ήταν εκεί μια αυτονόητη προϋπόθεση για κάθε μορφωτική ενέργεια....».²⁸⁰

Αυτή η ανησυχία του Δελμούζου είναι δικαιολογημένη γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ε.Π. Παπανούτσος.

«Με δυσμενέστερους όρους δεν έχει - νομίζω αρχίσει τη λειτουργία του «πρότυπο» σχολείο αυτού του επιπέδου σε καμιά χώρα του κόσμου».²⁸¹

Αυτό συνέβει γιατί κατά το σχολικό έτος 1923 που ανέλαβε την διοίκηση ο Α. Δελμούζος το διδασκαλείο έγινε τετρατάξιο, ενώ συνέχιζαν να φοιτούν στην Β΄ και Γ΄ τάξη μαθητές του τριταξίου διδασκαλείου. Η σύνθεση γίνεται ακόμα πιο περίπλοκη την επόμενη σχολική χρονιά 1924-1925 που το Διδασκαλείο μετατρέπεται σε πεντατάξιο, έτσι έχουμε την Γ΄ τάξη του τριταξίου διδασκαλείου, την Β΄ τάξη του τετραταξίου διδασκαλείου και την Α΄ τάξη του πεντατάξιου.²⁸²

Λειτουργούσαν ταυτόχρονα τρεις τύποι διδασκαλείων που ο καθένας είχε το δικό του πρόγραμμα μαθημάτων. Όλες όμως οι τάξεις είχαν τους ίδιους καθηγητές και την ίδια διεύθυνση και όλες (παρά τη διαφορετική τους προέλευση και εκπαίδευση έως τώρα) έπρεπε να ακολουθήσουν το νέο πνεύμα εργασίας και οργάνωσης της σχολικής ζωής σύμφωνα με τις νέες αρχές των

---

²⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 13.

²⁸⁰ Δελμούζου Α., *Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο*, Αθήνα 1930 τ.Α΄, σ. 7.

²⁸¹ Παπανούτσος Ε.Π., *Α. Δελμούζος*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1984, σ. 85-86.

²⁸² Σκούρα Λαμπ., *Εκπαιδευτική πολιτική στην κατάρτιση των δασκάλων κατά τον 20^ο αιώνα (Φιλοσοφία - Θέμα)*, Διδακτ. Διατριβή, Αθήνα 1997. Για την πολυτυπία των Διδασκαλείων της εποχής, Βλ. Χρ. Λέφα, *Ιστορία της εκπαιδύσεως*, εκδ. Ο.Ε.Σ.Β., Αθήνα 1942, σελ. 242-243.

μεταρρυθμιστών. Όμως η ανομοιογένεια αυτή, προχωρούσε και στην σύνθεση του διδακτικού προσωπικού του Διδασκαλείου και των προτύπων δημοτικών σχολείων που ήταν προσαρτημένα σ'αυτό.

Από τη μια πλευρά παρέμειναν παλιοί δημοδιδάσκαλοι, κυριαρχούνταν από την νοσιαρχική αγωγή του Έρβαρτ.

Σύμφωνα μ'αυτή ο δάσκαλος βρισκονταν στο κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ο μόνος κυρίαρχος και κάτοχος κάθε γνώσης και μαθητής από την άλλη μετατρέπονταν σε παθητικό υποδοχέα μιας στείρας γνώσης μακριά από τα ενδιαφέροντα και τις επιθυμίες του συνθλίβοντας κάθε δημιουργική του πνοή. Έτσι η εκπαιδευτική διαδικασία εξελίσσονταν σε μια υποχρεωτική άχρωμη καταπιεστική διαδικασία που οποιαδήποτε απόκλιση απ' αυτή οδηγούσε σε επίπληξη και τιμωρία.

Ενώ από άλλη ήρθαν να εργαστούν νέοι καθηγητές και δημοδιδάσκαλοι με νέες αντιλήψεις που επεδίωκαν να δημιουργήσουν ανθρώπους αυθύπαρκτους που ορίζουν τις πράξεις τους και παίρνουν ευθύνη γι' αυτές. Αυτός ο στόχος θα κατακτιόνταν μέσα από μια μαθησιακή διαδικασία που θα άγγιζε τις ψυχές των παιδιών που θα τους δημιουργούσε ενδιαφέρον για τη γνώση αφού μέσω του βιωματικού τρόπου αναζήτησης και κατάκτησής της θα την ανήγαγε ως μια ανάγκη απαραίτητη για τη ζωή τους.

Τώρα που το όραμα της εκπαιδευτικής τριανδρίας για ένα αυτοτελές και πλήρες πειραματικό οργανισμό (πρότυπα δημοτικά σχολεία - διδασκαλείο - Παιδαγωγική Ακαδημία) μακριά από την επιρροή της Φιλοσοφικής Σχολής αποκτούσε υπόσταση, ήταν η ώρα να γίνουν ριζικές τομές στην διοίκηση, στην οργάνωση, στο πρόγραμμα, στη μεθοδολογία και γενικά σ'όλο το κλίμα της σχολικής ζωής για να επιτευχθούν οι στόχοι της εκπαιδευτικής τους κίνησης.

Ο Δελμούζος αναλαμβάνοντας την διεύθυνση του Μ.Δ. ξεκίνησε την προσπάθεια του με την αναζήτηση του εκπαιδευτικού προσωπικού που θα το στελέχωνε. Ο Μ. Παπαμαύρος ο «νέος Χιώτης παιδαγωγός» και διευθυντής της «Εργασίας» θα διοριστεί υποδιευθυντής του Διδασκαλείου και Ι. Ιορδανίδης «ύστερα από θερμή σύσταση ενός φίλου [του Δελμούζου] και από τη Μελέτη δυο εργασιών του»²⁸³ θα αναλάβει διευθυντής «των προτύπων δημοτικών σχολείων των προσαρτημένων εις το Μαράσλειον Διδασκαλείου».²⁸⁴

²⁸³ Δελμούζου Αλ., *Μελέτες και πάρεργα*, Αθήνα 1958 τομ. Β' σ. 386.

²⁸⁴ Εφημερίς Κυβερνήσεως, τ. Γ', αρ. 280 της 3-11-1923.

Παράλληλα ιδρύθηκε - με ενεργοποίηση του Ν. 2243/1920 που προέβλεπε την ίδρυση της²⁸⁵ η «Παιδαγωγική Ακαδημία» με διευθυντή του Δημήτρη Γληνό.

Για την Παιδαγωγική Ακαδημία, σύμφωνα με τον εναρκτήριο λόγο του διευθυντή της στις 5/11/1924, πρώτος και κύριος σκοπός της «είναι να μετεκπαιδεύσει διαλεκτούς λειτουργούς από τη Μέση Εκπαίδευση επί δύο χρόνια για να μπορέσει να εφοδιάσει όλα τα Διδασκαλεία του Κράτους με το κατάλληλο προσωπικό».²⁸⁶ Για τον Γληνό ανάγκη για παιδαγωγική κατάρτιση δεν έχει μόνο το προσωπικό που θα διδάξει στα διδασκαλεία αλλά και τα ανώτερα στελέχη της εκπαίδευσης (Γυμνασιάρχες, Επιθεωρητές) γιατί μόνο με βαθιά επίγνωση των σκοπών της παιδείας θα μπορέσουν να την κατευθύνουν προς νέους δρόμους. Η παιδαγωγική κατάρτιση που οραματίζεται ο Γληνός, δεν θα περιορίζεται στην απόκτηση κάποιας διδακτικής δεξιοτεχνίας αλλά θα στοχεύει στην διάπλαση της ψυχής του παιδαγωγού. «Ο παιδαγωγός [...] με αγάπη και πίστη βλέπει στις νέες ψυχές τη δυνατότητα μιας καλύτερης ανθρωπότητας και θέτει ολόκληρο τον εαυτό του υπηρέτη της δημιουργίας της»²⁸⁷ Επιπλέον ο παιδαγωγός πρέπει να ενεργεί παιδαγωγικά, να γνωρίζει την νεοελληνική κοινωνία όσο γίνεται αντικειμενικότερα, να ξεχωρίζει μέσα της τα ζωντανά στοιχεία, τις δυνάμεις τις προοδευτικές και να είναι σε θέση να διακρίνει και να ευνοεί ότι προάγει τη ζωή, να μπορεί να επιτελέσει εκείνο που ονόμασε παλιότερα ο Γληνός «προοδευτική επιλογή» των σκοπών της αγωγής²⁸⁸.

Όμως η Παιδαγωγική Ακαδημία άρχισε να λειτουργεί ένα χρόνο αργότερα. Ο Αλ. Δελμούζος αργότερα αιτιολογεί αυτή την καθυστέρηση ότι έγινε «γιατί θά'πνιγε το διδασκαλείο πριν ακόμα προφτάσει να δώσει τίποτα. Γι' αυτό αναβάλαμε την ίδρυση της για ένα χρόνο και πάλι όμως δε θα έρχονταν οι Ακαδημίτες στο διδασκαλείο από την αρχή, παρά το δεύτερο χρόνο για να

---

²⁸⁵ Η Παιδαγωγική Ακαδημία δεν πρόφτασε να ξεκινήσει τη λειτουργία της το 1920 γιατί συνέπεσε με τη «μοιραία μέρα» των εκλογών της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 και στις συνθήκες που ακολούθησαν «θεωρήθηκε άσκοπο να συνεχιστεί ένα τέτοιο έργο», από Γληνού Δ., *Ο σκοπός της Παιδαγωγικής Ακαδημίας*, Αθήνα 1924, σ. 3.

²⁸⁶ Γληνός Δ., «Ο σκοπός της Παιδαγωγικής Ακαδημίας», Π.Εργασία 15&30-11-1924, τ.5-6, τ.Β', σ.108

²⁸⁷ στο ίδιο, σ.110

²⁸⁸ στο ίδιο, σ.110-111

μπορέσωμε πριν να δουλέψωμε στο Μαράσλειο ανεμπόδιστα και να το βάλωμε στο δρόμο του». ²⁸⁹

2.6 Η κοσμοθεωρία του Δελμούζου που διέπει τη νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

Ο Δελμούζος στο βιβλίο του «Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο Διδασκαλείον» επιχειρεί να θέσει τους σκοπούς και τις αρχές της παιδείας, σύμφωνα με την προσωπική κοσμοθεωρία του. Σύμφωνα με την ιδεολογία του ένα από τα σπουδαιότερα μέσα για την προσωπική ατομική αλλά και την ευρύτερη ομαδική ανέλιξη της κοινωνίας είναι η παιδεία. Η παιδεία με την αγάπη και την καλοσύνη που πρέπει να εμφυσά στο άτομο, του καλλιεργεί την ψυχή, κάνει την ζωή του καλύτερη πιο καλλιεργημένη πιο ελεύθερη. ²⁹⁰

Η ψυχική αυτή καλλιέργεια και η ελευθερία δεν έρχονται απ' έξω έτοιμα αλλά είναι καρπός που ωριμάζει μέσα μας μετά από συνεχή προσπάθεια. Ο τρόπος όμως που προσεγγίζει ο καθένας αυτά τα ιδανικά είναι ιδιότυπος και «πηγάζει και ορίζεται από τα διαλεκτά και γόνιμα στοιχεία που κλείνει μέσα του». ²⁹¹ Τα στοιχεία αυτά είναι γέννημα και θρέμμα της εθνικής ομάδας και του πολιτισμού της, γιατί ο άνθρωπος δεν ζει μόνος του, ζει παντού μια ομαδική ζωή και η μεγαλύτερη πραγματική αξεδιάλυτη ομάδα σήμερα είναι η εθνική. Οι ψυχικές λειτουργίες του ατόμου και ενέργειες, οι δυνάμεις του όσο και εάν έχουν τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους έχουν επηρεαστεί από την εθνική ιδιοσυγκρασία. Όπως κάθε άτομο έτσι και κάθε εθνική ομάδα έχει τη δική της ιδανική μορφή. Το κάθε έθνος καλλιεργεί από το δικό του πολιτισμό τα γόνιμα εκείνα στοιχεία που δεν αντιμάχονται την ηθική. «Έτσι όλες οι ατομικές δυνάμεις συντονίζονται για τον ίδιο σκοπό η καθεμιά δίνει γι' αυτόν ό,τι καλύτερο μπορεί και με την ατομική ζωή υψώνεται και η εθνική ζωή και ο πολιτισμός της». ²⁹² Αυτό έχει ως συνέπεια. Οι διάφορες εθνικές ομάδες που αποτελούν την ανθρωπότητα μόνο μέσα από την ενδοσκοπήση στους εθνικούς τους πολιτισμούς μπορούν να πάρουν σάρκα οι υψηλότερες ανθρωπιστικές αξίες και να οδηγηθούμε προς τον «καθολικό ανθρωπισμό».

---

²⁸⁹ Δελμούζου Α., *Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο (1923-1926)* εκδ. Δημητράκου, Αθήνα 1929, σ. 16.

²⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 34.

²⁹¹ Στο ίδιο

²⁹² στο ίδιο, σ.35.

Η παιδεία σήμερα σύμφωνα με τον Δελμούζο πρέπει να θέσει εκείνη τη βάση στο άτομο που να το κάνει ικανό να μορφώνει πάντα τον εαυτό του · να τον κάνει αυθύπαρκτο.

Ο Δελμούζος λέγοντας ηθική αυθυπαρξία δεν εννοεί ηθική αναρχία αλλά να ενεργεί ο καθένας χωρίς εξωτερική πίεση σύμφωνα με τις απόλυτες ηθικές αξίες που ορίζουν το σκοπό της αγωγής τον αληθινό ανθρωπισμό.

Για να επιτευχθεί όμως αυτός ο σκοπός το σχολείο πρέπει νά'ναι υποχρεωτικό ως την ηλικία των 18 χρόνων ανεξάρτητα από την κοινωνική του προέλευση και την οικονομική του κατάσταση.

Σε κάθε άτομο δεν μπορούμε να δώσουμε όποια μορφή θέλουμε, το μόνο που κάνει η παιδεία είναι να πάρει αυτά τα στοιχεία που επηρεάζονται ή παίρνονται από την πραγματικότητα που ζει και να τα καλλιεργήσει συστηματικά.

Η παιδεία ως μέσω έκφρασης πρέπει να έχει τη γλώσσα - που αισθάνεται και συνομιλεί ο ελληνικός λαός. Μ'αυτή έχει ζυμωθεί ολόκληρος ο ψυχικός κόσμος των παιδιών που με κανένα τρόπο δεν μπορεί να τον μορφώσουμε πραγματικά χωρίς τη δημοτική. Η γλώσσα ακολουθεί την ανάπτυξη του ψυχικού κόσμου των παιδιών. «Μέσα από τις καθημερινές ανάγκες και τη χοντροκομμένη τους έκφραση σιγά-σιγά και με την ομαδική εργασία γενεών υψώνεται ολοένα και πιο πολύ γίνεται πλουσιότερη, συνθετώτερη, πιο λεπτή και πιο βαθιά κι απλώνεται όσο πάει περισσότερο στην περιοχή του αφηρημένου».²⁹³

Μόνο μια τέτοια γλώσσα που ζει στην ομαδική καθολική ζωή ολόκληρων ομάδων και χρησιμοποιείται για ταπεινές αλλά και για υψηλές ανάγκες, μπορεί να είναι ζωντανή και γόνιμη για να υπηρετήσει ένα λαό και να γίνει όργανο του πολιτισμού του. Γι' αυτό η καθαρεύουσα δεν εκπληρώνει τους παραπάνω όρους δεν είναι καθολικό εκφραστικό μέσο ώστε να γίνει το εκφραστικό μέσο της νεοελληνικής παιδείας. Πρέπει η παιδεία να στηριχθεί σε ζωντανή βάση για να αναπτύξει πραγματικά το εθνικό σύνολο και τον πολιτισμό του.

Επιπλέον για να γίνει καλύτερη η ζωή του εθνικού συνόλου πρέπει «η εθνική μόρφωση να μην έρχεται σε αντίφαση και σύγκρουση με την ηθική. Γι' αυτό βάση της θα είναι η αγάπη, η ελευθερία και η δικαιοσύνη. Σε τέτοια βάση

---

²⁹³ στο ίδιο, σελ. 39.

πρέπει και μπορεί να θεμελιωθεί στερεά η αυθυπαρξία και η προκοπή κάθε ομάδας και όχι στην εθνική ξιπασία, στο μίσος, στην εκδίκηση και την περιφρόνηση των άλλων. Έτσι η εθνική μόρφωση δε θα μάχεται την ατομική, παρά θα τη συνεχίζει και το άτομο θα αισθάνεται και στις άλλες ομάδες συναγωνιστές και συνεργάτες για τον ίδιο απόμακρο σκοπό που έχει και η δική του, τον καθολικό δηλαδή ανθρωπισμό».²⁹⁴

Ειδικότερα στα πρακτικά των πρώτων συνεδριάσεων του συλλόγου των Καθηγητών κατά τα έτη 1923-1924 οι σκοποί και οι στόχοι του Μαρασλείου Διδασκαλείου συνοψίζονται στα εξής βασικά θέματα.

- α) Ο «Εθνισμός», αντίθετα «με τον Εθνικισμό που κάνει άσκοπο και αδύνατο το έργο της αγωγής».
- β) Οι ηθικές αξίες της αγάπης, του αλτρουισμού, της φιλαλήθειας, του σεβασμού των άλλων, του αυτοσεβασμού, της συνείδησης καθήκοντος, χωρίς το απόλυτο κύρος των οποίων δεν μπορεί να υπάρξει αγωγή.
- γ) Το θρησκευτικό συναίσθημα, «πολυτιμώτατο στοιχείο για την αγωγή, το οποίο θα προσπαθήσει να καλλιεργήσει εντατικά το Διδασκαλείο».
- δ) Αποδοχή του κινήματος του Δημοτικισμού, όχι μόνο με την έννοια της γλώσσας, αλλά της γλώσσας ενωμένης με την ψυχική ζωή του παιδιού, τη σκέψη, το συναίσθημα : αυτά για ν'αναπτυχθούν επιβάλλεται η καλλιέργεια της δημοτικής γλώσσας.
- ε) Η ουδετερότητα του σχολείου απέναντι σε κάθε πολιτική διαπάλη. Σε κανέναν δεν επιτρέπεται να μεταχειρισθεί τα παιδιά ως όργανο για σκοπούς πολιτικούς.²⁹⁵

2.7 Πρόγραμμα – Μέθοδος του Μαρασλείου Διδασκαλείου

Το διδασκαλείο είναι ειδικό επαγγελματικό σχολείο με σκοπό να μορφώσει δασκάλους για την δημοτική παιδεία.

Η ειδική μόρφωση του δασκάλου σύμφωνα με τον Δελμούζο είναι πρώτα φιλοσοφική και ψυχολογική και γι' αυτή μόλις είναι ώριμοι νέοι δεκαεφτά και δεκαοχτώ χρονών που φοιτούν στην τελευταία τάξη του πενταταξίου διδασκαλείου. Μέσα σ'ένα χρόνο είναι αδύνατο να αποχτηθεί η θεωρία και η πράξη,

---

²⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 41.

²⁹⁵ Πρακτικά Συλλόγου Καθηγητών Μ.Δ., Πράξεις 418/28-11-1923, 419/1-12-1923 και 420/3-12-1923, 436/10-5-1924 από Σκούρα Λ. όπ.π., σ. 24.

από τον διδασκαλιστή, που του χρειάζονται για να ασκήσει το επάγγελμά του.²⁹⁶

Για να αντιμετωπίσει το Μαράσλειο Διδασκαλείο υπό την διεύθυνση του Δελμούζου αυτό το πρόβλημα, παρόλο που η ύλη για την επαγγελματική μόρφωση είναι πάνω κάτω η ίδια με το επίσημο πρόγραμμα των διδασκαλείων, θα παρει τα εξής μέτρα.

- α) Θα χωρίσει το πεντατάξιο σε δυο τμήματα. Το πρώτο θα είναι τριτάξιο και θα δίνει γενική μόρφωση και το δεύτερο διτάξιο και θα παρέχει επαγγελματική μόρφωση.
- β) Θα περιορίσει το υλικό της διδασκαλίας σ' αυτό που μπορούν να καταλάβουν πραγματικά τα παιδιά. Η αρχή αυτή της συγκέντρωσης «είναι ανάγκη που πηγάζει από την ενότητα της συνείδησης, της ψυχικής ζωής του ανθρώπου από την ενότητα του κόσμου όπου ζει το άτομο. Όταν ένα πρόγραμμα βάζει το ένα κοντά στο άλλο, τα διάφορα μαθήματα, ανεξάρτητα και άσχετα μεταξύ τους, κομματιάζει την ενιαία ζωή και δεν ταιριάζει με την ανάγκη της ανθρώπινης ζωής. Θα ταιριάσει μονάχα, άμα παρουσιάσει, όπως είπαμε, στο παιδί μικρά ή μεγάλα σύνολα, ενότητες ζωντανές, σα σύνθετο πρόβλημα που γυρεύει την πολύμερη έρευνα και απόκριση».²⁹⁷
- γ) Θα προετοιμάσει στο πρώτο τμήμα τους διδασκαλιστές όσο γίνεται σε παιδαγωγικά και ψυχολογικά μαθήματα (είτε μέσω των φιλοσοφικών μαθημάτων θα γίνονταν ψυχολογική ανάλυση σε πρόσωπα και καταστάσεις, είτε μέσω της ψυχολογικής παρατήρησης του εαυτού τους και των μαθητών των προτύπων είτε μέσω του μαθήματος της σωματολογίας που είναι βασικό μάθημα για την ψυχολογία).²⁹⁸

Και τα δυο τμήματα πρέπει όλη η εργασία του διδασκαλείου να συνηθίζει το παιδί - μέλλοντα δάσκαλο να αντικρύζει την πραγματικότητα με το μάτι του παιδαγωγού.

Η παιδαγωγική δηλ. θεωρία, όπως και κάθε άλλη πρέπει να πηγάζει αβίαστα από την πράξη από τη ζωή την ατομική παρατήρηση και να επιστρέφει πάλι σ' αυτή.²⁹⁹

---

²⁹⁶ Δελμούζος, ό.π.,σ. 60.

²⁹⁷ Δελμούζος Α., όπ.π., σ. 53 (αρ. 29).

²⁹⁸ Δελμούζος Α., όπ.π., σ. 61.

²⁹⁹ Δελμούζος Α., όπ.π., σ. 62.

Επειδή ο Δελμούζος θεωρούσε ότι ο διδασκαλιστής για να μην κάνει αργότερα μια διδασκαλία φτωχή και στενάχωρη έχει ανάγκη από ανώτερη γενική μόρφωση απ' αυτή που έλαβε στο δημοτικό και στο ελληνικό σχολείο. «Πρέπει να συνηθίση στην επιστημονική σκέψη και γενικά να δουλέψει βαθύτερα και πλατύτερα τις ψυχικές του λειτουργίες και ικανότητες. Γι' αυτό είναι ανάγκη να νιώσει την πνευματική σύσταση αγαθών, καθώς είναι τα φυσιognωστικά και τα ιστοριοφιλολογικά, και να ζήσει όσο γίνεται τις αξίες που αποκρυσταλλώνουν. Πρέπει να πλουτίση και να βαθύνη το ψυχικό του περιεχόμενο. Γι' αυτό είναι απαραίτητο ν'ανοίξουν τα μάτια του σε όλο το φυσικό και τον ηθικό κόσμο, στην ανθρώπινη ψυχή και τους θησαυρούς της. Να του δοθούν τα στοιχεία για να νιώση καλύτερα, ανάλογα με τη δύναμή του, τον άνθρωπο και την αποστολή του, τον εαυτό του, την κοινωνία και τον τόπο του. Έτσι θα χρειαστή βαθύτερη θρησκευτική και γλωσσική μόρφωση. Θα χρειαστή τα στοιχεία που θα τον βοηθήσουν να γνωρίση την εξέλιξη του ελληνικού πολιτισμού στα σπουδαιότερα στάδιά της και σε όσες εκδηλώσεις μπορεί να τις καταλάβη καλά. Και από τους ξένους πολιτισμούς τουλάχιστο ό,τι είναι απαραίτητο για να καταλάβη καλύτερα το δικό μας, και προπάντων τη σύγχρονη κοινωνία και τα προβλήματά της. Θα χρειαστή έπειτα από τα φυσιognωστικά τα στοιχεία που θα τον κάμουν να νιώση πιο βαθιά τη φύση με τις δυνάμεις και τους νόμους που την κυβερνούν, που θα τον βοηθήσουν να σχηματίση μια εικόνα του φυσικού κόσμου, να καταλάβη την επίδραση της φύσης στη ζωή μιας χώρας και να ιδή την εφαρμογή των φυσικών επιστημών στη ζωή. Τέλος πρέπει να γυμνάση τις τεχνικές του δεξιότητες ως το σημείο που να μπορή να τις μεταχειρίζεται στη διδασκαλία του με καλά αποτελέσματα».³⁰⁰

Για να επιτευχθούν όλα αυτά θεωρεί ο Δελμούζος ότι πρέπει να περιορίσουμε την ύλη στα ιστορικοφιλολογικά μαθήματα αλλά και στα φυσιognωστικά, δίνοντας έμφαση στο δικό μας πολιτισμό και τόπο, επιλέγοντας και πάλι τα πιο γόνιμα στοιχεία τους, αλλά και να δώσουμε την ευκαιρία στο διδασκαλιστή να δουλέψει εντατικότερα σ'ένα από τους δυο κλάδους (ιστορικοφιλολογική και φυσιognωστικά) ανάλογα με την κλίση του.³⁰¹

---

³⁰⁰ Δελμούζος, όπ.π., σ. 63-64 (αρ. 41).

³⁰¹ Δελμούζος Α., όπ.π., σ. 66.

Πράγματι ο Δελμούζος ασχολήθηκε πολύ με το θέμα του προγράμματος στις παιδαγωγικές συνεδρίες που ο ίδιος καθιέρωσε, τόσο για το πρόγραμμα του Διδασκαλείου όσο και για το πρόγραμμα των προσαρτημένων στο Μ.Δ. προτύπων δημοτικών.³⁰²

Το πρόγραμμα του πενταταξίου διδασκαλείου καταρτίστηκε ελεύθερα σύμφωνα με το άρθρο 3 εδαφ. 3 του Ν.Δ. 11-10-1923³⁰³ που επειδή ο διευθυντής του Διδασκαλείου ήταν ανώτερος επόπτης, μπορούσε να καταρτίσει πρόγραμμα διαφορετικό από τα υπόλοιπα Διδασκαλεία.

---

³⁰² Πρακτικά Συλλόγου Καθηγητών Μ.Δ., παιδαγωγικές συνεδρίες 2-10-1924, 8-10-1924, 9-10-1924, 15-10-1924, 16-10-1924, 22-10-1924, 5-11-1924, 26-11-1924, 11-12-1924, 8-1-1925 από Σκούρα Λ., όπ.π., σ. 55.

³⁰³ Το Ν.Δ. 11-10-1923 ίσχυε και μετά την έκδοση του Ν. 3182/1924.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΑΤΑΞΙΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ					
ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ					
Μαθήματα	Δ´		Ε´		Σύνολο (τελικό)
	Ώρες				
	α´ εξάμ. β´		α´ εξαμ. β´		
Θρησκευτικά	(2)	1			7
Ελληνικά Νέα		3		15	28
Ελληνικά Αρχαία	1	(2)	Ιστορ. Φιλολογικά (2)	13	
Ιστορία		2	(2)		9
Πολιτική αγωγή			2		2
Ξένη γλώσσα		3	3		16
Κοσμογραφία	(2)	1			1
Βιολογία	1	(2)	Φυσιογνωστικά (2)		1
Φυσική		2			5
Γεωπονία-ζωοκομία	1	1/2	1		4 1/2
Υγιεινή-Νοσηλευτική		2	1		3
Ψυχολογία					
Γενική Διδαχτική		9			
Ειδική Διδαχτική ασκήσεις			10		Το τελευταίο τρίμηνο Ε´ τάξη 24 διδάσκει στα πρότυπα
Γενική Παιδαγωγική			5		
Ιχνογραφία		1	1		8
Χειροτεχνία		1	1		8
Ωδική & Μουσική	1	& 1	1		13 1/2
Γυμναστική		2 1/2	2		12
Με ελεύθερη εκλογή		2	2		8
Προαιρετικά			2		2
Σύνολο		35	33 ή 35		

Πηγή : Αλ. Δελμούζος, Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο, 1923-26, σελ. 124, 125.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΑΤΑΞΙΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ					
ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟ					
Μαθήματα	Α΄	Β΄	Γ΄	Σύνολο	
	Ώρες				
	α΄ εξάμ. β΄	α΄ εξάμ. β΄			
Θρησκευτικά	2	2	2	6	
Ελληνικά Νέα	4	4	4	12	24
Ελληνικά Αρχαία	5	4	3	12	
Ιστορία	2	2	2	6	
Ξένη γλώσσα	4	3	3	10	
Μαθηματικά	3	2	2	7	
Γεωγραφία		2	2	4	
Γεωλογία-Ορυκτο- λογία	1			1	
Χημεία	(3) 1 1/2	(2) 1		2 1/2	
Βοτανική	(2) 2 1/2 (3)			2 1/2	
Ζωολογία		2		2	
Σωματολογία του παιδιού			1	1	
Φυσική		1 (2)	2	3	
Γεωπονία-Ζωοκομία			2	2	
Ιχνογραφία-Καλ- λιγραφία	2	2	2	6	
Χειροτεχνία	2	2	2	6	
Ωδική & Μουσική	2 1/2	2 1/2	2 1/2	10 1/2	
	1	1	1		
Γυμναστική	2 1/2	2 1/2	2 1/2	7 1/2	
Με ελεύθερη εκλογή		2	2	4	
Σύνολο	35	35	35		

Εάν κάνουμε μια σύγκριση του προγράμματος του Μ.Δ. με το πρόγραμμα των άλλων διδασκαλειών παρατηρούμε διαφοροποιήσεις στη δομή

στο σύνολο των ωρών διδασκαλίας των μαθημάτων, στην κατανομή μαθημάτων και ωρών ανατάξεις κ.λπ.³⁰⁴

Στον παρακάτω πίνακα διαφαίνονται αυτές οι διαφοροποιήσεις.

Μάθημα	Πρόγραμμα N. 3182/1924 (ώρες)	Πρόγραμμα Δελμούζου (ώρες)
Ελληνικά	36	28
Θρησκευτικά	8	7
Ιστορία	8	9
Παιδαγωγικά, Διδακτ. ασκήσ.	24	24
Ξένη γλώσσα	9	16
Ωδική & Μουσική	18	13 1/2
Με ελεύθερη επιλογή	-	8
Προαιρετικά κ.λπ.	-	2

Παρατηρούμε στα προγράμματα ότι καταλαμβάνουν ώρες του ωρολόγιου προγράμματος μαθήματα προαιρετικά καθώς και μαθήματα ελεύθερης επιλογής.

Οι μαθητές της Β΄, Γ΄, Δ΄ έπρεπε να διαλέξουν ανάμεσα σε δύο κύκλους μαθημάτων α) Ιστορικοφιλολογικά, β) Φυσιογνωστικά, σύμφωνα με την κλίση τους. Διδάσκονταν και ένας τρίτος κύκλος μαθημάτων που αφορούσε μόνο τους μαθητές Ε΄ τάξης που ήταν πιο ώριμοι. Ακόμα οι μαθητές της Ε΄ τάξης μπορούσαν να πάρουν μια ξεχωριστή εργασία σ'ένα από τα τεχνικά ή γεωπονικά μαθήματα.

Διαφοροποίηση υπάρχει ως προς τις ώρες διδασκαλίας της ξένης γλώσσας που η αύξησή τους υποδηλώνει την εξωστρεφή κοσμοπολίτικη κατεύθυνση της αγωγής που επιδιωκόταν στο Μ.Δ.

Η μέθοδος που εφαρμόστηκε στο Μ.Δ. ήταν σύμφωνη με τις αρχές του σχολείου εργασίας. Όμως δεν έγινε μια πιστή αντιγραφή της μορφής που της είχε δώσει ο Gaudig και η σχολή του ή του Kerschensteiner γιατί και οι συνθήκες είναι διαφορετικές στην Γερμανία και η ιδιοσυγκρασία των Ελλήνων.

³⁰⁴ Σκούρα Λ., όπ.π., σ. 59.

Ένα μέσο για την επίτευξη των αρχών του σχολείου εργασίας είναι η ελεύθερη συνομιλία των μαθητών μέσα στην τάξη. Είναι μια μορφή ομαδικής εργασίας που όλη η τάξη δουλεύει για ένα κοινό σκοπό ένα πρόβλημα που έχει μπροστά της με την καθοδήγηση του δασκάλου.

Κατά την εφαρμογή στο Μ.Δ. προσέχτηκε τα παιδιά να μην χάνουν την κύρια γραμμή του θέματος που συζητούσαν, να μην κυριαρχεί η ισχυρογνωμοσύνη, η βιασύνη, ο κομματισμός (να χωρίζονται σε δυο αντίπαλα στρατόπεδα) αλλά να κρατείται ένας ρυθμός στην συζήτηση που να επιτρέπει σ'όλους να εκφράζουν τις απόψεις τους με λακωνισμό με ακρίβεια και κυριολεξία. Όλα αυτά επιτεύχθηκαν επειδή ο κάθε δάσκαλος κράτησε το κύρος του όχι με το φόβο ή το πείσμα, ούτε με την ιδέα του αλάθητου αλλά με την πραγματική τους υπεροχή.

2.8 Οι νέες καινοτομίες στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

• Σχολική Κοινότητα

Ο Δελμούζος έχοντας την πεποίθηση «ότι αγωγή χωρίς πίστη στις ηθικές αξίες και γενικότερα χωρίς ιδανικό είναι αδύνατη». Προσπαθεί να οργανώσει τη σχολική κοινότητα του Μ.Δ. έτσι ώστε ηθικές αξίες όπως η «κοινωνική αρετή να μην είναι «ηθικοφλυαρία» άσκοπη και βλαβερή αλλά «εσωτερική ανάγκη, έθος, ζωή».³⁰⁵

Γι' αυτό προσπαθεί να οργανώσει μια σχολική κοινότητα που σε αντίθεση με την εξωσχολική αστάθεια των ηθικών αξιών θα χαρακτηρίζεται από σκληρή σταθερότητα που θα την «επιβάλλει όχι η αυθαιρεσία ενός, αλλά η ομαδική βούληση».³⁰⁶

Στην πρώτη συγκέντρωση προσωπικού και μαθητών του Μ.Δ. ο Δελμούζος απευθυνόμενος προς τους μαθητές διατύπωσε την άποψη ότι προσωπικό και μαθητές έχουν «τον ίδιο κοινό σκοπό, δηλαδή τη μόρφωσή τους, και πως ο σκοπός αυτός μόνο με αληθινή συνεργασία, με προθυμία και αγάπη μπορεί να πετύχει»³⁰⁷ γι' αυτό τους «σύστησε ό,τι βλέπουν, ό,τι νομίζουν σωστό για το κοινό μας σκοπό να το λένε ελεύθερα στον καθηγητή τους».

³⁰⁵ Δελμούζος Α., *Μαράσλειο & Ζωή*, εκδ.Αθηνά-Δ.Ι.Ράλλη & Σία Αθήνα 1925, σ. 12.

³⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 13.

³⁰⁷ Δελμούζος Α., *Οι πρώτες προσπάθειες...*όπ.π., σ. 137.

Τότε για πρώτη φορά ακούστηκε η λέξη **κοινότητα** και άρχισε να εφαρμόζεται για πρώτη φορά ο θεσμός της μαθητικής αυτοδιοίκησης.

Όπως ήταν φυσικό αυτή η προσπάθεια αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες μιας και δεν μπορούσε να'ναι προγεγραμμένη από πριν, αφού δεν υπήρχε προηγούμενη εμπειρία στα ελληνικά δεδομένα.³⁰⁸

Όμως σύμφωνα με το Δελμούζο «Το τέρμα όπου κατευθύνεται (η Κοινότητα) είναι η αυτονομία, η τέλεια αυτοδιοίκηση και κατευθύνεται σ'αυτό με αδιάκοπον αγώνα εναντίον του ατόμου και του εαυτού της. Δρόμος δύσκολος που γίνεται ακόμη με την επίγνωση ότι την τέλεια αυτοδιοίκηση δεν θα την επιτύχει μέσα στο σχολείο, ότι αυτή είναι τέρμα εξωσχολικό».³⁰⁹

Σ'ένα μαθητή αποδεδειγμένα ικανό και αποδεκτό από όλα τα μέλη της Κοινότητας ανατέθηκε η προεδρεία της. Ο πρόεδρος αντιπροσώπευε την κοινότητα «ερχόταν ταχτικά σε συνεννόηση με το διευθυντή, με τους αξιωματούχους και με τις επιτροπές από τις διάφορες τάξεις για ζητήματα που τα είχε αναλάβει, που μπορούσε να αναλάβει η κοινότητα».³¹⁰ Από τον Μάρτιο 1924 είχε αναλάβει την διεύθυνση των γενικών συνεδριάσεων.

Αυτές γίνονταν κάθε δεύτερη ή τρίτη εβδομάδα, ημέρα Πέμπτη και έπαιρνε μέρος ολόκληρη η κοινότητα στην αίθουσα της προσευχής. Σ' αυτές έπαιρνε μέρος ο διευθυντής του Μαρασλείου ο πρόεδρος της κοινότητας το προσωπικό και οι μαθητές του διδασκαλείου.

Πρώτα ορίζονταν τα παιδιά που θα κράταγαν τα πρακτικά της συνεδρίασης στην συνέχεια διαβάζονταν τα πρακτικά από την προηγούμενη συνεδρίαση. Μετά δήλωναν ποιοι θα ήθελαν να μιλήσουν από τις επιτροπές των.

• **Οργάνωση Κοινότητας**

Οι σχολικές τάξεις ήταν για το Δελμούζο ο αρχικός πυρήνας για την αυτοδιοίκηση της Κοινότητας του Μαρασλείου Διδασκαλείου «η σπονδυλική στήλη» της κοινότητας.

Κάθε τάξη είχε τις δικές της ανάγκες, τα δικά της καθήκοντα και τις δικές της υποχρεώσεις. Η μικρότερη αυτή κοινότητα «έβγαζε το λιγότερο για ένα μήνα

---

³⁰⁸ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, Χαραλαμπούλος Ι.Ν. «Μαθητικές Κοινότητες» εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1968 τ.3ος, σ. 658.

³⁰⁹ Δελμούζος Α., *Μαράσλειο & Ζωή*, όπ.π., σ. 13.

³¹⁰ Δελμούζος Α., *Οι πρώτες ...*, όπ.π., σ. 139.

μια διοικητική επιτροπή από τρία μέλη και ένα απ' αυτά ήταν ο πρόεδρος της τάξης».³¹¹ Ακόμα όριζε ένα ταμεία για το ταμείο της και 2 επιμελητές. Μια φορά την εβδομάδα η τάξη συνεδρίαζε υπό την διεύθυνση του προέδρου της τάξης για ζητήματα που την αφορούσαν. Στην αρχή την συνεδρίαση την παρακολουθούσε και ένα μέλος από το διδακτικό προσωπικό αργότερα πήγε κάποιος μόνο όταν το ζητούσαν τα παιδιά.³¹²

Ακόμα κάποιες εργασίες τις είχαν αναλάβει τα παιδιά με δική τους ευθύνη τις ονόμαζαν αξιωματικά και αυτούς που είχαν πάρει ένα αξίωμα τους έλεγαν αξιωματούχοι. Οι αξιωματούχοι φρόντιζαν για την καθαριότητα του σχολείου, για την καλλιέργεια του σχολικού κήπου και για την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου³¹³ τάξεων. Ακόμα η γενική συνεδρίαση περιελάμβανε την λογοδοσία και τον έλεγχο των αξιωματούχων σχετικά με το έργο που είχαν επιτελέσει καθώς και τον ορισμό των νέων αξιωματούχων. Επιπλέον ένας εκπρόσωπος της επιτροπής κάθε τάξης ανακοίνωνε στην κοινότητα τις αποφάσεις που πήρε η τάξη του για όσα ζητήματα της δικής τους ζωής ενδιαφέρονε όλο το σχολείο. Τέλος μπορούσαν να μιλήσουν και διάφορα απλά μέλη που είχαν εκδηλώσει από την αρχή την επιθυμία τους.

Κάθε πρόταση που έμπαινε για συζήτηση έπρεπε να'ναι σύντομη και ουσιαστική διαφορετικά δεν έπαιρνε την έγκριση να συζητηθεί. Μερικές φορές παρέμβαινε η διοίκηση εάν έκρινε την ακαταλληλότητα του θέματος ή τις άφηνε να συζητηθούν στις συνεδριάσεις του προσωπικού. Ο πρόεδρος φρόντιζε να δίνει το λόγο στους ομιλητές και να μην αφήνει να ξεφεύγει η συζήτηση από το κύριο θέμα. Την απόφαση την έπαιρναν κατά πλειοψηφία σηκώνοντας τα χέρια.³¹⁴

Δάσκαλοι και μαθητές σε πολλά θέματα ήταν ισότιμοι (διατήρηση της σειράς στην ανάληψη του λόγου, στην απόρριψη θέματος δασκάλου ή μαθητή όταν η πλειοψηφία είχε διαφορετική γνώμη). Στις περιπτώσεις που η συζήτηση έπαιρνε λάθος δρόμο και τότε η πείρα του, η γνώση του, άλλαζε την κατεύθυνση της συζήτησης «άνοιγε άλλες απόψεις σ'ένα ζήτημα, το φώτιζε διαφορετικά ... χωρίς βία τραβούσαν σε λύση πιο σωστή».³¹⁵

³¹¹ Δελμούζος Α., Οι πρώτες ... όπ.π.,σ. 143.

³¹² Στο ίδιο, σ. 144.

³¹³ Στο ίδιο, σ. 140.

³¹⁴ Στο ίδιο, σ. 141-142.

³¹⁵ Στο ίδιο

Ακόμα κάθε τάξη την είχε αναλάβει ένα μέλος του προσωπικού που βρισκόταν πιο πολλές ώρες κοντά στα παιδιά, άκουγε τις ανησυχίες τους, γνώριζε τα ζητήματα που τα απασχολούσαν, ερχόταν σε επαφή με τα άλλα μέλη του προσωπικού ή με διεύθυνση ή τον πρόεδρο της κοινότητας για να τους τα γνωστοποιήσει.³¹⁶

Όμως ξεχωριστή θέση μέσα στην κοινότητα είχε η διεύθυνση του σχολείου όπως αυτό φαίνεται και από την θέση που καταλάμβανε ο διευθυντής στις κοινωτικές συνεδριάσεις απέναντι στους άλλους και κοντά στον πρόεδρο «Η βαρύτερη ευθύνη είναι η δική του. Όσο κι αν κοιτάζει να παραμερίζει, μένει πάντα ο ανώτερος ρυθμιστής και το άγρυπνο μάτι σε όλη την κίνηση. Όσο κι αν αποφεύγει να κάνει κατάχρηση και να γίνει πειστικός το νετο είναι πάντα δικό του, χωρίς όμως και αυτό να είναι αυθαίρετο. Γιατί πηγάζει από το μακρινό σκοπό που φωτίζει τη σχολική κοινότητα».³¹⁷

Η διεύθυνση μαζί με το προσωπικό στις συχνές συνεδριάσεις τους φρόντιζαν να ευθυγραμμίζονται μ'αυτό το σκοπό και έπαιρναν μέτρα για την βελτίωση της μόρφωση των παιδιών ύστερα από ελεύθερη συζήτηση.

Τα μέτρα όμως που ρύθμιζαν την ζωή και την κίνηση της σχολικής κοινότητας προέκυπταν ή αυθόρμητα από την ανάγκη των πραγμάτων ή μετά από κατάλληλη υπόδειξη και ψυχική προετοιμασία των παιδιών πάντα όμως μετά από ελεύθερη συζήτηση στις κοινοτικές συνεδριάσεις.³¹⁸

Όμως το δεύτερο χρόνο της λειτουργίας (είχαμε και πάλι 3 τάξεις Α' του πενταταξίου Β' του τετραταξίου και Γ' του παλιού τριταξίου) στην Γ' τάξη άρχισαν να δημιουργούνται αντιθέσεις ανάμεσα στους διδασκαλιστές. Η εξουσία, που είχαν πρόεδρο και αντιπρόεδρο της κοινότητας τους έκανε να ξεχάσουν το ρόλο τους και να ηγηθούν δυο αντιπάλων κομμάτων.

Η αντίθεση αυτή παρεμπόδιζε την ομαλή ομαδική ζωή γι' αυτό αποφασίστηκε νέος τρόπος οργάνωσης και διοίκηση της Κοινότητας. Θα την διοικεί ένα συμβούλιο από εννιά μέλη, 3 μέλη από κάθε τάξη, για διάστημα 3 μηνών μόνο που μια φορά την εβδομάδα θα συνεδριάζει μόνο με τον διευθυντή, τον υποδιευθυντή του διδασκαλείου και το διευθυντή των προτύπων. Έτσι δίνεται η ευκαιρία σε μεγαλύτερο μέρος διδασκαλιστών να παίρνουν μέρος στην

---

³¹⁶ Στο ίδιο, σ. 146.

³¹⁷ Στο ίδιο, σ. 148.

³¹⁸ Στο ίδιο

διοίκηση και ταυτόχρονα το προσωπικό να βρίσκεται κοντύτερα στην κοινότητα.³¹⁹

- **ΘΕΣΜΟΙ**

Για την επίτευξη των σκοπών της Σχολικής Κοινότητας καθιερώθηκαν θεσμοί και λειτούργησαν Επιτροπές για την λειτουργία τους.

Το συσσίτιο ήταν ένας από τους πρώτους θεσμούς που λειτούργησαν στο Μ.Δ. Τα αποτελέσματα της φτώχειας που βίωναν οι μαθητές του διδασκαλείου δεν αποτυπώνονταν μόνο στην σωματική τους ανάπτυξη αλλά και στην πνευματική τους διαύγεια.

Η ανάγκη οδήγησε στην διοργάνωση συσσιτίων και τόνωσε τη σχολική ζωή. «Το συσσίτιο είχε γίνει κέντρο ζωής, κοινοτικής ζωής».³²⁰

Το συσσίτιο στήθηκε με τρόφιμα που έδωσε το Υπουργείο Στρατιωτικών και με χρήματα που έδιναν οι ίδιοι οι σιτιζόμενοι. Συστήθηκε επιτροπή από μαθητές και μαθήτριες που με την βοήθεια του Υποδιευθυντή και του γυμναστή το οργάνωσαν..

Στα μέσα του πρώτου χρόνου η κοινότητα αποφάσισε να ιδρύσει ένα γραφείο αλληλογραφίας, ύστερα από πρόταση του υποδιευθυντή. Σκοπός του γραφείου ήταν «η τήρηση επαφής με τα απερχόμενα μέλη της Κοινότητας και η επικοινωνία με άλλα σχολεία που λειτουργούσαν με το ίδιο σύστημα. Ακόμη υπήρχε δυνατότητα επικοινωνίας με Έλληνες που φοιτούσαν σε ξένα σχολεία της Ευρώπης».³²¹

Όμως αυτή η προσπάθεια δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα γιατί δεν οργανώθηκε σωστά. Εκτός απ' ότι έπαιρνε πολύτιμο χρόνο των μαθητών τους παρέσυρε σε επίδειξη και επιπολαιότητα.³²² Γι' αυτό στα μέσα του δεύτερου χρόνου ορίστηκε μόνιμος γραμματέας στην διοικητική επιτροπή της κοινότητας που φρόντιζε για την αλληλογραφία.

Κατά την διάρκεια του δεύτερου χρόνου η σχολική ζωή έγινε πιο δημιουργική, δημιουργήθηκαν οι παρακάτω θεσμοί.

---

³¹⁹ Στο ίδιο, σ. 163-165.

³²⁰ Στο ίδιο, σ. 153.

³²¹ Πρακτικά Συλλόγου Καθηγητών Μ.Δ., παιδαγωγικής συνεδρίας 22-10-1924 από Σκούρα Λ., όπ.π., σ. 91.

³²² Δελημούζος Α., Οι πρώτες ..., όπ.π., σ. 159.

Άρχισαν να συστήνονται μαθητικές ομάδες, με βάση τα κοινά ενδιαφέροντα των μελών τους, δημιουργούν εκείνο τον ψυχικό δεσμό που θα δρα καταλυτικά στην απόκτηση της γνώσης.³²³

Ακόμα επιδιώχθηκε η βελτίωση της συνεργασίας γονέων και σχολείου με την καθιέρωση των απογευμάτων γονέων καθώς επιχειρήθηκε, με τα απογεύματα εργασίας, να μετατραπεί το σχολείο από ένα χώρο φυλακής που η γνώση επιβάλλεται από έξω καταπιεστικά σ'ένα χώρο που ανήκει στα παιδιά και η γνώση θα ήταν αποτέλεσμα της δικής τους επιθυμίας και προσπάθειας. Σ'αυτά τα απογεύματα τα παιδιά ασχολούνταν με την καθαριότητα και συντήρηση του σχολικού κτιρίου καθώς και με την περιποίηση του σχολικού κήπου που λειτουργούσε στο σχολείο.

Στην βελτίωση της επικοινωνίας των μελών της κοινότητας καθώς και στην βιωματική γνώση διευκόλυναν ο θεσμός των εκδρομών και των γιορτών.

Επίσης στο Μ.Δ. έγιναν προσπάθειες για την έκδοση ενός περιοδικού. «Η ιδέα του περιοδικού ύστερα από παραστρατήματα και λοξοδρομίες πήρε τη σωστή της μορφή και έγινε ένα μέσο καλό για τη μόρφωση των δασκάλων».

Τέλος ο θεσμός του Παιδικού Δικαστηρίου δημιουργήθηκε μετά από πρόταση των παιδιών για επίλυση των διαφορών τους. Για το Δελμούζο αυτός ο θεσμός είναι «δίκοππο μαχαίρι» από τη μια μεριά αναμφισβήτητα τονώνει το αίσθημα δικαιοσύνης που έχουν τα παιδιά μορφώνει το ηθικό θάρρος και το αίσθημα ευθύνης όμως στην περίπτωση του Διδασκαλείου θεωρεί τα παιδιά ότι είναι ανώριμα για να αναλάβουν τέτοια ευθύνη. Εύκολα, εάν δεν υπάρξουν περιορισμοί, «παραστρατίζει μια παιδική ομάδα στην εκδίκηση, στην επίδειξη και την επιπολαιότητα»³²⁴ και θέτει σε κίνδυνο την υπόσταση του διδασκαλείου.

Γι' αυτό η λειτουργία του θεωρήθηκε δοκιμαστική με τους εξής περιορισμούς : α) να παρευρίσκεται στις συνεδριάσεις του Παιδ. Δικαστηρίου ένας Καθηγητής του Διδασκαλείου, β) να ασχολείται το Π.Δ. με υποθέσεις που θα εισάγει η Διεύθυνση του Σχολείου, γ) να εξαρτάται η ποινή από την έγκριση της Διεύθυνσης του Διδασκαλείου.

---

³²³ Στο ίδιο, σ. 165-206.

³²⁴ Στο ίδιο, σελ. 184.

Το Παιδικό Δικαστήριο λειτούργησε με 6 διδασκάλισσες, δυο από κάθε τάξη που όρισε η κοινότητα και ένα μέλος από το προσωπικό. Υπολειτούργησε αφού ασχολήθηκε μόνο με τρεις υποθέσεις.³²⁵

Μια άλλη καινοτομία στο πρόγραμμα του Δελμούζου ήταν οι ειδικές παιδαγωγικές συνεδρίες της τελευταίας τάξης που ως σκοπό είχαν την κριτική στις πρακτικές ασκήσεις των δοκίμων πια δασκάλων στο τελευταίο τρίμηνο στα πρότυπα δημοτικά σχολεία. Σ'αυτές τις συνεδρίες έπαιρναν μέρος ο Υποδιευθυντής στη θέση του προέδρου της συνεδρίας Γ. Παπαμαύρος, ένας μαθητής στη θέση του Γραμματέα και οι συμμαθητές του κρινόμενου διδασκάλιστή. Αρχικά ο δόκιμος δάσκαλος δικαιολογούσε την διδασκαλία του και στην συνέχεια άκουγε τις γνώμες των συμμαθητών του και του προέδρου που του έθεταν ερωτήσεις. Τέλος ο πρόεδρος αποφαινόταν για την επιτυχία ή όχι έκβαση της και για την σύγκριση της με τις προηγούμενες διδασκαλίες του κρινόμενου.³²⁶

- **Καταστατικό**

Το πρώτο καιρό σύμφωνα με τον Δελμούζο μέσα σ'ένα αδιάκοπο «γίγνεσθαι» ούτε καν γεννήθηκε η σκέψη για γραπτό καταστατικό της κοινότητας. «Η κοινότητα ζούσε σύμφωνα με τις κοινές αποφάσεις που έπαιρνε στις γενικές συνεδριάσεις. [ ] όταν η πράξη τις απόδειχνε στέρεες και σκόπιμες γίνονταν συνήθειες και υψώνονταν για όλους σαν καθολικοί και άγραφτοι νόμοι».³²⁷

Όμως στο δεύτερο χρόνο όταν άρχισαν διαφωνίες για την αυθαίρετη διαγωγή του προέδρου της σχολικής κοινότητας «πρόβαλε μόνη της και η ανάγκη του καταστατικού».³²⁸

Ύστερα από συζήτηση η κοινότητα όρισε επιτροπή από διδασκάλισσες με πρόεδρο μέλος του προσωπικού. Σκοπός της επιτροπής ήταν να κάμει ένα σχέδιο καταστατικού που δε θα έδινε τίποτα νέο, θα περιελάμβανε μονάχα τα κύρια σημεία από την οργάνωση της κοινότητας όπου ζώντας τα είχαμε βρει στην εφαρμογή τους σωστά και τα κρατήσαμε για μόνιμα.³²⁹

---

³²⁵ Στο ίδιο, σ. 183-186.

³²⁶ Βιβλίο Παιδαγωγικών συνεδρίων Γ' τάξης σχ. ετών 1923-24 και 1924-1925 από Σκούρα Λ. όπ.π., σελ. 60.

³²⁷ Δελμούζος Α., Οι πρώτες ..., όπ.π., σ. 247.

³²⁸ Στο ίδιο

³²⁹ στο ίδιο

Το Μάη του δεύτερου χρόνου η επιτροπή έφερε για ψήφιση το πρώτο μέρος του καταστατικού.

Μετά από συζητήσεις και διορθώσεις ψηφίστηκε το καταστατικό διατηρώντας όπως η κοινότητα την δυνατότητα της μεταβολής του εάν οι συνθήκες το απαιτούσαν.

Το κείμενο του καταστατικού όπως το δημοσιεύει ο Δελμούζος στο βιβλίο του. Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαρασλείο είναι το ακόλουθο :

A.

Οι μαθηταί και το διδακτικό προσωπικό του Μαρασλείου Διδασκαλείου αποτελούν μια κοινότητα.

B.

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ.

Άρθρο 1. Η εκλογή του αντιπροσώπου της κοινότητας.

α. Την κοινότητα τη διοικεί συμβούλιο που το αποτελούν οι επιτροπές των τάξεων.

β. Το διοικητικό συμβούλιο εκλέγει τον πρόεδρό του, ο οποίος είναι και ο αντιπρόσωπος της κοινότητας ύστερα από έγκριση της διευθύνσεως του διδασκαλείου.

γ. Η θητεία του συμβουλίου είναι τρίμηνος.

Άρθρο 2. Καθήκοντα και δικαιώματα του αντιπροσώπου.

α. Ο αντιπρόσωπος καλεί σε συνεδρίαση τα μέλη της κοινότητας και διευθύνει τις συνεδριάσεις.

β. Όταν ο αντιπρόσωπος εμποδίζεται να διευθύνη τη συνεδρίαση, τον αντικατασταίνει ένα μέλος του συμβουλίου εγκρινόμενο από τη διεύθυνση.

γ. Ο αντιπρόσωπος αντιπροσωπεύει την κοινότητα στις σχέσεις της με τη διεύθυνση και με κάθε άλλη αρχή και σωματείο.

Άρθρο 3. Εκλογή και καθήκοντα του γραμματέα.

α. Τον αντιπρόσωπο στην εκτέλεση των καθηκόντων του τον βοηθεί ένας γραμματέας εκλεγόμενος από την κοινότητα. Η θητεία του διαρκεί όλον τον χρόνο.

β. Ο γραμματέας κρατεί το αρχείο, το πρωτόκολλο και την αλληλογραφία της κοινότητας.

γ. Ο γραμματέας έχει δύο βοηθούς που εκλέγονται από την κοινότητα.

δ. Ο γραμματέας για ζητήματα που αφορούν γενικότερα την κοινότητα αλληλογραφεί ύστερα από απόφαση της κοινότητας για ζητήματα δευτερεύοντα απαντά συνεννοούμενος με τον αντιπρόσωπο. Σε ζητήματα επείγοντα συνεννοείται με τη διεύθυνση.

Άρθρο 4.- Ε κ λ ο γ ή και καθήκοντα των αξιωματούχων.

α. Τον αντιπρόσωπο τον βοηθούν στη διοίκηση διάφοροι αξιωματούχοι.

β. Τα είδη των αξιωμάτων είναι τρία : 1) της καθαριότητας, 2) του κήπου και 3) της εισόδου και εξόδου.

γ. Δυο μέλη της κοινότητας επιβλέπουν την καθαριότητα του διδακτηρίου και των παραρτημάτων του.

δ. Άλλα δύο μέλη ορίζονται για να επιβλέπουν την καλή διατήρηση του κήπου και την κανονική λειτουργία της εργαλειοθήκης.

ε. Τρία μέλη ορίζονται για να επιβλέπουν την κανονική έξοδο και είσοδο των μαθητών.

στ. Οι αξιωματούχοι εκλέγονται από την κοινότητα. Η θητεία τους δεν μπορεί να διαρκέσει παραπάνω από ένα μήνα.

2.9 Οι αντιστάσεις του τύπου (εφ.Εμπρός και εφ.Ριζοσπάστης)

Ενώ λοιπόν η εκπαιδευτική εξουσία τους τελευταίους μήνες 1923 πραγματοποιεί τις προτάσεις του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου στην ευρύτερη πολιτική δυο γεγονότα θα καθορίσουν τις επόμενες εξελίξεις.

Στις 21-22 Οκτωβρίου 1923 εκδηλώνεται το σπασμωδικό στρατιωτικό κίνημα Γαργαλίδη - Λεοναρδόπουλου που αποκτά δυσανάλογη επιρροή στις πολιτικές εξελίξεις αναφορικά με τις περιορισμένες επιδιώξεις εκείνων που το απεργάστηκαν.³³⁰

Οι επιπτώσεις ήταν καταλυτικές για την μοναρχία και μετά τις εκλογές που διεξήχθησαν στις 16/12/1923 και την εύκολη νίκη των Φιλελευθέρων, αφού απείχαν τα μοναρχικά και αντιβενιζελικά κόμματα, ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β΄ οδηγείται στο εξωτερικό.

---

³³⁰ Βερεμή Θ., *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1983, σ. 110.

Στις 2 Ιανουαρίου 1924 ο αρχηγός της Επανάστασης καταθέτει την εξουσία αφού δήλωσε την προτίμηση του για το αβασίλευτο καθεστώς και ο Σπ. Γονατάς ανήγγειλε την παραίτηση της κυβερνήσεως του.

Ο Βενιζέλος στις 4/1/1924 επιστρέφει στην Αθήνα μετά από εκκλήσεις πολιτικών και στρατιωτικών και στις 11/1/1924 ορκίζεται η κυβέρνηση του.³³¹

Η εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ συστήνει στο Βενιζέλο να αφουγκραστεί τη βοή της κοινής γνώμης για την ασεβή προσπάθεια που γίνεται από τους «Λούθηρους» της δημόσιας εκπαίδευσης κατά της ελληνικής παιδείας. Για δύο κυρίως λόγους προτείνει την «ριζικήν εκκαθάρισιν [...] εις αυτήν την κεντρικήν Υπηρεσίαν του Υπουργείου».

Πρώτον «ο εκχυδαϊσμός προσέλαβε την κακοηθεστέραν μορφήν και αντί της απλουστεύσεως του τυπικού της γλώσσης [...] παριστάμεθα μάρτυρες της μάλλον ακολάστου κακοποιήσεως».

Δεύτερον «οι εγκαθιδρυθέντες εις το Υπουργείον της Παιδείας σοφολογιώτατοι μεταρρυθμιστές εκήρuxαν αγώνα εξοντώσεως κατά παντός αντιφρονούντος». Με μια σχολαστικότητα γεμάτη ραδιουργία και μοχθηρία βρήκαν ασήμαντες αφορμές για να απομακρύνουν τους ανεπιθύμητους σ'αυτούς δασκάλους και καθηγητές του Πανεπιστημίου³³² επιφέροντας την διαίρεση των εκπαιδευτικών.³³³ Σ'αυτό το εκκαθαριστικό τους μένος περιλαμβάνονται και οι απολύσεις του καθηγητή του Πανεπιστημίου Α. Αδαμαντίου και του αρχαιολόγου Α. Φιλαδελφέως.³³⁴

Μέσα από την εφημερίδα του Ριζοσπάστη πληροφορούμαστε ότι ο πρόεδρος της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας έστειλε επιστολή διαμαρτυρίας στο Πρωθυπουργό και Υπουργό της Παιδείας κατηγορώντας τους σύγχρονους παιδαγωγούς θεωρώντας τους υπεύθυνους για την διαίρεση του ελληνικού λαού μιας και δεν κατόρθωσαν να φτιάξουν ένα εθνικό ιδανικό που θα τους ένωνε. Αντίθετα αχρηστεύτηκαν στις ανώτερες κρατικές θέσεις και καταντήσανε απλοί διεκπεραιωτές. Για τον Καραγιάννη οι ειδικοί θεωρούνται περιττοί και άχρηστοι. Οι λίγοι οι εκλεκτοί που θα στελέχωναν τις δημόσιες υπηρεσίες

---

³³¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Η έξωση του Γεωργίου Β΄ και η ανακήρυξη της Δημοκρατίας τ. ΙΕ΄ σ. 277.

³³² «Η εκπαιδευτική αναστάτωση», Εφ. ΕΜΠΡΟΣ 13/1/1924, σ. 3.

³³³ Εφ. ΕΜΠΡΟΣ, 11-12/1/1924.

³³⁴ Εφ. ΕΜΠΡΟΣ, 11-12/1/1924.

έπρεπε να βγουν μέσα από την επαγγελματική ομάδα (ενν. τους δασκάλους) για να έχουν συγγένεια συνειδησιακή με τους υφιστάμενους τους.³³⁵

Ο αρθρογράφος απαντά στον Καραγιάννη ότι η αντίληψη ότι το πολιτικό μίσος που μας πνίγει τόσα χρόνια προέρχεται από την έλλειψη εθνικού ιδανικού είναι λανθασμένη. Σε κάθε λαό μπορούν να υπάρξουν πολλά ιδανικά, το ιμπεριαλιστικό (Μεγάλη Ιδέα) το χριστιανικό, το φεουδαλικό, το αστικό, το σοσιαλιστικό κ.λπ. και ανάλογα με ποιός έχει τη δύναμη σε κάθε περίπτωση αποτελώντας την κυρίαρχη τάξη ρυθμίζει τα ιδανικά. Στην περίπτωση μας «στη δική μας κοινωνία επικρατεί τώρα το αστικό ιδανικό και σύμφωνα με τις ιδέες και τα συμφέροντα των αστών εργάζονται και η Παιδεία και όλοι οι κρατικοί οργανισμοί».

Επιπλέον θεωρεί ότι οι προσωπικές του αφορμές δεν τον αφήνουν να εκφράσει την πλειοψηφούσα γνώμη των δασκάλων που συμφωνεί με το ιδανικό του δημοτικισμού όπως εκφράστηκε στις επαρχιακές αλλά και στην Γενική Συνέλευση της Ομοσπονδίας που αποφάνθηκαν παμψηφεί θετικά για την επαναφορά της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό και την οργάνωση της Παιδείας σύμφωνα με τις αρχές του αστικού αιτήματος του Δημοτικισμού.³³⁶

Ταυτόχρονα οι ανώτεροι επόπτες (Γληνός³³⁷ και Τριανταφυλλίδης και όχι ο Δελμούζος αφού είχε αναλάβει την διεύθυνση του Διδασκαλείου) συνέχιζαν τα παιδαγωγικά συνέδρια που είχαν αρχίσει από τον προηγούμενο Οκτώβριο (1923) στην Αθήνα και στην Επαρχία για την διάδοση των απόψεων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στους δασκάλους. Οι επόπτες έβρισκαν την νομιμοποίηση των ενεργειών τους στο ψήφισμα του Γ' Διδασκαλικού συνεδρίου που αξίωναν την επιστροφή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο και την επαναφορά των δεκατριών αναγνωστικών του 1917 «που τυφλή μεσαιωνική κρίση τα είχε καταδικάσει μαζί με τη γραμματική της εθνικής γλώσσας να καούν».³³⁸

Ο Γληνός θεωρεί ότι το σπουδαιότερο μέρος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης δεν «θα συντελεσθεί μέσα εις τους νόμους και τα διατάγματα,

---

³³⁵ Αγγελόπουλος Δ. (δάσκαλος), «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ» Εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 20-1-1924, σ. 3.

³³⁶ Στο ίδιο

³³⁷ Ο Γληνός αποσπάρθηκε από τη θέση του Εκπαιδευτικού Συμβούλου στη θέση του Ανώτερου επόπτη.

³³⁸ «Παιδαγωγικές Ομιλίες των ανωτέρων εποπτών» (η ομιλία του κ. Τριανταφυλλίδη στην Κόρινθο) π. Αυγή, 15-3-1924, τ. 8, σ. 6-8.

αλλά μέσα στις ψυχές των δασκάλων». ³³⁹ Μόνο ένας δάσκαλος εμπνευσμένος από μια καινούρια θερμή πίστη προς τα νέα ιδανικά μπορεί να πραγματοποιήσει τη μεταρρύθμιση «Ο αναγεννημένος δάσκαλος θα μας δώσει το αναγεννημένο σχολείο». ³⁴⁰ Στην Αθήνα θα γράψει το περιοδικό Εργασία οι δάσκαλοι που συμμετείχαν δεν ξεπερνούσαν το 1/3 του συνόλου οι παρεμβάσεις και οι τοποθετήσεις τους είχαν όμως βάθος σε αντίθεση με την επαρχία όπου η συμμετοχή ήταν σχεδόν καθολική αλλά οι συζητήσεις, παρότι εξαιρετικά ενθουσιώδεις, ήταν μάλλον «επιφανειακές». ³⁴¹

Την αποτελεσματικότητα των συνεδρίων αμφισβητεί η εφημερίδα ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ θεωρεί ότι οι συγκεντρώσεις των δασκάλων έχουν επιβληθεί από πάνω με προχειρότητα. Η αποτυχία τους είναι δεδομένη αφού απευθύνονται σε ακροατήριο φανατικό προκαταλημένο «εναντίον της ζώσης γλώσσας και διά τούτο και νυσταλέον κατά πλειοψηφία». ³⁴²

Η αιτία της ελλείψεως του ενθουσιασμού στις νέες απόψεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης εντοπίζεται στην «υλικήν άνεσιν ην σήμερον δεν έχει ο δυστυχής ως μισθοδοτούμενος υπό της Πολιτείας κατά τόσον μονον όσο αρκεί εις αυτόν να ζη ζωήν αποκαρδιωτικήν μόνον και περίλυπον». Έτσι αναπόφευκτα οδηγούνται στην αδιαφορία ακόμα και αυτοί που με αγάπη ξεκίνησαν το επάγγελμα του δασκάλου, ο ενθουσιασμός τους μαραίνεται όταν αναλίσκονται σε εξωσχολικές διδασκαλίες έναντι πενιχρής αμοιβής για να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους.

Ο αρθρογράφος θέτει το θέμα της χαμηλής μισθοδοσίας των δασκάλων θεωρώντας υπεύθυνη την Κυβέρνηση της εποχής που έχει στραμμένη σκανδαλοειδώς την προσοχή της στον προϋπολογισμό των Πολεμικών Υπουργείων. ³⁴³

2.10 Οι αντιστάσεις του καθηγητή των παιδαγωγικών Σπ. Καλλιόφα (μέσω του Σ.Μελά)

Κι ενώ ο Βενιζέλος παραιτείται ύστερα από την οξύτατη αντιπολίτευση του Παπαναστασίου για το πολιτειακό θέμα και το πρωθυπουργικό αξίωμα

³³⁹ «Από το συνέδριο της Χαλκίδας» π. Αυγή 1-4-1924, τ. 9, σ. 3-4.

³⁴⁰ «Παιδαγωγικές Ομιλίες των ανωτέρω εποπτών - Η ομιλία του Γληνού», π. Αυγή, 1-1-1924, τ. 3, σ. 6-8.

³⁴¹ π. Εργασία, 15/10/1923, τ. 3, σ. 66.

³⁴² Καρβελάκης Φιλοποιμήν (διδάσκαλος), «Γύρω από τον διδασκαλικό αγώνα Αι συγκεντρώσεις της Ακαδημίας» εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 11-1-1924, σ. 3.

³⁴³ εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, όπ.π., 12-1-1924.

αναλαμβάνει ο Γ. Καφαντάρης³⁴⁴ ο Καλλιάφας (πρώην διευθυντής του Μαρασλείου Διδασκαλείου) ασκεί κριτική στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μέσω από το δημοσιογραφικό όργανο του Α. Παπαναστασίου τη «Δημοκρατία», με την συνέντευξη που δίνει στον Σπ.Μελά (ψευδώνυμο Φορτούνιο)

Ξεκινά την επίθεση του με πιο ήπιο τρόπο. Ο αρθογράφος θεωρεί ως κακή παραδοχή ότι οι μορφωμένοι δέχονται ότι η δημοτική γλώσσα πρέπει να διδάσκεται στο δημοτικό αρχικά και σταδιακά να γίνεται η μετάβαση στην καθαρεύουσα και στην αρχαία αργότερα, όμως αναρωτιέται στην συνέχεια για ποια όμως δημοτική γλώσσα αναφερόμαστε ;

Σ' αυτό το σημείο δεν δίνει την απάντηση μόνος του αλλά θα επικαλεστεί τον Καλλιάφα «διακεκριμένον παιδαγωγόν σπουδάσαντα εις την Γερμανία».

Γνωρίζει καλά ότι ο Καλλιάφας δεν συμφωνεί ούτε με τους καθαρευουσιάνους ούτε με τους μεταρρυθμιστές, είναι οπαδός μιας «μέσης οδού» σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα που αντλεί τα εχέγγυα της από τη γερμανική επιστήμη. Γι' αυτό ακριβώς μας παραθέτει τις απόψεις του κατόπιν μιας συνέντευξης που του έχει πάρει.

Ο Καλλιάφας αντιπαραθέτει τις ιδέες του με αυτές του Δελμούζου, δηλώνει ότι «αι ιδέαι μου δεν συμφωνούν με τας του κ. Δελμούζου. Διαφωνούμεν ριζικώς όσον αφορά ιδίως το σύστημα της διδασκαλίας της γλώσσης».

Μπορεί να συμφωνεί με τον Δελμούζο στο ότι πρέπει η δημοτική γλώσσα να διδάσκεται στα σχολεία αλλά δεν πρέπει με κανένα τρόπο να ορίζεται και να σχηματίζεται από τους δασκάλους. Οι δάσκαλοι είναι αναρμόδιοι να φτιάχνουν γλώσσα. Γι' αυτό τα διδακτικά βιβλία δεν πρέπει να συντάσσονται από δασκάλους ή με τις υποδείξεις τους. Για την γλώσσα οι μόνοι που έχουν λόγο είναι οι συγγραφείς και οι ποιητές. Με την δημοτική γλώσσα θα αρχίζει η διδασκαλία της γλώσσας αλλά πρέπει σιγά-σιγά να διδάσκεται και η καθαρεύουσα γιατί αυτή είναι απαραίτητη μιας και έχουν γραφτεί μ'αυτήν τα επιστημονικά βιβλία της τελευταίας εκατονταετίας. Το σύστημα διδασκαλίας είναι δουλειά του δασκάλου, το είδος όμως της γλώσσας είναι δουλειά των δημιουργών.

Για να ισχυροποιήσει τις απόψεις του αναφέρει παραδείγματα από Γερμανούς παιδαγωγούς. Όπως του νεοκαντιανιστού παιδαγωγού Η. Ganolig,

---

³⁴⁴ Διαμαντόπουλος Θ. *Η ελληνική πολιτική ζωή Εικοστός αιώνας*, εκ. Παπαζήση, σ. 115.

της Lotte Müller, της Emma Martens που όλοι θεωρούν ότι το πέρασμα από την λαϊκή στη λόγια γλώσσα είναι απαραίτητο και ο δάσκαλος έχει το ρόλο του διαμεσολαβητή. Στην Γερμανία λαϊκή και λόγια γλώσσα διδάσκονται παράλληλα. Κανείς δεν επιχειρεί να διορθώσει καμιά από τις δυο γλώσσες.

Καταλήγοντας ο Φορτούνιο (ψευδ. Σπ. Μελά) αναρωτιέται εάν θα ήταν λογικό οι δικοί μας παιδαγωγοί να εφαρμόζουν τα πορίσματα των γερμανών παιδαγωγών σχετικά με την διδασκαλία της λαϊκής και λόγιας γλώσσας όπως κάνει ο Σπ. Καλλιάφας.³⁴⁵

Μ' αυτή του την συνέντευξη ο Καλλιάφας τροποποιεί τη στάση του απέναντι στο γλωσσικό ζήτημα. Στη λήξη της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας του 1917 θεωρούσε ότι το τελευταίο θέμα που πρέπει να απασχολεί τους εκπαιδευτικούς είναι το γλωσσικό. Τώρα όμως η αντιπαράθεση του με τους μεταρρυθμιστές και ιδιαίτερα τον Δελμούζο εξαντλείται στο γλωσσικό. Τώρα που έχει απομακρυνθεί από το Μαράσλειο Διδασκαλείο θέλει να κτυπήσει την πρακτική του Δελμούζου σ' αυτό, γι' αυτό από την φαρέτρα του ρίχνει τα βέλη της γερμανικής επιστήμης αμφισβητώντας εμμέσως την επιστημονικότητα του αντιπάλου του. Αυτή τη στιγμή ακόμα, Φεβρουάριος 1924, δεν έχουν ωριμάσει οι πολιτικές συνθήκες ώστε η μάχη να δοθεί στο πεδίο της ηθικής, θρησκείας και πατρίδας.

Ο Δελμούζος απαντά στον Καλλιάφα έμμεσα δίνοντας συνέντευξη στον ίδιο δημοσιογράφο.³⁴⁶ Γνωρίζονταν ότι έχει την υποστήριξη της πολιτικής εξουσίας θεωρεί ότι το γλωσσικό ζήτημα αποτελεί αναχρονισμό αυτή την περίοδο. Θεωρεί ότι τα αναγνωστικά βιβλία είναι στηριγμένα στην νεοελληνική λογοτεχνία και έγιναν μόνο κάποιες παρεμβάσεις από τους παιδαγωγούς για να μην υπάρχουν γλωσσικές αντιφάσεις.

Ακόμα ισχυρίζεται ότι με την καθαρεύουσα δεν μπορεί να επιτευχθεί ο βασικός στόχος του δημοτικού σχολείου η γραφή και η ανάγνωση. Η καθαρεύουσα μπορεί να'ναι ένα στοιχείο της πραγματικότητας αλλά με τη χρήση της το σχολείο δεν μπόρεσε μ' αυτή να μάθει το λαό να την βλέπει. Γι' αυτό κάθε συνετή πολιτεία πρέπει να αλλάξει την γλωσσική μορφή να την κάνει λαϊκή για

---

³⁴⁵ Φ. (Φορτούνιο) «Νέα άποψις του εκπαιδευτικού ζητήματος. Οι διδάσκαλοι είναι αναρμόδιοι να φτιάχνουν την γλώσσαν. Η διγλωσσία υπάρχει εις όλους τους λαούς. Τι γίνεται στην Ελλάδα». εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 27-2-1924.

³⁴⁶ Φ. (Φορτούνιο) «Το εκπαιδευτικόν μας ζήτημα και η γλώσσα. Ο κ. Α. Δελμούζος εκθέτει τας σκέψεις και το σύστημά του. Η γλώσσα των διδακτικών βιβλίων. Η διγλωσσία αλλού κι εδώ. Η επίσημος γλώσσα». εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 7/3/1924.

να μπορέσουν να εξελιχθούν τα στοιχεία που υπάρχουν έμφυτα μέσα στο παιδί. Σχολείο εργασίας χωρίς κατανοητό γλωσσικό όργανο δεν μπορεί να επιτευχθεί. Η δημοτική υποστηρίζεται από εκείνο το εκπολιτιστικό ρεύμα που θα ζωντανέψει και θα οδηγήσει στην πρόοδο το έθνος, συνεπώς και τον ανθρώπινο πολιτισμό. Μέσα στο διδασκαλικό κόσμο σήμερα φαίνεται ότι επικρατεί αυτό το ανακαινιστικό ρεύμα του δημοτικισμού. Έτσι ο δάσκαλος απελευθερωμένος απ' αυτό το ζήτημα θα μπορέσει να μελετήσει βαθύτερα όλα τα θέματα της ελληνικής παιδείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΡΙΝ ΤΟ ΞΕΣΠΑΣΜΑ ΤΩΝ ΜΑΡΑΣΛΕΙΑΚΩΝ

3.1 Οι θέσεις του Αντ.Καραγιάννη προέδρου της Δ.Ο.Ε

Λίγες μέρες αργότερα οι θέσεις των μεταρρυθμιστών θα γίνουν πιο ισχυρές όταν θα σχηματίσει Κυβέρνηση ο Παπαναστασίου, έχοντας συγκεντρώσει πολιτική υποστήριξη από διάφορες κατευθύνσεις³⁴⁷, για την τελική λύση του πολιτειακού ζητήματος. Στις προγραμματικές του δηλώσεις ο Αλ. Παπαναστασίου³⁴⁸ όπως ακριβώς επισημαίνει ο Παπαμαύρου, οι ιδρυτές του

---

³⁴⁷ Υπουργός Στρατιωτικών ο Γ. Κονδύλης και Υ. Εννόμου Τάξεως ο Θ. Πάγκαλος. Ιστορία του ελληνικού έθνους «Η έξωση του Γεωργίου του Β' και η ανακήρυξη της Δημοκρατίας» τ. ΙΕ' σ. 280.

³⁴⁸ Στις προγραμματικές δηλώσεις αναφέρει «Εν σχέσει προς την εκπαίδευσιν η Κυβέρνησις, πιστεύουσα εις την θεμελιώδη σημασίαν αυτής διά το μέλλον μας, έχει την γνώμην ότι πρέπει να αντιμετωπίση ευθύς εξ αρχής προγραμματικώς ολόκληρον το εκπαιδευτικόν πρόβλημα, καίτοι η πλήρης επίλυσις αυτού θα απαιτήση μακράς και συνεχείς προσπάθειάς. Το ασφαλέστερον θεμέλιον της Δημοκρατίας θα δημιουργηθή εις τας ψυχάς των πολιτών. Την εκπαίδευσίν μας διέπει μέχρι τούδε πνεύμα οπισθοδρομικόν και ολιγαρχικόν εκδηλούμενον και εις την οργάνωσιν των σχολείων και εις τα προγράμματα αυτών και εις την γλώσσαν και εις τον καθόλου ιδεολογικόν κόσμον από τον οποίον εμπνέεται η διδασκαλία και αγωγή. Η Δημοκρατική Κυβέρνησις ορμάται από της αρχής ότι διά πάντας τους πολίτας αμφοτέρων των φύλων πρέπει να δημιουργηθή δυνατότης, ανεξαρτήτως κοινωνικής προελεύσεως και οικονομικών μέσων, να εξυψωθούν εις επίπεδον μορφώσεως ικανής να καταστήση αυτούς συνειδητά και αλληλέγγυα μέλη μιας λαοκρατικής Πολιτείας και μιας συγχρονισμένης ανθρωπιστικής Κοινωνίας. Το άτομον πρέπει να ευρίσκη ανοικτόν τον δρόμον προς τελειοποίησίν του και να οπλίζεται καλώς διά τον αγώνα της ζωής. Νέα οργάνωσις των σχολείων, συστηματική πρόνοια περί μορφώσεως διδακτικού προσωπικού διά πάντας τους βαθμούς της εκπαίδευσεως και διά πάντας τους κλάδους, εξύψωσις της θέσεως των λειτουργών της Παιδείας, βαθμιαία εισαγωγή της δημοτικής γλώσσης εις την εκπαίδευσίν μας, θεμελίωσις της αγωγής επί των αρχών ανωτέρου ανθρωπισμού και των ζωντανών στοιχείων της νεοελληνικής ζωής, συμμόρφωσις των προγραμμάτων προς τας απαιτήσεις μιας πραγματικής δημιουργικής εργασίας, διοικητική αποκέντρωσις εκπαιδευ-σεως, ούτως ώστε και πας πολίτης να επανακτήση το ενδιαφέρον του, τα δικαιώματά του και την συνείδησιν των υποχρεώσεών του ως προς την εκπαίδευσιν των τέκνων του και οι λειτουργοί της Παιδείας να αποκτήσουν βαθμιαίως την ικανότητα της αυτοδιοικήσεώς των, βελτίωσις των εξωτερικών μέσων της Παιδείας, ταύτα είναι τα κύρια σημεία του εκπαιδευτικού ημών προγράμματος. Ιδιαίτερως δε θα

Εκπαιδευτικού Ομίλου «βλέπουν τους σκοπούς των να πραγματοποιούνται, δηλαδή το πρόγραμμα του Ομίλου να γίνεται Κυβερνητικό εκπαιδευτικό πρόβλημα.³⁴⁹

Το κλίμα που διαμορφώνεται, μετά την κατοχύρωση του ψηφίσματος για την έκπτωση της δυναστείας και την ανακήρυξη της Α΄ Ελληνικής Δημοκρατίας στις 25/3/1924, είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό για τους μεταρρυθμιστές μιας και ο Α. Παπαναστασίου και ο Υ. Παιδείας Ι. Λυμπερόπουλος ήταν και οι δυο μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου.

Ο πρόεδρος όμως της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Αντ. Καραγιάννης στο περιοδικό που διευθύνει δημοσιεύει πρωτοσέλιδο άρθρο που κατακρίνει την επιδιωκόμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Βρίσκεται τρομερά πεισμένος από τις εξελίξεις. Δέχεται επιθέσεις από την αντίπαλη συνδικαλιστική παράταξη των δημοτικιστών με επικεφαλής τον κ. Ράικο και το περιοδικό Αυγή ενώ ταυτόχρονα το Υπουργ. Παιδείας αρνείται οποιαδήποτε συνεργασία μαζί του μιας και δεν τον θεωρεί έγκυρο εκφραστή των διδασκαλικών απόψεων.³⁵⁰ Έτσι λοιπόν έντονα πεισμένος και με τα παιδαγωγικά συνέδρια σε εξέλιξη δημοσιεύει κείμενο έντονης κινδυνολογίας πριν την προαναγγελθείσα του, καθαίρεση στο 5^ο συνέδριο (5/5/1924).

Ο Καραγιάννης για πρώτη φορά τόσο έντονα στο δημόσιο λόγο του επιστρατεύει το ιδεολογικό οπλοστάσιο των καθαρευουσιάνων. Συνδέει τη γλώσσα με τα ιδανικά της θρησκείας πατρίδας και πολιτεύματος σ'ένα ενιαίο όλο.

Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι είναι γνωστό σ'όλους η διοικητική μας υστέρηση. «Η οργάνωσις της Κοινωνίας, το σύστημα εις τας ενεργείας μας, η μέθοδος και η τάξις και το σχέδιον και η συγκρότησις εις τας επιδιώξεις μας, μας είναι πράγματα άγνωστα».

φροντίσωμεν διά την εκπαιδευτικήν οργάνωσιν των Βορείων του Κράτους επαρχιών ενισχύοντες παντοιοτρόπως το διδακτικόν προσωπικόν και ιδρύοντες τα κατάλληλα πρακτικά προ πάντων σχολεία, έτι δε και δεύτερον Πανεπιστήμιον εν Θεσσαλονίκη περιλαμβάνον και τας πρακτικάς επιστήμας και μέλλον να λειτουργήση βαθμιαίως. Του Πανεπιστημίου τούτου η καλή οργάνωσις και τας Νέας Χώρας θα ωφελήση και την επιστημονικήν παρ' ημίν δράσιν θα προαγάγη, συντελούσα εμμέσως εις την βελτίωσιν και του εν Αθήναις Πανεπιστημίου. (Από Βουρνά Τ. όπ.π., σ. 320-321.)».

³⁴⁹ Παπαμαύρος, «Η εκπαιδευτική πολιτική της Δημοκρατικής Κυβέρνησης», π. ΕΡΓΑΣΙΑ 1924, τ. 11-12, , σ. 246 (από Νούτσος Χ., *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία*, εκδ. Ο Πολιτης, Αθήνα 1990, σ. 59).

³⁵⁰ Δες προηγ. σελ. (Διαμάχη με Σωτηρίου / Γονατάς).

Ωστόσο «ως αντίρροπον κατά της διοικητικής μας ελαττωματικότητας εχρησίμευσαν η εθνική μας ιδέα, η θρησκεία, η γλώσσα και το πολίτευμα. Τα τέσσαρα ταύτα μεγάλα εθνικά κεφάλαια υπήρξαν ... τα φωτοβόλα σημεία ... ο συμπυκνωτήρας του λαϊκού φρονήματος ... τα σύμβολα, δι' ων ανεγνωρίζομεν ημάς αυτούς ... ατυχώς τα σημεία ταύτα κατέστησαν κατά τους τελευταίους χρόνους ο στόχος μανιώδους, προσβολής εκ μέρους μηχανοράφου πολιτικού συγκροτήματος³⁵¹».

Στην συνέχεια αναφέρεται στις πρακτικές που εφαρμόζουν οι μεταρρυθμιστές του φιλελεύθερου χώρου για να κλονίσουν αυτά τα ιδανικά. «Και βάλλεται παρ' αυτού η θρησκεία, ενσπείρεται εις την εκκλησίαν η διαίρεσις, καταργείται η εκκλησιαστική μουσική εκ των Διδασκαλείων, καταργείται εν αυτοίς η θέσις του τακτικού καθηγητού των θρησκευτικών, ίνα δι' απεσπασμένου τοιούτου παρέχωνται «στοιχεία» τινα εκ του θρησκευτικού μαθήματος εις τους δημοδιδασκάλους, ανακηρύσσεται δε αυθαδέστατα ο διά της φυσιολατρίας θεός. Και βάλλεται παρ' αυτού η γλώσσα. Η τήβενος κομματικών αρριβιστών περιφέρεται ανά τας ελληνικάς επαρχίας διά να επιβάλλει ρακώδες και χυδαίον γλωσσικόν κατασκεύασμα, τα δε αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου δεν χρησιμεύουν, ειμή ως στάδια ακολασίας των πολυώνυμων διλετάντηδων. Και βάλλεται το πολίτευμα. Διά της εφαρμογής του δόγματος των «τετε-λεσμένων γεγονότων» πέντε - δέκα στρατιωτικοί ανατρέπουν την βασιλείαν».

Καταλήγοντας κηρύττει έναν ανένδοτο αγώνα που έχει χρέος να δώσει ο διδασκαλικός κόσμος «κατά των θερμοκεφάλων και ανισορρόπων υπονομιστών της κρατικής υποστάσεως μας³⁵²».

Το παραπάνω άρθρο δεν βρήκε μιμητές τουλάχιστον μέχρι την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού.

Στο συνδικαλιστικό όργανο των δασκάλων κατά την διάρκεια του 5 συνεδρίου επικράτησε η μέση οδός. Οι δυο προηγούμενες παρατάξεις Ράϊκου και Καραγιάννη παραμερίστηκαν και οι σχέσεις Κυβέρνηση και Υπουργείου Παιδείας αποκαταστάθηκαν. Την επόμενη της εκλογής του νέου Δ.Σ. υπό την προεδρεία του Ευαγ. Δρόσου, που εκπαιδευτικά και πολιτικά θεωρούνταν «αχρωμάτιστος» παραβρέθηκαν στο συνέδριο και απεύθυναν χαιρετισμό. Ο

³⁵¹ «Προλάβετε την αποσύνθεσιν», π.Ερμής 30/3/1924, τ.93, σ.1

³⁵² στο ίδιο

υπουργός Παιδείας Ι.Λυμπερόπουλος με το σύνολο της εκπαιδευτικής ιεραρχίας αλλά και ο ίδιος ο Π.Παπαναστασίου³⁵³ αποδεικνύοντας έμπρακτα το προσωπικό του ενδιαφέρον για την εκπαίδευση³⁵⁴.

3.2 Η δέσμη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων (1924) και οι αντιστάσεις της Δ.Ο.Ε. για το μισθολογικό

Οι αντιδραστικές φωνές σώπασαν προσωρινά έστω μέχρι τα μέσα του καλοκαιριού 1924. Οι παιδαγωγοί αξιοποιώντας την θητεία Λυμπερόπουλου θα προωθήσουν τη δεύτερη δέσμη των εκπαιδευτικών τους μέτρων.

Έτσι προεκτείνοντας την πρώτη (καλοκαίρι 1923) δέσμη προτείνεται πρώτον η μετεξέλιξη των τριετών διδασκαλείων σε πενταετή και εξαετή (ώστε οι σπουδαστές να μην φοιτούν διόλου στο Γυμνάσιο για να μην επηρεάζονται από το συντηρητικό αρχαιολατρικό του πνεύμα).

Δεύτερον την αύξηση του αριθμού των Εποπτών που θα αναλάμβαναν την τακτική διοργάνωση Εκπαιδευτικών Συνεδρίων για τους εκπαιδευτικούς της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσης όλης της επικράτειας ώστε να μνηθούν στο πνεύμα της μεταρρύθμισης.

Τρίτον να αποσταλούν εκπαιδευτικοί της Μέσης για σπουδές στην Ευρώπη και την Αμερική ώστε να αυξηθεί ο αριθμός αυτών που μπορούν να αναλάβουν καθοδηγητικές θέσεις.

Τέταρτον να αρχίσει να λειτουργεί Παιδαγωγική Ακαδημία για την θεωρητική και πρακτική παιδαγωγική κατάρτιση των καθηγητών της μέσης.³⁵⁵

Στη δεύτερη δέσμη μέτρων περιλαμβάνεται και η ίδρυση του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης³⁵⁶ που θα ξεκινήσει με την προαναγγελία της σύστασης του στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης Αλ.Παπαναστασίου. Στις 10-7-1924 στην συνεδρίαση της Δ' Συντακτικής Βουλής οι πληρεξούσιοι της Συνέλευσης θα ψηφίσουν κατ'αρχήν το σχέδιο νόμου «περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη», συντάκτης του οποίου

³⁵³ Μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου

³⁵⁴ Αναστασιάδης Χ., *Η διδασκαλική ομοσπονδία ...*, ο.π. σ.287

³⁵⁵ «Το εκπαιδευτικόν πρόγραμμα της Δημοκρατικής Κυβερνήσεως. Η εισήγησις υπό του υπουργού της Παιδείας κ. Ι. Λυμπεροπούλου», εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 25/5/1924, σ. 1.

³⁵⁶ Αθανασιάδης Γ. *Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης αφηγείται την ιστορία του (1926-1973)*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σ.19-20

είναι ο Δ.Γληνός. Τελικά το σχέδιο νόμου ψηφίζεται κατ'άρθρον και εν συνόλω στην συνεδρίαση της 17-7-1924³⁵⁷

Όμως οι συνεχείς παρεμβάσεις του στρατιωτικού παράγοντα δημιουργούν πολιτική κρίση που είχε ως αποτέλεσμα την καταψήφιση στη Βουλή της Κυβέρνησης Παπαναστασίου στις 19/7/1924. Η νέα κυβέρνηση Θ. Σοφούλη - μεταβατική κυβέρνηση «θερινών διακοπών» - δε φαίνεται διατεθειμένη να στηρίξει την μεταρρύθμιση με το ίδιο ενδιαφέρον.³⁵⁸ Από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης Παπαναστασίου μόνο η μετατροπή ορισμένων διδασκαλειών σε πολυταξια και η λειτουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας θα πραγματοποιηθούν καθώς και μικρή αύξηση στους μισθούς των δασκάλων³⁵⁹ ενώ οι εκπαιδευτικές αποστολές στην Ευρώπη και η αύξηση του αριθμού των εποπτών θα ακυρωθούν.³⁶⁰ Κι ενώ τη διακυβέρνηση της χώρας έχει αναλάβει ο Θ. Σοφούλης με Υπουργό Παιδείας τον Βαλαλά ο πρόεδρος της Δ.Ο.Ε. Ευ. Δρόσος έρχεται και πάλι σε σύγκρουση με τους πρωτεργάτες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης σχετικά με το μισθολογικό ζήτημα των δασκάλων.

Μέσα στο θετικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί στο 5^ο διδασκαλικό Συνέδριο (Μάιος 1924) με την παρουσία του τότε Πρωθυπουργού κ. Παπαναστασίου και του Δ. Γληνού η Δ.Ο.Ε. είχε δεχθεί πρόταση του δεύτερου σύμφωνα με την οποία θα εξαλείφονταν οι επιμέρους διδασκαλικές κατηγορίες και με το «σύστημα των δέκα τριετιών»³⁶¹ θα αυξανόταν ο μισθός των δασκάλων κατά 20%.³⁶²

---

³⁵⁷ Την επόμενη χρονιά στις 22-6-1925 δημοσιεύεται στη Εφημερίδα της Κυβέρνησης ο ιδρυτικός νόμος του ο ν.3341 (ψηφίζεται στη Βουλή στις 5-6-1925) λίγο πριν την ανάληψη της εξουσίας από τον Πάγκαλο. Ο νόμος προτείνει την ίδρυση τριών σχολών, Φιλοσοφικής, Φυσικής και Μαθηματικών Επιστημών, και Νομικών και Οικονομικών Επιστημών.

³⁵⁸ Αθανασιάδης Χ., *Δάσκαλοι...*όπ.π., σ. 84.

³⁵⁹ Στο ίδιο

³⁶⁰ «Η Παιδαγωγική Ακαδημία», π. ΑΥΓΗ 15/11/1924, ετ. Α', τ. 24 σ. 3 και «Διδασκαλεία» π. ΕΡΓΑΣΙΑ 15/9/1924 τ. 21, σ. 18, και όπ.π. «Νέα Διδασκαλεία» και «Το Εκπαιδευτικό» 31/10/1924, τ. 24, σ. 89.

³⁶¹ Οι τρεις κατηγορίες δασκάλων (πρωτοβάθμιοι, δευτεροβάθμιοι, τριτοβάθμιοι) θα ενοποιούνταν σε μια κι έτσι θα είχαμε την εξής διαβάθμιση μόνο δάσκαλοι, διευθυντές επιθεωρητές. Καθένας από αυτούς τους τρεις οργανικούς βαθμούς θα είχε έναν αρχικό μισθό που θα αυξανόταν κάθε τριετία και επί δέκα τριετίες κατά ένα δέκατο. Έτσι μετά από τριάντα χρόνια υπηρεσίας ο αρχικός μισθός του θα διπλασιαζόταν από π. ΑΥΓΗ «Εισηγητική έκθεσις επί του σχεδίου νόμου περί διαβαθμίσεως των αποδοχών των λειτουργών της Δημοτικής Εκπαιδευσεως» τ. 15-18, Ιούλιος - Αύγουστος 1924 σ. 10-14.

³⁶² Η πρόταση του Γληνού θα ανέβαζε το συνολικό ποσό του προϋπολογισμού για τους μισθούς των δασκάλων από 100 εκατομμύρια δρχ. σε 125 εκατομμύρια βλ. περ. ΑΥΓΗ «Εισηγητ.....» ό.π.

Όμως του Ιουνίου 1924 και πριν το νομοσχέδιο της πρότασης Γληνού ψηφιστεί δόθηκαν σημαντικές αυξήσεις στους στρατιωτικούς και δικαστικούς. Τότε οι υπόλοιποι δημόσιοι υπάλληλοι κινητοποιήθηκαν για αντίστοιχες μισθολογικές βελτιώσεις. Οι δάσκαλοι όμως που θεώρησαν τους εαυτούς τους ευνοημένους σύμφωνα με την πρόταση Γληνού τώρα βλέπουν ότι θα βρεθούν και πάλι σε υποδεέστερη θέση σε σχέση με τους υπόλοιπους δημοσίους υπαλλήλους.³⁶³

Γι' αυτό ο πρόεδρος της διδασκαλικής ομοσπονδίας με άρθρο του στην εφημερίδα Δημοκρατία κατηγορεί τον Γληνό και τον Κ. Σωτηρίου Τμηματάρχη Δημοτικής Εκπαίδευσης ότι με τεχνάσματα μπόρεσαν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των συνέδρων για να «επιβάλουν» την πρότασή τους. Ο Ευ. Δρόσος ισχυρίζεται ότι οι σύνεδροι παραπλανήθηκαν πρώτον μπροστά στην αύξηση των 25 εκατομμυρίων αυξήσεων των αποδοχών τους και δεύτερον πιέστηκαν μπροστά στο δίλλημα ή δεχόσαστε την πρόταση ή το μισθολογικό σας ζήτημα αφήνεται στο χρόνο να λυθεί. Σε συνδιασμό με την τιμαριθμική έκρηξη της διετίας 1922-1924 την δέχτηκαν.³⁶⁴

Ο Γ.Α. Γιαννικόπουλος διευθυντής του «Νέου Κόσμου» Πατρών θεωρεί ότι το δίλλημα από τον «εκπαιδευτικόν Μέτερνιχ» προς την Ομοσπονδία ήταν ωμό προκλητικό υβριστικό αλλά και παμπόνηρο. Η παγίδα που στήνει είναι φανερή «ή γίνεστε φίλοι μας τυφλά όργανά μας υποτασσόμενα άνευ όρων ή θα θεωρηθείτε εχθροί του καθεστώτος και τότε θα αναμείνατε την εξόντωση σας».³⁶⁵

Άλλωστε κατηγορεί τον Γληνό και τους ομοδεάτες ότι κάθε φορά που αναρριχούνται στην εξουσία επιβάλλουν με τα λόγια την εκπαιδευτική της μεταρρύθμιση χωρίς να ρίχνουν καμιά ακτίνα φωτός στο σύστημα ιδεών που πρέπει να διέπει τη λαϊκή εκπαίδευση. Χαρακτηριστικά αναφέρει για το Γλην «ως άλλος Φαρισαίος παρακωλύεις και τους διδασκάλους καθηλώσας αυτούς ως άλλους Προμηθείς επί του γλωσσικού Καυκάσου».³⁶⁶

---

³⁶³ Αναστασιάδης Θ., *Δάσκαλοι...*, ό.π., σ. 80.

³⁶⁴ Εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 11/8/1924.

³⁶⁵ Γιαννικόπουλος «ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ προς Γληνόν» π. ΕΡΜΗΣ 6-9-1924, τ. 113, σ. 6.

³⁶⁶ π. ΕΡΜΗΣ, ό.π., σ. 5.

3.3 Η εφ.ΕΜΠΡΟΣ βάλλει κατά των εκπαιδευτικών συμβούλων και των ανώτερων εποπτών

Επιθέσεις δέχονται αυτήν την εποχή οι μεταρρυθμίσεις από την εφ. ΕΜΠΡΟΣ που δημοσιεύει άρθρα με γενικό τίτλο «Αυτή είναι η δημοτική εκπαίδευση» με υπογραφή το ψευδώνυμο Κισσός.³⁶⁷

Σύμφωνα με τον αρθρογράφο για την αγραμματοσύνη του απόφοιτου του δημοτικού σχολείου για την αδιαφορία του δασκάλου δεν ευθύνεται ο ίδιος. Από την μια μεριά πνίγηκε η κάθε πρωτοβουλία του αφού έγινε τυφλός εφαρμοστής των αναλυτικών προγραμμάτων ενώ από την άλλη έγινε αντικείμενο χλευασμού από βουλευτές ότι για το μόνο που ενδιαφέρονταν ήταν ο μισθός τους και επιπλέον αδικήθηκε παράφορα όταν βρέθηκαν επιθεωρητές κατώτεροι των υφισταμένων τους.

Αντίθετα «δημιουργοί δε όλης αυτής της αθλιότητας είναι οι Εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι οι οποίοι είναι χωρίς δημοδιδασκαλικήν ψυχήν χωρίς δημοδιδασκαλικήν συνείδησιν και χωρίς δημοδιδασκαλικήν κατάρτισιν Διπλωματούχοι κομματάρχαι κεντρικών δήμων και τίποτα περισσότερον.³⁶⁸

Απόδειξη των παραπάνω είναι η μη ύπαρξη βοηθητικών βιβλίων για το δάσκαλο. Αυτοί που απαρτίζουν το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (Βαχαβιόλος, Σακελλάριος, Λάμπας, Τραυλαντώνης, Γληνός) δεν είναι σε θέση να διδάξουν σε δημοτικό σχολείο ούτε είναι γνώστες των σύγχρονων κοινωνικών αναγκών και μεθόδων διδασκαλίας.

Ηπιότερη στάση κρατά για τον Χρ. Οικονόμου που έχει υπηρετήσει ως δημοδιδάσκαλος και επιθεωρητής δημοτικών σχολείων και για τον Δελμούζο που του αναγνωρίζει παιδαγωγική επάρκεια αλλά του αποδίδει προσκόλληση στη γλώσσα.³⁶⁹

Εκτός από την επιστημονική τους επάρκεια κατηγορεί το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο για τις σκοπιμότητες και τις ύπουλες μεθοδεύσεις του στην εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων.

Θεωρεί ότι προσπάθησαν να μεταβάλλουν τον ν. 2494 με τον οποίο οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων αποκτούσαν προνομιακή θέση σε σχέση

³⁶⁷ Κατά το περιοδικό Εργασία ο «Κισσός» ήταν ο πρώην Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης Π. Μπακανάκης ο οποίος εκτός από τις γλωσσικές και τις πολιτικές είχε και προσωπικές διαφορές με το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο.

³⁶⁸ Κισσός, «Αυτή είναι η Δημοτική Εκπαίδευση», Εφ. ΕΜΠΡΟΣ 2-8-1924, σ. 1.

³⁶⁹ εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 6-8-1924, σ. 1.

με τους καθηγητές της μέσης, γιατί ήθελαν να προασπιστούν τα συμφέροντα της ομάδας από την οποία κατάγονται (μέση εκπαίδευση).

Γι' αυτό στο επιθεωρητικό διαγωνισμό του 1923 έκαναν διάφορες ατασθαλίες ώστε να βρεθούν στη θέση του επιθεωρητή άνθρωποι που δεν έδωσαν καν στο διαγωνισμό αλλά ούτε ήταν γνώστες της παιδαγωγικής επιστήμης.

Ένα άλλο σημείο που δείχνει την μεροληψία του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου είναι η καθιέρωση του Γενικού Επιθεωρητή υποτάσσοντας έτσι κάθε διδασκαλικό κομμάτι στη Μέση εκπαίδευση αφού προΐσταται των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων.³⁷⁰

Το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιο απέτυχε και στα εκπαιδευτικά αλλά και στα διοικητικά θέματα. Για τα μεν πρώτα «διότι είνε ξένον κατά την μόρφωσιν προς την δημοτικήν» και για τα δε δεύτερα «ουδέποτε σκέφτηκε ότι έχει καθήκον να πετύχει».³⁷¹ Αυτό αποδεικνύεται ότι ουδέποτε παρευρίσκονταν στα συνέδρια των Επιθεωρητών για να έχουν άμεση αντίληψη της κατάστασης της Ελληνικής Παιδείας. Αντίθετα σχηματίζουν γνώμη από τις εκθέσεις των Γενικών Επιθεωρητών που τους θεωρεί δημίους.

Ακόμα κατηγορεί το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ότι έκανε υποβιβασμούς Επιθεωρητών όχι βάσει των νόμων αλλά «δυνάμει του Επαναστατικού διατάγματος». Έτσι Επιθεωρητές δεν υποβιβάστηκαν από το βαθμό τμηματάρχη β' τάξεως σε βαθμό εισηγητή όπως ο νόμος ορίζει αλλά σε διευθυντή δημοτικού σχολείου. Έτσι οι πράξεις του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου κινούνται από εμπάθεια και για να καλύψει την παρανομία του «εφρόντισεν πλησίον της Επανάστασης και εξεδόθη νέον διάταγμα δι' ου «οι ακύρως γενόμενοι υποβιβασμοί κυρούται».³⁷²

Για τους Ανώτερους επόπτες πιστεύει ότι δεν πρέπει να μείνουν προϊστάμενοι και επόπτες της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Την γλωσσική τους θεωρία δεν πρέπει να την επιβάλλουν «διότι την βίαν την πίεσιν του δι' αμοιβών προσηλυτισμόν του εξαναγκασμόν θα αντικαταστήσουν η Πειθώ και η ελευθέρα κρίσις».³⁷³

---

³⁷⁰ εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 4-8-1924, σ. 1.

³⁷¹ εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ό.π., 12-8-1924, σ. 1.

³⁷² ΚΙΣΣΟΣ, εφ. ΕΜΠΡΟΣ 19-8-1924, ό.π.π.

³⁷³ στο ίδιο

Επιπλέον για την συντήρηση Συμβουλίου και Εποπτών η πολιτεία δαπανά 2.000.000 δρχ. το χρόνο.

Σ' αυτό το διάστημα της κυβέρνησης των «θερινών διακοπών» οι βολές κατά των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων δεν στρέφονται μόνο εναντίον στον θεσμό του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και των Ανωτέρων εποπτών.

Παίρνοντας αφορμή από ένα διάβημα των εμπόρων της Πάτρας που τους θεωρούν τους μεγαλύτερους κοινωνικούς ψυχολόγους που κατανοούν τις ανάγκες των άλλων, κατά της μαλλιαρής γλώσσας διατηρούν πάντα τη μεγάλη σύγκρουση με βάση το γλωσσικό ζήτημα και την σύνδεσή του με τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Το συντηρητικό περιοδικό Ερμής αλλά και η εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ δημοσιεύουν άρθρο με τίτλο «Ο Γλωσσικός μπολσεβικισμός» κινδυνολογώντας για τις συνέπειες της επικράτησης της δημοτικής γλώσσας.

Μάλιστα για να ενισχύσουν την θέση της παρουσιάζουν αυτό το φόβο, όχι μόνο εντοπισμένο σ' ένα μικρό σωματείο Εμπόρων, αλλά εξαπλωμένοι σ' όλες τις πόλεις της Ελλάδος.³⁷⁴ Θεωρούν ότι «ο μπολσεβικισμός εις την Ελλάδα τούτο ευρήκε ως καταλληλότερον έδαφος διά να δράση τυλίγων εις τα δίκτυα του το ανύποπτον κράτος»³⁷⁵ που ανέχεται επιπόλαια την ανατρεπτικήν μπολσεβίκικη, γλωσσική προπαγάνδα.

Γι' αυτό προτείνουν ότι «πρέπει να σταματήσουν όλα τα τεραστίαν εθνικήν ζημίαν φέροντα γλωσσικά πειράματα επί της ενότητος της φυλής επί της επιστημονικής αναπτύξεως [...] είνε ωσάν να εκθεμελιώνωμεν ολόκληρον τον συντελεσμένον πολιτισμό μας»³⁷⁶ και εύχονται στους μεταρρυθμιστές να μην προετοιμάσουν, με την ασέβεια που δείχνουν στις παραδόσεις του έθνους, την εμφάνιση αντίθετων άκρων που θα φέρουν την ανατροπή του κοινωνικού οικοδομήματος.³⁷⁷

3.4 Η νέα επίθεση Σπ.Καλλιόφα και Αντ.Καραγιάννη

Αρχές του φθινοπώρου του 1924 η αστάθεια της πολιτικής σκηνής, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα σχολεία από την «κατάληψη» τους από πρόσφυγες, η δυσαρέσκεια των δασκάλων εξ' αιτίας της έκβασης του μισθολο-

³⁷⁴ Φιλαληθής, «Ο Γλωσσικός Μπολσεβικισμός», π. ΕΡΜΗΣ 16-8-1924.

³⁷⁵ Αθηναίος, «Ο Γλωσσικός Μπολσεβικισμός», Εφ.Εμπρός 17-7-1924

³⁷⁶ στο ίδιο.

³⁷⁷ π. ΕΡΜΗΣ 6/8/1924, ό.π.,

γικού τους ζητήματος δημιουργούν κατάλληλο κλίμα για δυσμενή κριτική της προτεινόμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.³⁷⁸

Ο παιδαγωγός καθηγητής Καλλιάφας εκμεταλλευόμενος την συγκυρία στρέφεται και πάλι εναντίον της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Μέσα από το συντηρητικό περιοδικό Ερμή του Αντ. Καραγιάννη πολέμιου της μεταρρύθμισης δημοσιεύει άρθρα με το ψευδώνυμο Τριπτόλεμος.³⁷⁹

Θεωρεί ότι κύρια αιτία της διακοπής της προόδου και της διοικητικής αποσύνθεσης της εκπαίδευσης είναι η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση που ξεκίνησε το 1917. Το γλωσσικό ζήτημα ευθύνεται για διάφορα δεινά.

Πρώτον «υπηγόρευσε την κατασκευήν του αγυρτικού επιδείγματος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας».³⁸⁰

Γι' αυτόν η δημιουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας είναι, «ο νέος αυτός τόπος των ρητορικών επιδείξεων των ανθρώπων της εν παντί απολύτου σχετικότητας και η πολυτέλεια των κεντρικών υπηρεσιών εις ουδέν άλλο αποβλέπουν, παρά εις την θεραπείαν των ατομικών συμφερόντων των ομνούντων πίστιν δουλείας εις την γλωσσικήν αίρεσιν».³⁸¹

Δεύτερον οδήγησε σε πλήρη κατάπτωση την Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.³⁸² Σ' αυτή διορίζονται καθηγητές που δεν έχουν να επιδείξουν κανένα έργο για το μάθημα που έχουν αναλάβει με την ελπίδα ότι θα παράξουν στο μέλλον. Όμως παρόλο το πέρασμα της εφταετίας η ελπίδα δεν επαληθεύτηκε. Δεν διορίζονται ικανοί γιατί δεν ανήκουν στην κρατούσα γλωσσική αίρεση.³⁸³

Επιπλέον η δημιουργία του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης δεν οφείλεται σε λόγους εθνικούς, όπως ισχυρίζονται, αλλά στον αγώνα «της επικράτησης της ιδιοτεύκτου γλώσσης».³⁸⁴

Τρίτον ο μαθητής που έρχεται σε επαφή με την ψεύτικη και κατασκευασμένη γλώσσα που δεν μιλιέται από το έθνος οδηγείται στην πνευματική καταστροφήν. Το γλωσσικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα της δημοτικής

³⁷⁸ Νούτσος Χ., ό.π., σ. 61.

³⁷⁹ Τα άρθρα που δημοσιεύει ο Καλλιάφας στο π. ΕΡΜΗΣ με το ψευδώνυμο Τριπτόλεμος έχουν τίτλο «Εκπαιδευτική μεταρρύθμισις ή εκπαιδευτική καταστροφή ;» από τ. 113 έως 116, σ. 3-4 αντίστοιχα.

³⁸⁰ π. ΕΡΜΗΣ 6-9-1924 , ό.π., τ. 113.

³⁸¹ π. ΕΡΜΗΣ 27-9-1924, ό.π., τ. 116.

³⁸² π. ΕΡΜΗΣ 6-9-1924 , ό.π.

³⁸³ π. ΕΡΜΗΣ 27-9-1924, ό.π.

³⁸⁴ στο ίδιο

εκπαίδευσης επιδιώκει έστω και ασυνείδητα τον πνευματικό θάνατο του λαού.³⁸⁵

Στο επιχείρημα των μεταρρυθμιστών ότι θα γράψουν βιβλία σ'αυτή την γλώσσα, ο Καλλιάφας απαντά ότι σημασία δεν έχει μόνο το γλωσσικό όργανο αλλά και η ψυχή που κρύβει.

Η γλώσσα των κλασικών δε είναι μια καθαρεύουσα απλώς που έχει κοινές ρίζες με την γλώσσα του έθνους αλλά είναι περισσότερο αναπτυγμένη απ' αυτήν γιατί και η ψυχή τους είναι περισσότερο αναπτυγμένη, γίνεται κτήμα εθνικό, αδιάσπαστα ενωμένη με το ψυχικό τους περιεχόμενο.³⁸⁶

Επιβεβαίωση των λεγομένων του βρίσκει μέσα από τα νέα αναγνωστικά βιβλία. Πέρα από το ότι δεν είναι γραμμένα με την εθνική γλώσσα το περιεχόμενό τους είναι ανάξιο λόγου, ταπεινό και παντελώς ακαταλαβίστικο για παιδιά.

Ο φανατισμός τους για την γλωσσική μορφή τους κάνει να μην προσέξουν το περιεχόμενο. Τα παλαιότερα αναγνωστικά έχουν το πλεονέκτημα λόγω της μορφής της γλώσσας περιέχουν κάποια κείμενα λογοτεχνικά με υψηλό περιεχόμενο.³⁸⁷

Αυτό συμβαίνει γιατί στην καθαρεύουσα έχουν γράψει όλοι οι σπουδαίοι πνευματικοί άνθρωποι του γένους.

Τα λίγα κυρίως ποιητικά έργα που γράφτηκαν στην δημοτική γλώσσα είναι προϊόν του φανατισμού γι' αυτό είναι ανάξια να συγκινήσουν την ελληνική ψυχή. Δεν γεννήθηκαν ακόμη ο νεώτερος Αισχύλος και ο σύγχρονος Θουκυδίδης.³⁸⁸

Τέλος ο Καλλιάφας σ'αυτή την χρονική περίοδο επιδιώκει να κλονίσει την ποιότητα του χαρακτήρα και του ήθους των μεταρρυθμιστών αλλά και εμμέσως των πολιτικών που παρασύρονται από τα κελεύσματά τους. Χαρακτηριστικά γράφει «Φανατισμένοι, τις οίδε δια τίνας λόγους, εκ μικράς ηλικίας, διά δε τούτο ανεπίδεκτοι πραγματικής ανεπίξεως διανοητικής και ανίκανοι να κρίνουν άνευ προκαταλήψεως, δεινοί δε καιροσκόποι εις την πολιτικήν πράξιν, ταπεινής δόξης θηρευταί οι μεταρρυθμισταί απέβλεψαν εις την διά της πολιτικής εξουσίας βιαίαν επιβολήν των γνωμών των, αφού παρέσυραν πολλούς πολιτικούς, μη έχοντας τον καιρόν να μελετήσουν αυτά τα πράγματα ή να ζητήσουν την

---

³⁸⁵ π. ΕΡΜΗΣ 6-9-1924, ό.π.

³⁸⁶ στο ίδιο

³⁸⁷ π. ΕΡΜΗΣ 13-9-1924, ό.π.

³⁸⁸ π. ΕΡΜΗΣ 6-9-1924, ό.π.

γνώμην και των αντιλεγόντων οι οποίοι λόγω του επιστημονικού τους έργου δεν μπορούν «να φανούν εις τας θύρας των πολιτικών».³⁸⁹

Ο Καλλιάφας θα επιθυμούσε οι πολιτικοί μας να είχαν ασπαστεί το υπόμνημα του Υπουργείου της Πρωσίας 1924 σύμφωνα με το οποίο «αι μεταρρυθμιστικά ιδέαι γεννώνται, αι μέλλουσαι σχολικά μεταρρυθμίσεις προπαρασκευάζονται εν αυτή ταύτη την εργασία του σχολείου» και «ουχί με εύκολα φήμης συγχρόνου θηρευτικά και εκβιαστικά ρητορεύματα και παντοίας φύσεως επιδείγματα παρασκευάζουν τον τίτλο του αληθούς μεταρρυθμιστού, του οποίου πολλάκις μόνον μετά θάνατον αξιούνται οι τω όντι μεταρρυθμισταί» όπως ο Πεσταλότσι.³⁹⁰

Ο Αντώνης Καραγιάννης μέσα από άρθρο του στην εφημ. Εμπρός³⁹¹ εμπλουτίζει την επιχειρηματολογία του προβάλλοντας ένα νέο επιχείρημα κάνοντας προτάσεις για τον περιορισμό των εξόδων του Υπουργείου Παιδείας. Μάλιστα ισχυρίζεται ότι δεν θα επέλθει καμία ζημία στην εκπαίδευση εναντίον θα γίνει αποτελεσματικότερη. Τα μέτρα που προτείνει καταργούν πολλές από τις θέσεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Ζητά πρώτον να μη σταλούν στην Ευρώπη υπότροφοι, γιατί αυτοί που έχουν μορφωθεί στα παιδαγωγικά μέχρι σήμερα στο εξωτερικό, υπερκαλύπτουν τις θέσεις των διευθυντών των διδασκαλείων. Όσο για το προσωπικό τους θεωρεί κατάλληλους τους μετεκπαιδευμένους δασκάλους στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Δεύτερον προτείνει να μην λειτουργήσει η Παιδαγωγική Ακαδημία προς διδακτική και παιδαγωγική μόρφωση των λειτουργών της μέσης εκπαίδευσης αφού αυτή η ανάγκη καλύπτεται άριστα από την έδρα της Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών αλλά και από το Διδασκαλείο της Μέσης Εκπαίδευσης.

Τρίτον να καταργηθεί ο θεσμός των ανωτέρων εποπτών της στοιχειώδους εκπαίδευσης γιατί ο θεσμός αυτός δεν ικανοποιεί καμία σκοπιμότητα. Επόπται και καθοδηγητές είναι οι εκπαιδευτικοί σύμβουλοι και οι επιθεωρητές

Ακόμα προτείνει την κατάργηση του τμήματος αρχιτεκτονικής του Υ. Παιδείας, του θεσμού των σχολιάτρων και τον θεσμό των προσωρινών υποδιδασκάλων.

---

³⁸⁹ Στο ίδιο

³⁹⁰ Π. ΕΡΜΗΣ 20/9/1924, ό.π.

³⁹¹ Καραγιάννης Αντ., «Οικονομία εις το Υπουργείον Παιδείας», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 24-9-1924, σ. 1.

3.5 Η μεταστροφή της εφ.Εστίας απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

Με την παραίτηση της κυβέρνησης Σοφούλη η Δ΄ Εθνοσυνέλευση δίνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο Πληρεξούσιο Πατρών Ανδρ. Μιχαλακόπουλο στις 7/10/1924 που ανήκε στην ομάδα των συντηρητικών Φιλελευθέρων. Το Υπουργείο Παιδείας και Εθνικής Οικονομίας αναλαμβάνει ο Κ. Σπυρίδης.³⁹²

Κι ενώ επικρατούσε πολιτική αστάθεια και καμιά κυβέρνηση δεν μπορούσε να επιβάλει την τάξη και την πειθαρχία στις ένοπλες δυνάμεις³⁹³ η εφημερίδα Εστία μεταβάλλει την στάση της απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση επικρίνοντας το «πρωθύστερον» της μεταρρύθμισης το οποίο κατά την εκτίμηση της, προκάλεσε τις αντιρρήσεις «τας οποίας έχουν σήμερα πλείστοι πάμπολλοι εκ των παραγόντων της Φιλελευθέρας παρατάξεως».³⁹⁴

Σε άρθρο της η εφ. Εστία με τίτλο «Η τυρρανία της παιδείας»³⁹⁵ θεωρεί τους μεταρρυθμιστές ότι αποτελούν μια κλίκα που θα προκαλέσει ανεπανόρθωτες ζημιές στην ελληνική παιδεία. Κατά την τριετή διακυβέρνηση του Βενιζέλου συνεχίζει οι διάφοροι «τυρρανίσκοι» επωφελοούνταν όταν εκείνος απουσίαζε στο εξωτερικό. Όμως δεν κατόρθωσαν να προχωρήσουν πολύ γιατί η ψυχή του φιλελεύθερου πολιτικού δεν ανέχονταν την τυρρανία. Εδώ γίνεται προσπάθεια να μην διαρραγεί η σχέση της εφημερίδας με το φιλελεύθερο χώρο.

Όμως συνεχίζει το άρθρο, η Επανάσταση δυστυχώς «εξ αγαθού βεβαίως συνειδότης αλλά λόγω αγνοίας έδωκεν εις τους κυρίου αυτούς απόλυτον ελευθερίαν να εξασκήσουν το κακόν των έργων».

Αυτή η κλίκα δυο μέσα χρησιμοποίησε για να εμπεδώσει την τυρρανία της : Πρώτον «Παροχή κάθε δυνατής και αδυνάτου ευμενείας απολαυής τιμής εις τους συμφωνούντας μαζί των» και δεύτερον «Αμείλικτος καταδίωξις, εξόντωσις κυριολεκτικώς, των αντιφρονούντων».

Έτσι ενώ στα σχολεία υπήρχαν πολλά κενά οι ευνοούμενοι τους, που είχαν σπουδάσει υπότροφοι στην Ευρώπη, δεν καλύπτουν τα κενά αλλά καταλαμβάνουν θέσεις στις κεντρικές υπηρεσίες. Επίσης θέλοντας να κάνουν υποχείριο τους την Φιλοσοφική Σχολή απέπεμψαν μ'ένα νομοθετικό διάταγμα

³⁹² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π., σ. 284.

³⁹³ Βερέμη Ο, ό.π., σ. 119-123.

³⁹⁴ Αθανασιάδης Χ., Δάσκαλοι ..., ό.π., σ. 82.

³⁹⁵ «Η τυρρανία της Παιδείας», εφ. ΕΣΤΙΑ 26/10/1924.

τους καθηγητές παγκόσμιας φήμης. Όπως τον Βερναδάκη, τον Χατζιδάκη, τον Καββαδία, τον Σωτηριάδη, τον Πεζόπουλο τον Αδαμαντίου.

Ακόμα κάλεσαν γι' απολογία τον επιθεωρητή Α΄ Σχολικής Περιφέρειας Θεσσαλονίκης κ. Θεοδωρόπουλο επειδή σε άρθρο του στην εφημ. Εστία έχει στραφεί εναντίον των μεταρρυθμιστών.³⁹⁶ Είχε ισχυρισθεί πρώτον ότι οι παιδευτικές αρχές και η κατεύθυνση της εκπαίδευσης κάθε φιλελεύθερου Έθνους δεν είναι έργο ενός μόνον ανδρός αλλά απορρέει «εκ της κοινής του Έθνους συνειδήσεως της εκδηλουμένης ελευθέρως [...] διότι η εκπαίδευσις δεν αφορά τα συμφέροντα και τας ιδέας μιας μόνον τάξεως αλλά ολοκλήρου του Έθνους καθ' ου πάσα βία ή πίεσις είνε καταδικασμένη εις αποτυχίαν» και δεύτερον ότι το μόνο που επέτυχαν οι μεταρρυθμιστές είναι η βαθειά διάσταση και η διχόνοια των εκπαιδευτικών λειτουργιών.³⁹⁷

Κάνοντας παραλληλισμό με το γενικότερο κλίμα της εποχής η Εστία αναφέρει ότι ενώ στο ναυτικό οι αξιωματικοί κατόρθωσαν με μια ωραία κίνηση να τερματίσουν οριστικώς και αμετακλήτως την τυραννία και το πνεύμα της κλίκας όμως οι φτωχοί διδάσκαλοι δεν είναι ικανοί πλέον να κατορθώσουν αυτό, έχουν χάσει το θάρρος της γνώμης τους. Δεν μπορούν να ελπίζουν σε καμιά βοήθεια γιατί οι τυραννίσκοι με τα «ρουσφέτια» τους κατόρθωσαν να κερδίσουν όλοι σχεδόν τον πολιτικό κόσμο.³⁹⁸

Μάλιστα έχουν αποθρασυνθεί τόσο που δεν επιπλήτουν καθηγητή της Παιδαγωγικής Ακαδημίας που βρίζει δριμύτατα την ελληνική πατρίδα και σημαία³⁹⁹ μέσω ενός ποιήματος⁴⁰⁰ που καταρίπτει τα εθνικά ιδεώδη

Η εφημερίδα αναφέρει ότι καθηγητής του Πανεπιστημίου κ. Μαλτέζος που διάβασε τους κομμουνιστικούς στίχους ζητά να δημοσιευτεί το όνομα του καθηγητή της Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Ενώ συμπεραίνει ότι όλοι, άλλος

³⁹⁶ «Και πάλιν το εκπαιδευτικόν», εφ. ΕΣΤΙΑ 10-11-1924.

³⁹⁷ Θεοδωρόπουλος Π.Ι., «Να αποδοθή η γαλήνη εις την εκπαίδευσιν», εφ. ΕΣΤΙΑ 6-11-1924.

³⁹⁸ εφ. ΕΣΤΙΑ 26-10-1924, ό.π.

³⁹⁹ εφ. ΕΣΤΙΑ 10-11-1924, ό.π.

⁴⁰⁰ Το ποίημα είναι το εξής :

Εγώ'μαι η ιερή Πατρίδα
που με την ειρήνη θανατώνω
την ψυχή και το πνεύμα των ανθρώπων
σκεπάζοντας τους με σκοτάδια και κουρέλια
και δίνοντας τους λίγες λέξεις
και να πεθαίνουνε για λέξεις.
Είμαι η ιερή Πατρίδα που διδάχνω
το μίσος, την κλοπή, το φόνο
σειώντας ένα πανί χρωματικό
μπροστά στα μάτια που τυφλώνονται
με χίλιους τρόπους

περισσότερο και άλλος λιγότερο «όλοι οι κοινωνιολογούντες «αναμορφωταί» του Υπουργείου Παιδείας έχουν τας ιδίας περίπου αναρχικής ιδέας».⁴⁰¹

Επιπλέον δημοσιεύει και το υπόλοιπο ποίημα⁴⁰² για να καταλήξει ότι το κράτος πληρώνει 5.000 δραχ. μηνιαίως «εις τους μπολσεβικίζοντας βραχμάνας της Εκπαιδευσεως διά να «διδάχνουνε» ολίγας ώρας την εβδομάδα τα λαμπρά των διδάγματα».

Εδώ βλέπουμε ότι η Εστία στρέφει την πολεμική της όχι μόνο κατά του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου της κλίκας του Υπουργείου αλλά θέτει υπό αμφισβήτηση το ιδεολογικό περιεχόμενο της διδασκαλείας στην Παιδαγωγική Ακαδημία και στο Μαρασλείο, χρησιμοποιώντας το φόβητρο του κομμουνισμού και της ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος.

3.6 Η διαμάχη Αλ.Δελμούζου – εφ.Εστίας

Ο Δελμούζος βλέποντας ότι η πολεμική της Εστίας στρέφεται όχι μόνο κατά των εκπαιδευτικών του Υπουργείου Παιδείας αλλά και κατά του Μαρασλείου και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας επαναφέροντας στο προσκήνιο τους «βολιώτικους μεσαιωνισμούς»⁴⁰³, αποφασίζει δημόσια να πάρει θέση.

Στέλνει στην εφημερίδα Εστία άρθρο⁴⁰⁴ που τονίζει ότι στα δυο ιδρύματα αυτά γίνεται «συστηματική προσπάθεια για αθόρυβη δημιουργική εργασία» και περιμένουν την επίσκεψη ανθρώπων που ενδιαφέρονται πραγματικά για την Ελληνική Παιδεία, μόνο στην δική τους καλοπροαίρετη κριτική δίνουν σημασία. Το είδος της κριτικής που ασκεί η εφημερίδα ΕΣΤΙΑ την χαρακτηρίζει ως «πατριδοκαπηλεία».

Η εφημερίδα στο ίδιο φύλλο δημοσιεύει την απάντηση της τονίζοντας την μεγαλοψυχία της δίνοντας το δικαίωμα της άμυνας σ'αυτούς που θίγονται από τις επιθέσεις της.

Η Εστία θεωρεί ότι ήταν ίσως λάθος του Βενιζέλου ότι παρείχε σ'αυτούς τους τρεις νεαρούς αναμορφωτάς τις θέσεις και τα μέσα που χρειαζόνταν παρασυρόμενος από τον υπερβολικό ζήλο και ενθουσιασμό τους που θα τον

⁴⁰¹ «Λαμπρά», εφ. ΕΣΤΙΑ 11-11-1924.

⁴⁰² Οχτρός δεν είνε ο αλλόγλωσσος ο
αλλόθρησκος, ο ξένος
Οχτρός μας είναι το σπίτι μας
το Κράτος είναι ο οχτρός μας
το κράτος είναι ο ξένος

⁴⁰³ Δελμούζος Α., «Περί Πατριδοκαπηλείας» εφ. ΕΣΤΙΑ 13-11-1924, σ. 1.

⁴⁰⁴ Στο ίδιο

βοηθούσε στην πραγματοποίηση του ονείρου του για «ένα μέλλον ευρύτερον, ωραιότερον, πλέον εναρμονισμένον προς τα νέας κοινωνικάς και διεθνείς συνθήκας».⁴⁰⁵

Αυτοί όμως αντί να γίνουν υπηρέτες και λειτουργοί της Παιδείας διατήρησαν στην ψυχή τους το πνεύμα της φατρίας και αγωνιζόταν μόνο και μόνο για την επικράτηση των ιδανικών της γλωσσικοεκπαιδευτικής τους μεταρρύθμισης. Έτσι, όπως συνηθίζεται στις αυλές των δικτατόρων, εισχώρησαν ανάξια άτομα που μέσω της κολακείας εξυπηρετούν δικά τους προσωπικά πάθη και φιλοδοξίες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επέλθει μια σύγχυσις σ'αυτούς που διοικούν την ελληνική εκπαίδευση και να «συγχέονται ήδη αι προοδευτικάί περί πατρίδος και θρησκείας απόψεις με τας κομμουνιστικάς και αναρχικάς τοιαύτας». Έτσι φτάσαμε στο σημείο, αυτούς που η Πατρίδα τους έδειξε τόση εμπιστοσύνη στο να αναλάβουν την εκπαίδευση των Ελλήνων και τους παρεχώρησε τόσες απολαβές, να μη έχουν υπόληψη για αυτήν τη Πατρίδα. Αντίθετα να χαρακτηρίζουν ως «πατριδοκαπηλείαν» την προσπάθεια της Εφημ. Εστίας να την υπερασπιστεί.

Στην συνέχεια η εφημερίδα συγκεκριμενοποιεί την επίθεση της στα δυο ιδρύματα που γίνεται προσπάθεια εφαρμογής της μεταρρύθμισης. Χαρακτηριστικά αναφέρει «ημείς διαφωνούμεν προς τα μέσα, τα οποία μετεχειρίσθησαν διά να επικρατήσουν, προς την γενικήν κατεύθυνσιν την οποίαν εχάραξαν και ηκολούθησαν».⁴⁰⁶

Θέλησαν με βίαιο και αυταρχικό τρόπο να πάρουν αποφάσεις χωρίς να ρωτήσουν την κοινή γνώμη εάν συμφωνεί «με την πολιτικήν της απόρριψης των εθνικών ιδανικών, της μεταβολής των πατριωτικών, των θρησκευτικών, των οικογενειακών, των γλωσσικών ιδεωδών του Ελληνικού λαού».

Αυτές τους οι ενέργειες είχαν αρνητικά αποτελέσματα.

Πρώτον την δημιουργία «της αγαθαγγελικής» αντίδρασης των οπισθοδρομικών που είχε εκδηλωθεί και παλιότερα την εποχή επικράτησης του Κωνσταντίνου. Κάθε φορά που νεωτεριστικές ιδέες δεν διδάσκονται βαθμιαία στο λαό, έχουμε την αφύπνιση συντηρητικών αντιδράσεων.

Δεύτερον τον χωρισμό του διδασκαλικού κόσμου σε δυο «μερίδας θανασίμως μισουμένας και αντιμαχομένας». Και μάλιστα το μεγαλύτερο μέρος

---

⁴⁰⁵ «Περί ΠΑΤΡΙΔΟΚΑΠΗΛΕΙΑΣ», εφ. Εστία 13-11-1924, σ. 1.

⁴⁰⁶ Στο ίδιο

των δασκάλων διώχθηκε άγρια γι' αυτό στράφηκε σε αντιδραστικές ιδέες. Πολλοί από αυτούς ήταν Φιλελεύθεροι που δεν μπορούσαν όμως να ανεχθούν ότι θα διώκονταν επειδή δεν συμφωνούσαν με τις ιδέες του Δελμούζου.

Κλείνει την απάντηση της η εφημερίδα Εστία, υπενθυμίζοντας στους μεταρρυθμιστές ότι η δύναμη για την οποία καυχώνται είναι δύναμη απατηλή γιατί δεν τους την έδωσε ο λαός. Ο ελληνικός λαός είναι προοδευτικός και δέχεται τις νέες ιδέες αρκεί όμως αυτές να μη θίγουν την έννοια της πατρίδας της θρησκείας, της οικογένειας.

Αυτές οι θέσεις της Εστίας πυροδοτούν τις αντιστάσεις και άλλων εφημερίδων αλλά και του ίδιου του Δελμούζου.

3.7 Οι αντιστάσεις της εφ.Δημοκρατία και του Δελμούζου στην πολεμική της εφ.Εστίας και η παρεμβολή της εφ.Νέα Ημέρα

Η εφημερίδα Δημοκρατία με άρθρο της επιδίδεται σε μια προσπάθεια να καταρρίψει το κατηγορητήριο της Εστίας για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.⁴⁰⁷

Στους ισχυρισμούς της Εστίας ότι η μεταρρύθμιση επιβλήθηκε απότομα χωρίς την συγκατάθεση της κοινής γνώμης απαντά ότι η σημερινή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι αποτέλεσμα μακρινών γλωσσικών πνευματικών και εκπαιδευτικών αγώνων τους οποίους διεξήγαγε εδώ και ένα αιώνα «η εκλεκτότερα και πλέον φωτισμένη μερίς του Έθνους». Ακόμα συνειδητά λησμονήθηκε ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι το έργο και ένας από τους κυριοτέρους σκοπούς των μεγαλύτερων κομμάτων που έχουν πλήρη επίγνωση των αναγκών και της θέλησης του λαού.

Επιπλέον στην άποψη της Εστίας ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ήταν ένα από τα λάθη του Βενιζέλου η Δημοκρατία αναρωτιέται ότι εάν αφαιρεθεί η εκπαιδ. μεταρρύθμιση ή εργατική και η αγροτική νομοθεσία τι θα απομείνει από την εσωτερική μεταρρύθμιση και την πρόοδο που έφερε το έργο του Βενιζέλου.

Επίσης στις κατηγορίες της Εστίας ότι αυτή η εκπαιδευτική πολιτική προκάλεσε την φανατική οπισθοδρομική αντίδραση η Δημοκρατία ανταπαντά ότι η δική της αντίδραση στηρίζεται σε διαστροφή των γεγονότων και σε χυδαιότατο αγαθαγγελισμό.

Τέλος όταν η Εστία ομιλεί για εκπαιδευτική πολιτική που απορρίπτει τα εθνικά ιδεώδη και μετατρέπει τα πατριωτικά θρησκευτικά οικογενειακά

---

⁴⁰⁷ «Η πατριδοκαπηλεία», εφ. Δημοκρατία 14-11-1924, σ. 1.

γλωσσικά ιδεώδη πόσο μας θυμίζει λέει η «Δημοκρατία» η αθέμιτος αυτή πολιτική τα Ευαγγελικά τα Ορεστειακά τους διωγμούς του Βόλου, τα γλωσσικά της Αναθεωρητικής Βουλής του 1911 της εποχής δηλ. της ανήθικης στρέβλωσης της αλήθειας, της άτιμης εκμετάλλευσης της αμάθειας των πολλών, της καπήλευσης των ιερών και οσίων του Έθνους, χάριν ικανοποίησης πολιτικής ή προσωπικής ιδιοτέλειας και εμπάθειας. Η Δημοκρατία θεωρεί ότι ο καιρός άλλαξε και ότι ο λαός δεν θα παρασυρθεί πια από οπισθοδρομικούς δημαγωγούς. Τέλος στο άρθρο της η Δημοκρατία αποφαίνεται ότι η Εστία μόνο γέρασε και ασχημονεί. Η στάσις της όμως δεν κινδυνεύει να παρασύρει κανέναν.

Σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς της Δημοκρατίας σχετικά με την τωρινή στάση του λαού στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η Εστία δημοσιεύει τηλεγραφήματα από διάφορες πόλεις (Πύργο, Αίγιο, Αμφιλοχία) που έχουν τις υπογραφές από διάφορα σωματεία των πόλεων που επιθυμούν την απαλλαγή της Παιδείας από την «μαλλιαρήν συντροφιάν» για την αποκατάσταση της εθνικής και θρησκευτικής εκπαίδευσης.⁴⁰⁸

Ακόμα δημοσιεύεται τηλεγράφημα 180 δασκάλων της Πάτρας που επικροτούν τον αγώνα της Εστίας σε αντίθεση με τηλεγράφημα μόνο 29 δασκάλων από την ίδια που διαμαρτύρονται. Με την σύγκριση των αριθμών των δασκάλων θέλει να αποδείξει άλλη μια φορά ότι η στάση της αντιπροσωπεύει την πλειοψηφούσα άποψη στο λαό.⁴⁰⁹

Αλλά και η εφημερίδα Νέα Ημέρα συμβάλλει προς αυτή την κατεύθυνση με τη δημοσίευση και άλλης καταγγελίας για τις δυσμενείς επιδράσεις των μεταρρυθμιστών.

Η Πανελλήνιος Ένωση «Ο Δικαιοσύνης Οφθαλμός» έστειλε προς την Εθνοσυνέλευση τον Πρωθυπουργό και τον Υπουργό της Παιδείας και την Επιτροπή Οικονομικών έγγραφο με προτάσεις σχετικά με την αναμόρφωση της Παιδείας.

---

⁴⁰⁸ «Ο αγών για την εξύψωση της Παιδείας», εφ. Εστία 11-11-1924. Σ' αυτό το άρθρο αναφέρονται αναλυτικά οι φορείς που το υπογράφουν. Η «Ένωση των Συνεταιρισμών Ηλείας», του «Εμπορικού Εισαγωγικού Συλλόγου», του «Συλλόγου Ενοικιάσεων» του «Συλλόγου Παντοπωλών» καθώς και 78 υπογραφές εγκρίτων κατοίκων του Πύργου.

⁴⁰⁹ «Οι δάσκαλοι αποκτούν πάλι το θάρρος τους», εφ. Εστία 5-11-1924.

Σ' αυτό αναφέρεται ότι προκλήθηκε κοινωνικός εκφυλισμός από τα ελαφριά αναγνώσματα. Η μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο του Υ. Παιδείας το 1917 αποτέλεσε «μια εκ των κυριοτέρων αφορμών της τελευταίας κοινωνικής και εθνικής καταπτώσεως του Έλληνα». Ο δε γλωσσικός χωρισμός που υπέθαλψε το Υπουργείο από 1917 με την πεπλανημένη πολιτική επέφερε παραλυσία στα ήθη, στον πατριωτισμό, τις εθνικές παραδόσεις, χρησιμοποιώντας στις θέσεις των ανωτέρων εποπτών πρόσωπα τελείως ακατάλληλα για την διαπαιδαγώγηση των Ελληνοπαίδων. Οι επόπτες δεν είναι μόνο επιβλαβείς αλλά καταστροφείς της εκπαίδευσης. «Εισάγοντες δήθεν νεωτεριστικά, πράγματι όμως εκφυλογενείς και κομμουνιστικές μεταρρυθμίσεις εις βάρος της ηθικής και πνευματικής αγωγής της νεολαίας». Τέτοιοι εκπαιδευτικοί λειτουργοί είναι ο κ.κ. Ι. Ιορδανίδης, Δελμούζος κ.λπ.

Επειδή, όλα αυτά δημιουργούν μεγάλο κακό και αναρχία εις το έθνος, η Πανελλήνιος Ένωση προτείνει για την γλώσσα, την λαϊκή γλώσσα για α' + β' τάξη που θα είναι εισαγωγή στην καθαρεύουσα και την δημοτική με λέξεις απλές και αναγκαίες από την λαϊκή για τις υπόλοιπες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Για την αναδιοργάνωση του Δημ. Σχολείου προτείνει 1) ανέγερση διδακτηρίων σ' όλη την Ελλάδα, 2) υλική και ηθική ενίσχυση δασκάλων, 3) απομάκρυνση ανίκανων επιθεωρητών, 4) οι γεν. επιθεωρητές να μην ασκούν εποπτεία στα σχολεία και στους λειτουργούς, 5) να απολυθούν οι Εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι της Δημ. Εκπαίδευσης, 6) να καταργηθεί ο θεσμός των εποπτών, 7) να συνταχθεί συγχρονισμένο αναλυτικό πρόγραμμα Δημ. Σχολ., 8) να αυτοδιοικηθεί η Δημ. Εκπαίδευση.

Η Διαμάχη συνεχίζεται με την απάντηση του Δελμούζου στην Εστία έχοντας ως αποδεικτικά του έργου, που γίνεται στα δυο ιδρύματα, αποσπάσματα από τα πρακτικά των συνεδριάσεων του διδακτικού προσωπικού του Μαρασλείου. Όμως το άρθρο του με τίτλο θρησκευοκαπηλεία δεν το δημοσιεύει αυτή την φορά η Εστία. Το βρίσκουμε δημοσιευμένο στην Δημοκρατία.⁴¹⁰ Σ' αυτό μεταφέρονται αποσπάσματα πρακτικών, οριοθετεί το

---

⁴¹⁰ Δελμούζος Α., «Ο Δελμούζος απαντά στην Εστία», εφ. Δημοκρατία 14-11-1924.

σκοπό του Μαρασλείου⁴¹¹, την μέριμνα που υπάρχει για να αγαπήσουν την πατρίδα τους⁴¹², τις ηθικές αξίες που πρέπει να διέπουν την αγωγή, και την απαίτηση του, η σχολική δράση του καθενός νά'ναι τελείως σύμφωνη με το πνεύμα του σχολείου, να θεωρεί το σχολείο ως καθολικό εθνικό ίδρυμα που στέκεται πάνω από την πολιτική διαπάλη.

3.8 Οι αντιστάσεις της εφ.Εστίας & του καθηγητή Σπ.Καλλιόφα στις δηλώσεις Δελμούζου για τον «αναρχικό» δάσκαλο.

Η θέση του Δελμούζου όμως, ότι «ο καθένας έχει δικαίωμα να έχει όποια πολιτική πίστη θέλει, να'ναι ακόμα και αναρχικός, να είναι και σε σύλλογο αναρχικό, να ανήκει και θεωρητικά στην εξωσχολική δράση, να γράφει ακόμη υπέρ του αναρχισμού⁴¹³» και το πως θα συμβιβάσει σε τέτοια περίπτωση τη δική του πίστη με το έργο του διδασκαλείου που είναι καθολικό εθνικό ίδρυμα υπεράνω της πολιτικής διαπάλης, είναι ζήτημα δικής του συνείδησης, θα γίνει αιτία να δεχθεί επιθέσεις τόσο από την εφημερίδα Εστία αλλά και από τον Καλιόφα.

Η μεν εφημερίδα Εστία ανταπαντά ότι οι καθηγητές του Μαρασλείου ασπάζονται την αναρχική και κομμουνιστική ιδεολογία όπως άλλωστε και όλος ο επίσημος εκπαιδευτικός κλοιός και μάλιστα αυτήν την ιδεολογία την εκφράζουν δημόσια προκαλώντας σκάνδαλα.

Οι δάσκαλοι αυτοί δεν είναι ικανοί να αναπτύξουν στα παιδιά όχι μόνο εθνική συνείδηση ούτε καν απλή ελληνική. Δεν μπορεί να διδάξει την Ελληνική Επανάσταση ένας δάσκαλος που συνεργάστηκε με τον Κορδάτο για την σύνταξη του βιβλίου του για την ελληνική επανάσταση.⁴¹⁴ Όταν μέσα σ'αυτό θεωρούνται όλοι οι ήρωες της ταπεινοί κασικοκλέφτες πουλημένοι στους εμπόρους της Φιλικής Εταιρείας για την εξυπηρέτηση των εμπορικών τους σκοπών. Για να ισχυροποιήσει την θέση της η εφ. Εστία αναφέρει παράδειγμα όπου δάσκαλος που του ανατέθηκε η εκφώνηση λόγου για τον Κανάρη προσπάθησε να αποφύγει το καθήκον του. Αναφέρθηκε αρχικά στην ζωή του

---

⁴¹¹ Πράξις 1418 «Δέον να επιτύχωμεν την οικονομικήν, σωματικήν, πνευματικήν και ηθικήν αυτού αυθυπαρξία [...]. Μα όλη η δράσις, έναν μόνον θα έχη σκοπόν, πώς να συμβάλει εις το κοινόν καλόν του λαού του».

⁴¹² Πράξις 420. «Η μόρφωσις των παιδιών μας θα στηρίζεται στην εθνικήν μας πραγματικότητα θα έχη όμως και γενικά ανθρώπινον χαρακτήρα. Η μόρφωσις των θα φέρη την εθνική σφραγίδα, πρέπει όμως να αποφευχθή ο σωβινισμός, κάθε μίσος προς ξένους λαούς».

⁴¹³ Εφ.Δημοκρατία, ό.π.

⁴¹⁴ Κορδάτου Γ., *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επαναστάσεως του 1821*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1991.

Κανάρη χωρίς βέβαια ενθουσιασμό και στο τέλος έσπευσε να τονίσει ότι δεν συμφωνεί με τα ιδανικά αυτά.

Ακόμα ο καθηγητής που στα ποιήματά του χαρακτηρίζει την θρησκεία μας ως απάνθρωπο δόγμα δεν μπορεί να μην κλονίσει εκ βάθρων κάθε ηθική αρχή του μαθητή.⁴¹⁵

Ο Καλλιάφας πιστεύει ότι το γλωσσικό ζήτημα παρόλο που δεν το άξιζε κατέχει την πρώτη θέση στις εκπαιδευτικές προτεραιότητες. Έτσι κατέσπει το μεγαλύτερο δυστύχημα και η μεγαλύτερη εθνική συμφορά μιας εξ' αιτίας του εξοβελίστηκαν όλες οι απόλυτες ηθικές αρχές που είναι απαραίτητες για να επιτευχθεί ο ύπατος σκοπός της αγωγής δηλ. η δημιουργία «ιδεώδους προσωπικότητας και ηθικού χαρακτήρα». Οι ηθικές αξίες που επικράτησαν με την εύνοια των μεταρρυθμιστών σ'αυτούς που τους ασπάζονται και την δυσμένεια σε εκείνους που έχουν άλλη άποψη είναι η κρυψίνοια, το ψεύδος, η υποκρισία, αξίες που θα οδηγήσουν την πατρίδα σε οικτρά θέση.⁴¹⁶

Ο Καλλιάφας θεωρεί ότι αυτή η εμμονή του Δελμούζου σ'ένα δευτερεύον ζήτημα όπως είναι το γλωσσικό, τον οδήγησε σ'αυτή την αντίφαση μεταξύ των σκοπών της αγωγής που ορίζουν τα πρακτικά και της δήλωσης του ότι μπορεί να πρεσβεύει ένας διδάσκαλος και αναρχικές ιδέες αρκεί να μην τις μεταφέρει στο έργο του. Χαρακτηριστικά γράφει : «Γνωρίζομεν αρκετά καλά τον κ. Δελμούζον και ανομολογούμεν και δημοσία την καλήν του πίστιν. Τούτο δε ακριβώς λυπεί ημάς περισσότερο, διότι αναγκαζόμεθα να κάμωμεν την παρατήρησιν, ότι η κολοσσιαία αντίφασις, την οποίαν αποδεικνύει εις τας δημοσιευθείσας πράξεις, προέρχεται ουχί συνειδητώς, εκ του ότι δουλεύει τυφλώς εις δευτερεύον εκπαιδευτικόν ζήτημα, εις το γλωσσικόν ως εις πρωτεύον και χάριν αυτού ζη εις περιβάλλον, εν τω οποίω η έλλειψις επιλογής μέσων γεννά δεινήν ανακολουθίαν».⁴¹⁷

Για να ισχυροποιήσει την θέση του και να δώσει κύρος στις θέσεις του χρησιμοποιεί απόψεις ξένων επιστημόνων :

Μια πρώτη άποψη που αναφέρει είναι του Αυγούστου Μέσσερ καθηγητή της φιλοσοφίας και της παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο του Γκίτσε (σελ. 108)

---

⁴¹⁵ «Αι ατομικαί αντιλήψεις και το καθήκον του δημοδιδασκάλου», εφ. ΕΣΤΙΑ 16-11-1924.

⁴¹⁶ Καλλιάφας Σπ., «Το γλωσσικό ζήτημα και ο ύψιστος σκοπός της εκπαιδεύσεως», π. ΕΡΜΗΣ 20-12-1924, τ. 128.

⁴¹⁷ Καλλιάφας Σπ., «Ο αληθινός παιδαγωγός δεν δύναται να έχη παρά εν και μόνον αδιαίρετον εγώ», π. ΕΡΜΗΣ 20/12/1924, τ. 128.

για την διευκρίνιση της σχέσεως ηθικότητας προς την επιστήμη. «Εάν τις π.χ. εξ επιστημονικής πεποιθήσεως ο αναρχικός και θεωρή την Πολιτείαν ως κακόν τι, θα ήτο αναμφιβόλως ανήθικον να ομιλή ούτος παρά τας πεποιθήσεις του, αλλ' ουδείς δύναται ν' απαιτήση από το Κράτος να επιτρέπη την διάδοσιν και δη μεταξύ νέων αώρων εισέτι εις το κρίνειν ανεπηρεάστως τοιούτων διδασκαλιών, αρνουμένων την Πολιτείαν, πολύ δ' ολιγώτερον θα εδικαιούτο τις να ζητήση παρ' αυτής να θέση εις την διάθεσιν τοιούτων ανθρώπων κρατικά εκπαιδευτικά ιδρύματα». Κατά τον Μέσσερ, ο άνθρωπος που κηρύττει την σημαία «κουρέλι, αρνούμενος και υβρίζων την Πατρίδα, και όμως διδάσκων εν ιδρύματι κρατικώ δε είνε ηθικός». ⁴¹⁸

Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του Δελμούζου αυτός που δεν μπορεί να λύσει στην συνείδησή του αυτές τις αντιφάσεις φέρνει στο μέτωπο του ανεξίτηλον την σφραγίδα της ανηθικότητας. Επειδή αυτό συμβαίνει σήμερα σε πολλά κρατικά υπουργήματα π.χ. εκπαιδ. εκκλησία γι' αυτό η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα σ' αυτήν την ηθικήν κατάπτωση.

Ακόμα αναφέρεται στους λόγους του Αυστριανού διευθυντή του αρχαιολογικού ινστιτούτου Αδόλφου Γουλιέλμου όπου σε βιβλίο του 1915 έγραφε «Το πρόγραμμα του νέου ελληνισμού τίθεται ως εξής «Θα δυνηθή ο εισέτι αγνός αγροτικός πληθυσμός της νεωτέρας Ελλάδος να εξυγιάνη του διεφθαρμένου κόσμου των πεπαιδευμένων και μεγαλεμπόρων ήθελε συμβή το εναντίον ;».

Επιπλέον δεν υπάρχει αναξιώτερος παιδαγωγός μεγαλύτερος διαφθορέας της νεολαίας από αυτόν που παραβιάζει την απόλυτου κύρους αρχή της φιλαληθείας, του αυτοσεβασμού, του ανδρισμού κ.λ. να βρίσκεται σε κρατικό εκπαιδευτήριο και εξ' ανάγκης να κηρύττει υποκριτικά αυτές τις αρχές ενώ άλλα να πιστεύει. Αυτή η αντίφασις μέσα στην ψυχή αποβαίνει ολέθρια. Αυτός ο διχασμός του εγώ αυτή η υποκρισία θα αποκαλυφθεί ταχύτατα. Εάν ο Χριστός, ο Σωκράτης, είχαν τόσο μεγάλη ηθική επίδραση, αυτό οφείλεται στην αρμονία και την αυστηρή ηθική ακολουθία που είχαν τα λόγια με τα έργα τους σ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. ⁴¹⁹

Συνεχίζει ο Καλλιάφας με άλλο πιο σύγχρονο παράδειγμα της λατρείας του Καρλ Μαρξ. Ο Μαρξ ενώ κατάγονταν από αριστοκρατική γενιά δεν θα

---

⁴¹⁸ Στο ίδιο

⁴¹⁹ Στο ίδιο

καταλάμβανε στην Ιστορία αυτή τη θέση εάν «Η οικογένεια του Μαρξ καταγομένη εκ της αριστοκρατίας ηναγκάσθη να ζη ως οικογένεια πέννητος. Καπνίζει τα χειρότερα τσιγάρα, εργάζεται τας νύκτας, καταδιώκεται υπό της ενδείας, η υγεία του Μαρξ τούτου εβλάβη βαθέως» (Βιβλιοπρακτ, Καρ. Μαρξ σ. 17).

Το έργο του παιδαγωγού είναι εκείνο περισσότερο απ' όλα τα άλλα απαιτεί συμφωνία λόγω και έργων δημοσίου και ιδιωτικού βίου.

Ο Καλλιάφας στο τέλος του 1924 διευρύνοντας το κατηγορητήριο του για την ανηθικότητα που καλλιεργεί το γλωσσικό ζήτημα, το επεκτείνει και στο περιεχόμενο των νέων διδακτικών βιβλίων που έχουν συγγράψει οι νέοι παιδαγωγοί.⁴²⁰

Παίρνοντας αφορμή από το απόσπασμα του πρακτικού της συντακτικής επιτροπής των διδακτικών βιβλίων που δημοσιεύει σε άρθρο του ο Δελμούζος⁴²¹ αντιπετίθεται στην ποιότητα του περιεχομένου τους που καλλιεργεί την ανηθικότητα.

Αναφέρεται στο αναγνωστικό «ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ» όπου μέσα από την ιστορία που διηγείται του Γιώργου και της Φωτούλας καλλιεργεί την πρώιμη γενετήσια ορμή καταστρέφοντας την παιδική αφέλεια.

Οι περιγραφές των ηρώων⁴²² και οι σχέσεις που αναπτύσσουν⁴²³ οδηγούν όχι στην παιδική φιλία αλλά σε ερωτικό ειδύλλιο. Είναι φανερό για τον Καλλιάφα ότι επιδιώκονταν «η ηθική έκλυσις».

---

⁴²⁰ Καλλιάφας Σπ., «Απρεπές αναγνωστικό βιβλίου εγκεκριμένο υπό του Υπουργείου», π. Ερμής 29-11-1924, τ. 125.

⁴²¹ Απόσπασμα συντακτικής επιτροπής διδακτικών βιβλίων (18/3/1918) «σκοπός των αναγνωστικών βιβλίων είναι να επιδιώκωσι διά του περιεχομένου των τον καθολικόν σκοπόν του σχολείου, ήτοι την θρησκευτικήν ηθικήν και εθνικήν αγωγήν. Διά τούτο πρέπει το περιεχόμενον των να στηρίζεται εις την θρησκευτικήν των Ελλήνων μαθητών αντίληψιν, εις μίαν ανωτέραν γενικώς ανθρωπίνην ηθικήν και εις την εθνικήν συνείδησιν και την εθνικήν ζωήν αποδιδομένης ιδιαίτερας σημασίας εις την έξαρσιν των φυλετικών προτερημάτων εις την καταπολέμησιν των ελαττωμάτων». Από το άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφ. Δημοκρατία «Ο Δελμούζος απαντά στην Εστία», 16/11/1924.

⁴²² Η περιγραφή της Φωτούλας «Είνε ένα κοριτσάκι παχουλό ροδοκόκκινο με μαύρα μαλλιά και με κάτι μαύρα έξυπνα μάτια που κοιτάζουν όλη την τάξη ολόγισα και θαρρετά» από π. Ερμής ό.π.

⁴²³ Παραδείγματα ιδιαίτερων σχέσεων για τον Καλλιάφα.

σ. 14. Η Φωτούλα κάθεται ανάμεσα στην Αννέτα και τον Γιώργο. Ο Γιώργος της έδωσε ένα μολύβι.

σ.14-17. Νονός στα βαφτίσια της κούκλας της Φωτούλας ήταν ο Γιώργος.

σ. 156.«Το δειλινό πήγαινε συχνά στο ψάρεμα με τον πατέρα της ... Αν ήταν εκεί ο Γιώργος πως θα του άρεσε».

3.9 Οι αντιστάσεις της Επιτροπής Οικονομικών για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Ενώ η κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου προσπαθεί να υποτιμήσει τις ανωμαλίες που προέρχονται από τους στρατιωτικούς⁴²⁴ και να συνάψει δάνεια με το εξωτερικό η οικονομική κατάσταση της χώρας χειροτέρευε μιας και «ο ευκαιριακός χαρακτήρας της ελληνικής βιομηχανικής ανάπτυξης και η επιβράβευση της εμπορευματικής (βραχυπρόθεσμης) κερδοσκοπικής νοοτροπίας των μεγάλων κεφαλαιούχων και η συνακόλουθη ενίσχυση των μικρών αντιπαραγωγικών μονάδων»⁴²⁵ είχε ως αποτέλεσμα την διατήρηση του εμπορευματικού χαρακτήρα του ελληνικού καπιταλισμού.

Πολιτική ακόμα του Μιχαλακόπουλου ήταν η εκτέλεση δημόσιων παραγωγικών έργων που δημιούργησαν νέες επιβαρύνσεις στους φορολογημένους.

Τα εργατικά ημερομίσθια συμπιέστηκαν, ο δημοσιονομικός τομέας διογκώθηκε και αυξήθηκε το εξωτερικό χρέος.⁴²⁶

Για την αντιμετώπιση της κατάστασης είχε συσταθεί επιτροπή Οικονομικών με σκοπό τον ισοσκελισμό του προϋπολογισμού με πρόεδρο τον Αθ. Ευταξία. Η επιτροπή πρότεινε μέτρα εις βάρος των αποδοχών των εργαζόμενων που υιοθετήθηκαν από την Κυβέρνηση⁴²⁷ και οδήγησαν σε απεργιακές κινητοποιήσεις.⁴²⁸

Η αυταρχική και βιαία αντιμετώπιση που δέχτηκαν αυτές από την κυβέρνηση του Μιχαλακόπουλου προκάλεσαν την επίθεση της αριστερής πτέρυγας του Βενιζελισμού στη Βουλή με ηγέτη τον Α. Παπαναστασίου προειδοποιώντας τον ότι η αντιεργατική πολιτική οδηγούσε τη χώρα σε βαθειά κοινωνική διαίρεση.

Η Επιτροπή των Οικονομικών καταγγέλει το Υπουργείο Παιδείας ότι «ευρίσκεται εις πλήρη ανικανότητα ελέγχου δαπανών ή λήψεως μέτρων «αν μη

---

⁴²⁴ Με τη βοήθεια αξιωματικών των «Δημοκρατικών Ταγμάτων» ο υποστράτηγος Χαρ. Λούφας και ο αντισυνταγματάρχης Β. Ντερτιλής σχεδίαζαν στις 19-20/11/1924 να καταλάβουν τα κυβερνητικά κτίρια και την Εθνοσυνέλευση. Όμως το κίνημα εξουδετερώθηκε πριν να εκδηλωθεί. Από Ιστορία Ελληνικού Έθνους, ό.π., σ. 285.

⁴²⁵ Βερέμη Θ. *Οικονομία και δικτατορία. Η συγκυρία 1925-1926* εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982, σ. 47.

⁴²⁶ Στο ίδιο, 40-55.

⁴²⁷ Στο ίδιο, σ. 24, 88.

⁴²⁸ Τον Μάρτιο 1925 κήρυξαν διαδοχικές απεργίες οι σιδηροδρομικοί, οι ναυτεργάτες, οι εργάτες του ηλεκτρισμού και στην συνέχεια οι δημόσιοι υπάλληλοι από Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π.

καθορισθή η διοικητική συγκρότησις κατ' άρτιον τρόπον» ενώ διά την αύξησιν των δαπανών ειργάσθη ανενδότης όπως εξ 174.811.097 δρχ. εις όσον ανήρχετο ο προϋπολογισμός αυτού κατά Ιούλιον του 1924 από 1^{ης} Αυγούστου ιδίου έτους αυξήθη αυτός εις 423.863.341 δρχ.»⁴²⁹ χωρίς ούτε να λειτουργήσουν νέα σχολεία ούτε να διοριστούν πολλοί νέοι καθηγητές και δάσκαλοι.

Μ' αυτήν την επισήμανση η επιτροπή απορρίπτει την νέα εκπαιδευτική πολιτική που προτείνεται από τους μεταρρυθμιστές (ίδρυση δευτέρου Πανεπιστημίου στην Θεσσαλονίκη, αποστολή εκπαιδευτικών στο εξωτερικό, δημιουργία νέων Διδασκαλείων) ως υπερβαίνουσα τις οικονομικές δυνάμεις της χώρας.

Κι ενώ προτείνει μείωση του προσωπικού του Υπουργείου Παιδείας (κατάργηση του δευτέρου Γραμματέα, μείωση των Τμηματάρχων των εκπαιδευτικών τμημάτων) και για τον αριθμό των μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου δέχεται την αύξηση τους από 8 σε 10 αρκεί τα νέα μέλη να προέρχονται από το Πανεπιστημιακό χώρο. Και σ' αυτό το σημείο η Επιτροπή Οικονομικών έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα της μεταρρύθμισης που θέλει αποκοπή από τον συντηρητικό χώρο των πανεπιστημιακών του Πανεπιστημίου Αθηνών.⁴³⁰

3.10 Το Εθνικό Συνέδριο και οι αντιστάσεις του τύπου και του Σπ.Καλλιόφα στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

Κι ενώ η πολιτική και κοινωνική κρίση βαθαίνει η δημιουργία ενός φανταστικού εχθρού μπορεί να πάρει υπόσταση. Η απειλή βρίσκεται αλλού, όχι στην διακυβέρνηση των αστικών κυβερνήσεων, αλλά στον κομμουνιστικό κίνδυνο που θα ανατρέψει το κοινωνικό καθεστώς. Κάθε άνοιγμα έστω και φιλελεύθερο θεωρείται ότι υπονομεύει την κοινωνική συγκρότηση.⁴³¹

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και δημοτικισμός βρίσκεται και πάλι στο επίκεντρο μιας και συμβάλλει στην απαξία κάθε ιδανικού της πατρίδας, της θρησκείας, της ηθικής, της ιδιοκτησίας.

---

⁴²⁹ Ευταξίας Αθ., «Η δυστροπία του Υπουργείου της Παιδείας Καταγγελλόμενη από τον Πρόεδρον της Επιτροπής Οικονομικών Προϋπολογισμός 8 εκατομ. αναβιβαζόμενος εις 420 εκατομ.», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 10-3-1925.

⁴³⁰ Ήταν υπουργός το χρονικό διάστημα 7-10-1924 έως 9-3-1925 που τον διαδέχτηκε ο κ. Μανέτας 9-3-1925 έως 15-6-1925.

⁴³¹ Νούτσος Χ., όπ.π., σ. 71.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα κινδυνολογίας και διατάραξης της συνοχής του κοινωνικού ιστού η «Εταιρεία του Ελληνισμού» από τον Φεβρουάριο 1925 ήδη «καλούσε τους φιλοπάτριδες πολίτες προς σύσκεψιν και άμυναν εναντίον των κινδύνων οι οποίοι εσωτερικώς και εξωτερικώς εξεδηλούντο απειλούντες την εθνικήν υπόστασιν».⁴³² Ο πρόεδρος της Νεοκλής Καζάζης απευθυνόμενος στα μέλη «απεικόνισε τας ανατρεπτικές του κοινωνικού καθεστώτος ενέργειας ζητήσας την σύμπραξιν των υγείων στοιχείων προς αντίδρασιν κατά των επαπειλούμενων δεινών».⁴³³

Έτσι οργανώνεται με πρωτοβουλία της «Εταιρείας του Ελληνισμού» και με την συμμετοχή διαφόρων φορέων και προσωπικότητων συνέδριο που αυτοαποκαλείται ΕΘΝΙΚΟ. Οι εργασίες του ξεκινούν στις 23/4/1925 στην μεγάλη αίθουσα της Ακαδημίας και θα διαρκέσουν έως 3/5/1925 με σκοπό την «καταπολέμησιν των εχθρών και διαφθορέων της Θρησκείας της Γλώσσας της Οικογένειας της Ηθικής της Ιδιοκτησίας, της Εθνικής Συνειδήσεως, της Πατρίδος».⁴³⁴

Ο Υπουργός Παιδείας κ. Μανέτας θα χαιρετήσει τις εργασίες του συνεδρίου και θα υποσχεθεί ότι επειδή τα θέματα που θα ασχοληθεί το συνέδριο είναι «ήσσονος σημασίας» γι' αυτό τα πορίσματά του θα εξεταστούν από την Κυβέρνηση με μεγάλη προσοχή.⁴³⁵ Για την καλύτερη απόδοση του συνεδρίου συστήθηκαν διάφορα τμήματα που εξέτασαν ξεχωριστά τα διάφορα θέματα. (Θρησκείας - Γλώσσας - Οικογένειας, Ιδιοκτησίας, Πατρίδας, Ηθών).

Για το ζήτημα της εκπαίδευσης το τμήμα αποτελούσαν οι Βορέας, Διοσκορίδης, Π. Θεοδωρόπουλος, Τριανταφυλλίδης, Καρακατσάνης, Ρούνιας, υπό την προεδρεία του Θεμ. Ι. Μιχαλόπουλου τ. διευθυντή Διδασκαλείου.

Το τμήμα σκόπευε να συντονίσει τις αντιμεταρρυθμιστικές δυνάμεις εναντίον της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Τα συμπεράσματα του Συνεδρίου συμπυκνώνονται σ' ένα γενικό πόρισμα αλλά και σε εξειδικευμένα για κάθε τμήμα. Από τα πορίσματα του τμήματος, της Εκπαίδευσης, μπορούμε να εντοπίσουμε μερικά που εναντιώνονται ευθέως στην μεταρρύθμιση.

---

⁴³² Το εν Αθήναις πρώτον ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ, Τεύχος πρώτον, Πρακτικά Γενικών Συνελεύσεων Ψηφίσματα Αθήνησι 1925 σ. 3.

⁴³³ Το εν Αθήναις ..., ό.π.

⁴³⁴ Το εν Αθήναις ..., ό.π.

⁴³⁵ Εν Αθήναις ..., Λόγος του Υπουργού Μανέτα.

Το πρώτο να παραμείνει σε ισχύ το άρθρο 107 του Συντάγματος που ορίζει ως επίσημη γλώσσα του Κράτους, την καθαρεύουσα και να καταργηθούν «πάντων των αντικρατευσμένων προς αυτό νομοθετημάτων και εναρμονιζομένης προς τούτο της νομοθεσίας». Εδώ εναντιώνονται στη χρήση της δημοτικής στα δημοτικά σχολεία.⁴³⁶ Πιο κάτω με το πόρισμα 8 του ίδιου τμήματος θα συγκεκρινοποιηθεί το προηγούμενο. «Να καταργηθώσι και καταστραφώσι τα εισαχθέντα διδακτικά βιβλία, τα γεγραμμένα εις την χυδαίαν γλώσσαν, εις δε τας δύο κατωτάτας τάξεις των δημοτικών σχολείων να διδάσκεται η καθαρεύουσα εν τη απλουστέρα αυτής μορφή, συμφώνως προς την διανοητικότητα των μαθητών».⁴³⁷

Ακόμα με το πόρισμα 10 ζητούν «να καταργηθεί η Παιδαγωγική Ακαδημία»⁴³⁸ θέλοντας να γκρεμίσουν το προπύργιο της μεταρρύθμισης δηλ. εκεί που οι καθηγητές των διδασκαλείων εμποτίζονται με τις αρχές της μεταρρύθμισης.

Στις εργασίες του συνεδρίου συμμετείχε και ο Αντ. Καραγιάννης πρώην πρόεδρος της Δ.Ο.Ε. και εκδότης του περιοδικού Ερμή⁴³⁹ γνωστός για την αντιμεταρρυθμιστική του διάθεση από το παρελθόν.

Στην ομιλία του στρέφεται εναντίον της μη συμμετοχής της Δ.Ο.Ε. σ' αυτό καθώς και ενάντια σ' αυτούς που «αποπειρώμενοι να διασπάσουν την εθνικήν ημών γλώσσαν επιβουλεύονται αυτόν τον εθνικό μας πολιτισμόν και τανάπαλιν. [...] ο εθνικός μας πολιτισμός είναι ισχυρός συμπυκνωτήρ του εθνικού μας φρονήματος είναι ο μεταξύ μας σύνδεσμος αυτή η εσωτερική μας συνεκτικότητα»⁴⁴⁰.

Επομένως αυτοί που βάλλουν εναντίον των ευθυνών μας πολιτισμού και της γλώσσας του υπονομεύουν την εθνική μας οντότητα. Προσπάθειες τέτοιες γίνονται από τους μεταρρυθμιστές, γι' αυτό αναφέρει γεγονότα που επιβεβαιώνουν τις προθέσεις τους. Πρώτον στο περιοδικό Εργασία σ. 234

---

⁴³⁶ Εν Αθήναις ..., σ. 39.

⁴³⁷ Εν Αθήναις..... ο.π. σ. 40

⁴³⁸ Εν Αθήναις, ο.π.

⁴³⁹ Η Δ.Ο.Ε. στο 7ο Συνεδριό της που διεξήχθηκε 15 πριν από το Εθνικό Συνέδριο με τις προτάσεις της τάσσεται με σαφήνεια υπέρ της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Αυτό άλλωστε δείχνει η εκλογή του σοσιαλιστή Π. Δημητράτου στη θέση του αντιπροέδρου και του «Παπαναστασιακού» Αρ. Ρουχωτή ως προέδρου Από Θ. Αθανασιάδης, Η διδασκαλία.... οπ.π, σ. 301.

⁴⁴⁰ «Ομιλία Καραγιάννη στο Συνέδριο», π. Ερμής 2-5-1925, τ. 147, σ. 6-8

(Ιανουάριος 1925) αναφέρεται ότι ο Ιορδανίδης⁴⁴¹ έθεσε θέμα σε συνεδρίαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου κατά πόσο μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι του (Εκπαιδ. Ομίλου) μέσα σ' ένα αστικό καθεστώς. Και όχι μόνο ο Γληνός δεν υπερασπίστηκε το αστικό καθεστώς όπως θα ήταν αναμενόμενο αλλά θεώρησε ότι το θέμα ήθελε συζήτηση και παρακαλεί να συζητηθεί σε ιδιαίτερη βραδιά από το ζήτημα. Δεύτερον στο ότι δεν διδάσκουν Θρησκευτικά στις 4 τάξεις του πρότυπου Δημοτικού σχολείου που είναι προσαρτημένο στο Μαράσλειο Διδασκαλείο.

Τρίτον στο ανώτερο τμήμα του διδασκαλείου Νηπιαγωγών διδάσκεται το ηθικά επίμεμπτο βιβλίο «Ο παπάς ειδωλολάτρης».

Τέταρτον με Β.Δ. του 1923 καταργήθηκε στα διδασκαλεία η εκκλησιαστική μουσική και η οργανική θέση καθηγητή Θρησκευτικών.

Πέμπτον η αδιαφορία των δασκάλων για συμμετοχή σ' ένα συνέδριο που προσπαθεί να διατηρήσει να ενδυναμώσει τα συστατικά εκείνα στοιχεία που απαρτίζουν την εθνική μας υπόσταση.

Μέσα από τον εντοπισμό αυτών των στοιχείων βλέπουμε ο Καραγιάννης, όπως έχει κάνει ήδη και στο παρελθόν, ενισχύει την σύνδεση του γλωσσικού εκπαιδευτικού με το εθνικό, πολιτικό και θρησκευτικο-ηθικό στοιχείο προαναγγέλοντας το πεδίο της αντιπαράθεσης στα «Μαρασλειακά» που θα ακολουθήσουν.

Μάλιστα ο Καραγιάννης δεν μένει μόνο στον εντοπισμό της προσπάθειας διαφθοράς του εθνικού μας πολιτισμού αλλά προτείνει και ενεργό δράση προτρέπει τους συμμετέχοντες στα συνέδρια να οργανωθούν. Λέγοντας εάν στην Αθήνα υπάρχουν 1000 άνθρωποι που πιστεύουν στις αρχές του συνεδρίου θα μπορούσαν δίνοντας ο καθένας 100 δρχ. το μήνα να εγκατασταθούν σ' ένα μεγαλόπρεπο μέγαρο και να εκδίδουν βιβλία και περιοδικά και να αποστείλουν δύο τρεις νέους εμπνευσμένους στην επαρχία για την διάδοση των ιδεών τους.

---

⁴⁴¹ Ιορδάνης Ιορδανίδης κομμουνιστής, μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου και δάσκαλος στο πρότυπο του Μαρασλείου ως τον Ιανουάριο 1925, οπότε απομακρύνθηκε από τον Δελμούζο, διότι υπήρχαν υποψίες ότι ενεργούσε αντίθετα προς τις αρχές του σχολείου. Παρότι τον απομάκρυνε ο Δελμούζος τον θεωρούσε «παιδαγωγό που πρόσφερε στο Μαράσλειο πολιτιμώτατες υπηρεσίες», Από Αθανασιάδη Χ., *Η διδασκαλική ομοσπονδία...*, ο.π. σ. 305

Ο Καραγιάννης επιθυμεί με τους ίδιους τρόπους των δημοτικιστών, να συντρίψει τους εχθρούς της πατρίδας.⁴⁴²

Ενώ συνεχίζονται οι εργασίες του Εθνικού Συνεδρίου ο μεν φιλοκυβερνητικός τύπος το χαρακτηρίζει «συνέδριον αρτισκληρωτικών» όπου οι αγορεύσεις των γλωσσαμυντόρων θύμιζαν «σπασμούς βρυκολάκων».⁴⁴³ Ο δε αντιπολιτευόμενος επιδίδεται σε μια σκληρή πολεμική κατά του βενιζελισμού και της δήθεν φιλελεύθερης προοδευτικής εκπαιδευτικής πολιτικής.

Η εφημερίδα ΣΚΡΙΠΤ θεωρεί ότι ο βενιζελισμός από την εποχή εμφανίσης τους στην Ελλάδα «ετάχθη αντιμέτωπος και εμυκτήρισε και επροπηλάκισε τα εθνικά ιδανικά και τας εθνικάς παραδόσεις»⁴⁴⁴. Πίσω από τις προοδευτικές αρχές υπήρχε «μεσαιωνική διάθεσις και ραγιαδισμός [...] και τάσις προς πιθηκισμόν πάσης ξένης εκδηλώσεως».

Αρωγό στην προσπάθεια του βρήκε ορισμένους διανοούμενους που είτε από «την μανίαν της καινοθηρίας είτε από αποστροφήν της υπαρχούσης κοινωνικής συνθέσεως [...] είτε και από απλήν επιπολαιότητα εμάχοντο φαιδρολογούντες κατά παντός καθεστώτος (κοινωνικού οικογενειακού γλωσσικού»⁴⁴⁵ θέλοντας να τα αναμορφώσουν με παραδοξολογήματα.

Ο χώρος της εκπαίδευσης ήταν ο καταλληλότερος για αυτά. «Δεν υπάρχει ζήτημα γλώσσης. Υπάρχει μόνον ζήτημα ηθικής.

Διότι την ηθικήν παραβιάζουν κυριώτατα εκείνοι οι οποίοι χρησιμοποιούν την κρατική δύναμιν όπως επιβάλλουν αντιλήψεις και θελήσεις και αρχές των».⁴⁴⁶

Γι' αυτό προτρέπει την ελληνική κοινωνία να αντιδράσει απέναντι στον κίνδυνο της «ανατρεπτικής βενιζελικής συμμορίας»⁴⁴⁷ η οποία υπονομεύει την ύπαρξή της.

Η εφ. ΕΜΠΡΟΣ θεωρεί ότι οι συνεδριάσεις του Εθνικού Συνεδρίου αποκαλύπτουν «τα εκπαιδευτικά αίσχη»⁴⁴⁸ στα οποία «περιήλθεν το Ελληνικόν Σχολείον, αφ' ης ημέρας οι μεγάλοι Λούθηροι κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν εις χείρας των τη ανοχή της Πολιτείας, δικτατορικήν επί της εκπαιδεύσεως εξουσίαν».

---

⁴⁴² π.Ερμής όπ.π., σ.8 και «Η δεύτερη του εθνικού συνεδρίου εθνικός πολιτισμός και γλώσσα» εφ.Εμπρός 25-4-1925

⁴⁴³ «Συνέδριο Αρτηροσκληρωτικών», εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 25-4-1925

⁴⁴⁴ «Το Εθνικόν Συνέδριον», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 28-4-1925, σ. 1

⁴⁴⁵ στο ίδιο

⁴⁴⁶ Μιχ. Π. ΠΑΠ «Γλώσσα και πολιτική», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 3-5-1925

⁴⁴⁷ εφ. ΣΚΡΙΠΤ, ο.π. 28-4-1925

⁴⁴⁸ «Ο κίνδυνος», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 26-4-1925

Τα δεινά της εκπαίδευσης εντοπίζονται στο περιορισμό των διδασκαλίας της θρησκείας, στην εισαγωγή αισχρών αναγνωσμάτων στα Διδασκαλεία, στην ανοχή δημιουργίας κομμουνιστικών συντροφιών μεταξύ καθηγητών και μαθητών στην τρομοκράτηση των δασκάλων και έχουν ως αποτέλεσμα την αναχαίτιση κάθε εκπαιδευτικής προόδου. Γι' αυτό εύχεται «το εγερτήριο σάλπισμα» του Εθνικού Συνεδρίου να οδηγήσει σε γενική σταυροφορία «εξυγιάνσεως του νοσηρού και ανήθικου περιβάλλοντος εντός του οποίου διαπαιδαγωγείται σήμερον η νέα Ελληνική γενιά διδασκόμενη να αρνείται πατρίδα, Θρησκεία, γλώσσα και παραδόσεις και ηθικήν».⁴⁴⁹

Τέλος το περιοδικό ΕΡΜΗΣ εκφραστή του συντηρητικού διδασκαλικού κόσμου αντιπαράκειται με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στο τριπλό άξονα της θρησκείας της πατρίδας και της οικογένειας.

Σε άρθρο του αναφέρεται στις καταγγελίες που έχει κάνει η Ιερά Σύνοδος για καθηγητές και δάσκαλους που υπηρετούν σε σχολεία του Κράτους ενώ είναι αθεϊστές καθώς και σε αιτήματα επιτροπών γονέων που ζητούν την δημοσίευση των ονομάτων τους και την απόλυσή τους.

Ο αρθρογράφος θεωρεί ότι το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης ως προς την θρησκεία πρέπει να φανεί αυστηρότερο προς τους δασκάλους που αποδεικνύονται αθεϊστές γιατί εάν πολλαπλασιάζονται θα οδηγούμαστε στην καταστροφή του έθνους και είναι βέβαιο ότι έθνος του οποίου η αγωγή δεν στηρίζεται σε ηθικοθρησκευτικές βάσεις δεν μπορεί να ζήσει.⁴⁵⁰

Επιπλέον σε πρωτοσέλιδο άρθρο του με τίτλο «Βαρναλαίοι» θίγει το θέμα της υπονόμησης της πατρίδας από τους παιδαγωγούς που καλούνται να διδάξουν έναντι «ηγεμονικών μισθών» στην Παιδαγωγική Ακαδημία. Αυτοί αποκαλούν την Ελληνική Πατρίδα πόρνη και το εθνικό σύμβολο κουρελόπανο.

Ακόμα η πολεμική του περιοδικού, στρέφεται εναντίον του διευθυντή του πρώτου διδασκαλείου του κράτους. Χαρακτηριστικά αναφέρουν «Ο αστράτευτος και αγνώστου καταγωγής και προελεύσεως φραγκολεβαντίνος αρριβιστής, ο μετά κυνικού θράσου αποκαλέσας επισήμως σάπια τα εθνικά μας ιδανικά, εγείρει υπό την κομματική κηδεμονία το οικτρών του ανάστημα

---

⁴⁴⁹ στο ίδιο

⁴⁵⁰ Ν. Κασχαρμίδης, «Οι αθεϊσταί και οι διδάσκαλοι», π. ΕΡΜΗΣ 11-4-1925, σ. 144

και απειλεί εν αυτώ τω Υπουργείω της Παιδείας, τον μητροπολίτην Αθηνών την κεφαλήν της εκκλησίας μας». ⁴⁵¹

Άλλα θέματα που καυτηριάζει το άρθρο είναι η εκδίωξη άξιων πανεπιστημιακών (όπως ο Καλλιτσανάκης) για να εισχωρήσουν στην Φιλοσοφική Σχολή αυτοί που αρνούνται θρησκεία και Πατρίδα καθώς την απραξία της διδασκαλικής ομοσπονδίας «ως υπό μανδραγόραν» μπροστά στην κοινωνική αποσύνθεση και την μετατροπή της σε κομμουνιστικό παράρτημα. ⁴⁵²

Σ' άλλο και πάλι πρωτοσέλιδο άρθρο ο Ερμής, στρέφεται ενάντια στην εργασία του Μαρασλείου Διδασκαλείου, όχι σε θέματα κατάλυσης της πατρίδας και της θρησκείας, αλλά με την αταξία που τυλίγει αυτό το πρωταρχικό κύτταρο του κοινωνικού ιστού την οικογένεια. Γράφει «Κενόσπουδοι εκπαιδευτικοί λειτουργοί αναμηρυκάζοντες αχώνευτον σοφίαν οθνεϊάν και άρχοντες ετερόκλητοι δυνάμιν τίνα αντιπροσωπευτικήν ιδιοποιηθέντες δια της πολιτικής των τετελεσμένων γεγονότων βάλλουν κατά του θεσμού της οικογένειας, συσκέπτονται εις επισήμους συνεδριάσεις περί του τρόπου της υπονομεύσεως και αντικαταστάσεώς του, δια ρυπαροφύλλων δε εξαπολυομένων εις τας τάξεις της τρυφεράς νεολαίας αποπειρώνται να δηλητηριάσουν την λαϊκήν συνείδησιν της αύριον κατά του κυττάρου τούτου των ευρυτέρων θεσμών της Κοινωνίας και του Κράτους» ⁴⁵³.

Ο γνωστός μας παιδαγωγός Σπ. Καλλιάφας δεν συμμετείχε στο συνέδριο, αλλά θα προβάλλει τη δική του πολεμική στηριγμένη στην ανηθικότητα που προβάλλεται από τους μεταρρυθμιστές. Έτσι συμπερασματικά θα καταλήξει πως «όλα τα επισήμως καταγγελλόμενα και αναμφισβήτητα σκανδαλώδη γεγονότα εις ένα σκοπόν φαίνονται κατά τείνοντα: εις την ριζικήν μεταρρύθμισιν της περί του έρωτα κρατούσης ηθικότητος» ⁴⁵⁴ Προκαλεί τους μεταρρυθμιστές να πάρουν θέση όχι μόνο για το αναγνωστικό «Τα Παιδιά» αλλά «εις πάσα την περί τα ερωτικά [...] μεταρρυθμιστικήν κίνησιν» ⁴⁵⁵. Όμως επειδή η απάντηση δεν έρχεται από τους μεταρρυθμιστές ο Καλλιάφας ακολουθεί την συνηθισμένη οδό αμφισβήτησης της επιστημονικότητάς τους. «Οι

⁴⁵¹ «Βαρναλαίοι», π. ΕΡΜΗΣ 25-4-1925, τ. 146

⁴⁵² στο ίδιο

⁴⁵³ «Οικογένεια», π. ΕΡΜΗΣ 30-5-1925, τ. 151

⁴⁵⁴ π. ΕΡΜΗΣ 16-5-1925, τ. 149, σ.8 από Νούτσος Χ., οπ.π. σ. 75

⁴⁵⁵ στο ίδιο

καλούμενοι μεταρρυθμίσεις δεν είναι συγχρονισμένοι, ότι δε τουναντίον όσα ημείς γράφομεν είναι κατ' απόλυτον κυριολεξίαν σύγχρονα».⁴⁵⁶

Έτσι ο Καλλιάφας δέκα μέρες πριν ξεσπάσουν τα Μαρασλειακά θα χτυπήσει την «θεωρία του ελεύθερου έρωτα» θα εξάρει τη μονογαμία και την «αγνότητα του ιδεολόγου Κ. Μαρξ» σ' αντίθεση με Έλληνες «ψευδοφιλόσοφους, ψευδοσοσιαλιστές και ψευδοπαιδαγωγούς» που θέλουν δήθεν να φέρουν το νέο «εμφανίζοντες ως νέας γνώμας παλαιάς».⁴⁵⁷

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΤΑ ΜΑΡΑΣΛΕΙΑΚΑ

4.1 Ο Τύπος πυρωδοτεί τις εξελίξεις στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

Κατά την διάρκεια του Εθνικού Συνεδρίου στα δύο ιδρύματα που επιχειρούταν να εφαρμοστεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση εκδηλώνεται μια διαφωνία μεταξύ τριών δασκάλων και του διευθυντή του Μαράσλειου Διδασκαλείου. Μια διαφωνία, που σε άλλη χρονική συγκυρία⁴⁵⁸ θα ήταν μεθοδολογικού τύπου ως προς την διδακτική του μαθήματος της Ιστορίας, τώρα παίρνει διαστάσεις ανεξέλεγκτες και δημιουργεί αλυσιδωτές αντιστάσεις στην ευρύτερη κοινωνία. Η παρουσία όμως του ΚΚΕ⁴⁵⁹ που αμφισβητεί τα οράματα της αστικής κοινωνίας και επιθυμεί την ανατροπή της δημιουργεί ένα ιδεολογικό φόβητρο που συσπειρώνει και συντηρητικοποιεί κάθε φιλελεύθερη πρωτοπορία. Οι προτάσεις των μεταρρυθμίσεων για την εκπαίδευση δημιουργούν το κατάλληλο περιβάλλον για να αναπτυχθεί ο κομμουνιστικός κίνδυνος άρα πρέπει να ανακοπεί κάθε εκπαιδευτική προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση.

Οι τρεις δάσκαλοι Δημητρακόπουλος, Γεννηματάς και Κάρμας στις 12-13/5/1925 θα απομακρυνθούν από το Διδασκαλείο με δεκαήμερες

⁴⁵⁶ Καλλιάφας Σπ., «Ο ανθρώπινος βίος και ο κτηνώδης», π. ΕΡΜΗΣ 23-5-1925, τ. 150, σ. 3-5

⁴⁵⁷ στο ίδιο

⁴⁵⁸ Βλ. άρθρο Χάρακα Χαρ. πρώην, διδασκάλου στην Εστία (6-6-1925) με τίτλο «Τα στοιχεία δια την ανάκρισιν» όπου αναφέρει τους λόγους της οικειοθελούς μεταθέσεως του «Επειδή δεν δύναμαι να ακολουθήσω τα νέα συστήματα, τα εφαρμοζόμενα νυν εν τω Μαρασλείω Διδασκαλείω κλπ παρακαλώ να μετατεθώ εις ένα άλλο σχολείον της πόλεως Αθηνών, ως και εγένετο, με διεδέχθη δε η αδερφή του κ. Δ. Γληνού, το πρώτον διορισθείσα, δια να εφαρμόσει, φαίνεται τα νέα συστήματα».

⁴⁵⁹ Τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο 1924 το 3^ο έκτακτο συνέδριο του Σ.Ε.Κ.Ε. (Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Ελλάδος) που ιδρύθηκε το 1918 και προσχώρησε στην 3^η κομμουνιστική διεθνή την Απρίλιο του 1920, μετονομάζεται σε Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος μετά από την σύγκρουση των κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών τάσεων και την επικράτηση των πρώτων. Από *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1974 τ.Α'(1918-1924), σ.499-500

εκπαιδευτικές άδειες μετά από κάποια γεγονότα που η κάθε πλευρά θα τα περιγράψει και θα τα ερμηνεύσει διαφορετικά.

Ώθηση στις εξελίξεις δίνει ο τύπος με την δημοσίευση εμπρηστικών άρθρων.

Συγκεκριμένα η «Απογευματινή» πριν ακόμα δημοσιοποιήσουν οι τρεις δάσκαλοι την διαφωνία τους απευθύνεται στα «όργανα της σπείρας του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του υπουργείου Παιδείας»⁴⁶⁰ που διδάσκουν ότι η Επανάσταση του 1821 ήταν επιχείρηση κεφαλαιοκρατών και τους δασκάλους που τόλμησαν να φέρουν αντίρρηση να τιμωρούνται από το συμβούλιο του Γληνού ενώ η διαγωγή του Δελμούζου κρίνεται «πρωτάκουστος». Συγκεκριμένα αναφέρει ότι το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο έδωσε δεκαήμερο αναγκαστική άδεια στους 3 δημοδιδάσκαλους γιατί δεν υπόγραψαν πρακτικό με την ομιλία της καθηγήτριας Ιστορίας στο Διδασκαλείο Ρ. Ιμβριώτη μέλος και αυτή της «σπείρας» του Εκπαιδευτικού Ομίλου και γνωστή «δια τον εξωφρενικόν μαλλιαρισμόν και κομμουνισμόν της»⁴⁶¹

Στο πρακτικό αναφερόταν πρώτα ότι στη διδασκαλία της με θέμα την Ελληνική Επανάσταση την χαρακτήρισε ως γεγονός που προκλήθηκε από τους πλουτοκράτες της εποχής που εκμεταλλεύτηκαν τους αγωνιστές για δικό τους όφελος. Και δεύτερον ότι χαρακτήρισε το βιβλίο του Κορδάτου για την ελληνική επανάσταση «ιστορικών κειμήλιο» το οποίο έπρεπε να προμηθευτούν οι μαθητές.

Η άρνηση των τριών δημοδιδασκάλων να υπογράψουν το πρακτικό με τα θέματα της διδασκαλίας της την εξόργισε. Οι μεν δάσκαλοι ισχυρίζονται ότι η Ρ. Ιμβριώτη καθηγήτρια της Ιστορίας στο Μαράσλειο Διδασκαλείο διδάσκει την Ελληνική Επανάσταση του 1821 βάση της υλιστικής αντίληψης της Ιστορίας, δίνοντας στον οικονομικό παράγοντα τον κυριότερο ρόλο της ιστορικής εξέλιξης. Προς απόδειξη των ισχυρισμών τους θεωρούν την υπογραφή απ' όλους τους διδάσκοντες των πρακτικών που παρουσιάζουν τις απόψεις της Ρ. Ιμβριώτη για την μέθοδο διδασκαλίας της Ιστορίας.

Ο δε Δελμούζος υποστηρίζει ότι η Ρ. Ιμβριώτη στα πλαίσια του πειραματισμού που διεξάγεται στο Διδασκαλείο έκανε έδωσε μια διαφορετική

---

⁴⁶⁰ «Τα όργανα της σπείρας του «Εκπαιδευτικού Συμβουλίου» του Υπουργείου Παιδείας», εφ. ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 29-5-1925

⁴⁶¹ «Τα εκπαιδευτικά σκάνδαλα», εφ. ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 30-5-1925, σ. 1

οπτική στην εξέταση της Ελληνικής Επανάστασης θέτοντας το ερώτημα για την ισχύ ή όχι της υλιστικής άποψης της Ιστορίας.

Σύμφωνα με το Δελμούζο τα πρακτικά που υπογράφηκαν απ' όλους είχαν παραποιηθεί από τον πρακτικογράφο, έναν από τους τρεις διαμαρτυρούμενους δασκάλους, ώστε να εμφανίζεται η υλιστική αντίληψη της ιστορίας ως γενικότερη κατεύθυνση του διδασκαλείου.

Πριν ακόμα οι τρεις δημοδιδάσκαλοι δημοσιοποίησαν τις θέσεις τους θεωρώντας ότι δεν το υπογράφουν όχι για την ουσία των λόγων της, αλλά για την γλώσσα στην οποία είναι γραμμένο.

Το άρθρο συνεχίζει παρουσιάζοντας τον Δελμούζο να επιδοκιμάζει τις θέσεις της Ρ. Ιμβριώτη και να εκδιώκει τους διαμαρτυρούμενους δασκάλους. Όμως, σύμφωνα με την εφημερίδα, η αντρίκια τους άρνηση να υπακούσουν στην διαταγή του αγανακτεί τον Δελμούζο και τον αναγκάζει να πάρει την έγκριση του εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Οι τρεις δημοδιδάσκαλοι αποχωρούν αφού εξηγούν στον Υπουργό Ι.Μανέτα τα γεγονότα και την υπεροπτική διαγωγή του Δελμούζου. Ο Υπουργός που θεωρεί το ζήτημα σοβαρό υποσχέθηκε την διεξαγωγή ανακρίσεων.

Η εφημερίδα⁴⁶² δεν καυτηριάζει μόνο αυτό το γεγονός αλλά καταδικάζει γενικότερα το έργο αυτών των ιδρυμάτων του Μαρασλείου Διδασκαλείου και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας αφού «κατάκτησαν εστία διαφθοράς της γλώσσας υπονομεύσεως της θρησκείας, της ηθικής, φυτώρια όχι δασκάλων αλλά ανατροπών».⁴⁶³

Ακόμα θεωρεί ότι η δύναμη αυτής της κλίκας είναι τόσο μεγάλη που οδήγησε την κυβέρνηση να αναβάλει στην Εθνοσυνέλευση την συζήτηση με θέμα τα εκπαιδευτικά σκάνδαλα και προτείνει ως μόνη λύση για την εξυγίανση

---

⁴⁶² Η εφημερίδα ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ δε στρέφει την πολεμική της όχι μόνο ενάντια στο Μαρσάλειο Διδασκαλείο και την Παιδαγωγική Ακαδημία. Γι' αυτό αναφέρει και άλλα σκάνδαλα εκπαιδευτικής σαπίλας α) στην όχι μόνο μη οριστική απόλυση του Βάρναλη αλλά την αποστολή του ως υποτρόφου στο εξωτερικό β) την μετάθεση στην Μυτιλήνη του γενικού επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης επειδή δεν έγινε υποχείριο της διωδίας Γληνού Δελμούζου γ) Στις απειλές προς αυτούς που συμμετείχαν στο Εθνικό Συνέδριο δ) Στο μανιφέστο υπαλλήλων με τίτλο «Αίσχος» κατά του Υπουργού τους για το θέμα της τιμωρίας Βάρναλη ε) στον διευθυντή του ελληνικού σχολείου στην Σύρο κ. Βληζιώτη που έστειλε δώρο πρωτοχρονιάτικο βιβλία κομμουνιστικά με υπογραμμίσεις στα σημεία που αναφέρονταν στην κατάργηση του οικογενειακού βίου. Στο ίδιο θέμα είχε αναφερθεί και ο Δημητράτος τμηματάρχης Μέσης Εκπαίδευσης σε συνεδρίαση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας (Από άρθρα Απογευματινής 30-5-1925 και 31-5-1925).

⁴⁶³ Στο ίδιο

της εκπαίδευσης την απομάκρυνσή της κλικας από τις δημόσιες θέσεις⁴⁶⁴ και ταυτόχρονη αυτεπάγγελτη εισαγγελική καταδίωξη.⁴⁶⁵

Η *Εστία* συμβάλλοντας και αυτή στην ενδυνάμωση αντιδραστικού κλίματος κατά των μεταρρυθμιστών εντοπίζει πολύ πιο ξεκάθαρα το πρόβλημα της εκπαίδευσης: Για την εκπαιδευτική αποσύνθεση δεν ευθύνονται η έλλειψη μέσων και προσωπικού αλλά ο τρόπος διοίκησής της από μια κλίκα που ενώπιον της «κύπτουν ευλαβώς υπουργοί και Κυβερνήσεις»⁴⁶⁶. Αυτή η κλίκα έχει κατορθώσει «έπειτα από μερικά χρόνια τα περισσότερα παιδιά, που θα εξέρχονται από τα σχολεία να μην έχουν πλέον κανένα ιδανικόν, να αποτελούν την πυρήνα και την δύναμιν του κομμουνισμού»⁴⁶⁷.

Στο διδασκαλείο που διευθύνουν γίνεται προσπάθεια «κατακριμνήσεως των τριών κυριότερων στύλων επί των οποίων στηρίζεται ολόκληρον το σημερινόν κοινωνικόν οικοδόμημα»⁴⁶⁸

Το γεγονός της απομάκρυνσης των τριών δασκάλων αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο ότι «εις τα σχολεία διδάσκεται ο κομμουνισμός».

Όταν οι τρεις δάσκαλοι πληροφορήθηκαν, ότι η Ρ. Ιμβριώτη δίδασκε την Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης «κατά τρόπον εντελώς καταπληκτικόν», προεκλήθη συζήτηση γι' αυτό το θέμα. Τότε η Ρ. Ιμβριώτη μας εξήγησε την αρχή που διέπει την διδασκαλία της. Σύμφωνα μ' αυτήν «Η Ελληνική Επανάστασις του 1821» είναι σκέψις και αποτέλεσμα της εξεγέρσεως της αστικής τάξεως της Ελλάδος επηρεασθείσα από την εξέγερσιν ομοίων τάξεων της Δύσεως και επομένως δεν είναι έργον της καθολικής του Έθνους εξεγέρσεως»⁴⁶⁹

Στην επόμενη συνεδρίαση τα πρακτικά υπογράφηκαν από όλους και ένας από τους δασκάλους ο κ. Δημητρακόπουλος ζήτησε εξηγήσεις για να κατανοηθεί εάν η παραπάνω άποψη είναι υποκειμενική της κ. Ρ. Ιμβριώτη η βασική πίστη του ιδρύματος. Την συζήτηση που ακολούθησε την διέκοψε ο Δελμούζος ζητώντας να μην γραφτεί τίποτα στα πρακτικά. Στην συνέχεια παρουσίασε τους τρόπους με τους οποίους μελετάται η ελληνική ιστορία.

---

⁴⁶⁴ Στο ίδιο

⁴⁶⁵ «Εκπαιδευτική Αναρχία-Καταγγελία Σκανδάλων», εφ. ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 31-5-1925, σ.1

⁴⁶⁶ «Η εκπαίδευσις που κλονίζει την πατρίδα», εφ. ΕΣΤΙΑ 1-6-1925, κ. π. ΕΡΜΗΣ 20-6-1925, σ.2-3

⁴⁶⁷ Στο ίδιο

⁴⁶⁸ Στο ίδιο

⁴⁶⁹ Στο ίδιο

Χαρακτηριστικά αναφέρει «υπάρχει πρώτον ο τρόπος του Παπαρρηγόπουλου ο οποίος είναι παρωχημένης εποχής [...]. Δεύτερον είναι η οδός, την οποία υποδεικνύει ο Σκληρός η οδός δηλαδή της εξετάσεως, της υλιστικής απόψεως, η οποία δεν είναι επιτυχής. Και τρίτη είναι η οδός του Κορδάτου η οποία είναι μάλλον επιτυχής και συγχρονισμένη».⁴⁷⁰

Συνεχίζει η Εστία θυμίζοντας στους αναγνώστες της χαρακτηριστικά σημεία του τελευταίου βιβλίου του Κορδάτου διευθυντή του κομμουνιστικού οργάνου (π.χ. ότι η επανάσταση ήταν μια κερδοσκοπική επιχείρηση, η Φιλική Εταιρεία εμπορικός σύλλογος, ο Πατριάρχης όργανο των Τούρκων ο Λαζ. Κουντουριώτης ευφυής επιχειρηματίας) αποδεικνύοντας ότι στο Μαράσλειο Διδασκαλείο δεν επικρατεί πνεύμα ανθρωπισμού και φιλελευθερισμού που διατείνεται ο Δελμούζος «αλλά απροκαλύπτως κομμουνισμού»⁴⁷¹

Μ' αυτή τη θέση τάσσεται και η εφημερίδα «*Νέα Ημέρα*» λέγοντας «ας μην ομιλώμεν λοιπόν περί των εν Βιέννη κέντρων της μπολσεβικής προπαγάνδας και της δράσεως των Ουνιτών τους υπονομευτάς της πατρίδος μας και της θρησκείας μας τους μισθοδοτεί το Κράτος»⁴⁷²

4.2 Το σκάνδαλο ξεσπά

Μέσα σ' αυτό το ήδη φορτισμένο κλίμα οι 3 δημοδιδάσκαλοι αποφασίζουν να δημοσιοποιήσουν μέσω του τύπου τα γεγονότα γύρω από την απομάκρυνσή τους.⁴⁷³ Καταγγέλλουν ότι μπορεί η Ρ. Ιμβριώτη να είναι κομμουνίστρια γνωστή αλλά η στάση του Δελμούζου τους αγανακτεί. Ο Δελμούζος στην προσπάθειά του να καλύψει τις κομμουνιστικές ιδέες που καλλιεργούνται στο Διδασκαλείο τότε αναγνωρίζει το δικαίωμα κάποιου να' ναι αναρχικός εκτός του σχολείου και τότε τους θεωρεί κίβδηλους όσους ενάντια από τις αρχές τους υπηρετούν σε εθνικά ιδρύματα. Φάσκει και αντιφάσκει για να καλύψει το πραγματικό έργο των ιδρυμάτων. Και στην περίπτωση τους αναφέρουν οι δημοδιδάσκαλοι ενώ αρχικά υπογράφηκαν τα πρακτικά με τις απόψεις της Ρ. Ιμβριώτη για την Ελληνική Επανάσταση στις 22/3/1925 στην συνέχεια στις 9/4/1925 όταν εκείνοι προσπάθησαν να διευκρινίσουν εάν οι απόψεις της είναι υποκειμενικές ή πεποιθήσεις του ιδρύματος εκείνος

⁴⁷⁰ Στο ίδιο

⁴⁷¹ Στο ίδιο

⁴⁷² «Οι υπονομευταί», εφ. ΝΕΑ ΗΜΕΡΑ 2-6-1925

⁴⁷³ «Ο κομμουνισμός εις το Διδασκαλείον. Πως απεμακρύνθησαν οι αντιδράσαντες. Ιδού τι καταγγέλλουν οι ίδιοι», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 2-6-1925

συγκαλύπτει την καθηγήτρια υποστηρίζοντας την ιστορική άποψη του Κορδάτου. Το υπόλοιπο διάστημα έως τις 12/5 που μεσολάβησε, ενώ οι δημοδιδάσκαλοι εξέφραζαν την δυσφορία τους, έγιναν από την Διεύθυνση προσπάθειες εκφοβισμού τους για να αποσιωπήσουν την αντίθεσή τους. Μετά από πολλές παρασκηνακές συζητήσεις διεύθυνσης και δημοδιδασκάλων στην συνεδρία της 12ης Μαΐου η P. Ιμβριώτη «αφήνει προς γενικήν κατάπληξιν έκθετον την θεωρία της και αρνείται ότι είπε καν τοιούτο τι». Ο Δελμούζος αποδεχόμενος αυτή την θέση αγνοώντας το ότι ειπώθηκε στο παρελθόν αποφαίνεται ότι η εργασία της P. Ιμβριώτη και του διδασκαλείου «είναι εθνική εθνικώτατη».

Εκείνοι όμως απαντούν «Επιστεύομεν την εργασίαν απολύτως σύμφωνον προς το αρχηθέν καθορισθέντα σκοπόν του Διδασκαλείου μέχρι της στιγμής καθ' ην η κ. Ιμβριώτου διατυπώσασα κατηγορηματικώτατα πως εργάζεται εκλόνησε την πεποίθησή μας»⁴⁷⁴ γ' αυτό την επομένη «κατέστημεν αργόμισθοι άνθρωποι οίτινες έσχομεν το τίμιον θάρρος να ατενίσωμεν κατά πρόσωπον μια ύποπτον προσπάθεια»

Ο Δελμούζος θέλοντας να υπερασπιστεί το έργο του Διδασκαλείου στέλνει απαντητική επιστολή στην Εστία και στους δασκάλους που απομακρύνθηκαν. Επιδιώκει να αντικρούσει ένα ένα όλα τα ψεύδη που δημοσιεύτηκαν. Ισχυρίζεται πρώτα ότι «το Μαράσλειο όχι μόνο δεν εργάζεται εναντίον της «θρησκείας, του εθνισμού και της οικογενείας», όπως σεις κατηγορείτε, αλλά απεναντίας ζει με την πίστη: ότι ο εθνισμός δεν είναι ιδέα αφηρημένη που μπορεί κανείς να την πετάξει όταν θέλει είναι πραγματικότητα αιώνων ζυμωμένη στο αίμα που τη ζει κάθε άτομο και καθορίζει τη ζωή του, ότι μόρφωση πραγματική είναι απολύτως αδύνατη αν δεν στηρίζεται στα εθνικά μας στοιχεία και τη δική μας πραγματικότητα ότι ανθρωπισμός αν δεν στηρίζεται στον εθνισμό είναι κάτι ακατανόητο και αδύνατο, ότι η εθνική αυτοσυντήρηση είναι χρέος του καθενός και κάθε ενέργεια εναντίον της είναι βιολογική ανοησία (ίδε Πρακτικά Διδασκαλείου υπ' αριθ 418,419,420 κλπ Νοέμβριο, Δεκέμβριο 1923) ότι «το θρησκευτικό συναίσθημα είναι πολυτιμώτατο για την αγωγή στοιχείο και θα προσπαθήσει να το καλλιεργήσει εντατικά (πράξις 436 Μαΐος 1924) ότι η οικογένεια είναι από τους πλέον πολύτιμους παράγοντες στην

---

⁴⁷⁴ Στο ίδιο

αγωγή, γι' αυτό και επιδιώξαμε τη στενότερη συνεργασία της για την αγωγή των τροφίμων μας (απογέματα γονέων)»⁴⁷⁵

Δεύτερον ότι δεν προκάλεσαν οι δάσκαλοι την συζήτηση για την διδασκαλία της Ιστορίας. Όπως σ' όλα τα μαθήματα έτσι και στην Ιστορία γίνονταν υποδειγματικές διδασκαλίες και στην συνέχεια ακολουθούσε κριτική σε ειδική συνεδρία του προσωπικού. Έτσι έγινε και σ' αυτή την περίπτωση η κ. Ιμβριώτη ανέπτυξε τη μέθοδό της και κανείς δεν διαμαρτυρήθηκε ούτε οι 3 δημοδιδάσκαλοι.

Τρίτον ότι είναι ψεύδος εν μέρει ότι τα πρακτικά στην δεύτερη συνεδρία (9-4-1925) υπογράφηκαν από όλους. Μπορεί να υπογράφηκαν τυπικά γιατί υπήρχε εμπιστοσύνη ανάμεσα στο προσωπικό, όμως ζητήθηκε από μερικούς ομιλητές όπως η κ. Ρ. Ιμβριώτη να δώσει γραπτά τις θέσεις της γιατί ο πρακτικογράφος ένας από τους τρεις διαμαρτυρηθέντες δάσκαλους δεν είχε αποδώσει πιστά και διεξοδικά τις απόψεις της. Επιπλέον η Ρ. Ιμβριώτη καθυστέρησε γι' αυτό τα υπόγραψε χωρίς να ακούσει το μέρος που αναφερόταν στη θέση της για την ιστορία.

Ο Δελμούζος θεωρεί ότι εσκεμμένα ο Δημητρακόπουλος παραποιήσε τις εκφράσεις της Ρ. Ιμβριώτη. Εκείνη ανέφερε ότι κατά την διδασκαλία της ιστορίας της Επανάστασης του 1821 «ερευνά τα διάφορα πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα υπό το βασικό ερώτημα: «είναι η επανάσταση ολοκληρωτική του έθνους αυθόρμητη εξέγερση ή είναι έργο της αστικής μονάχα τάξης η οποία παρεκίνησε και εξήγειρε τους άλλους;».

Στην Ευρώπη εκείνη την εποχή είχε νικήσει και είχε υψωθεί η αστική τάξη. Αυτό το πράγμα είχε αντίκτυπο και επίδραση και αποτέλεσμα στην Ελλάδα;»⁴⁷⁶ (Πρακτικά 26 Μαρτίου). Ο Δελμούζος θεωρεί ότι η καθηγήτρια έθεσε ένα πρόβλημα μια ερώτηση δεν απάντησε καταφατικά στο θέμα. Με την αυθαίρετη προσθήκη των λέξεων (ότι, επομένως) παραποιήσαν το νόημα. Έτσι δεν τίθεται ο προβληματισμός ως ερώτημα αλλά ως θετική απάντηση. Το κείμενο που δημοσίευσαν ήταν «...τα ερευνώ υπό το βασικό πρόβλημα ΟΤΙ η επανάσταση του 21 είναι [σκέψη και εκτέλεση και] αποτέλεσμα της αστικής

---

⁴⁷⁵ Α. Δελμούζος «Απάντησις του κ. Δελμούζου», εφ. ΕΛ. ΒΗΜΑ 5-6-1925

⁴⁷⁶ Στο ίδιο

τάξεως της Ελλάδος, επηρεασθείσης από ανάλογη κίνηση της Δύσεως και ΕΠΟΜΕΝΩΣ δεν είναι αποτέλεσμα της γενικής του έθνους εξεγέρσεως»⁴⁷⁷

Τέταρτον, ότι δεν είναι αλήθεια ότι υποστήριξα «ότι η οδός του Κορδάτου» που ακολουθεί στο βιβλίο του «είναι μάλλον επιτυχής και συγχρονισμένη». Αντίθετα αυτό το βιβλίο χαρακτήρισα «αστεία προσπάθεια και ανάξια λόγου, τελείως ανεπισημονική»⁴⁷⁸. Ακόμα πρόσθεσα ότι «την υλιστική αντίληψιν της ιστορίας έτσι χοντροκομμένη, με μόνον δηλαδή παράγοντα τους οικονομικούς όρους, δεν την ακολουθεί σήμερα κανείς σοβαρός ερευνητής στην ιστορική επιστήμη»⁴⁷⁹.

4.3 Νεες βολές του ΤΥΠΟΥ (ΣΚΡΙΠΤ-Ν. ΗΜΕΡΑ- ΕΣΤΙΑ) μετά το σκάνδαλο του Μαρασλείου

Μετά την απάντηση του Δελμούζου κι ενώ εκείνος δημοσιεύει στην εφ. Δημοκρατία⁴⁸⁰ (από Σάββατο 6/6 έως Τρίτη 9/6) άρθρα που στόχο είχαν την υπεράσπιση του έργου της μεταρρύθμισης στο Μαρασλείο Διδασκαλείο, ο συνασπισμός της «αντίδρασης» συνεχίζει ωστόσο αμείωτη την πολεμική του. Η εφημερίδα *Σκριπ* δημοσιεύει άρθρο της που δηλώνει απροκάλυπτα την άμεση συσχέτιση του κομμουνισμού με το δημοτικισμό «Ωστε ο μαλλιαρισμός δεν είναι πλέον το σιχαμερόν αλλ' ακίνδυνον σκουλήκι, το ρυπαίνον μόνον την γλώσσαν. Δεν είναι πλέον απλή παραφροσύνη μερικών εκπαιδευτικών κεφαλών. Αλλ' είναι σάραξ κατατρώγων το κράτος, την θρησκείαν, την κοινωνίαν, τον στρατόν, την οικογένειαν. Είναι κομμουνιστική οργάνωσις ετοιμάζουσα την γενικήν ανατροπήν»⁴⁸¹. Ο δημοτικισμός είναι η μάσκα πίσω από την οποία κρύβεται ο βασικός εχθρός του κράτους ο κομμουνισμός.⁴⁸²

Η εφ. *Νέα Ημέρα* ειρωνεύεται την μεταρρύθμιση θεωρώντας ότι η απόλυση των αντικομμουνιστικών δασκάλων είναι από τα «αγαθά της αποκεντρωτικής διοικήσεως αλλά και των νέων ιδεών»⁴⁸³.

Όταν οι υπηρεσίες είναι ανεξάρτητες τότε καταγίνονται μονομανείς σατράπεις και κράτος εν κράτει. Αυτό έγινε και στην περίπτωση αυτή. Αφού

---

⁴⁷⁷ Στο ίδιο

⁴⁷⁸ Στο ίδιο

⁴⁷⁹ Στο ίδιο

⁴⁸⁰ Τα άρθρα αυτά μαζί με την απάντηση στην Εστία θα αποτελέσουν το περιεχόμενο του βιβλίου του Δ. Δελμούζου «Μαρασλείο και Ζωή»

⁴⁸¹ «Μόνον η κοινωνία», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 4-6-1925

⁴⁸² Αθανασιάδης Θ., *Η διδασκαλική ...*, ο.π., σ. 311

⁴⁸³ Φίγκαρο, «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», εφ. ΝΕΑ ΗΜΕΡΑ 5-6-1925

κατέστησαν την εκπαίδευση ιδιοκτησία τους «εκαλοστρώθηκαν μετά των οπαδών των εις το κεντρικό ταμείον οπόθεν δεν τους κουνούν ούτε κανόνια»⁴⁸⁴. Επαναφέρει η εφημερίδα το οικονομικό κίνητρο των μεταρρυθμίσεων. Άλλωστε και στο παρελθόν πίσω από την συγγραφή νέων αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής κρύβονταν εκατομμύρια. Ο αρθρογράφος μέμφεται και αστικό κράτος πως από τη μια εάν κάποιος εργάτης περιπλανημένος από τα φυλλάδια της κομμουνιστικής προπαγάνδας τιμωρείται στο στρατοδικείο ενώ από την άλλη το ίδιο το κράτος «μεγαλομισθοδοτεί κομμουνιστάς» εμπιστευόμενο σ' αυτούς την εκπαίδευση των διδασκάλων.

Η εφημερίδα *Εστία* αλλά και η εφ. *Ελεύθερος Τύπος* ζητούν την διενέργεια ανακρίσεων για το θέμα των δύο ιδρυμάτων.

Ο *Ελεύθερος Τύπος* ζητά «η Παιδαγωγική Ακαδημία όχι μόνον να κλισθεί αλλά και να πυρποληθεί μαζί με τους τόσον φιλοπρόόδους της καθηγητάς»⁴⁸⁵ κρατώντας την επιφύλαξη της για την αλήθεια των καταγγελιών.

Θεωρεί ότι πρέπει να γίνουν ανακρίσεις όχι από διοικητικούς υπαλλήλους αλλά από δικαστικούς μιας και το «κήρυγμα κατά της πατρίδος κατά της οικογένειας και των όλων των οσίων και ιερών του ελληνικού λαού» είναι παραβάσεις ποινικού αστικού νόμου και όχι διοικητικού.

Στο ίδιο κλίμα η εφ. *Εστία* θεωρεί ότι λόγω της σοβαρότητας του θέματος αφού σχετίζεται με την υπόσταση Έθνους «πρέπει να διαταχθεί από την Εθνοσυνέλευσιν»⁴⁸⁶ ευρύτατη ανάκριση. Ο πρόεδρος του Αρείου Πάγου μπορεί να διευθύνει τις ανακρίσεις. Μέλη της ανακριτικής επιτροπής μπορεί να είναι 2-3 πανεπιστημιακοί δασκάλοι, ο αρχηγός του Επιτελείου, ο αρχηγός της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ο πρόεδρος του Βιομηχανικού και εμπορικού Επιμελητηρίου.

Τα βέλη των αντιμεταρρυθμιστών δεν στρέφονται μόνο προς μελλοντικές διακινδυνεύσεις του έθνους που θα προέλθουν από την περιφρόνηση των ιδανικών.

Ήδη έχουν ενοχοποιήσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση για την μικρασιατική καταστροφή. Ένας από τους πιο σοβαρούς ενάντιους ο κ. Ευταξίας υποστήριξε, «η μεταρρύθμιση φταίει για την αγραμματοσύνη στα

---

⁴⁸⁴ στο ίδιο.

⁴⁸⁵ εφ. ΕΛ. ΤΥΠΟΣ, 5-6-1925, από πτ. ΕΡΜΗΣ 27-6-1926, σ.3, τ. 153

⁴⁸⁶ «Επιβάλλεται ευρύτατη ανάκρισις», εφ. ΕΣΤΙΑ 5-6-1925 και πτ. ΕΡΜΗΣ 27-6-1925

Γυμνάσια και πιο πολύ ακόμα για τη μικρασιατική καταστροφή, ενώ καρπός της Παιδείας πριν την πάρουν στα χέρια τους οι μαλλιαροί, ήταν τα κατορθώματα του 12 και 13!»⁴⁸⁷

Ο Δελμούζος στο γράμμα που στέλνει στην *Εστία* για την υπεράσπιση του έργου του αναφέρει σχετικά με τις νίκες του 12 και 13 επανερχόμενος σε παλιότερες του θέσεις για το θέμα. «Ό,τι έκανε τότε η Ελλάδα το έκανε παρ' όλα τα χάλια της παιδείας της. Κι αν για την τελευταία καταστροφή την ευθύνη την έχει πρώτη απ' όλους η κοινωνική τάξη που κυβερνά τον τόπο μας, αυτή δεν τη μόρφωσε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μα η μέση, η ανώτερη και ανώτατη παιδεία. Είναι όμως κωμικό να πολεμούνε μια κίνηση εκπολιτιστική με τέτοια όπλα»⁴⁸⁸

4.4 Οι στρατιωτικοί και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Μαράσλειου Διδασκαλείου

Σε περιόδους εξωτερικών κινδύνων ή μετά από εθνικές συμφορές και περιόδων πολιτικής απάθειας, ο ρόλος του στρατιωτικού παράγοντα αναβαθμίζεται και ενώ το σκάνδαλο του Μαράσλειου διδασκαλείου ξεσπά σ' αυτή τη χρονική συγκυρία ο Γ. Κονδύλης υποβάλλει την παραίτησή του (10-6-1925) από το υπουργείο «Εννόμου Τάξεως και Εσωτερικών» που οδηγεί στην προσωρινή παραίτηση της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα κυβερνητικής αστάθειας οι εθνικιστικές απόψεις των αντιμεταρρυθμιστών εύκολα υιοθετούνται από ανώτερους στρατιωτικούς κύκλους⁴⁸⁹.

Αυτές τις απόψεις φιλοξενεί μέρος του τύπου που μάχεται τις ανακαινιστικές εκπαιδευτικές προτάσεις.

ΠΡΩΤΟΝ. Δημοσιογράφοι από τον αντιπαραβαλλόμενο τύπο επιδιώκουν να πάρουν συνέντευξη από τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου του Στρατού Αλέξανδρο Μαζαράκη δίνοντας ισχύ και κύρος στην πολεμική τους.

Ο Π. Τρουμπούνης δημοσιογράφος στην Ν. Ημέρα παραθέτει τις απόψεις του αρχηγού του ΓΕΣ. Παρόλο που ο κ. Μαζαράκης ομολογεί ότι έμαθε το γεγονός της απομάκρυνσης των τριών δημοδιδασκάλων από τους ίδιους δεν ενδιαφέρεται για την διαπλοκή των γεγονότων. Αυτό που τον ενδιαφέρει είναι η

⁴⁸⁷ Αλ. Δελμούζος, *Δημοτικισμός και Παιδεία*, εκδ. Ελληνοευρωπαϊκή κίνηση νέων, Αθήναι 1971, σ. 43

⁴⁸⁸ στο ίδιο

⁴⁸⁹ Στ. Χρόνη, «Τα Μαρασλειακά», πτ. Τα εκπαιδευτικά 6-12/1993, τ. 31-32, σ. 129

αφορμή του να προκαλέσει ο τρόπος δηλ. που διδάσκεται η Ελληνική Ιστορία. Γι' αυτό θεωρεί ότι η Κυβέρνηση πρέπει να διεξάγει ανακρίσεις όχι μόνο για το ζήτημα των επεισοδίων και την διαφωνία των δύο μερίδων, γιατί τότε θα ρίξει στάχτη στα μάτια. Πρέπει κατά την άποψή τους να διερευνηθεί εάν πράγματι υπάρχουν καθηγητές οι οποίοι διαστρεβλώνουν «τας ιστορικάς αληθείας προς εξυπηρέτησιν αντεθνικών σκοπών»⁴⁹⁰.

Ο στρατηγός πρόσθεσε ότι μπορεί το θέμα να συζητηθεί στο στρατιωτικό συμβούλιο και να γίνουν ορισμένες εισηγήσεις στην Κυβέρνηση αλλά με ανεπίσημο χαρακτήρα.

Επιπλέον δήλωσε το ενδιαφέρον του επιτελείου για το θέμα αυτό μιας και οι δάσκαλοι που θα φοιτήσουν στο διδασκαλείο προορίζονται για να διδάξουν τρία συνεχή έτη στην Μακεδονία. Το επιτελείον δεν ενδιαφέρεται μόνο για την σωματική διάπλαση των Ελλήνων στρατιωτών αλλά και «δια την επί το εθνικώτερον διαπαιδαγώγησιν του ελληνικού λαού»⁴⁹¹.

Την ίδια μέρα σε πρωτοσέλιδο άρθρο της η εφημ. ΕΜΠΡΟΣ δημοσιεύει τις δηλώσεις του ίδιου Στρατηγού σ' αυτή. Με τον τίτλο του άρθρου «Ο κομμουνισμός εις το σχολείον»⁴⁹² καθώς και με το εισαγωγικό της σχόλιο θέλει να προκαθορίσει το νόημα των δηλώσεων προς την κατεύθυνση που επιθυμεί. Εστιάζοντας στις σκοπιμότητές της γράφει «Καθ' ην στιγμήν ξέναι οργανωτικάί αποστολαί και επιτελείον εργάζονται πυρετωδώς δια να δημιουργήσουν στρατόν Νικητήν, η ύπουλος δράσις των κομμουνιστών εκτείνεται προς πάσαν κατεύθυνσιν του δημοσίου ημών βίου, αλλά προπάντων δια του σχολείου καταβάλλει προσπάθειας να παρασκευάσει και εν τω μέλλοντι μια νέαν Μικρασιατικήν Πανελληνίαν την φοράν αυτήν - συμφοράν δια της δημιουργίας στρατιωτών ηττοπαθών»⁴⁹³

Ο δε Στρατηγός φαίνεται να δήλωσε «όλα αυτά ξεσπούν κυρίως επί του στρατού. Όταν οι Ελληνοπαίδες εις τα σχολεία είναι εν όλω, είτε εν μέρει, διδάσκονται επιτηδείως να περιφρονούν την ιδέα της πατρίδος και παν ό,τι ιερόν εσεβάσθη μέχρι τούδε ο Έλλην, είναι επόμενον ότι θα είναι δυσχερέστατος αν μη αδύνατος ο εκ τούτου υλικού σχηματισμός στρατού υπολογίσιμου [...] Διότι όπως βλέπετε δεν πρόκειται περί ζητήματος αρχών [...]

---

⁴⁹⁰ Τρουμπούνης Π. «Τα σκάνδαλα του Μαρασλείου», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 5-6-1925

⁴⁹¹ στο ίδιο

⁴⁹² στο ίδιο

⁴⁹³ «Ο κομμουνισμός εις το σχολείον» εφ.ΕΜΠΡΟΣ 5-6-1925

πρόκειται περί στρεβλώσεως του νου». Γι' αυτό προτείνει όλοι μαζί οι λογικοί άνθρωποι από τον Στρατό, την Κυβέρνηση, τον Τύπο «να αντιδράσουν συστηματικώς κατά της εν τοις σχολείοις διεισδύσεως των κομμουνιστικών θεωριών»⁴⁹⁴

ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Την επόμενη μέρα η εφημ. ΕΜΠΡΟΣ φιλοξενεί συνέντευξη του αρχηγού της Χωροφυλακής Δημοσθένη Διαλέτη, του κατεξοχήν υπεύθυνου για τον εντοπισμό κάθε κομμουνιστικής κίνησης.

Ο αρχηγός θεωρεί ότι η ασφάλεια της χώρας δεν κινδυνεύει άμεσα από τον κομμουνισμό μέχρι εκείνη την χρονική περίοδο. Εκείνο όμως που τον ανησυχεί είναι ότι «υπάρχουν πληροφορίες αρκετά σοβαρά ότι η εργασία των κομμουνιστών εστράφη από τινός συστηματικώς εις το σχολείον με τον προφανή σκοπόν να διαφθείρουν ψυχικώς τα παιδιά του Ελληνικού λαού και να προπαρασκευαστεί δι' αυτών το μέλλον, αφού το παρόν δεν ημπορεί να το κατακτήσει ο κομμουνισμός»⁴⁹⁵

Ο δε Υπουργός Παιδείας σε μια προσπάθεια να κατευνάσει τις αντιστάσεις ανακοινώνει ότι το Υπουργείο έκανε ότι ήταν δυνατόν για την καταπολέμηση της κομμουνιστικής προπαγάνδας στα σχολεία. Αυτός και ο προκάτοχός του κ. Βελλιανίτης έχουν στείλει 2 εγκυκλίους που αναφέρονται σ' αυτό το θέμα σ' όλα τα σχολεία και τους εκπαιδευτικούς της ελληνικής επικράτειας.⁴⁹⁶

ΤΡΙΤΟΝ τις αντιθέσεις του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση εκθέτει και ο συνταγματάρχης πυροβολικού Ιωάννης Πετρίδης.

Υποστηρίζει ότι πρέπει να υπάρχει ιδεολογική συνάφεια εκπαίδευσης και στρατού. Η μεγάλη εποποιία του ελληνικού λαού την τελευταία δεκαετία οφείλεται στο φιλότιμο (υποκειμενικότητα) και στην αυτοθυσία του, που εκπορεύεται από την πίστη του στις θεμελιώδεις αρχές της θρησκείας της πατρίδας και της οικογένειάς του. Η στρατιωτική εκπαίδευση στηρίζεται σ' αυτές.

Όμως «οι διευθύνοντες την Δημοτικήν εκπαίδευσιν εξωτερικεύουσιν ιδέας κάθε άλλο παρά εξυπηρετούσας τας ψυχικάς δυνάμεις των μελλόντων στρατευσίμων εφ' ων στηρίζεται το στρατιωτικόν οικοδόμημα» όταν μάλιστα

---

⁴⁹⁴ στο ίδιο

⁴⁹⁵ «Μετά τον αρχηγό του Επιτελείου ο αρχηγός της Χωροφυλακής και ο Υπουργός της Παιδείας», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 6-6-1925

⁴⁹⁶ στο ίδιο

στις αγνές ψυχές των μαθητών «ετέθησαν τα νοσηρά θεμέλια των εκφύλων θεωριών» που οδεύουν στις «κοσμοπολιτικές θεωρίας»⁴⁹⁷ δεν μπορεί «ο στρατιώτης της αύριου να διαπαιδαγωγηθεί εν τω στρατεύματι».

Έτσι αυτή η ιδεολογική ανομοιογένεια στρατού και εκπαίδευσης δεν θα δημιουργήσει «την ψυχικήν ομοιογένειαν του συνόλου, ώστε ν' αποτελέσει Κράτος-σύνολον αρμονικόν - προς τον προορισμό του και τας βλέψεις του». Γι' αυτό είναι καθήκον της στρατιωτικής υπηρεσίας να μην ανεχθεί το έγκλημα που επιδιώκεται με την διασάλευση των βαθύτερων αισθημάτων του ελληνικού λαού από τους διευθύνοντες την δημοτική εκπαίδευση.

Άλλωστε, ο Πετρίδης θεωρεί ότι οι μεταρρυθμιστές με τα «εκπαιδευτικά τους παραληρήματα» επιτείνουν ένα ανατρεπτικό κίνδυνο που υπάρχει και καλλιεργείται από το εξωτερικό από την προπολεμική εποχή.

Οι ιδέες που υπάρχουν για «κοινωνικές ροπές» δεν γεννήθηκαν από ελληνική αναγκαιότητα. Γι' αυτόν όλη η Ελλάς από της απελευθερώσεως ευρίσκεται μάλλον προς αριστερά, όλη η πολιτική και κοινωνική της ζωή προήλθεν εκ των κάτω, και ουδέποτε ο δυνατός οσουδήποτε κάτω να προήρχετο, ημποδίσθη να ανέβει πολύ επάνω. Όλη η ζωή της Ελλάδος, πολιτική, κοινωνική, βιομηχανική, εμπορική είναι εις τα χέρια ανθρώπων που εξελίχθησαν με την εργασίαν των, χωρίς την προστασίαν κανενός και ουδεμιά κοινωνική πρόληψις ημποδίσεν εις τούτο»⁴⁹⁸.

4.5 Η εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ χτυπά την αστική ιδεολογία του Μαράσλειου Διδασκαλείου

Ο Ριζοσπάστης, κομματικό όργανο του Κ.Κ.Ε. στις πρώτες ημέρες που ξεκινούν οι επιθέσεις εναντίον της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, που επιδιώκονταν στο Μαράσλειο, προσπαθεί να αποστασιοποιηθεί απ'αυτήν. Τονίζει ότι ο Δελμούζος δεν είναι μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος⁴⁹⁹. Μέσα σ'αυτά τα πλαίσια διεξάγεται και η διαμάχη «Ο πολυήμερος θόρυβος που γίνηκε και γίνεται στον αστικό τύπο γύρω στα δύο αυτά ιδρύματα [...]στην ουσία του και στο βάθος του είναι προσωπικός καυγιάς ανάμεσα στα δύο αστικά – πολιτικά και κοινωνικά συγκροτήματα! το φεουδαρχικό (Μιχαλακόπουλος,

⁴⁹⁷ Πετρίδης Ιωαν., «Εκπαιδευσίς-Στρατός», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 3-6-1925

⁴⁹⁸ Πετρίδης Ιωάννης «Εκπαιδευτικά παραληρήματα», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 17-6-1925, σ.2

⁴⁹⁹ «Η σουπιά», εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 5-6-1925

Καφακούρης, Μεταξάς «Ε.... Ν. Ημέραι, Ελ. Τύπος, Εμπρός, Σκρίπτ κ.λπ.) και στο φιλελευθεροαστικό (Παπαναστασίου, «Δημοκρατία» [...]) Η προλεταριακή αλήθεια, η κομμουνιστική αλήθεια δε βρίσκεται και δεν ακούγεται σε κανένα από τα ποικιλόνυμα εκπαιδευτικά και επιστημονικά ιδρύματα που λειτουργούν [...] μέσα στο πλαίσιο του σημερινού οικονομικοκοινωνικού καθεστώτος»⁵⁰⁰.

Πέρα από την απαξία που προσδίδει στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ο Ριζοσπάστης θέλει να διευκάνει την σύγχυση που γίνεται «για λόγους ιδιοτελείς μέχρι προστυχιάς» ανάμεσα στις κομμουνιστικές αρχές και στις αρχές του Εκπαιδευτικού Ομίλου που τον θεωρεί μια «αστικότερη οργάνωση».

Γι' αυτό δεν θέλει να υποστηρίξει τους δύο μεταρρυθμιστές Δελμούζο και Γληνό. Θεωρεί ότι ο υπόλοιπος τύπος χτυπά τον κομμουνισμό και όχι αυτούς γι' αυτό άλλωστε αρχικά θα τους δώσει «άφεση αμαρτιών»⁵⁰¹.

Όταν όμως ο Δελμούζος δημοσιεύει στην εφ. Δημοκρατία άρθρα⁵⁰² με σκοπό να παρουσιάσει τις βασικές αρχές που διέπουν την λειτουργία του Μαράσλειου Διδασκαλείου «στα ζητήματα του εθνισμού και ανθρωπισμού και της ηθικής»⁵⁰³ για να τις διευκάνει από κάθε κομμουνιστικό μήνυμα, που τους είχαν προσδώσει οι εχθροί της μεταρρύθμισης, προκαλεί το νεοελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, που ξεκινά μια έντονη κριτική εναντίον του προσώπου του Δελμούζου και των αρχών του.

Με το άρθρο του «Εθνικισμός και αγριανθρωπισμός» με το ψευδώνυμο Π. Σαρκάτος ο έγκλειστος Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ τεκμηριώνει τους λόγους αυτής της κριτικής, ενάντια στη φιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Ο Δελμούζος έχει ήδη από προηγούμενό του άρθρο έχει ταυτίσει τις δύο ακραίες ιδεολογικές τάσεις που «ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα τρικλίζει όλη σχεδόν η νεοελληνική κίνηση και σκέψη»⁵⁰⁴.

«Το εθνικό συνέδριο και από την άλλη ο νεοελληνικός κομμουνισμός και τα δύο κινήματα καθαρεусιάνικα δηλ. ανεδαφικά και αντρείούνται απάνω στα ξυλοπόδαρα των λόγων ή της μιμήσεως. Το πρώτο γίνεται «υπέρ της

⁵⁰⁰ Ένας δάσκαλος «Το αστικό κράτος και οι εκπαιδευτικοί υπάλληλοί του», εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 9 και 10-6-1925

⁵⁰¹ Α. Φράους, «Οι εκπαιδευτικοί και οι κοινωνικές ιδέες», εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 11-6-1925

⁵⁰² Δελμούζος Αλ., «Μαράσλειο και Ζωή», εφ. Δημοκρατία 6-9//6/95 και τον ίδιο χρόνο αναδημοσιεύονται βιβλίο με τίτλο Μαράσλειο και Ζωή

⁵⁰³ Δελμούζος Αλ., *Μαράσλειο και Ζωή*, ό.π. σ. 34.

⁵⁰⁴ Δελμούζος Αλ., «Μαράσλειο και Ζωή», εφ. Δημοκρατία 6.6.1925

κινδυνεύουσας ηθικής, γλώσσης, πατρίδος, ιδιοκτησίας και θρησκείας». Η πατρίδα, η ηθική και η θρησκεία στην ίδια γραμμή και αλληλένδετα με την ιδιοκτησία! Τσιφλίκι δηλ. και δικαίωμα μιας κοινωνικής τάξεως! Η πιο χυδαία υλιστική αντίληψη υποστηριζόμενη στο όνομα της επιστήμης με τα πιο αεροφούσκωτα έπη! Έτσι δίνει όχι μόνο υπόσταση, αλλά και ελκτική δύναμη στη θέση μιας ρομαντικής νεολαίας, που στο όνομα μιας ανύπαρκτης αχρωμάτιστης ανθρωπότητας παίζει το πιο επιπόλαιο παιχνίδι με την χειροπιαστή ζωή του τόπου της. Γι' αυτήν, πατρίδα, εθνισμός, θρησκεία, ηθική κ.λπ. όλα είναι σύμβολα και όργανα των αστών για να καλοτρώνε ήσυχοι καταπιέζοντας τους φτωχούς».

Ο Αλ. Δελμούζος για πρώτη φορά στρέφεται εναντίον δημοτικιστών (όπως είναι οι κομμουνιστές), χαρακτηρίζοντας τους καθαρευουσιάνους, λόγω της ανεδαφικότητας των απόψεων τους, απορρίπτοντας την πολιτική θεωρία και πρακτική του ΚΚΕ⁵⁰⁵.

Η πολεμική του Π. Πουλιόπουλου στοχεύει στην ιδεολογία του αστικού ριζοσπαστικού κινήματος όπως αυτή επιδιώκεται να καλλιεργηθεί στο σχολείο μέσω της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Εκφράζει τις απόψεις του για τις απόλυτες ηθικές αξίες, για το ρόλο του σχολείου, για το έθνος τον εθνικισμό και τον «εξευτελιστικό» «ειρηνικό» «ανθρωπισμό» του Δελμούζου.

Στην άποψη του Δελμούζου ότι το σχολείο είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες για την ατομική, την κοινωνική και εθνική πρόοδο⁵⁰⁶ και ότι «το σχολείο στέκει απάνω από κάθε πρόσκαιρη κομματική διαπάλη, απάνω από κάθε αντίθεση κοινωνικών τάξεων. Αντικρύζει την ολότητα, το εθνικό σύνολο, το συμφέρον του συνόλου. Το αίσθημα του συνόλου ζητεί να τονώσει στο παιδί και να το κάμει αν μπορεί να το ζήσει».

Ο Π.Πουλιόπουλος αναφέρει το «Μαράσλειο και τα άλλα παιδαγωγικά ιδρύματα» είναι όλα τους «πράγματι αστικά, αστικώτατα, όπως ορθά τα χαρακτήρισε ένας σύντροφος παιδαγωγός. Είναι εκπαιδευτικά παραρτήματα των ξένων και ντόπιων τραπεζικών και εμποροβιομηχανικών κέντρων»⁵⁰⁷.

---

⁵⁰⁵ Νούτσος Χ, όπ.π. σ. 183

⁵⁰⁶ Δελμούζος Αλ. *Μαράσλειο και Ζωή*, σ. 12.

⁵⁰⁷ Πουλιόπουλος Π. (ψευδ. Π. Σαρκάτος), «Εθνικισμός και αγριανθρωπισμός», εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 29/6/1925.

Θεωρεί ότι το αστικό είναι ένα ταξικό σχολείο και μόνο το προλεταριακό είναι πράγματι εθνικό και ανθρωπιστικό σχολείο⁵⁰⁸.

Δεύτερον στην άποψη ότι στο Μαράσλειο η αγωγή είναι αδύνατη «χωρίς πίστη σε ηθικές αξίες και γενικότερα χωρίς ιδανικό»⁵⁰⁹ αφού σύμφωνα με τον Δελμούζο υπάρχουν αιώνιες αλήθειες της δικαιοσύνης, της ηθικής, της ισότητας κ.λπ. Ο Π. Πουλιόπουλος θεωρεί ότι η ιδεαλιστική σκέψη του Δελμούζου μας γυρίζει πίσω στον καιρό του ουμανισμού και της μεταφυσικής «είναι ένας νεοκαντιανός ιδεαλισμός περασμένος με το επί χρίσμα μόνο του «θετικισμού» και της «αντικειμενικής» επιστημονικής μεθόδου. Την ιδεολογία αυτή που προκαλεί τόση σύγχυση μεσ' στα κεφάλια των νέων δασκάλων οφείλουμε να την ξεσκεπάσουμε αδιάκοπα και αλύπητα να την καταπολεμούμε με το ισχυρό όπλο της μαρξιστικής διαλεκτικής στα χέρια»⁵¹⁰.

Θεωρεί ότι «δεν υπάρχουν απόλυτες κι αιώνιες αλήθειες δικαιοσύνης, ηθικής, ισότητας κ.λπ. παρά μόνο στο μυαλό των αστών και μικροαστών που γεννήθηκαν ως πνευματικό αντικαθρέφτισμα των σχέσεων ««ισότητας» και «δικαιοσύνης» της εμπορευματικής αστικής κοινωνίας. Οι ιδέες τις οποίες έχουν οι άνθρωποι για δίκαιο, ηθική κ.λπ. αλλάζουν ανάλογα με τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες κάθε φορά και γι'αυτό άμα θέλουμε να τις εξηγήσουμε, επιστημονικά, οφείλουμε να βρούμε το κοινωνικοιστορικό τους περιεχόμενο, διαφορετικά λέμε μόνον λόγια, λόγια, . λόγια»⁵¹¹.

Τρίτον ο Δελμούζος με την μεταρρύθμιση που πρότεινε στοχεύει συστηματικά να αναπτύξει τα στοιχεία που υπάρχουν στο άτομο. Τα κυριότερα στοιχεία του είναι εθνικά και καθορίζουν την ψυχοσύνθεση του.»Για αυτό μόνο μέσα στο έθνος του μπορεί καθένας να εντείνει όλες του τις δυνάμεις και να υψωθεί σε πραγματική δημιουργία»⁵¹². Άλλωστε «γι'αυτό αληθινή μόρφωση δεν μπορεί παρά να είναι εθνική»⁵¹³.

Ο Δελμούζος διατείνεται ότι «ο εθνισμός δεν είναι δημιούργημα της φαντασίας που μπορείς να το πετάξεις όταν θελήσεις. Είναι πραγματικότητα αιώνων ζυμωμένη στο αίμα, που τη ζεις και καθορίζει τη ζωή σου. Κάθε άτομο γεννιέται και ανήκει σε ορισμένη κοινωνία, σε ορισμένο τόπο και έθνος, και

⁵⁰⁸ Ελευθεράκης Θεόδωρος, ό.π, σ. 211

⁵⁰⁹ Δελμούζος Α, *Μαράσλειος και Ζωή*, όπ.σ. 12

⁵¹⁰ εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Πουλιόπουλος,..... ό.π.

⁵¹¹ εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 28/6/1925, Πουλιόπουλος, ό.π.

⁵¹² Δελμούζος Αλ., *Μαράσλειος και Ζωή*, ό.π., σ. 29

⁵¹³ στο ίδιο, σ. 28

εκτός από τα γενικά ανθρώπινα στοιχεία ή τα ιδιαίτερα του τόπου του (Πελοποννήσιος-Στερεοελλαδίτης) και της κοινωνικής τάξεώς του, έχει πολλά χαρακτηριστικά κοινά με όλα τα άτομα που ανήκουν στο ίδιο έθνος. Τα στοιχεία αυτά καθορίζουν μια ξεχωριστή ψυχολογία και ιδιοσυγκρασία, την εθνική. Έτσι άλλη η εθνική ιδιοσυγκρασία του Γάλλου, άλλη του Γερμανού, και άλλη του Ρώσου. Οσο περισσότερα και σημαντικότερα τα κοινά στοιχεία, τόσο συνεκτικότερος ο δεσμός των ατόμων και ομάδων που αποτελούν το έθνος. παράδειγμα χτυπητό το δικό μας έθνος. Δεν έχουμε μόνον «κοινές ιστορικές περιπέτειες, πλήθος στοιχεία κοινής καταγωγής, κοινά στοιχεία πλουτισμού και προπάντων συνείδηση ότι αποτελούμε ιδιαίτερη λαϊκή ενότητα», αλλά έχουμε τις ίδιες αξίες του πολιτισμού συνείδηση για παράδοση περασμένη υπέρλαμπρη, μιλούμε την ίδια γλώσσα, έχουμε την ίδια θρησκεία, πλήθος ήθη και έθιμα κοινά, πλήθος κοινές εκδηλώσεις της ζωής».

Ο Αλ.Δελμούζος παραθέτει εδώ την έννοια του έθνους καθώς και τα χαρακτηριστικά που δημιουργούν την εθνική ταυτότητα. Δίνει όμως βαρύτητα στα εθνικά χαρακτηριστικά και όχι τόσο σ'αυτά που διακρίνουν τους ανθρώπους που ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη.

Επίσης ο Δελμούζος θέλοντας να θωρακίσει την ιδεολογία του για το έθνος και εθνικά χαρακτηριστικά αποκρούει τις κατηγορίες των κομμουνισμών περί εθνικισμού και εθνικιστικού μίσους γράφοντας «Εθνισμός όμως δεν σημαίνει μίσος εναντίον των άλλων εθνών και καλλιέργεια, του πρώτου δεν προϋποθέτει και καλλιέργεια του δευτέρου; Για να ζήσω ως ελεύθερος άνθρωπος μου φτάνει η εθνική μου αυτοσυντήρηση και αυθυπαρξία. Κάθε ενέργεια πέρα από τα όρια αυτά είναι αδικαιολόγητη και ανήθικη (οι Ιταλοί π.χ. στα Δωδεκάνησα). Γιατί όπως εσύ έτσι και ο άλλος έχει το ίδιο δικαίωμα στη ζωή, που μπορεί να ζήσει και να υψώσει και τη δική του και την ανθρώπινη ζωή μόνον ελεύθερος μέσα στο εθνικό σύνολο που ανήκει. Γι'αυτό η αρχή των εθνοτήτων είναι ιερή. Για την εθνική μου όμως αυτοσυντήρηση δεν έχω ανάγκη να κηρύξω την περιφρόνηση και το μίσος εναντίον άλλων λαών. Γιατί και τα δύο σκοτώνουν τον ανθρωπισμό, που βάση του δεν είναι μόνον η αγάπη και ο σεβασμός του εαυτού σου, αλλά και ο σεβασμός του άλλου. Φέρε τον τρόφιμό σου σε επίγνωση του εαυτού του και του έθνους του, χωρίς να του αναπτύξεις την περιφρόνηση και το μίσος προς τους άλλους λαούς, αλλά δείχνοντάς τους το δικό του έθνος ως μια ομάδα που ανήκει στην μεγάλη ολότητα, την

ανθρωπότητα, η οποία πρέπει να τείνει στον ίδιο σκοπό. Ανάθρεψέ τον με το αίσθημα του εθνικού συνόλου, άνοιξέ του όμως για το σύνολο αυτό μια προοπτική που να υψώνει όχι μόνον την εθνική, αλλά γενικά και την ανθρώπινη ζωή. Κάνε τον να νιώσει ότι στο σκοπό αυτό μπορεί να φτάσει μονάχα με βάση τον αυθύπαρκτο εθνισμό του. Πότισε την ψυχή του με την αγάπη στην ελευθερία έτσι που να του γίνει ανάγκη εσωτερική. Κι αυτό σου φτάνει γιατί η αγάπη είναι ασυγκρίτως δυνατότερο από το μίσος⁵¹⁴.

Ο Π. Πουλιόπουλος αντιπαρατίθεται στην «εθνικοανθρωπιστική» θεωρία του Δελμούζου για τη δημιουργία το ρόλο την εξέλιξη του έθνους.

Γράφοντας ο Δελμούζος ότι «το έθνος είναι μια πραγματικότητα και μάλιστα μια πραγματικότητα «αιώνων» δεν μιας διευκρινίζει, αναφέρει ο Π. Πουλιόπουλος, «πόσων αιώνων πραγματικότητα είναι αυτή η πραγματικότητα του έθνους και ποιά είναι η ιστορική της γένεση και εξέλιξη, η τωρινή της μορφή και η τάση της μελλοντικής της εξελίξεως»⁵¹⁵.

Σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο ο Δελμούζος βρίσκεται σε μια «πλάνη» γιατί το έθνος είναι μια συγκεκριμένη ιστορική μορφή της κοινωνικής συμβιώσεως των ανθρώπων» και δεν μπορούν να'ναι έθνος οι πρωτόγονες «ορδές», γένος ή αιματοσυγγενικές ομάδες» ούτε τα διάφορα φύλα και οι ποικίλες φυλετικές αποχρώσεις, όλες αυτές οι ιστορικές κατηγορίες είναι διαφορετικές μορφές κοινωνικής συγκρότησης ανάλογα τις συνθήκες κάθε εποχής⁵¹⁶.

Ο Πουλιόπουλος στο ίδιο άρθρο του παραθέτει τις απόψεις του για το τι είναι έθνος και πώς δημιουργήθηκε. Χαρακτηριστικά γράφει «Το έθνος είναι η μορφή μιας πολύ πλατύτερης κοινωνικής ομαδικότητας που διαδέχτηκε τις προηγούμενες, όταν, μέσα από την κατάρρευση των παλαιών οικονομικοκοινωνικών συνθηκών, η εξέλιξη δημιούργησε ορισμένες ανάγκες και όρους οικονομικούς ανάπτυξη εμπορίου, συσσώρευση χρήματος, επέκταση αγορών και συγκοινωνιακών δικτύων κ.λπ). Αυτές οι ανάγκες οδηγούσαν αναπόφευκτα για την ικανοποίησή τους, στη συνένωση μέσα σε κάθε χώρα πολλών ξεχωριστών κλειστών ίσαμε τότε παραγωγικών και τοπικών λαϊκών μονάδων και στη συγκρότηση μιας πλατύτερης «λαϊκής οντότητας» με ενιαίο

⁵¹⁴ Δελμούζος Αλ., όπ.π.σ 31-32.

⁵¹⁵ Πουλιόπουλος Π., εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 23/6/1925 ,ό.π.

⁵¹⁶ στο ίδιο

σύστημα κρατικών θεσμών, ενιαία «εθνική» γλώσσα, κοινές εκπολιτιστικές εκδηλώσεις γενικά. Ο σχηματισμός μιας τέτοιας λαϊκής οντότητας του έθνους, συμπίπτει με την μεγάλη ανάπτυξη της παραγωγής εμπορευμάτων που διαδέχτηκε τις στενές τοπικές «φυσικές» οικονομικές μονάδες της φεουδαρχικής κοινωνίας και συμπίπτει με την αστικοποίηση των κοινωνιών, που γινότανε ασυνείδητα μέσα στους κόλπους των μεσαιωνικών κοινοτήτων, ιστορικός ταξικός φορέας των αναγκών της νέας αυτής εξελίξεως είναι η μπουρζουαζία (αστική τάξη). Η μπουρζουαζία στάθηκε μέσα στην ιστορία ή ζώσα εθνοδημιουργός δύναμη των κοινωνιών. Η απελευθέρωση από τα φεουδαρχικά δεσμά και η συγκρότηση των νεωτέρων εθνών είναι ο προοδευτικός, επαναστατικός ρόλος της τάξεως αυτής. Αυτή οδήγησε τις νεότερες κοινωνίες στη δημιουργία ενός ενιαίου συγκεντρωτικού κράτους ανώτερης εξουσίας στη θέση των διεσπαρμένων φεουδαρχικών τοπαρχιών με τις καρατικοϊδιωτικές σχέσεις τους. Αυτή δημιούργησε τον ενιαίο «εθνικό» στρατό στη θέση των μισθοφορικών φρουρών του φεουδάρχη, αυτή δημιούργησε μια ενιαία εθνική «κουλτούρα» αυτή τέλος ενσάρκωσε το κίνημα της πνευματικής αναγεννήσεως του έθνους και την διαμόρφωση μιας ενιαίας «εθνικής» γλώσσας πάνω από την ποικιλία των τοπικών διαλέκτων και γλωσσικών ιδιωμάτων του παρελθόντος»⁵¹⁷.

Για τον Πουλιόπουλο η αστική τάξη για μια μεγάλη ιστορική περίοδο έπαιξε ρόλο «εθνοδημιουργό» δράση της ήταν προοδευτική και συνέβαλλε στο ξεπέραςμα του φεουδαρχικού συστήματος. Όμως με την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος έγινε συντηρητική⁵¹⁸. Κάτω από αυτό το πρίσμα κρίνει και την αστική ιδεολογία του Δελμούζου για την εκπαίδευση.

Τέλος ένα άλλο σημείο, που ασκεί κριτική ο Π. Πουλιόπουλος στην φιλοσοφία της μεταρρύθμισης, είναι η θέση του Δελμούζου για την ανθρωπότητα. «Σύμφωνα με αυτή, δικό μου ιδανικό είναι μια ανθρωπότητα με βασική αρετή την αγάπη και την ελευθερία. Η ανθρωπότητα όμως δεν είναι για μένα έννοια αφηρημένη. Ανθρωπότητα θα πεί σύνολον λαών, εθνών και όχι άθροισμα αχρωμάτιστων ανθρώπων. Τέτοιο άθροισμα ζει μόνον στη φαντασία μερικών ατόμων. Έλληνες, Τούρκοι, Βούλγαροι, Γάλλοι, Γερμανοί και όλοι

⁵¹⁷ εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 23/6/1925, ό.π.

⁵¹⁸ εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 24/6/1925, ό.π.

αυτοί οι λαοί, τα έθνη αποτελούν την ανθρωπότητα, και ελεύθερη ανθρωπότητα θα πεί ελεύθερα έθνη».⁵¹⁹

Συνεχίζει ο Δελμούζος «Καλλιεργώντας τα δικά σου εθνικά στοιχεία υπηρετείς όχι μόνον τον εαυτόν σου και τον τόπο σου, αλλά και την ανθρωπότητα, τον ανθρωπινό πολιτισμό και τον ανθρωπισμό [...]. γι'αυτό κάθε ενέργεια εναντίον της εθνικής αυτοσυντηρήσεως [...]είναι αυτοκτονία του ατόμου και του συνόλου είναι βιολογική ανοησία.. Κι είναι ακόμη ενέργεια εναντίον της ανθρωπότητας, του ανθρωπίνου πολιτισμού και του ανθρωπισμού»⁵²⁰.

Ο Πουλιόπουλος ασκώντας κριτική σ'αυτές τις απόψεις σημειώνει ότι πολύ πιο πριν από τον Αλ.Δελμούζο στην Ευρώπη μετά το Α'Παγκόσμιο Πόλεμο «το ευαγγέλιο του ανθρωπισμού, του «εξελικτικού» και ειρηνικού σοσιαλισμού κηρυσσότανε σ'όλα τα σχολεία του «πολιτισμένου» κόσμου και στα πολιτικά βήματα»⁵²¹.

Το μεγάλο έργο αυτού του ανθρωπισμού είναι ο Καταστατικός Χάρτης της Νέας Ανθρωπότητας που στηριζόταν στις ιδέες της ειρήνης και της δικαιοσύνης μεταξύ των κρατών. Όμως στην πράξη διαφάνηκε ότι ούτε το δίκαιο ούτε η αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών» επικράτησε, μπροστά στα συμφέροντα των ισχυρών (Δημιούργησαν το «Τριαδικό σερβοκροατικό κράτος»). Ετσι απέτυχε ότι «ανθρωπιστικότερο», «διεθνιστικότερο» ό,τι δελμουζικώτερο να πούμ'έτσι έχει να επιδείξει η ανθρωπότητα»⁵²².

Απέτυχε λοιπόν το σύστημα του Δελμούζου και στην πράξη δικαιώθηκε η άποψη των κομμουνιστών «η ουσία του τέτοιου «ανθρωπισμού» είναι να γίνεται ΟΡΓΑΝΟ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΡΩΠΙΑΣ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΑΓΡΙΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ». Ο Πουλιόπουλος χαρακτηρίζει τους εκπαιδευτικούς μεταρρυθμιστές και τους πολιτικούς δημοκράτες – κοινωνιολόγους που δρουν εντός του καπιταλιστικού καθεστώτος «ταπεινούς λακέδες του Ιμπεριαλισμού»⁵²³.

⁵¹⁹ Δελμούζος Αλ., ό.π., σ. 27

⁵²⁰ Δελμούζος Αλ., ό.π., σ. 30-31.

⁵²¹ Πουλιόπουλος, «Εθνικισμός και αγριανθρωπισμός», εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 21/6/1925

⁵²² στο ίδιο

⁵²³ Πουλιόπουλος, εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 22.6.1925, ό.π.

4.6 Το πόρισμα Λάμψα και οι αντιστάσεις που προκαλεί

Παρόλο που η Εστία θεωρεί, ότι ο λαός από φόβο δεν οδηγείται σε μαζικές εκδηλώσεις και ότι οι πολιτικοί ο καθένας για τους δικούς του λόγους αδρανούν, οι μεν αντιβενιζελικοί δεν επεμβαίνουν για να μην θεωρηθεί ο αγώνας τους ως αντιβενιζελικός-Κωνσταντινικός που στοχεύει στην ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, οι δε βενιζελικοί επειδή συνδέονται στενότατα προσωπικά με τους μεταρρυθμιστές⁵²⁴, έχουν αρχίσει να δημοσιεύονται στον Τύπο διαμαρτυρίες από διάφορους συλλόγους.

Οι Σύλλογοι της Δημητσάνας στέλνουν τηλεγράφημα στον Πρωθυπουργό διαμαρτυρόμενοι κατά των αθέων και κομμουνιστών Δελμούζου και Σίας επειδή βλασφημούν κατά του ιερού μάρτυρος Γρηγορίου. Αξιώνουν «να τους αποπέμψει αυτούς τους παχυνομένους εκ του ιδρώτος του Ελληνικού λαού και καταδιώξει τούτους ποινικώς»⁵²⁵.

Ακόμα η Ένωση Ιδιοκτητών που ιδρύθηκε για την προστασία της ιδιοκτησίας που αποκτήθηκε με τίμια εργασία θεωρούν πρωτόγνωρο που η Κυβέρνηση δεν παίρνει τα κατάλληλα μέτρα εναντίον της παντοδύναμης αιρετικής και φανατικής οργάνωσης της εκπαίδευσης, που κατέχει όλες τις ανώτερες δημόσιες θέσεις έχοντας υποχείριους τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς και το σχολείο ως μέσο της αντεθνικής τους προπαγάνδας»⁵²⁶

Μέσα σ' αυτό το κλίμα της αντιπαράθεσης πριν από τον ανασχηματισμό της νέας κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου ο πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου κ. Δ. Λάμψας⁵²⁷ ανακοινώνει το πόρισμα των ανακρίσεων που είχε αναλάβει για την υπόθεση του Μαρασλείου στις 12.5.1925.

Σύμφωνα μ' αυτό η διδασκαλία και η δράση της Ρ. Ιμβριώτη δεν θεωρείται αντεθνική παρά τις επιφυλάξεις που διατηρεί το πόρισμα για τη μέθοδο διδασκαλίας της ιστορίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει «η διδασκαλία, ούτε η λοιπή δράση της κ. Ιμβριώτου παρουσιάζουν τι το αντεθνικόν, οφείλω εξ' άλλου να τονίσω ότι η ιστορική αυτής διδασκαλία δεν είναι τοιαύτη οίαν θα επόθουν διδασκαλίαν απευθυνομένην προς μέλλοντας διδασκάλους [...]' Αι απόψεις υπό τας οποίας εξετάζει την ρητορικήν εξέλιξιν, είχε κατά μέγα μέρος

⁵²⁴ «Πολιτική και Εκπαίδευσις», εφ. ΕΣΤΙΑ 7-6-1925

⁵²⁵ «Ο λαός των επαρχιών», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 5-6-1925, σ.4

⁵²⁶ «Ένωση Ιδιοκτητών», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 7-6-1925

⁵²⁷ Υπήρξε διευθυντής του Μαρασλείου Διδασκαλείου από 1910-1914 από Χρ.Λέφα Ιστορία της Εκπαιδευσεως, εργοδ. Ο.Ε.Σ.Β. 1942, σ. 234.

πρεπλανημένοι μη επιστημονικοί [...]. Πεπλανημένη είναι η αντίληψις της, καθ'ην εν τη ιστορική ερεύνη δέον να δίδεται περισσότερο βαρύτης εις τον οικονομικόν παράγοντα ή μάλλον δέον να αναγνωρίζεται η βασική επίδρασις του οικονομικού παράγοντος εις την εξέλιξιν όλων»⁵²⁸.

Ακόμα κακώς θεωρεί η Ιμβριώτου ότι την ιστορική του μέθοδο μεταδίδει την τελευταία εξέλιξη της ιστορικής επιστήμης, το μόνο που κάνει είναι ότι προσεγγίζει χωρίς να το αντιλαμβάνεται την «υλιστική αντίληψιν της ιστορίας, η οποία αποκρούεται μετ' αγανακτήσεως υπό της ιστορικής επιστήμης, είναι δε εύρημα και εγκαλλώπισμα του κομμουνισμού»⁵²⁹.

Οι προτάσεις του πορίσματος είναι οι εξής να μετατεθούν οι τρεις διδάσκαλοι σ'άλλα σχολεία της Αθήνας. Ενώ για την κ. Ιμβριώτη συνιστά «να μεταδιδασχθεί το ορθόν: «Προτείνω δε λέγει, αν εν τω παρόντι: 1) όπως συστηθεί εντόνως εις αυτήν δια του κ. Διευθυντού του Διδασκαλείου να παύσει εφαρμόζουσα εν τη ιστορική διδασκαλία, την μέθοδον της ιστορικής ερεύνης, την οποίαν μέχρι τούδε εφαρμόζει ακολουθούσα εφεξής την υπό της ιστορικής επιστήμης και της διδακτικής της ιστορίας προγραφομένην και 2) όπως συστηθεί με τον κ. Διευθυντήν του Διδασκαλείου να παρακολουθεί εφεξής μετά περισσότερας προσοχής την διδασκαλίαν της περί ής ο λόγος καθηγητριάς και να εξακριβώσει αν αύτη συνεμορφώθη προς τας συστάσεις του ίνα εν εναντία περιπτώσει ληφθώσι περί αυτής τα προσήκοντα μέτρα»⁵³⁰.

Το πόρισμα αυτό όχι μόνον δεν καθυστεράζει τους πολέμιους της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης αλλά τους εξοργίζει «Ο κ. Λάμπας εξέδωκεν μίαν ας είπωμεν απόφασιν, δια της οποίας κατεδίκασε και τον εαυτό του και το αξίωμά του και την επιστοσύνη με την οποίαν τον περιέλαβε το Κράτος»⁵³¹. Η απόφαση χαρακτηρίζεται διπλωματική, άτολμη και δειλή. Προσπάθησε να μην δυσαρεστήσει τους συνεργάτες του συντελεστές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης αλλά ταυτόχρονα να μην στραγγαλίσει τελείως την αλήθεια και την ηθική υπόσταση των τριών διδασκάλων⁵³². Επιπλέον προειδοποιούν τον νέο υπουργό Σπυρίδη με τον ανασχηματισμό της Κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου (15.6.1925) να μην προσφύγει στην απόλυση της

⁵²⁸ «Ιδού η «εθνική» εργασία του Μαρασλείου Εν απόσπασμα της εκθέσεως του κ.Λάμψα»,

εφ.ΕΜΠΡΟΣ 23.6.1925

⁵²⁹ στο ίδιο.

⁵³⁰ εφ.ΕΜΠΡΟΣ, ό.π. 22

⁵³¹ «Μετά το πόρισμα», φ.ΕΜΠΡΟΣ 22.6.1925

⁵³² στο ίδιο.

καθηγητριάς με σκοπό να καθησυχάσει την κοινή γνώμη γιατί «τοιούτοι συμβιβασμοί [...] δεν ήσαν απλώς απαράδεκτοι αλλά εβάρυνον επικινδύνως επί της τύχης ολόκληρης της Κυβερνήσεως»⁵³³. Γι'αυτό επιβάλλεται η κυβέρνηση να απομακρύνει τον Δελμούζο με την παροχή σ'αυτόν απεριόριστης άδειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Η ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΥ

5.1 Οι νέες αντιστάσεις των στρατιωτικών

Η πολιτική αφερεγγυότητα και η έλλειψη ηθικού ερείσματος της μονόπλευρης αλλά και αποτελεσματικής Δ' Συντακτικής Βουλής σε συνδυασμό με την γενικότερη κρίση του κοινοβουλευτισμού οδήγησε στην αναίμακτη επικράτηση του Θ. Πάγκαλου στις 25/6/1925⁵³⁴. Οι υποσχέσεις του Πάγκαλου ότι θα αποκαθιστούσε την χρήση λειτουργία του κρατικού μηχανισμού⁵³⁵ και η εισήγηση του Παπαναστασίου στη Βουλή για να δοθεί ψήφος εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση για δικούς του λόγους⁵³⁶ οδήγησαν στο παράδοξο αποτέλεσμα: Η εθνοσυνέλευση να νομιμοποιήσει το πραξικόπημα παρέχοντας του «κοινοβουλευτικό μανδύα».

Ως υπουργός Παιδείας αναλαμβάνει ο Γ. Χατζηκυριάκος πρώην επιθεωρητής δημοτικής εκπαίδευσης εχθρός της μεταρρύθμισης⁵³⁷. Οι ελπίδες των πολεμίων της μεταρρύθμισης αναπτερώνονται εν μέρει όμως κάποιοι κρατούν τις επιφυλάξεις τους.

Ο Αλεξ. Φιλαδελφεύς⁵³⁸ θεωρεί ότι η μη ανάληψη του Υπουργείου Παιδείας από τον ίδιο τον Πάγκαλο μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την επιτυχία των προθέσεων του για την πρόοδο της πατρίδας. Μόνο ένας άνθρωπος πυγμής» μπορεί να φέρει θανάσιμο χτύπημα στην «σπείρα των ανισσόροπων οι οποίοι εκσφηνωθέντες μέσα εις το υπουργείο [...] παρασκευάζουν

⁵³³ στο ίδιο.

⁵³⁴ Διαμαντόπουλου Θ., *Ελληνική πολιτική ζωή: Εικοστός αιώνας*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997, σ. 117

⁵³⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π.σ. 290

⁵³⁶ Ο Α. Παπαναστασίου επεδίωκε να ηγηθεί στην εκπόνηση του νέου Συντάγματος όπου θα πρότεινε την απλή αναλογική ως μόνιμο εκλογικό σύστημα ώστε θα απότρεπε την επιστροφή Βενιζέλου στην πολιτική άσκηση από Διαμαντόπουλο ό.π.π.

⁵³⁷ Νούτσος Χ. ό.π. σ. 84

⁵³⁸ Μέλος της «επιτροπείας» για τα αναγνωστικά βιβλία του 1917

απάτριδες». Γι'αυτό θεωρεί τον Πάγκαλο «ως εκ μηχανής Θεό» που «ως άλλος Ηρακλής πρέπει να συντρίψετε την Λερναία αυτήν Υδρα, η οποία, εάν δεν παραταχθεί υφ'υμών, θα τους συντρίψει ως συνέτριψεν ήδη τόσους άλλους πανισχύρους και ακαταβλήτους ως υμείς»⁵³⁹.

Ενώ πια στην εξουσία βρίσκεται ο στρατηγός Πάγκαλος οι ανώτεροι στρατιωτικοί κύκλοι δεν εφησυχάζουν σχετικά με το εκπαιδευτικό ζήτημα.

Ο απόστρατος στρατηγός Λεωνίδας Παπαρασκευόπουλος⁵⁴⁰ εκδηλώνει το ενδιαφέρον του για την εκπαίδευση και την ανησυχία του για την αναβλητικότητα στην αντιμετώπιση των «κοσμοπολιτών» μεταρρυθμιστών.

Θεωρεί ότι η Ελληνική εκπαίδευση υστερεί ακόμα και από αυτή των Βαλκανίων όπου υπερισχύουν τα σωβινιστικά προστάγματα. Γι'αυτό θα έπρεπε «οι υπέρ του κοσμοπολιτισμού κοπτόμενοι» να αισθανθούν τύψεις συνειδήσεως. Πεποίθηση του είναι ότι «εις» τα έθνη εκείνα όπου η μόρφωση και η εκπαίδευση των παιδιών διαπνέονται υπό των δήθεν νέων ιδεών της ελευθερίας της σκέψεως, όπου, κατά τας αντιλήψεις εκάστου, διδάσκοντος ή διδασκομένου, δύναται να προνοηθεί η κατάργησις της Πατρίδος, της θρησκείας, της οικογένειας τα έθνη ταύτα ασφαλώς είναι προωρισμένα να καταστραφούν». Αυτό το φαινόμενο επικρατεί και στην Ελλάδα λόγω του έμφυτου ελαττώματος του ελληνικού λαού που είναι η μίμηση κάθε νέας ιδέας της Δύσης ανεξάρτητα εάν αυτή συντελεί στην πρόοδο των λαών.

Στην συνέχεια επιδιώκει να καταρρίψει το «ιδεολόγημα» των μεταρρυθμίσεων ότι εργάζονται για την παγκόσμια ειρήνη, για να καλυτερεύσουν τις συνθήκες της ζωής με στόχο την ισότητα. Υποστηρίζει αξιωματικά πως αυτό μπορεί να ακούγεται ελκυστικό θεωρητικά όμως πρακτικά καθίσταται ανεφάρμοστο μιας και «πάντοτε ο ισχύων, αστός ή εργάτης, θα επιδεικνύη την ισχύ του».

Άλλωστε σημειώνει ποιός νοήμων πολίτης θέλει τον πόλεμο. Στην περίπτωση όμως των μεταρρυθμιστών απορρίπτουν τον πόλεμο υπέρ της πατρίδας και εργάζονται υπέρ της διαιρέσεως και της δημιουργίας καθεστώτος που υποστηρίζει τον πόλεμο των τάξεων.

---

⁵³⁹ Φιλαδέλφους Αλεξ., «Τι χρειάζεται το υπουργείον της Παιδείας» (Ανοιχτή επιστολή προς τον κ. Πρωθυπουργόν), εφ. ΕΜΠΡΟΣ 28.6.1925

⁵⁴⁰ Ο Λ. Παρασκευόπουλος(1918-1920) διετέλεσε αρχιστράτηγος του Ελληνικού Στρατού. Ως βενιζελικός παραιτήθηκε από τη θέση αυτή μετά την εκλογική ήττα του Βενιζέλου (1920) και αποστρατεύτηκε. Αργότερα (1929) αναμείχθηκε ενεργά στην πολιτική.

Αντλεί την επιχειρηματολογία του για τον παραπάνω ισχυρισμό του από τις δηλώσεις του αρχηγού του ερυθρού στρατού Frounze που αναφέρει «ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος» και η Σοβιετική Ρωσία πρέπει να συμμεθέξη διότι δεν είναι πόλεμος εθνικός Κράτους εναντίον Κράτους ή πλειοτέρων τοιούτων, αλλά πόλεμος κατά πολιτικών συστημάτων, οικονομικών και κοινωνικών. Ο ερυθρός στρατός δεν θα πολεμήσει για τα συμφέροντα του Έθνους ή δια προσαρτήσεις χώρων, αλλά για να υπερασπίσει την επανάσταση κατά των εχθρών του προλεταριάτου. Ο πόλεμος αυτός θα είναι παγκόσμιος και αποφασιστικός και η διάρκειά του θα είναι άγνωστος. Δι'αυτό πρέπει ο ερυθρός στρατός να παρασκευάζεται και ν'αυξάνη τους εξοπλισμούς του»⁵⁴¹.

Με την χρήση αυτού του παραδείγματος, αφήνει να αποκαλυφθεί η σχέση των μεταρρυθμιστών με το μπολσεβικικό καθεστώς.

Γι'αυτό προτείνει οι προϊστάμενοι οι καθηγητές οι δημοσιδασκαλοι να στρέψουν το βλέμμα τους στη μεγάλη μεθοδική Γερμανία όπου καλλιεργείται από το νηπιαγωγείο η αγάπη για την πατρίδα και η θυσία υπέρ αυτής.

Μ'αυτή την γερμανική αντίληψη ότι «υπεράνω όλων πρέπει να τάσσεται η Γερμανία» δεν θα'ναι παράδοξο πολύ γρήγορα να ξεπεράσουν την τωρινή ήττα και όπως έγινε και μετά την ήττα της Ιέννης (εποχή Ναπολέοντα).

Τέλος αιτιολογεί την καθυστέρηση της απαλλαγής της εκπαίδευσης από τους δήθεν μεταρρυθμιστές «ένεκα της πολιτικής συνθέσεως του κοινοβουλίου, η μειοψηφία αυτή και το πλείστον αναγκάζει την Κυβέρνηση να είναι διστακτική επί πολλών ωφελίμων πραγμάτων και τούτο εκ φόβου υπουργικής κρίσεως»⁵⁴².

Την ίδια παρατήρηση κάνει και ο Ι. Πετρίδης και μάλιστα τονίζει ότι το Υπουργείο της Παιδείας και πάλι «δεν κάνει συντονισμένες κινήσεις ενάντια στην εκπαιδευτική κλίκα προς το σκοπό για τον οποίο δικαιολογηθεί και επιβλήθηκε η όλη πολιτική μετάπτωσης και η Κυβερνητική μεταβολή»⁵⁴³ υπονοώντας το καθεστώς του Παγκάλου. Αυτή η αναβλητικότητα η αναζήτηση δικαιολογιών σ'αυτή την στιγμή που κάθε ανεξάρτητος πολιτικά αναζητεί ριζικές λύσεις για το θέμα της Δημοτ. Εκπαίδευσης φανερώνει μια νέα παράλυση θέλησης επικίνδυνης για τα θεμέλια του τόπου απέναντι σ'αυτή την σπείρα.

---

⁵⁴¹ Παρασκευόπουλος Λεων., «Η κύρια άποψις του εκπαιδευτικού», εφ. ΕΣΤΙΑ 27.6.1925

⁵⁴² στο ίδιο

⁵⁴³ Πετρίδης Ι., «Finis Graeciae», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 4.7.1925

Εάν η κατάσταση συνεχιστεί τελειώνει, κινδυνολογώντας, ότι τότε όλοι θα πούμε «Finis Graeciae» δικαιολογώντας τον Βάρναλη⁵⁴⁴.

Την ευθύνη της αναβολής δε φέρουν μόνο οι εντός της Βουλής και εκτός πολιτικοί αρχηγοί που «ωσεί παθεύδοντες υπό μανδραγόραν κράτουςι χαρακτηριστικήν επιφυλακτικότητα»⁵⁴⁵ αλλά και οι σημερινοί ιθύνοντες στρατιωτικοί εάν δεν καταλάβουν ότι οι συνθήκες δεν είναι πάντοτε οι ίδιες., Με την βίαιη στρατολογία δεν μπορούν να στηρίξουν την μαχητικότητα του έθνους. Στην εποχή μας προέχει το ζήτημα της εθνικής ανατροφής της νεολαίας, η οποία με τις κοσμοπολιτικές θεωρίες των μεταρρυθμιστών «συσφίγγεται και στραγγαλίζεται εις αυτήν την γέννησιν της δια να μη: ΔΥΝΑΤΑΙ Ν'ΑΠΟΔΟΣΗ ΕΘΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ»⁵⁴⁶.

Γ'αυτό προτείνει αντί να δημιουργούν κατοχυρωτικό του πολιτεύματος να κατοχυρώσουν την έννοια της Πατρίδας αποβάλλοντας από τους κόρφους της τα φίδια.

5.2 Η αντίδραση του εκκλησιαστικού τύπου και της Ιεράς Συνόδου

Με το ξέσπασμα του «σκανδάλου» του Μαρασλείου Διδασκαλείου δεν αντιδρά μόνο ο πολιτικός τύπος αλλά και ο εκκλησιαστικός.

Στο θρησκευτικό περιοδικό Ανάπλασις δημοσιεύεται πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «Εν Ελλάδι ιδρύσαμεν Παιδαγωγικήν Ακαδημίαν προς διάδοσιν του κομμουνισμού»

Στο άρθρο επισημαίνεται ότι οι αποκαλύψεις για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στο Μαρασλείο Διδασκαλικό προκαλούν «οδύνην και αισχύνην άμα εις πάντα Έλληνα»⁵⁴⁷. Το άρθρο δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις προσπάθειες που καταβάλλονται στο Μαρασλείο διδασκαλείο για την καταπάτηση του «εθνισμού». Αυτό το συναίσθημα που αποτελεί «την πηγή της εθνικής ημών ζωής, την αιτίαν πάσης για των αιώνων ελληνικής μεγαουργίας οι Έλληνες παιδαγωγοί επιζητούν να το εξαφανίσουν».

Το παράδοξο σύμφωνα με το αρθρογράφο βρίσκεται στο ότι το κράτος τιμωρεί με έκτακτα στρατοδικεία τους λίγους ευέξαπτους αλλά δυστυχείς και

---

⁵⁴⁴ Ο Βάρναλης στο έργο του το «Φως που καίει» έγραψε για την Πατρίδα «Στον τόπο που έπεσεν η Πόρνη άρχισε να χαράζει ένα φως που όλο δυναμώνει (κυρίως αυτές είναι ο Κομμουνισμός)

⁵⁴⁵ Πετρίδης Ι., «Ζήτημα στρατού και στόλου», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 8.7.1925

⁵⁴⁶ Πετρίδης Ι., «ζήτημα Στρατού και Στόλου ΙΙ», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 12.7.1925

⁵⁴⁷ «ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΔΡΥΣΑΜΕΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ», π. ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ 15/6/1925

τυραννισμένους ανθρώπους με πολύχρονες φυλακίσεις για τις κομμουνιστικές τους τάσεις ενώ αυτούς που διοικούν την ελληνική εκπαίδευση και διδάσκουν τον κομμουνισμό στην Παιδαγωγική Ακαδημία, και στους δασκάλους που προορίζονται να διδάξουν στην Μακεδονία και τη Θράκη τους αφήνει ατιμώρητους

Χαρακτηριστικά αναφέρει «το επίσημον κράτος δια να θεραπεύση το δέντρον υπό τα πλατύσκια φυλλώματα του οποίου ζεί και αναπτύσσεται ο εθνικός οργανισμός αποκόπτει τους σαπρούς μόνον καρπούς, ενώ τας ρίζας αυτό τούτο, εμποτίζει το δηλητήριο της διαφθοράς και του εκφυλισμού»⁵⁴⁸.

Γι' αυτό προτείνει εάν το Κράτος ενδιαφέρεται για την επικράτηση του εθνικού μας γοήτρου και της εθνικής μας φιλοτιμίας να αναθέσει σε αξιοποίηση και ανεπηρέαστη επιτροπή την διενέργεια ανακρίσεων για τα καταγγελλόμενα σκάνδαλα. Τα πορίσματα των ανακρίσεων θα έχουν να πείσουν το Κράτος ότι συντηρεί και εκτρέφει τους εχθρούς της εθνικής μας υποστάσεως και θα οδηγήσουν σε αφύπνιση τον εκπαιδευτικό κόσμο όπου σύσσωμος θα αγωνιστεί για την εξαφάνισή τους.

5.3 Οι θέσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και η απάντηση του Υπουργείου Παιδείας

Η επίσημη όμως Εκκλησία αποφεύγει, άμεσα να πάρει θέση για τα καταγγελλόμενα στον τύπο για το «σκάνδαλο» του Μαρασλείου, και ανάγει το θέμα στο ευρύτερο επιστημονικό πεδίο «υπό την μορφήν δηλαδή της ελευθερίας της επιστημονικής ερεύνης και της αποδοχής και διδασκαλίας της δι'αυτής εξευρισκομένης αλήθειας, αδιάφορον αν αυτή προυσκρούει προς παραδεδεγμένας μεχρι τούδε ιδέας και αξίας, οίτινες προς του φωτός της νέας αλήθειας υποχωρούσιν ως προλήψεις αγνοίας και αμαθείας»⁵⁴⁹.

Η Εκκλησία μέσα από άρθρο της στο επίσημο δελτίο της Εκκλησίας της Ελλάδος που εκδίδει από το 1923 ισχυρίζεται ότι η μέθοδος που εφαρμόζεται στα ανώτερα εκπαιδευτήρια είναι ο «ιστορικός υλισμός». Σύμφωνα με την οποία, η μέχρι σήμερα πεποίθηση, ότι οι παράγοντες της ηθικής, της θρησκείας, του δικαίου, των πνευματικών αναγκών συμβάλλουν στην ανάπτυξη και εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού, ακυρώνεται. Για τον «ιστορικό υλισμό» κυρίαρχος

⁵⁴⁸ π. ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ 15.6.1925,ό.π.

⁵⁴⁹ «Μεθόδου ολέθρια κατάχρησις», π. ΕΚΚΛΗΣΙΑ 20/6/1925

εξελικτικός παράγοντος του ανθρώπινου πολιτισμού αποτελεί η «σίδηρος οικονομικός νόμος». Ο άνθρωπος καταγόμενος από τα «κτήνη» και χάριν των ενστίκτων του επιδιώκει την εξασφάλιση «της ζωϊκής επάρκειας ανέσεως και ευδαιμονίας» ενώ οι ηθικοί θεσμοί δεν είναι τίποτα άλλο από συμβατικές συνήθειες που έχουν καθοριστεί από τα οικονομικά συμφέροντα της συγκεκριμένης κοινωνίας και η θρησκεία επινόημα «των κατά καιρούς κρατουσών τάξεων» για την διατήρησή τους.

Η Εκκλησία τονίζει ότι παρόλο που υποστηρίζει την επιστημονική αλήθεια δεν μπορεί να ταχθεί με το μέρος των υπέρμαχων του ιστορικού υλισμού. «Ο ιστορικός υλισμός δεν είναι αλήθεια επιστημονική αναντιρρήτος αλλά μέθοδος ερεύνης της Ιστορίας μεταξύ δε των δύο τούτων εννοιών υπάρχει τεράστια απόσταση. Δυνατόν η μέθοδος αυτή να είναι επιστημονική, πάντοτε όμως είναι μία μέθοδος εξ ωρισμένων πηγάζουσα προϋποθέσεων και δεδομένων, ήτις δεν είναι καν επιστημονική θεωρία ακόμη, εφόσον ουχί πάντα τα ομοειδή ιστορικά φαινόμενα είναι εις θέσιν να εξηγήσει και επί πάντων να εφαρμοσθεί. [...] δια τον απλούστατον λόγον ότι είναι μονομερής και μονόπλευρος»⁵⁵⁰.

Επιχειρηματολογώντας για τη μη ύπαρξη επιστημονικής αλήθειας, στον ιστορικό υλισμό αναφέρει πρώτον ότι καμία πραγματική επιστήμη δεν θεωρεί τον άνθρωπο κτήνος και στομάχι και δεύτερον ότι ανθρώπινος πολιτισμός είναι η ιστορία του πεπτικού σωλήνα. Δεν μπορεί κανείς το αναφαίρετο δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης και της επιστημονικής έρευνας να το χρησιμοποιεί ως προκάλυμα για την προαγωγή αντιεπιστημονικών εφαρμογών και πορισμάτων που βάσει των οποίων η θρησκεία η ηθική, η πνευματικότητα θα χαρακτηρίζονται ως προλήψεις και δεισιδαιμονίες. Τέτοιες απόψεις κλονίζουν τα θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας, γι'αυτό, συνεχίζει η ελληνική Εκκλησία που κατέχει την αληθινή επιστήμη και την αλήθεια δεν πρέπει να μείνει αδιάφορη.

Πράγματι δραστηριοποιείται και παίρνει μέρος σ'αυτήν την αντιπαράθεση που έχει ξεσπάσει για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στο Μαράσλειο Διδασκαλείο. Έναυσμα σ'αυτή την δράση της δίνουν οι τρεις δάσκαλοι που απομακρυσμένοι από διδασκαλείο σύμφωνα με την πρόταση του πορίσματος Λάμψα, στέλνουν υπόμνημα στην Ιερά Σύνοδο για να καταγγείλουν την

---

⁵⁵⁰ στο ίδιο

κατάργηση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η καταγγελία τους αυτή την φορά δεν θίγει το ευαίσθητο θέμα της πατρίδας αλλά αυτό της θρησκείας του άλλου «στηλοβάτη» της ελληνικής κοινωνίας.

Η Σύνοδος έχοντας μια καταγγελία που άπτεται της αρμοδιότητας της αποστέλλει υπόμνημα στο Υπουργείο Παιδείας⁵⁵¹. Σ' αυτό αναφέρει ότι παρατηρείται το εξής παράδοξο φαινόμενο. Ενώ μεταπολεμικώς στα προηγμένα ευρωπαϊκά κράτη υποβάλλεται κάθε προσπάθεια για την ενίσχυση της θρησκευτικής διδασκαλίας στα σχολεία στην Ελλάδα «παρατηρείται τάσις εξοβελισμού της θρησκευτικής διδασκαλίας»⁵⁵². Η κατάσταση χειροτερεύει καθημερινά γιατί όχι μόνο ελαττώθηκαν οι ώρες των θρησκευτικών στην μέση εκπαίδευση αλλά το τελευταίο καιρό οι μεταρρυθμιστές τόλμησαν να καταργήσουν τελείως το μάθημα των θρησκευτικών στο πρότυπο δημοτικό σχολείο του Μαράσλειου Διδασκαλείου. Η δράση τους δεν περιορίζεται μόνο σε εθνικά και παιδαγωγικά ζητήματα για τα οποία ήδη καταγγέλλονται. Καταργώντας τα θρησκευτικά από πρότυπο τετρατάξιο διδασκαλείο τα καταργούν απ' όλα τα υπόλοιπα τετρατάξια όλης της χώρας αφού αυτό αποτελεί υπόδειγμα για τα υπόλοιπα.

Το επιχείρημα των μεταρρυθμιστών ότι αυτή η κατάργηση έγινε επειδή τα παιδιά είναι ανώριμα για την θρησκευτική διδασκαλία το κρίνουν ως πρόφαση. Αυτή η παιδαγωγική θεωρία καταρρίπτεται από το ίδια τα πράγματα εάν δει κανείς τα λαμπρά αποτελέσματα της θρησκευτικής διδασκαλίας στα ελληνικά δημοτικά σχολεία.

Προς ενίσχυση της επιχειρηματολογίας της η Εκκλησία αναφέρεται το γερμανικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου όπου το μάθημα των Θρησκευτικών θεωρείται θεμελιώδες. Γι' αυτό από την πρώτη έως την τέταρτη τάξη οι ώρες διδασκαλίας αυξάνονται από 3 ημίωρα στην πρώτη τάξη σε τέσσερις ώρες την εβδομάδα καθώς τους δίνεται στην τελευταία τάξη και το βιβλίο της Αγίας Γραφής και μικρή κατήχησις: Ακόμα ενισχύεται η θρησκευτική διδασκαλία με την αρχή της εποπτείας με την επίσκεψη σε ναούς με την παρακολούθηση της θείας λατρείας. Συνεχίζει το υπόμνημα λέγοντας ότι όλοι οι

---

⁵⁵¹ Για το χρόνο αποστολής αυτού του υπομνήματος υπάρχουν δύο διαφορετικές πληροφορίες. Στο περιοδικό Εκκλησία αναφέρεται ως ημερομηνία 8/7/1925 που Υπουργός της Παιδείας είναι ακόμα ο Χατζηκυριάκος ενώ στην έκθεση του ο Αντωνανκοΐνη (Τα Μαρσαλειακά) αναφέρει ως ημερομηνία 18/7/1925 όταν υπουργός ήταν πια ο Τσιριμώκος

⁵⁵² Ο Αθηνών ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ «Έγγραφο της Ι. Συνόδου προς το Υπουργείον επί των εκκλησιαστικών» π. ΕΚΚΛΗΣΙΑ 18.7.1925

ξένοι παιδαγωγοί αναγνωρίζουν την ανάγκη της θρησκευτικής διδασκαλίας και την παιδαγωγική της αποτελεσματικότητα.

Επίσης, χαρακτηρίζει δυστύχημα ότι οι νεώτεροι παιδαγωγοί όχι μόνο αγνοούν την διεθνή εμπειρία, αλλά παραβλέπουν και την παράδοση της ελληνικής εκπαίδευσης που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την θρησκεία. Προχωρούν ακόμα περισσότερο στην κατάργηση της γιορτής των Τριών Ιεραρχών και στην αντικατάστασή της με γιορτές που ελάχιστα συμβάλλουν στην διαμόρφωση του ήθους των μαθητών.

Γι' αυτό η Ιερά Σύνοδος διαμαρτύρεται και συστήνει στο Υπουργείο να δείξει «αύθις σύντομον και άμεσον την προσοχήν του» για την αντιθρησκευτική αντεθνική και αντιπαιδαγωγική καινοτομία που εφαρμόζεται στο Μαράσλειο Διδασκαλείο. Γι' αυτό προτείνει την επανεισαγωγή του μαθήματος των θρησκευτικών από πρότυπο Δημοτικό Σχολείο καθώς και την ενίσχυσή της διδασκαλείας των θρησκευτικών σε ολόκληρη την εκπαίδευση.

Το Υπουργείο Εκκλησιαστικών απαντά και εγγράφως (7/8/1925) στην αναφορά της Εκκλησίας στο επίσημο δελτίο της Εκκλησίας της Ελλάδος θεωρώντας ότι όλες οι πληροφορίες για την κατάργηση των θρησκευτικών στηρίζονται σε ανακριβείς πληροφορίες.

Σύμφωνα με το Υπουργείο το μάθημα των θρησκευτικών διδάσκονται κανονικά στην Μέση και δημοτική εκπαίδευση σύμφωνα με αναλυτικά προγράμματα του 1906 και 1913 αντίστοιχα. Στα υπόλοιπα ανώτερα σχολεία (Διδασκαλεία, Πρακτικά Λύκεια και Γυμνάσια) τα θρησκευτικά διδάσκονται από ειδικούς καθηγητές πτυχιούχους Θεολόγους.

Στο δε πρότυπο δημοτικό του Μαράσλειου Διδασκαλείου «δεν κατηγορήθη η διδασκαλία των Θρησκευτικών εις ουδεμίαν ούτε ανωτέραν ουδέ κατωτέραν τάξιν αυτού, αλλά διδάσκονται ταύτα επί τη βάσει του αυτού συστήματος, όπερ εν τω περιεχομένω της υμετέρας αναφοράς φαίνεται ισχύον και εις άλλας χώρας»⁵⁵³.

Προς απόδειξη του παραπάνω ισχυρισμού το Υπουργείο κατέχει έγγραφες δηλώσεις, εκείνων που ξεκίνησαν τις διαδόσεις για δήθεν κατάργηση της διδασκαλίας των Θρησκευτικών, ότι μέσα σ' όλα τα μαθήματα που δίδαξαν ήταν και τα Θρησκευτικά.

---

⁵⁵³ «Προς την αυτού Μακαριότητα του Προέδρου της Ιεράς Συνόδου της εκκλησίας της Ελλάδος», εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 9.8.1925

Τέλος το Υπουργείο απαντά για το θέμα της κατάργησης της γιορτής των Τριών Ιεραρχών. Στην ιδιαίτερη συνάντηση που είχε ο Υπουργός με τον Αρχιεπίσκοπο ενώ γνώριζε ότι υπήρχε πράγματι πρόθεση καταργήσεως δεν αναφέρθηκε σ'αυτή γιατί αυτή η κατάργηση δεν έγινε στην πράξη αντίθετα ο Υπουργός γνώριζε κατηγορηματικά ότι η γιορτή θα ανασυσταθεί.

Η έγγραφη απάντηση στην Ιερά Σύνοδο κλείνει με την διαβεβαίωση ότι το Υπουργείο έχει πλήρη συναίσθηση των καθηκόντων του και των υποχρεώσεων του προς την Πατρίδα και την Θρησκεία γι'αυτό δεν θα επιστρέψει καμιά επιβολή εναντίον τους και την σύσταση να μην παρασύρονται η Ιερά Σύνοδος από κακόβουλες διαδόσεις πριν της εξακριβώσει από την επίσημη πηγή του Υπουργείου.

Πριν ακόμα δημοσιευτεί η έγγραφη απάντηση του υπουργού Τσιριμώκου ο Ευστράτιος Κουλουμβάκης συνήγορος των τριών δημοδιδασκάλων κατηγορεί τον Υπουργό Παιδείας ότι προκάλεσε τον Αρχιεπίσκοπο για να του δώσει προφορικές απαντήσεις σχετικά με το έγγραφο που απέστειλε στο Υπουργείο Παιδείας. Αυτές οι πρόχειρες απαντήσεις του Υπουργού, έθεσαν σε αμφιβολία την αλήθεια του εγγράφου της Ιεράς Συνόδου «ώστε ο Μακαριώτατος να μεταβληθεί από καυτηριάζοντος κατηγορού εις συζητητήν προσκαλούμενον να δεχθή παρατήρησιν επί αφελεία! Ποιός δεν θαυμάζει του Μαλλιαρισμού τα διαβολικά τεχνάσματα»⁵⁵⁴

Αυτό συνέβη γιατί παρουσίασαν το αναλυτικό πρόγραμμα του υπουργείου στα θρησκευτικά λες και αυτό εφαρμοζόταν στο Μαράσλειο Διδασκαλείο. Ο Αρχιεπίσκοπος μην ξέροντας αυτή την διαφοροποίηση δέχθηκε τις διαβεβαιώσεις του υπουργού. Δεν ήξερε ότι το πρόγραμμα του Μαράσλειου συντάχθηκε από τον «λυσσώδη και θορυβώδη» κομμουνιστή, Ιορδανίδη τέως διευθυντή του προτύπου δημοτικού το 1923-1924 (που παραιτήθηκε μετά το σκάνδαλο) γνωστό για τις αντιθρησκευτικές του πεποιθήσεις.

Έτσι «συνέβη να εμπλακεί εις μίαν παγίδα ο Μακαριώτατος»⁵⁵⁵.

Ο Κουλουμβάκης δεν κατηγορεί τον Τσιριμώκο μόνο γι'αυτό το θέμα του Αρχιεπισκόπου. Θεωρεί ότι δεν μπορεί να βοηθήσει στην εξυγίανση της

---

⁵⁵⁴ Κουλούμβακης Ευστ., «Επί του Εκπαιδευτικού.Τα Θρησκευτικά εις το Μαράσλειον», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 28.7.1925.

⁵⁵⁵ στο ίδιο

εκπαίδευσης μιας κι υπηρετεί δυο κυρίους και τον Παπαναστασίου και τον Πάγκαλο⁵⁵⁶.

5.4 Η στάση της Δ.Ο.Ε. μετά το ξέσπασμα του σκανδάλου και το υπόμνημα των «συνεργαζόμενων» σωματείων

Οι τρεις καταγγέλοντες δάσκαλοι ζητούν την υποστήριξη της Δ.Ο.Ε. Αρχικά η ΔΟΕ προσπάθησε να δώσει σολομώτεια λύση. Θεώρησε το θέμα της παραπομπής των δασκάλων στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο υπηρεσιακό αποσυνδέοντας το από όλη την μεταρρυθμιστική εργασία του Μαράσλειου αναμένοντας το πόρισμα του Δ. Λάμψα⁵⁵⁷. Στη συνέχεια μετά την ανακοίνωση των πορισμάτων της έκθεσης Λάμψα η Διοίκηση της Ομοσπονδίας ξεκάθαρα δεν τους υποστηρίζει. Χαρακτηρίζει την μετάθεσή τους δικαιολογημένη κατηγορώντας τους ότι ο δρόμος που ακολούθησαν τους έθεσε «εις υπηρεσίαν προσώπων και αντιλήψεων αντιτιθέμενων προς τα αληθή συμφέροντα της εκπαιδεύσεως και εχθρικών προς τας απόψεις του κλάδου»⁵⁵⁸.

Αντίθετα η Ομοσπονδία σε υπόμνημά της αναφέρει «ότι η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσης εις τα σχολικά και η οργάνωσις του νέου τύπου διδασκαλείου ιδία εις το Μαράσλειον Διδασκαλείον και την προσηρητημένην εις τούτο Παιδαγωγικήν Ακαδημίαν διεξάγεται μετά μεγίστης εμβριθείας συνενέσεως και επιστημοσύνης»⁵⁵⁹. Η Δ.Ο.Ε. και μετά την ανάληψη του Υ. Παιδείας από τον Τσιριμώκο θα υποβάλλει υπόμνημα στον Πάγκαλο και τον Τσιριμώκο παρέχοντας πλήρη υποστήριξη της ομοσπονδίας στην μεταρρύθμιση.

Για την ανάληψη του Υπουργείου Παιδείας από τον Τσιριμώκο η Δημοκρατία γράφει ότι ο εκπαιδευτικός κόσμος για πρώτη φορά μετά την αποχώρηση της κυβέρνησης Παπαναστασίου «βλέπει [...] να αντιμετωπίζεται το εκπαιδευτικόν πρόβλημα από τους υπεύθυνους με ειλικρίνειαν και με βαθείαν συναίσθησιν των προς την Χώραν υποχρεώσεων των»⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ «Επί του Εκπαιδευτικού ουκ έξεση δυσι κυρίοις δουλεύειν», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 16.7.1925

⁵⁵⁷ Αθανασιάδη Θ. όπ.π. σ. 317

⁵⁵⁸ «Μετά την έκθεσιν», π.Διδασκαλικό Βήμα 5.7.1925, τ.35

⁵⁵⁹ Χ. Δημητρακόπουλου, Κ. Κάρμα, Ι. Γεννηματάς, «Η διαμαρτυρία των θυμάτων του Διδασκαλείου», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 18.6.1925

⁵⁶⁰ «Ο δημ. Διδασκαλικός κλάδος», εφ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 12.7.1925

Ο Υπουργός Παιδείας Τσιριμώκος σταμάτησε προσωρινά την παρέμβαση της Ιεράς Συνόδου. Όμως οι προστριβές του με την ηγεσία και τα στελέχη της «Δημοκρατικής Ενωσης» αλλά και μη προκήρυξη εκλογών από τον Πάγκαλο τον οδήγησαν σε παραίτηση στις 20/10/1925.

Θα τον διαδεχτεί ο Λ. Ρούφος για ολιγοήμερο διάστημα και από τις 9/11/1925 το Υπουργείο της Παιδείας θα το αναλάβει ο κ. Ρ. Λιβαθινόπουλος. Η τύχη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης κρίνεται δυσοίωνη⁵⁶¹.

Οι φωνές διαμαρτυρίας για το έργο που επιτελείται στο Μαράσλειο Διδασκαλείο και στην Παιδαγωγική Ακαδημία πληθαίνουν.

Μετά από πρόσκλησή του Πρωθυπουργού πολλά συνεργαζόμενα λαϊκά σωματεία⁵⁶² υποβάλλουν υπόμνημα διαμαρτυρίας για τα δύο ιδρύματα. Σ'αυτό χαρακτηριστικά αναφέρουν «Κύριε Πρωθυπουργέ δεν σε θέλει ο λαός ούτε Μάριον ουδέ Σύλαν. Σε θέλει Κιγκινάτον, σε θέλει Θεμιστοκλήν. Σε αναγνωρίζει ως κατάστασιν, ως γέφυραν, ως από μηχανής θεόν, δια να λύης το δράμα το

---

⁵⁶¹ Νούτσος Χ., όπ.π. σ. 88

⁵⁶² Οι παρευρεθέντες αντιπρόσωποι των συνεργαζομένων σωματείων είναι οι εξής:

- Τριμελής και Φαρελιάρης της «Αναστάσεως του ελληνισμού»
- Ι.Θεολογίτης και Φραγκάκης του «Ευαγγελισμού της Θεοτόκου»
- Κ. Κυπριασιώτης της «Ομοσπονδίας Επαγγελματιών Αθηνών» (45 σωματεία)
- Δ. Χαιρογεώργος του «Εμποροραπτικού Συλλόγου»
- Δημ. Παπούλιας των «Πτηνοπαντωπωλών»
- Δ. Δασκαλόπουλος των «Γαλακτοπωλών»
- Ζαχ. Γάλος των «Εστιατορίων Αθηνών»
- Μιχ. Ανδριώτης του «Επιμελητηρίου Επαγγελματιών»
- Α. Τ. Σεφερλής του «Παναγίου Τάφου»
- Ν. Κολλιδάς και Ν. Κασιμάτης της «Κοιμήσεως της Θεοτόκου»
- Ιωαν. Καββαδίας των «Σιδερωτών»
- Δ. Χαλκιαδάκης της «Ενώσεως των ξενοδοχείων ύπνου»
- Α. Μειρητίκας των Ζυθοπωλών
- Φιλ. Βλαχόπουλος ιερέυς του συνδέσμου «Αγίας Αικατερίνης»
- Ι. Σέρβης του «Καλλωπιστικού Συλλόγου Ηρακλείου»
- Β. Καλογεράς της «Ενώσεως των Εργατοτεχνιτών»
- Λεων Βλαβιανός του συνεταιρισμού «Αμοργιανών»
- Μ. Σολδάτος της «Χριστιανικής Αδελφότητας» Εθνικής Ιδέας
- Βασ. Λύντης και Ν. Τατάμης του «Α' Γεωργίου Συνδέσμου Αθηνών»
- Σπυρ. Δημητριάδης της «Ενώσεως Αρβυλοποιών Κυκλάδων»
- Πέτρος Ζησόπουλος της συνοικίας του Αγ. Γεωργίου Β' Νεκροταφείου
- Κ.Λυκοσκούφη των Φερετροποιών
- Γ. Κατωπόδης του «Συλλόγου Λευκαδίων»
- Γ. Γιαννόπουλος των Αμαξηλάτων
- Γ. Λαμπρινάκος των Καπνοπωλών
- Αθαν. Κολοβίνας των Ιχθυοπωλών
- Γ. Δεσπούνης των Ε. δωδιμοπωλών
- Α. Γεωργούλης του «Ιωάννου του Βαπτιστού»
- Δ. Παπούλιας των Οινοπωλών
- Α. Βογιατζή των ιδιοκτητών του Αρχαιολογικού χώρου
- Β. Μπότσης και Γ.Τσίρος των Ελευσινίων Γορτύνης
- Κ. Μανωλέας των «Γυναικείων αμφιέσεων»

οποίον εξελίσσεται εν τη Ελλάδι μας από του 1914, επί 12ετή, επικρατούντος και οργιάζοντος του κομμουνισμού εν αυτώ τω υπουργείω της Παιδείας, εν τω Μαρασλείω Διδασκαλείω, εν τη Παιδαγωγική Ακαδημία [...] η ατιμωρησία δια τα όργια του Βόλου και των Αθηνών τους απεθράσυνεν, ώστε εδημιούργησαν κράτος εν κράτει και νόμους προσωπικούς υπέρ εαυτών, δεν υποτάσσονται δε εις το εκάστοτε επίσημον Κράτος της Ελλάδος, αλλά συνεννοούνται μετά του κράτους του Λένιν της Μόσχας, των Εβραίων των αοράτων τούτων εχθρών της όλης Χριστιανικής Ευρώπης, προ πάντων της Ελλάδος ! , ων το κέντρον μετηνέχθη επ'εσχάτων εις Αθήνας»⁵⁶³.

Ο Πρωθυπουργός τους απαντά ότι η κυβέρνηση ανταποκρινόμενη στα αιτήματα της κοινής γνώμης σε λίγες ημέρες θα υποβάλει διάταγμα για να τιμωρηθούν όλοι αυτοί.

5.5 Ο Υπουργός Παιδείας Λιβαθινόπουλος «χτυπά» την μεταρρύθμιση

Ο Υπουργός Παιδείας κ. Λιβαθινόπουλος στα τέλη Δεκεμβρίου 1925 πιστεύοντας ότι θα εκπληρώσει την υπόσχεσή του για την βελτίωση της μέσης και κατώτερης εκπαίδευσης με Π.Δ. στρέφεται εναντίον του θεσμού του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, μια από τις καινοτομίες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Παρόλο που αναγνωρίζει την αναγκαιότητα ύπαρξης του Συμβουλίου μιας και ο κάθε υπουργός δεν μπορεί να'ναι γνώστης όλων των ζητημάτων εκδίδει Π.Δ. με το οποίο δεν το καταργεί αλλά τροποποιεί τον αριθμό των μελών του και το χρόνο της θητείας του.

Υποστηρίζει ότι «το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον, μόνιμον συν τω χρόνω κατασταν, εξησφαλίσθη από πάσης κομματικής δράσεως, απέβη όμως δια της μονιμότητος θεσμός καταθλιπτικός. Εδημιουργήθηκαν εν αυτώ τάξεις ευνοουμένων και τάξεις εξυπηρετούντων προσωπικάς ιδέας και βλέψεις»⁵⁶⁴

Με το Π.Δ. καθιστά το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο από θεσμό μόνιμο σε τετραετή. Έτσι τα μέλη του θα ανανεώνονται με εκπαιδευτικούς λειτουργούς από την περιφέρεια που γνωρίζουν καλύτερα τις ανάγκες των μαθητών μιας και τα μόνιμα μέλη είχαν χάσει αυτήν την επαφή. Επιπλέον τα μέλη του Συμβουλίου περιορίζονται από 14 σε 10 εκ των οποίων τα 2 θα είναι καθηγητές

⁵⁶³ «Ο Μπολσεβικισμός και ο Αθεϊσμός», εφ. Ν. Ημέρα 15.11.1925

⁵⁶⁴ . «Δηλώσεις του κ. Λιβαθινόπουλου δια τας εκπαιδευτικάς μεταρρυθμίσεις», εφ. Ν. ΗΜΕΡΑ 31/12/1925

Πανεπιστημίου εκλεγόμενοι από την Σύγκλητο χωρίς ιδιαίτερη αμοιβή. (Μ'αυτή την μείωση θα προέλθει οικονομία περισσότερη των 500.000 δρχ. ετησίως).

Από τα παλιά μέλη διατηρούνται μόνο 4 για λόγους συνοχής της υπηρεσίας και μαζί με τους 2 καθηγητές θα εκλέξουν τα υπόλοιπα μέλη⁵⁶⁵. Κάθε τέσσερα χρόνια θα αποχωρούν οι παλιότεροι και θα εκλέγονται οι νέοι. Αυτοί που θα απολύονται θα διορίζονται σε θέσεις σε διάφορες εκπαιδευτικές περιφέρειες αναλόγως του βαθμού τους⁵⁶⁶.

Επίσης το Π.Δ. καταργεί το θεσμό των ανωτέρων επιθεωρητών μιας και όπως αιτιολογεί είναι περιττός δεν εξυπηρετεί κανένα σκοπό μιας και υπάρχει ο θεσμός των επιθεωρητών.

Με τις παραπάνω μειώσεις θα υπάρξει οικονομία περισσότερη των 500.000 δρχ. ετησίως.

Έτσι ο Λιβαθινόπουλος καταφέρει ένα καίριο πλήγμα στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνδέοντας την κάθε πολιτική αλλαγή με την σύνθεση του εκπαιδευτικού Συμβουλίου και δίνοντας και πάλι στο Πανεπιστήμιο ηγετική θέση στο καθορισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ο Λιβαθινόπουλος δεν στρέφεται μόνον εναντίον του εκπαιδευτικού συμβουλίου. Στοχεύει και στην κατάργηση των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού που είχε εισαγάγει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. «Πάντα ταύτα θα καταργηθούν ίνα λείπει η επικρατούσα σήμερον ανομοιομορφία και ο μαλλιαρισμός»⁵⁶⁷. Η συγγραφή των νέων βιβλίων θα ανατεθεί σε μία επιτροπή αποτελούμενη από καθηγητές Πανεπιστημίου και ένα εκπαιδευτικό Σύμβουλο βάση του υλικού που θα δώσει το Υπουργείο⁵⁶⁸ και θα στοχεύει μέσα από μια απλή και εύληπτη γλώσσα να διαπλάσει τις παιδικές ψυχές. Την δε τύπωση τους θα την αναλάβει το ίδιο το κράτος ώστε να πωλούνται σε τιμή κόστους⁵⁶⁹.

---

⁵⁶⁵ Οι εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι που απολύθηκαν ήταν Βαχηβιόλος Λάμπας, Σακελλαρίου. Θα παραμείνουν από του παλιό Συμβούλιο Γεωργακάκης, Καψάλης, Βαϊνόπουλος, Γρατσιάνος. Η δε Σύγκλητος θα εκλέξει τους Εξαρχόπουλο και Βολονάκη. Οι νέοι σύμβουλοι που θα εκλεγούν είναι ο διευθυντής διδασκαλ, Μέσης εκπαίδευσης Καπετανάκης, Καλλιάφας, Οικονόμου, (διευθ. μονοταξίου Διδασκαλ. Λαμίας) Σουχληρής από π. Ερμή τ. 182, 2.1.1926, σ. 8. «Απελύθησαν οι μαλλιαροί» εφ. Αθήνα 6.1.1926 και εφ. Δημοκρατία «Το νέον εκπαιδευτικόν Συμβούλιον» 5.1.1926, σ. 6 και εφ. ΕΜΠΡΟΣ «Η χθεσινή εκλογή των νέων εκπαιδευτικών συμβούλων» 9.1.1926.

⁵⁶⁶ εφ. Ν.ΗΜΕΡΑ 31.12.1925, όπ.π.

⁵⁶⁷ «Τα αναγνωστικά των δημοτικών σχολείων θα κρατοποιηθούν», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 1.1.1926

⁵⁶⁸ «Οι απολυθέντες εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 6.1.1926

⁵⁶⁹ εφ. ΕΜΠΡΟΣ 1.1.1926, όπ.π.

5.6 Η έρευνα της εφημερίδας ΣΚΡΙΠΤ κατά της μεταρρύθμισης

Κι ενώ στις 3.1.1926 σε συγκέντρωση της Ταξιαρχίας Δημοκρατικής Φρουράς ο Πάγκαλος κήρυξε απροκάλυπτα τη δικτατορία δηλώνοντας ότι είχε απογοητευτεί από τον κοινοβουλευτισμό και ότι επρόκειτο να στηρίξει τις ελπίδες του στο Στρατό⁵⁷⁰ Στις 5.1.1926 δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως το διάταγμα της απόλυσης του Δελμούζου και Γληνού από την θέση των εποπτών αλλά και από την διεύθυνση των δύο ιδρυμάτων Μαρασλείου και Παιδαγωγικής Ακαδημίας⁵⁷¹. Άλλωστε αποφασίστηκε, η Παιδαγωγική Ακαδημία να καταργηθεί αφού δεν εξυπηρετεί κανένα σκοπό μιας και λειτουργεί στο Πανεπιστήμιο τμήμα Παιδαγωγικής και Διδασκαλείο Μέσης εκπαίδευσης για τις ανάγκες μετεκπαίδευσης.⁵⁷²

Με την σκλήρυνση της στάσης της δικτατορίας του Παγκάλου επανεργοποιείται και όλο το οπλοστάσιο των πολέμιων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Η εφημερίδα «Σκρίπτ» εγκαινιάζει μια έρευνα με θέμα «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός υπονομεύουν τα θεμέλια της Πατρίδας»⁵⁷³ δίνοντας βήμα σε καθηγητές Πανεπιστημίου, σε ανώτερα εκπαιδευτικά στελέχη, σε πολιτικούς, στρατιωτικούς, να επαναδιατυπώσουν τις αντιρρήσεις τους κάτω από το πρίσμα του αντικομμουνισμού.

Ο γνωστός μας καθηγητής των Παιδαγωγικών Σπ. Καλλιάφας, καθηγητής τώρα στην Ριζάρειο Σχολή, εξαπολύει ένα «δεινόν κατηγορητήριο κατά της δράσεως των μαλλιαρών»⁵⁷⁴.

Θα τονίσει αρχικά πως πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ της τεχνητής γλώσσας του μαλλιαρισμού και της γνήσιας δημοτικής γλώσσας. «Μαλλιαρισμός είναι τεχνητή γλώσσα δια της βίας επιβαλλομένη κατά τα τελευταία έτη ιδίως εις τα σχολεία». Η σύνδεση του μαλλιαρισμού με τον κομμουνισμό είναι βέβαιη «της σχέσεως όμως ταύτης μόνον ολίγοι εκ των αρχηγών της ομάδος τούτης των μαλλιαρών έχουν συνείδησιν και εργάζονται συνειδητώς προς προαγωγήν της».

Για την επιβεβαίωσιν των ισχυρισμών τους παρουσιάζει διαφορά παραδείγματα που στηρίζονται στην θεωρία αλλά και στις πράξεις.

⁵⁷⁰ Φ. Γρηγοριάδης, *Ελληνική Δημοκρατία (1924-1925)*, Αθήνα 1972, τομ. Γ', σ. 136

⁵⁷¹ εφ. ΕΜΠΡΟΣ 6.1.1926, ό.π.

⁵⁷² «Η χθεσινή εκλογή των νέων εκπαιδευτικών συμβούλων», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 9/1/1926

⁵⁷³ Τα άρθρα δημοσιεύονταν από τις 27.1.1926

⁵⁷⁴ Καλλιάφας Σπ. «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός υπονομεύουν το θεμέλιο της πατρίδος», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 29.1.1926

Το γλωσσικό ως μέρος του κομμουνιστικού προγράμματος παρουσίασε (1908) ο Σκληρός σε βιβλίο του αναφέρει «προς επιτυχίαν και του γλωσσικού προγράμματος χρειάζεται η πλήρης ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος».

Ένα δεύτερο παράδειγμα βρίσκεται σε βιβλίο του κομμουνιστικού κόμματος με τίτλο «Το εθνικόν ζήτημα και ο κομμουνισμός» που αναγράφονται τα εξής «αυτή η ισότης πρέπει να είναι πλήρης στη γλώσσα και τη θρησκεία»⁵⁷⁵

Τέλος το κυριότερο αποδεικτικό παράδειγμα αυτή της σχέσης βρίσκεται στις διαλέξεις του Εκπαιδευτικού Ομίλου που γίνονται από μέλη του (Ιορδανίδη, Ιμβριώτη, Γληνό) όπου ισχυρίζονται ότι για να επιβληθεί το γλωσσικό πρόγραμμα του Εκπαιδευτικού Ομίλου πρέπει να υπάρξει ανατροπή του αστικού καθεστώτος.

Εκτός όμως από θεωρίες και λόγια οι μεταρρυθμιστές έχουν προβεί και σε πράξεις με τις οποίες επιδιώκουν την εφαρμογή των κομμουνιστικών ιδεών. Μια τέτοια πράξη είναι η αντιθρησκευτικότητα που επιδιώκει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Για την επίτευξή της καταργήθηκε το μάθημα των θρησκευτικών στις τρεις κατώτερες τάξεις του Μαρασλείου στις δε υπόλοιπες τάξεις τα θρησκευτικά διδάσκονται με τέτοιο τρόπο ώστε οδηγούν τους μαθητές στην περιφρόνηση της θρησκείας καθώς και μαρτυρίες μαθητών που παρουσιάζουν τα κηρύγματα της Εκκλησίας ως ψεύδη ή τις αξίες της Θρησκείας της οικογένειας της Πατρίδας ως ειδωλολατρία⁵⁷⁶.

Ακόμα οι εκπαιδευτικοί μεταρρυθμιστές καλλιεργούν την ανηθικότητα και την κατάργηση της οικογένειας είτε μέσα από «εκ προθέσεως βδελυρά αισχρογραφήματα» όπως συνέβη στο διδασκαλείο Νηπιαγωγών της Καλλιθέας είτε από σχολικές γιορτές. «Εις το Μαράσλειον ετελέσθη πέρυσι εορτή ο καρνάβαλλος με αρχικαρνάβαλλον και αρχικαρναβαλλίναν με καρνάβαλους τους μαθητάς ενδυμένους. Ενδύματα των μαθητριών και καρναβαλλίνας ενδυθείσης τα ενδύματα των μαθητών»⁵⁷⁷.

Επιπλέον η μεταρρύθμιση προκάλεσε πολλά δεινά στον διδασκαλικό κόσμο. Καλλιεργήθηκε στον διδασκαλικό κόσμο η πεποίθηση ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα για την επιδίωξη θέσεων και υλικών απολαύσεων.

---

⁵⁷⁵ στο ίδιο

⁵⁷⁶ στο ίδιο

⁵⁷⁷ Καλλιάφας, Σπ., εφ. ΣΚΡΙΠΤ 30.1.1926, ό.π.

Οποιοδήποτε αρχή αλήθειας νόμου δικαιοσύνης θεωρούνται «ως ασυγχρόνιστων σάπια μυθολογήματα»⁵⁷⁸.

Συνεχίζει το Καλλιάφας παρομοιάζοντας του μεταρρυθμιστές ως σοφιστές της Αρχαίας Ελλάδας «περιβεβημένην το νεώτερον ένδυμα το οποίον κατασκεύασε [...] και ο πρακτικός υλικός κομμουνισμός»⁵⁷⁹.

Εκτός όμως αυτών οι μεταρρυθμιστές συνέτριψαν την εκπαίδευση γιατί εισήγαγαν στο σχολείο τον κομματισμό μη λαμβάνοντας υπόψη τους ότι οι κοινωνικοί αγώνες πρέπει να μένουν έξω από το σχολείο μέχρι τη στιγμή που τα αποτελέσματά τους να είναι δοκιμασμένα. Άλλωστε «οι εκπαιδευτικοί μεταρρυθμισταί ουδεμίαν ουδέποτε αποδείξαντες πραγματικήν παιδαγωγικήν σχολικήν ικανότητα είνε πράγματι άξιοι να φέρουν τον τίτλον του κομματάρχου διότι μόνον κόμμα πέριξ του εαυτού των εργάζονται να ιδρύουν κολακεύοντες όλας τας αδυναμίας μερίδος της νεολαίας»⁵⁸⁰.

Η μη επιστημονικότητά τους φαίνεται ακόμα από το ότι θεωρήσαν το γλωσσικό μάθημα και τη μορφή της γλώσσας ως πρωτεύον ζήτημα ενώ όλοι οι σύγχρονοι παιδαγωγοί το θεωρούν δευτερεύον και από το ότι δεν πήραν κανένα μέτρο για τις πραγματικές ελλείψεις της εκπαίδευσής μας.

Επιπλέον η έλλειψη γνώσης καταδεικνύεται από την υποστήριξη της άποψης ότι η δημοτική εκπαίδευση δεν πρέπει να σχετίζεται με την μέση. Άποψη τελείως αντίθετη με την διεθνή εμπειρία. Στην Γερμανία οι τέσσαρες τάξεις του δημοτικού είναι προπαρασκευαστικές όχι μόνον των 2 ανώτερων του δημοτικού αλλά κυρίως των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης⁵⁸¹.

Επίσης η άποψή τους ότι το γλωσσικό τους κατασκευάσμα έχει χαρακτήρα λαϊκόν καταρρίπτεται γιατί ο «νεοελληνικός» πολιτισμός είναι γραμμένος κυρίως στην καθαρεύουσα. Με την εκμάθηση της δημοτικής οι μαθητές όταν θελήσουν να διαβάσουν αξιόλογα έργα δεν θα μπορούν⁵⁸². Για όλα αυτά ο Καλλιάφας θεωρεί ότι το κράτος δεν έχει ανάγκη μόνο από οικονομική εξυγίανση αλλά και από ηθική. Γι'αυτό προτρέπει τον Πάγκαλο να εκκαθαρίσει γενικά τον εκπαιδευτικό κλάδο. Με την απομάκρυνση μόνο του Γληνού και του Δελμούζου τίποτα δεν θα επιτευχθεί αφού έχουν μεταδώσει σε

---

⁵⁷⁸ στο ίδιο

⁵⁷⁹ στο ίδιο

⁵⁸⁰ Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και ο κομμουνισμός», εφ. ΣΚΠΡΙΤ 31.1.1926

⁵⁸¹ στο ίδιο

⁵⁸² στο ίδιο

άλλους «τα διαφθαρτικά φώτα»⁵⁸³ τους. Τα μέτρα που προτείνει για την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης σύμφωνα με τα εθνικά θρησκευτικά ηθικά ιδεώδη του Έλληνα είναι τα εξής : 1) Η δίκαιη και η αμερόληπτη διοίκηση στην εκπαίδευση 2) Η απαγόρευση των αναγνωριστικών βιβλίων που κυκλοφορούν και η συγγραφή νέων, 3) Η αναδιοργάνωση του Διδασκαλείου της Μ. Εκπαίδευσης και του θεσμού της μετεκπαίδευσης των δασκάλων, 4) Η άμεση κατάργηση του προπυργίου της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της Παιδαγωγικής Ακαδημίας στην οποία κανένα παιδαγωγικό μάθημα δεν διδάχθηκε κατά την διάρκεια ενάμισυ έτους που λειτουργούσε . Οι μαθητές δεν έμαθαν καμία σύγχρονο μέθοδο διδασκαλίας, παρά μόνο αμφίβολης επιστημονικής αξίας κοινωνιολογικές θεωρίες 5) Τέλος προτείνει την συγκρότηση επιτροπής δια την «διενέργειαν επαρκών ανακρίσεων, περί του έργου των μεταρρυθμίσεων», από πρόσωπα «αποδεδειγμένης ετοιμότητας»⁵⁸⁴. Ο Καλλιάφας θεωρεί τώρα κατάλληλο κλίμα για να ξαναφέρει την πρόταση για ποινική δίωξη των ηγετών της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Δεύτερον ο καθηγητής της γλωσσολογίας Χατζιδάκις αμφιβάλλει κατά πόσον οι ενέργειες του Πάγκαλου θα οδηγήσουν στην κάθαρση της εκπαίδευσης. Μπορεί «να απέπεμψε τους ηγούμενους των μαλλιαρών εκ της υπηρεσίας δεν κατόρθωσεν όμως να καταστήσει ανίκανον προς δράσιν την οργάνωσιν αυτών»⁵⁸⁵, αλλά οι άνθρωποι αυτοί θα μεταχειριστούν κάθε μέσο για την ανάκτηση της θέσης τους.

Γι'αυτό προτείνει συμφωνώντας με τον Καλλιάφα την απομάκρυνση όλων των υπονομευτών της γλώσσας και του Έθνους. Επειδή όμως ο Πάγκαλος δεν είναι ειδικός γι'αυτά τα θέματα προτείνει και αυτός την σύσταση επιτροπής για τον διαφωτισμό του από «εθνικώς σκεπτόμενα στοιχεία». Επιπλέον να στελεχώσει το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο με καθηγητές Πανεπιστημίου και γυμνασιάρχες που έχοντας άλλη κύρια ενασχόληση δεν θα επιβαρύνουν με την συμμετοχή τους τον κρατικό προϋπολογισμό⁵⁸⁶.

Σ'αυτή την έρευνα της εφημερίδος ΣΚΡΙΠΤ δίνει συνέντευξη και ο ιστορικός Καρολλίδης επαναφέροντας το θέμα της παρέμβασης των μεταρρυθμιστών στη στελέχωση των εδρών του Πανεπιστημίου.

---

⁵⁸³ στο ίδιο

⁵⁸⁴ στο ίδιο

⁵⁸⁵ Κούκης Π., εφ. ΣΚΡΙΠΤ 28.1.1926, ό.π.

⁵⁸⁶ στο ίδιο

Τους μεταρρυθμιστές εκτός από τυχοδιώκτες και τυχάρπαστους χωρίς καμία επιστημονικότητα τους χαρακτηρίζει ότι «είνε δε και άθεοι υπό την έννοια της ηθικής αθεΐας, της ουδεμίας πρεσβευούσης αρχήν ηθικήν εν τω κόσμω αλλά την φυσική απλησίαν και τα προς ταύτην άγοντα λατρευούσης»⁵⁸⁷.

Με την επέλασή τους στο Υπουργείο Παιδείας επεδίωξαν την χειραγώγηση και τον αφανισμό των «ελληνιστών»καθηγητών. Γιατί γνώριζαν ότι «μια Φιλοσοφική Σχολή μεθ'αληθών φιλολόγων ελληνιστών, θα ήτο μέγα αντιδραστικόν φάρμακον εναντίον του διηνεκώς αυξανομένου κακού»⁵⁸⁸.

Για να πετύχουν τον σκοπό τους παρείχαν υλικές απολαβές ακόμα και σε μη μαλλιαρούς. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση του ιστορικού Κουγέα⁵⁸⁹. Ο Κουγέας ανέλαβε ως αντιπρόσωπος της τριανδρίας στο Πανεπιστήμιο. Οι μεταρρυθμιστές για την διευκόλυνση των σκοπών τους συνέστησαν «επιτροπεία η εκκαθαριστική των μελλόντων να παυθώσι κατ'εισήγησιν του Κουγέα αποτελούμενη από καθηγητές παύθησαν πριν του Γούναρη».

Ο Καρολλίδης αναφέρει διάφορα παραδείγματα που φανερώνουν το ύπουλο παρασκήνιο που οργανώνονταν για να επιτευχθεί η εκλογή καθηγητών όχι με αξιοκρατικά κριτήρια αλλά βάσει της εύνοιας και υποταγής τους στην ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας.

Κατά την εκλογή του ίδιου του Κουγέα όταν ο Καρολλίδης αρνήθηκε την υποστήριξη του, μέσα σε μία νύχτα απαγορεύτηκε η προσέλευση του στο Πανεπιστήμιο για την επόμενη μέρα της εκλογής⁵⁹⁰. Ένα άλλο παράδειγμα είναι οι δολιοπλοκίες του Κουγέα για την πλήρωση της θέσης του εκδιωχθέντος καθηγητή γλωσσολογίας κ. Χατζιδάκι. Αρχικά επιδίωξε την ψήφο του κ. Αδαμαντίου και όταν την πήρε τον απέλυσε σε 2 ημέρες λέγοντας ότι είχε εκφράσει άποψη κατά του κινήματος αντεπαναστάσεως 1923.

Μια άλλη σκανδαλώδη περίπτωση είναι αυτή με την εκλογή του Καλιτζουνάκη. Τον προσέλαβαν ως καθηγητή χωρίς να κατέχει διδακτορικό δίπλωμα ώστε να τους είναι υπόχρεος για να υποστηρίξει τον ανθυποψήφιο του Αναγνωστόπουλου στην έδρα της γλωσσολογίας ανεπιό του Χατζιδάκι. Όταν όμως ο Καλιτζουνάκης αρνήθηκε να υποστηρίξει τον «μαλλιαρό» υποψήφιο τον απέλυσαν. Το μίσος τους απέναντι σε ολόκληρη την οικογένεια

---

⁵⁸⁷ Κούκης Π., «Μαλλιαρισμος και κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 1.2.1926

⁵⁸⁸ στο ίδιο

⁵⁸⁹ Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 3.2.1926

⁵⁹⁰ Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 7.2.1926

του Χατζιδάκι φανερώνεται όταν η «τριανδρία» κατήργησε και την έδρα της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Η δημοσιογραφική έρευνα –καταγγελία της εφ. ΣΚΡΙΠΤ θα επαναφέρει τις οικονομικές σκοπιμότητες των μεταρρυθμιστών.

Ο Σωτ. Σακελαρόπουλος ως Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας θα αναφερθεί στους «αναρριχητές αναρχικούς γλωσσοπλάστες» καθώς και την έκπληξη που του προκαλεί «το πολυσχιδές και πολύρριζον της διακλαδώσεως των ανθρώπων τούτων»⁵⁹¹ που έχει οικονομικές προεκτάσεις.

Με το «μωρόν και ευτελές περιεχόμενον» των αναγνωστικών βιβλίων δεν έβαλαν μόνο κατά της πατρίδας της θρησκείας και της οικογένειας αλλά «ενεθυλάκωσαν εκατομμύρια όλοι οι εθνικοί τούτοι άνδρες».

Τα βιβλία που εισήγαγαν μόνον αυτοί μπορούσαν να τα συντάξουν γιατί κανένας άλλος δεν ήθελε να συμβάλλει στην φθορά της γλώσσας.

Για την συγγραφή των ολιγοσέλιδων βιβλίων του αναγνωστικού της Α΄ τάξης και της Γ΄(τα γνωστά «Ψηλά Βουνά») η δαπάνη έφτασε «εις δραχμάς οκτακοσίας είκοσι δύο χιλιάδες και 317 και 60% της λίρας τότε τιμωμένης προς 25 δρχ»⁵⁹². Εάν σήμερα γραφόταν θα στοίχιζαν περισσότερο από 12.000.000 δρχ.

Για να ενισχύσει το επιχείρημά του για τον «βορβορώδη χρηματισμό» της σπείρας των μεταρρυθμιστών αναφέρει αναλυτικά τα προσωπικά οικονομικά οφέλη

«Δημ. Γληνός	Δρχ. 150.000
Ιακ. Βλαχαβιόλος	Δρχ. 200.000
Ιωψ. Βαϊανόπουλος	Δρχ. 138.000
Ι. Χαραλαμπίδης δι'αξίαν	
25 δεσμίδων χάρτου	3.659
ήτοι το όλον επί αποδόσει λογ/σμού	491.669» ⁵⁹³

Ο Σακελαρόπουλος θεωρεί το ποσόν τόσο υπερβολικό που θα μπορούσαν «δια των εκατομμυρίων τούτων [...] να ανατυπωθή ολόκληρος η βιβλιοθήκη του μακαριστού Αριστοτέλους»⁵⁹⁴.

⁵⁹¹ Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 1.2.1926

⁵⁹² Κούκης Π., εφημ. ΣΚΡΙΠΤ 3.2.1926 ό.π.

⁵⁹³ εφ. ΣΚΡΙΠΤ, Κούκης Π., όπ.π. 3.2.1926

Αυτή η κατηγορία του Σακελαρόπουλου για χρηματισμό προκάλεσε την αντίδραση του Δελμούζου Γληνού και Βαϊνόπουλου: Χαρακτηριστικά αναφέρουν «η αλήθεια είναι ότι ου μόνον ουδέ εν λεπτόν ελάβομεν ως αμοιβήν ουδέ καθ'οιονδήποτε τρόπον ανεμίχθημεν ως αμοιβήν ουδέ καθ'οιοδήποτε τρόπον ανεμίχθημεν εις τας της συγγραφής και εκδόσεως των βιβλίων εκείνων, αλλ'ότι εχρησιμεύσαμεν απλώς καθ'ό υπάλληλοι της Κεντρικής υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας κατά τα έτη 1918-1920, ως εντολοδόχοι ενταλμάτων επί αποδόσει λογαριασμού διότι κατά το σύστημα τούτο εγένετο και γίνεται η πληρωμή των προμηθευτών του δημοσίου»⁵⁹⁵.

Και συνεχίζουν, εμείς απλώς είμαστ' οι διαμεσολαβητές ανάμεσα στην Εθνική Τράπεζα και στους δικαιούχους. Άλλωστε ο κ. Σακελαρόπουλος, συνεχίζουν, είχε συστήσει ειδική επιτροπή για τον έλεγχο του λογαριασμού εκδόσεως διδακτικών βιβλίων. Εάν είχε διαπιστώσει κάποια οικονομική ατασθαλία γιατί δεν άσκησε δίωξη εναντίον μας στο χρονικό διάστημα 1920-1922.

Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας της εφημ. ΣΚΡΙΠΤ καταλαβαίνουν άρθρα καθηγητών Πανεπιστημίου, στελεχών της εκπαίδευσης, αλλά και του ευρύτερου επαγγελματικού χώρου που βάλουν εναντίον του κυριότερου διακυβεύματος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης δηλ. στην εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο.⁵⁹⁶

Ο καθηγητής Π. Παπανικολάου θεωρεί ότι η δημοτική γλώσσα μπορεί να υπηρετήσει μόνο ένα είδος λογοτεχνίας και όχι να γίνει γλώσσα του σχολείου και της ελληνικής επιστήμης. Ούτε βέβαια δέχεται την διγλωσσία που θέλουν να επιβάλλουν οι μεταρρυθμιστές μιας και αυτή κλονίζει το κύρος, το κύρος των νόμων και της επιστήμης. Ο λαός έχει δείξει την δυσαρέσκειά του δεν επιθυμεί να μάθει την χυδαία γλώσσα των τσομπάνηδων. Με την εισαγωγή όμως της δημοτικής στα σχολεία στρέφουν τους γονείς που θέλουν να μάθουν τα παιδιά τους την επίσημη γλώσσα σε σχολεία ξένων προπαγανδιστών, με ανυπολόγιστες συνέπειες για την εθνική και θρησκευτική τους ταυτότητα⁵⁹⁷.

Στο ίδιο κλίμα κινούνται και οι δηλώσεις της διευθύντριας του Αρσακείου κ., Αικατερ. Βαρουζάκη ισχυρίζοντας ότι η επιβολή της δημοτικής στα δημοτικά

---

⁵⁹⁴ στο ίδιο

⁵⁹⁵ Κούκης «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 5.2.1926

⁵⁹⁶ Κούκης Π., εφ.ΣΚΡΙΠΤ 3.2.1926, ό.π.

⁵⁹⁷ Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 31.1.1926

δεν έχει να προσφέρει κανένα όφελος στην εκπαίδευση. Η προσπάθεια αυτή μοιάζει σαν να θέλουμε να καθιερώσουμε τα αρβανίτικα ως επίσημη γλώσσα επειδή μιλούνται σε ορισμένα χωριά. Σκοπός της εκπαίδευσης γι'αυτήν είναι «να αποκαθάρωμεν την γλώσσα μας από πάσαν γενικήν λέξιν και όχι να την εκχυδαίσωμεν»⁵⁹⁸.

Το πρόβλημα της παιδείας δεν βρίσκεται στην γλώσσα αλλά στην έλλειψη μεθόδων και κατάλληλων διδασκόντων καθώς αι στην ελλιπή, υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων.

Ακόμα προτείνει την κατάργηση των αναγνωστικών βιβλίων μέσω των οποίων διδάσκεται η δημοτική γλώσσα κάνοντας τον εξής παραλληλισμό «όπως από μίαν ομήγυρη πολιτισμένων ανθρώπων φεύγει τις αποκομίζων ωραίας εικόνας και από μία αμόρφωτον ανθρώπων, αποκομίζει κακάς εικόνας τούτο συμβαίνει και με τα βιβλία όταν δεν είναι καλά γραμμένα»⁵⁹⁹.

Σε άλλο άρθρο της έρευνας του ΣΚΡΙΠΤ σχετικά με τα αναγνωστικά βιβλία αναφέρεται ότι «τα απαίσια διδακτικά βιβλία των [...] εύρηται περίοδοι και φράσεις η ακολασία των οποίων αμιλλάται προς του νοήματος την ακολασίαν»⁶⁰⁰.

Ο καθηγητής της παιδαγωγικής Ε. Εξαρχόπουλος παρατηρεί ότι στα αναγνωστικά βιβλία των μεταρρυθμιστών γίνεται προσπάθεια «όπως πάσα ξενική λέξις, υπάρχουσα εις το στόμα του λαού, τα λείψανα τούτα των χρόνων της δουλείας και της απαιδευσίας, στερεοποιηθώσιν εν τη γλώσση των παίδων και παραμείνωσιν ως νεοπλάσματα, φθείροντα την γλώσσαν ημών».

Και το φοβερότερον όμως γι'αυτόν είναι ότι αντικαθίσταται κοινότυποι τύποι της καθαρεύουσας ή και της δημοτικής με λέξεις διαλεκτικής που χρησιμοποιούνται σε μία μόνο περιοχή αλλά και με λέξεις ξενικές «π.χ. μαντατοφόροι, βίλλα, βιλλάτορας, τσιγκούνης, λακούβα, τούφα» κ.λπ.⁶⁰¹

Τα νέα αναγνωστικά βιβλία έρχονται σε αντίθεση με την παιδαγωγική αρχή της διδασκαλίας που στοχεύει στην άρση των συγχύσεων των εννοιών και στον εμπλουτισμό του γλωσσικού θησαυρού των παιδιών εθίζοντας τα στην κυριολεξία και στην εκφραστική ακρίβεια. Γι'αυτό απαγορεύεται η χρήση μεταφορικών εκφράσεων στα βιβλία των πρώτων τάξεων.

---

⁵⁹⁸ εφ. ΣΚΡΙΠΤ 4.2.1926, ό.π

⁵⁹⁹ στο ίδιο

⁶⁰⁰ «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός τα απαίσια βιβλία των», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 13.2.1926

⁶⁰¹ «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 28.2.1926

Αυτή η αρχή δεν την σεβάστηκαν αφού είναι γεμάτα από εκφράσεις γενικές και διφορούμενες που διεφθείρουν το γλωσσικό αίσθημα των παιδιών π.χ. αποσπάσματα από τα Ψηλά Βουνά «Το ρούχο θα παλέψη με τ'αγκάθια», «Η όρεξη του Φουντούλη έχει σημάνει μεσημέρι»⁶⁰².

Επίσης μέσα στα αναγνωστικά βιβλία υπάρχουν εκφράσεις που «επί το κωμικώτερον δηλουσών τα πράγματα»⁶⁰³ ασκώντας ολέθρια επίδραση στο ήθος των παιδιών. Η γλώσσα των «φαυλοβίων» έχει αυτά τα χαρακτηριστικά της ατημελησίας και της συμβολικής έκφρασης. Με την διδασκαλία της κανονικής ενιαίας εθνικής γλώσσας σ' όλες τις χώρες επιδιώκεται η εντύπωση στις συνειδήσεις των παιδιών των εύχρηστων γραμματικών τύπων του ρυθμού και της κανονικότητας της γλώσσας. Οι μεταρρυθμιστές όμως διδάσκοντας την γραμματική που κατασκεύασαν που περιλαμβάνει όλη την πολυτυπία της γλώσσας εισήγαγαν στο σχολείο τον κυκεώνα της σύγχυσης.

Στο δε επιχείρημα των μαλλιαρών, ότι οι ξενόφερτοι μαθητές δεν μπορούν να μάθουν την καθαρεύουσα ο Εξαρχόπουλος ισχυρίζεται αυτό συμβαίνει εξαιτίας της πολυτυπίας της δημοτικής. Προς απόδειξη των λεγομένων του αναφέρει το παράδειγμα του παρατατικού του ρήματος δένομαι. Στην καθαρεύουσα έχει μόνο έναν τύπο δενόμουν ενώ στην δημοτική πολλούς δάνομουν ή εδενόμουν ή δενουμουν ή εδένουμουν, ή δενούμουν ή δενόμουνα ή εδενόμουνα.

Τα βιβλία χωλαίνουν και στο συντακτικό αφού η αναρχία της νέας γλώσσας ξεπερνά το κάθε μέτρο καθώς και στο περιεχόμενο. «Μικρολογία, σκηναί ασήμαντοι ή χυδαίαι, περιγραφή πράξεων, αίτινες εξεγείρουσιν τα ταπεινότατα ένστικτα, έριδες, φόννοι, ξεφαντώματα, χυδαιότατοι αστεϊσμοί, ανήθικα διανοήματα, τύποι ατόμων κατώτεροι του μετρίου».

Το λεξιλόγιο, η σύνταξη και το περιεχόμενο των βιβλίων έχουν αρνητική επίδραση στην προσωπικότητα των παιδιών. Αποτέλεσμα όλων αυτών θεωρεί ο Εξαρχόπουλος είναι πρώτον οι απόφοιτοι των δημοτικών σχολείων να βγαίνουν στην ζωή τόσο αμαθείς όσο όταν μπήκαν στο σχολείο αφού στεραιοποίησαν όλες τις αρχικές τους γλωσσικές ατέλειες. Δεύτερον κατέστησαν ανίκανους να διαβάσουν ένα άρθρο, μια σελίδα ενός επιστημονικού βιβλίου ή να παρακολουθήσουν μια συζήτηση στο δικαστήριο ή

⁶⁰² «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 4.3.1926

⁶⁰³ στο ίδιο

τη βουλή ή να κατανοήσουν το νόημα του Ευαγγελίου και των εκκλησιαστικών ιεροτελεστιών.

Τρίτον αυτοί που θέλουν να συνεχίσουν στην μέση εκπαίδευση βρίσκουν ανυπέρβλητες δυσκολίες στην εκμάθηση της αρχαίας γλώσσας και στην ερμηνεία των αρχαίων κειμένων.

Τέταρτον με την «ανωφελή» αυτή γλώσσα καθίσταται δυσχερέστατη η εκμάθηση της γλώσσας από ξένους επιστήμονες. Αυτοί γνωρίζοντας αρχαία ελληνικά εύκολα μαθαίνουν την καθαρεύουσα. Έτσι με την βίαιη επιβολή της δημοτικής «αποκόπτεται και ο δεσμός ούτος ο συνδέων την νέαν Ελλάδα προς τους διανοουμένους των άλλων χωρών»⁶⁰⁴.

Στην έρευνα του ΣΚΡΙΠΤ φιλοξενούνται και οι απόψεις του προέδρου του Εμπορικού Συλλόγου Γ. Σταματόπουλου⁶⁰⁵ καθώς και του προέδρου του Επιμελητηρίου Αθηνών Α. Αναστασιάδη⁶⁰⁶.

Και οι δύο υποστηρίζουν ότι είναι υπέρ της φυσικής εξελίξεως της γλώσσας. Η γλώσσα δεν πρέπει να υποστεί καμιά τεχνική αλλαγή. Επαναφέρουν και πάλι το επιχείρημα ότι με την γλώσσα αυτή δημιουργήθηκαν τα ελληνικά ιδεώδη μ'αυτήν κατόρθωσε ο υπόδουλος ελληνισμός να διατηρήσει τον εθνισμόν του και τους δεσμούς του με τον ελεύθερο ελληνισμό μ'αυτήν διατηρήθηκε η θρησκεία μας.

Στις δε εμπορικές συναλλαγές αναφέρουν δεν θα αλλάξουμε γλώσσα γιατί ούτε μπορούμε να την μάθουμε, αλλά και στην περίπτωση, που την μάθουμε δεν θα την χρησιμοποιούσαμε αφού η σημερινή γλώσσα «πληροί όλας τας ανάγκας και είναι τόσον εύχρηστος»⁶⁰⁷.

Μία τόσο εκτενή έρευνα δεν θα μπορούσε να μην φιλοξενεί τις αντιστάσεις του στρατιωτικούς παράγοντες στην επιδιωκόμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Ο συνταγματάρχης του πυροβολικού κ. Δ.Πετρίδης και πάλι βάλλει εναντίον της μεταρρύθμισης.

Το γλωσσικό ζήτημα δεν θα ενδιέφερε τον στρατό όμως επειδή οι μεταρρυθμιστές το χρησιμοποιούν ως μέσο διάδοσης ανατρεπτικών ιδεών κατά

---

⁶⁰⁴ στο ίδιο

⁶⁰⁵ εφ. ΣΚΡΙΠΤ 9.2.1926, ό.π.

⁶⁰⁶ εφ. ΣΚΡΙΠΤ 17.2.1926, ό.π.

⁶⁰⁷ εφ. ΣΚΡΙΠΤ 9.2.1926, ό.π.

του κοινωνικού καθεστώτος κατά της εθνικής συνειδήσεως και της συνοχής και αμύνης της χώρας τους ανησυχεί και τους προβληματίζει.

Με τις ιδέες που καλλιεργούν για παύση των πολέμων επιδιώκουν τον ψυχικό και πνευματικό αφοπλισμό της νεολαίας ώστε να μην μπορούν να συγκροτήσει Εθνικό Στρατό. Άλλωστε ούτε Γάλλος, ούτε Γερμανός ούτε κανείς από τους «συνεχόμενους με την Μακεδονική Ελλάδα» λαούς σκέφτηκαν να μειώσουν το εθνικό φρόνημα και να αμαυρώσουν τις παραδόσεις τους.

Τέλος θεωρεί πολύ επικίνδυνο να καλλιεργούνται τέτοιες διεθνιστικές ιδέες την στιγμή που «στην Μακεδονική Γη η σύσταση του ελληνικού λαού είναι ποικίλης μορφής και αναζητά ψυχικήν συνοχήν και κρατικήν περίθαλψιν»⁶⁰⁸.

Οι επιθέσεις εναντίον της δημοτικής γλώσσας δεν περιορίζονται μόνο στο επιχείρημα, ότι με την διδασκαλία της δημοτικής καθίσταται δύσκολη ακόμα και αδύνατη η προσέγγιση της ιστορικής μας κληρονομιάς, αλλά επεκτείνονται και στην σύνθεσή της με τον κομμουνισμό.

Ο καθηγητής Λογοθέτης συμπυκνώνει όλη την προαναφερθείσα πολεμική της έρευνα του ΣΚΡΙΠΤ κατά της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Σύμφωνα με τον καθηγητή «δια της διαβολήτου και πρωτοτύπου «μεταρρύθμισης' ου μόνον εισάγουσιν αφόρητον γλωσσικόν κυκεώνα και φρικτήν ακαταστασίαν και δια ταύτης διαστρέβλουσι την διάνοιαν των μαθητών αλλά και υπονομεύουσι τα θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας διασεισούσι τας βάσεις της οικογένειας και της ελληνοπρεπούς αγωγής, υποθάλπουσι την αθείαν και την διαφθοράν και προάγουσιν εις την κοινωνικήν αναρχίαν και τον λεγόμενον «μπολσεβικισμόν»⁶⁰⁹.

Οι παλαιότεροι διανοούμενοι μεταξύ αυτών και ο Κοραής θεωρούσαν την παιδεία ως τον αιώνιο και αδαμάντινο σύνδεσμο μεταξύ της θρησκείας, της ελευθερίας και του εθνισμού γ'αυτό διακήρρητον «Παιδείαν και πάλιν παιδείαν Γράμματα και πάλι γράμματα»⁶¹⁰.

Έναν αιώνα μετά ο μαλλιαρισμός κηρύττει «καταργήσατε τη παιδείαν, καταργήσατε την γραμματικήν, καταργήσατε την θρησκείαν, καταργήσατε τον

⁶⁰⁸ εφ. ΣΚΡΙΠΤ 4.2.1926, ό.π.

⁶⁰⁹ Κούκης Π., εφ. ΣΚΡΙΠΤ 3.2.1926, ό.π.

⁶¹⁰ «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός. Ο πόλεμος κατά της Θρησκείας», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 7.2.1926

εθνισμό μας»⁶¹¹ αποδεικνύοντας ότι είναι φανερός σύντροφος του κομμουνισμού που θέλει να κατακτήσει ολόκληρο τον κόσμο. Για να πετύχει αυτό το στόχο του πρέπει να καταργήσει το όργανο με το οποίο ο άνθρωπος καλλιεργεί τις ιδέες της θρησκείας της πατρίδας, της οικογένειας και αυτό δεν είναι άλλα από την γλώσσα. Όσο περισσότερο εκχυδαίζεται η γλώσσα όσο πιο μαλλιάρη γίνεται, τόσο χυδαιότερες γίνονται και οι ιδέες που μεταδίδει. Έτσι επικρατεί εύκολα στους αμαθείς και απαίδευτους. Αυτό επιδιώκουν άλλωστε και οι μεταρρυθμιστές με την εισαγωγή της δημοτικής⁶¹².

5.7 Οι κατηγορίες του Δημ.Αιγινήτη και η απάντηση του Α.Δελμούζου

Σε λίγες ημέρες ο υφυπουργός Μ. Μανιατόπουλος θα ενεργήσει αλλεπάλληλες ανακρίσεις στο προσωπικό του Μαρασλείου που θα σταματήσουν με την παράιτησή του⁶¹³.

Το Υπουργείο Παιδείας αναλαμβάνει μετά από επίμονες πιέσεις του δικτάτορα ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Δημ. Αιγινήτης⁶¹⁴ σε μια περίοδο που η δικτατορία του Παγκάλου αντιμετωπίζει μεγάλες δυσχέρειες «Ως το τέλος Φεβρουαρίου 1926 πολιτικοί και στρατιωτικοί εκτοπίζονταν σε νησιά, η αναδημοτικότητα του αναγκαίου δανείου είχε αρχίσει να γίνεται αισθητή [...]. Απομακρύνοντας ή χάνοντας σταδιακά τους «πολιτικούς» υπουργούς του αναζητούσε την συνεργασία τεχνοκρατών και επιστημόνων»⁶¹⁵.

Ο νέος υπουργός, προϊόν μιας τέτοιας συνεργασίας, από τις πρώτες δηλώσεις του με την ανάληψη του Υπουργείου δεν κρύβει την εχθρότητά του απέναντι στον δημοτικισμό και στους φορείς της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης⁶¹⁶.

Στην πρώτη του ομιλία ως Υπουργός Παιδείας αναφέρει ότι σκοπεύει στην ανόρθωση της εκπαίδευσης αφού αυτό είναι άλλωστε και το αίτημα της Δημόσιας Γνώμης. Γι'αυτόν από την εκπαίδευση εξαρτάται «η πνευματική

---

⁶¹¹ στο ίδιο

⁶¹² στο ίδιο

⁶¹³ Νούτσος Χ., ό.π., σ. 93

⁶¹⁴ Βερέμη, Θ., *Οικονομία και Δικτατορία*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982, σ. 31.

⁶¹⁵ Ο Αιγινήτης πρόσωπο με βενιζελικό παρελθόν και σεβαστή θέση στον επιστημονικό κόσμο αποτελούσε πρότυπο αξιοπρεπούς συντηρητικά που όμως άλλωστε και οι περισσότεροι ομόλογοι των δεν διέθετε συγκροτημένη και συνεπή πολιτική φιλοσοφία από Βερέμη Θ. *Οικονομία και Δικτατορία* ό.π.

⁶¹⁶ Οι δηλώσεις του κ. Αιγινήτη δημοσιεύονται στην εφ. ΕΜΠΡΟΣ «Αι προγραμματικά δηλώσεις του κ. Αιγινήτη» 7.3.1926 και στην εφ., ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ «Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του κ. Αιγινήτη» 7.3.1926

ανάπτυξης, η ηθική διάπλασις και αυτό τούτο το μέλλον του Έθνους». Χωρίς υγιή εκπαίδευση δεν έχουμε και επιστήμη που είναι απαραίτητη για τη ανάπτυξη της βιομηχανίας της Γεωργίας, της Ναυτιλίας στις οποίες στηρίζεται ολόκληρο το οικονομικό οικοδόμημα του Κράτους. Τα δε έθνη που δεν καλλιεργούν τις επιστήμες είναι προορισμένα να υποταχθούν ηθικά και υλικά σ'άλλα έθνη επιστημονικώς ανώτερα.

Σχετικά με το πρόβλημα που αντιμετωπίζει η ελληνική εκπαίδευση θεωρεί ότι πολλοί παράγοντες μπορεί να συνέβαλλαν (πολιτικές ανωμαλίες, πόλεμοι, οικονομικές δυσχέρειες) όμως ένας την οδήγησε σε παράλυση και αυτός είναι ο γλωσσικός ανταγωνισμός που έγινε αιτία για διχόνοια και έριδες, για την διάσπαση των εκπαιδευτικών μας δυνάμεων, για την απομάκρυνση από την υπηρεσία πολλών από τους καλύτερους εκπαιδευτικούς λειτουργούς και των δύο στρατοπέδων (δημοτικιστών, και καθαρευουσιάνων). Ο αγώνας ήταν τόσο επιβλαβής που έριξε στα ερείπια την εκπαίδευση που αντί να ρυθμίσει την γλώσσα όπως υποσχέθηκαν αυτοί που συνέλαβαν τον αγώνα οδήγησε σε γλωσσική αναρχία. Αυτή συνηθίζει το άνθρωπο και ιδιαίτερα την εύπλαστη παιδική διάνοια σε περιφρόνηση της γλωσσικής πειθαρχίας σε παραβίαση της γλωσσικής νομοθεσίας. Έτσι «στρεβλώνει τον νουν και διαφθείρει την ψυχή του. Εντεύθεν ο νους ρέπει πλέον προς την κατάργηση παντός νόμου και πάσης πειθαρχίας προς την πολιτικήν και κοινωνικήν αναρχίαν».⁶¹⁷

Θεωρεί τον αγώνα των μεταρρυθμιστών, αψυχολόγητο ανιστόρητο και αντιεπιστημονικό. Μεταβλήθηκαν σε “γλωσσοπλάστες” οικειοποιούμενοι τα καθήκοντα και τα δικαιώματα της Ακαδημίας. Για τον Υπουργό η εξέλιξη της γλώσσας είναι έργο του χρόνου το οποίο απορρέει από την δράση των λογίων και της κοινής συνείδησης όλου του Έθνους και επικυρούται από την εθνική Ακαδημία. Κάθε τροποποίηση της γλώσσας προς απλοποίηση της, που πολλές φορές είναι αναγκαία, πρέπει να γίνεται από την Ακαδημία ή από γλωσσολόγους φιλόλογους ή άλλους ειδικούς. Η απότομη αντικατάσταση της επίσημης γλώσσας δεν είναι εύκολο ούτε σωστό να γίνεται «υπό δύο τριών ομοφρόνων ανθρώπων»⁶¹⁸. Ούτε βέβαια μπορεί να επιβληθεί μια τόσο

---

⁶¹⁷ «Αι προγραμματικά δηλώσεις τους Αιγινήτου. Διατί υπολείπεται η εκπαίδευση», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 7.3.1926.

⁶¹⁸ στο ίδιο

σπουδαία μεταρρύθμιση που αγγίζει όλο το έθνος στηριζόμενη σε υπουργικές διαταγές και προσωπικούς διωγμούς.

Έχει την άποψη ότι το καθήκον και το έργο των παιδαγωγών είναι η σύνταξη προγραμμάτων, η υπόδειξη μεθόδων διδασκαλίας, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών η μέριμνα για την ανοικοδόμηση σχολείων η υλικοτεχνική υποδομή τους με στόχο την μείωση των αγραμμάτων.

Οι μεταρρυθμιστές όμως παρέλειψαν όλα αυτά και μετέτρεψαν όλο το εκπαιδευτικό πρόβλημα σε γλωσσικό.

Αυτός ο γλωσσικός φανατισμός τους οδήγησε να συνεργαστούν με δασκάλους που δίδασκαν ότι η ελληνική επανάσταση ήταν εμπορική συμφωνία, να υποστηρίζουν άλλους που δηλώνουν κομμουνιστές, να διατηρούν καθηγητές που δημοσιεύουν βιβλία, που κατηγορούν την πατρίδα, την θρησκεία, την σημαία, την οικογένεια.

Στην συνέχεια ο Αιγινήτης δεν τους εντάσσει στο κύκλο των κομμουνιστών πιστεύει ότι ήταν απλώς γλωσσοπλάστες που θυσίαζαν το καθετί στο γλωσσικό τους πάθος. Είναι άνθρωποι που τους διευθύνουν τα αισθήματα περισσότερο από τη σκέψη και τα πάθη περισσότερο από τη λογική. Γι'αυτό τους εφιστά την προσοχή στον ιστορικό νόμον που αναφέρει ότι «όταν η γλώσσα ενός έθνους καταπίπτει η πνευματική και ηθική ζωή αυτού καταρρέει».

Σύμφωνα με τις απόψεις του Αιγινήτη ο δάσκαλος πρέπει να ανυψώνει να εξευγενίζει και να ηθικοποιεί το πνεύμα, να σφυρηλατεί τον χαρακτήρα και να δημιουργεί ζωηρό εθνικό φρόνημα. Το σχολείο οφείλει να προπαρασκευάζει το παιδί για την υλική ζωή αλλά η ύπαρξη του Έθνους είναι υπεράνω της ζωής αυτού.

Γι'αυτόν εύχεται να παύσει ο γλωσσικός ανταγωνισμός, για να σταματήσει η παραλυσία και διαίρεση της εκπαίδευσης⁶¹⁹.

Ο Δελμούζος με άρθρο στον Ελεύθερο Τύπο απαντά σ'όλους τους ισχυρισμούς του Υπουργού Παιδείας Αιγινήτη⁶²⁰

Ο Δελμούζος θεωρεί ότι οι δηλώσεις του κ.Αιγινήτη αποτελούν μια πλάνη όταν όμως διεπίστωσε ότι δημοσιεύονται σε όλες σχεδόν τις εφημερίδες και

---

⁶¹⁹ στο ίδιο

⁶²⁰ Δελμούζος Α., «Οι επιστήμονες και το γλωσσικό ζήτημα. Ο Δελμούζος προς τον Αιγινήτη», εφ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ 18.3.1926

ταυτόχρονα δεν υπάρχει καμία διάψευση πείστηκε ότι πρόκειται για γνήσιες δηλώσεις του Υπουργού.

Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι εξαιτίας του επιστημονικού του κύρους θεωρεί ότι παρασύρθηκε από «κακές και επιτήδειες εισηγήσεις ενδιαφερομένων»⁶²¹ ώστε χωρίς να το φανταστεί ζημίωσε την παιδεία και αδίκησε ανθρώπους που έχουν αφιερώσει την ζωή τους σ'ένα ιδανικό.

Ο Δελμούζος ακόμα αναφέρει ότι ήξερε τις απόψεις του για τη γλώσσα ότι είναι συντηρητικές από τις ιδιαίτερες ομιλίες που είχε μαζί του από το παρελθόν. Δικαιολογεί την θέση του λέγοντας ότι η γνώμη των επιστημόνων που κριτήριο για την γλώσσα έχουν κυρίως την επιστήμη τους και την γλωσσική της διατύπωση δεν τον παρεξένεπε καθόλου. Και μάλιστα η βιβλιακή επίσημη ακολουθεί την εξέλιξη πολύ αργά.

Όμως τον παραξενεύουν οι δηλώσεις του για την γλωσσική μεταρρύθμιση στο δημοτικό σχολείο για το κατηγορικό τους ύφος και τις ανακρίβειες που περιέχουν. Δεν περίμενε να τους χαρακτηρίσει «φανατικούς απλώς γλωσσοπλάστρες» ανθρώπους που γνώριζε από το παρελθόν τον ενθουσιασμό τους, την αυτοθυσία τους, την επιστημονική τους κατάρτιση και την εργατικότητά τους.

Περίμενε να τον κάνει διστακτικότερο το γεγονός ότι οι περισσότεροι δημοδιδάσκαλοι υποστήριζαν συνειδητά την γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Γιατί πιστεύουν από την πολύχρονη πείρα του ότι το δημοτικό σχολείο είναι εντελώς αδύναμο να πλησιάσει το πιο στοιχειώδη γλωσσικό σκοπό εάν σ'αυτό θυσιάσει την όλη ουσιαστική μόρφωση των παιδιών. Με την καθαρύουσα μέχρι τώρα χάνονταν η ουσία είχαμε παραμόρφωση των παιδιών η εισαγωγή της δημοτικής δεν σήμαινε μόνο γλωσσική αλλά και ψυχική απολύτρωση.

Επιπλέον περίμενε να το κάνει διστακτικό ότι το γλωσσικό ζήτημα δεν το'χουν δημιουργήσει αυθαίρετα «δύο τρείς άνθρωποι» αλλά η ανάγκη της ζωής σ'αυτό τον τόπο. Η δημοτική είναι το απρόσωπο δημιουργήμα και το εκφραστικό όργανο ολόκληρου του Λαού είναι δηλαδή η πραγματική εθνική γλώσσα αν έθνος δεν σημαίνει ορισμένα άτομα ή μια κοινωνική τάξη. Απόδειξη για την αναγκαιότητα της δημοτικής, είναι ότι έχει γίνει η γλώσσα της

---

⁶²¹ στο ίδιο

λογοτεχνίας της πιο αυθόρμητης εκδήλωσης της ζωής. Πολλά φωτεινά και δημιουργικά πνεύματα, όπως ο Σολωμός που θαυμάζετε, εργάστηκαν με ενθουσιασμό για την καλλιέργεια της δημοτικής. Άλλωστε η δημοτική παράδοση σήμερα είναι το πιο ζωντανό εκπολιτιστικό πνεύμα στην νεώτερη Ελλάδα.

Όλα αυτά είναι γεγονότα αντικειμενικά απρόσωπα γι' αυτό προτείνει κάποιο δισταγμό μήπως εάν κάποιος ενεργήσει αντίθετα δεν είναι μόνο άσκοπο αλλά ζημιώσει και την παιδεία και κατ'επέκταση και ολόκληρο το έθνος. Όλα αυτά τα γεγονότα έχουν χαράξει το δρόμο για τη γλώσσα και δεν δέχονται κανένα υποκειμενικό και αυθαιρεσία ενός ή περισσότερων «ομόφρωνων» (Γυρίζει την κατηγορία στον Αιγινήτη).

Επίσης ο Δελμούζος ανταπαντά στο επιχείρημα της γλωσσικής αναρχίας του Αιγινήτη ότι με την εισαγωγή της δημοτικής θα έλειπε η γλωσσική αναρχία των παλιών αναγνωστικών αλλά και των νέων. Θα ήταν πολύ χειρότερη αν πραγματοποιηθεί η δική του πρόταση για «απλοποίηση της επίσημης γλώσσας» από οποιαδήποτε Ακαδημία. Ετσι στρέφει άθελά του την Πολιτεία σε ότι ζητάει να αποφύγει, στον υποκειμενισμό και την αυθαιρεσία μία αποκρυσταλλωμένη πραγματικότητα σε έργα δημιουργικά ενώ η δική σας απλοποίηση δεν στηρίζεται σε καμία ζωντανή γόνιμη και γραπτή πραγματικότητα. Αυτή η ενέργεια δεν θα είναι μόνο αυθαιρεσία υποκειμενισμός και ενέργεια αψυχολόγητη αλλά θα είναι ανιστόρητος και αντεπιστημονική. Κανένα αυθαίρετο μέτρο δεν μπορεί να παρθεί σε θέμα που συνδέεται με την ύπαρξη ή την ανυπαρξία της ελληνικής παιδείας.

Σχετικά με τις δηλώσεις του Αιγινήτη ότι α) παραμέλησαν, τα πιο σημαντικά, την σύνταξη προγραμμάτων την υπόδειξη μεθόδων διδασκαλείας, την φροντίδα, την μόρφωση του προσωπικού και β) ότι «μετέβαλαν το εκπαιδευτικό ημών ζήτημα το γλωσσικόν» θεωρεί ότι έχει πέσει σε δυο ανακρίβειες.

Ο Δελμούζος απαντά ότι είναι η αλήθεια ότι στην δημοτική εκπαίδευση θεωρούμε την γλωσσική αλλαγή απαραίτητη προϋπόθεση που χωρίς αυτή το δημοτικό σχολείο είναι αδύνατο να σταθεί. Τα πράγματα είναι μόνο χειροπιαστά που κανένας παιδαγωγός δεν μπορεί να μην καταλαβαίνει τη βασική σημασία του γλωσσικού ζητήματος.

Αλλά και στην πρώτη προσπάθεια για ουσιαστική αλλαγή (1917-1920) δεν περιοριστήκαμε μόνος την γλωσσική μορφή. Εκτός από το περιεχόμενο των αναγνωστικών βιβλίων, όπου προσπαθήσαμε να ζήσει για πρώτη φορά το ελληνόπουλο ένα κόσμο πραγματικό δικό του, αναφέρομαι μόνο την εργασία για την οργάνωση της παιδείας που αν δεν πραγματοποιήθηκε. Ακόμα αναφέρω την εργασία για την μόρφωση του προσωπικού που άρχισε μετά το 1922 και δεν περιορίστηκε σε λόγια αλλά εφαρμόστηκε στο Μαράσλειο Διδασκαλείο και στην Παιδαγωγική Ακαδημία που δεν μόρφωναν μόνο τον πυρήνα από ένα προσωπικό αληθινά δυναμογόνο αλλά υψώνονται σε πραγματικά εργαστήρια μιας φωτισμένης νεοελληνικής πείρας. Με πίστη με αγάπη και πολύμερη εργασία σε προγράμματα και μέθοδο και αγάπη και μέθοδο και σχολική ζωή ετοιμάζουν το γόνιμο έδαφος όπου θα μπορούσαν να στηθούν με το πέρασμα των χρόνων τα σταθερά θεμέλια για ένα σχολείο δικό μας νεοελληνικό. Γιατί όλα αυτά δεν γίνονται γρήγορα είτε με το να μιμούμαστε τους ξένους πολιτισμούς ούτε να παραμένουμε σ'ένα επικίνδυνο εμπειρισμό.

Στην ανακρίβεια ότι ο γλωσσικός ανταγωνισμός παρέλυσε την εκπαίδευση. Ο Δελμούζος δέχεται ότι η εκπαιδευτική μας κατάσταση παρουσίασε κάποιες ανωμαλίες όμως αυτές δεν οφείλονται κατά την γνώμη που γλωσσικό ανταγωνισμό γ'αυτό πρέπει να ψάξει αλλού να βρεί τα αίτια.

Πριν το Α' παγκόσμιο πόλεμο παρόλο που η παιδεία μας σάπιζε σε λιμνασμένα νερά έμεινε ατάραχη από εσωτερικούς κλυδωνισμούς με αμόρφωτο τον λαό και τον απόφοιτο του γυμνασίου με λίγη γνώση της ορθογραφίας και της γραμματικής.

Από τον εποχή που άρχισε ο μεγάλος εσωτερικός διχασμός και οργίασαν τα πολιτικά λάθη, ξυπνώντας σε εθνικές καταστροφές και στη ράχη των πολιτικών και στρατιωτικών υπαλλήλων δεν θα μπορούσαν από αυτή την κατάρα να γλιτώσουν οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί. Όπως όλοι έτσι και οι εκπαιδευτικοί δεν είχαν χωριστεί σε μαλλιαρούς και καθαρευουσιάνους αλλά σε βασιλικούς και Βενιζελικούς. Στην κορυφή όλων τότε στέκονταν το Εθνικό Πανεπιστήμιο. Τότε άρχισε ο τραγικός χορός των δασκάλων και το πτέταγμά τους στο δρόμο από πολιτικούς και κομματάρχες. Αναφέρει τις ευκολίες που γίνονταν σε επίστρατους ιδίως, όπως η ευκολία στην απόκτηση γυμνασιακού ή πανεπιστημιακού διπλώματος σε νέους που δεν είχαν πατήσει στο Πανεπιστήμιο.

Και σ'αυτό το άρπαγμα χαρτιών το ξέρετε τη μικρότερη αντίσταση την έφερε το Πανεπιστήμιο.

Εάν τώρα σ'αυτά προσθέτετε μετά το αποτέλεσμα του Α' Παγκόσμιου Πολέμου τον καθολικό κλονισμό όλων των άξιων που στην Ελλάδα έγινε εντονότερο λόγω του εσωτερικού της διχασμού τότε θα κατανοήσετε την πραγματική νεοελληνική κατάσταση. Αυτή η κατάσταση και όχι ο γλωσσικός ανταγωνισμός οδήγησε σ'αυτή την κατάσταση ώστε τα σχολεία ελληνικά γυμνάσια και πανεπιστήμια δεν μπορούν να δώσουν τους πασίγνωστους καρπούς τους.

Στον ισχυρισμό του Αιγινήτη ότι 2 τρείς ομόφρονες άνθρωποι, ζητήσουν να επιβάλλουν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με προσωπικούς διωγμούς ο Δελμούζος απαντά ότι ουδέποτε δεν ζήτησε ποτέ να επιβληθεί με τρομοκρατία.

Άφηνε όλους τους αντίθετους να εκφράζουν την γνώμη τους και στα συνέδρια των επιθεωρητών Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσης και τα συνέδρια των δημοδιδασκάλων. Κανένας ποτέ δεν διώχθηκε για τις γλωσσικές του ιδέες. Όλες οι ανώτερες θέσεις (γεν., επιθεωρητών, γυμνασιαρχών, διευθυντών διδασκαλιών) είχαν δοθεί από το εκπαιδευτικό σύμβουλο ανεξάρτητα από τις γλωσσικές και εκπαιδευτικές τους πεποιθήσεις. Αυτό φαίνεται ότι μέσα στην πρωτεύουσα και στο Πειραιά ο γενικός επιθεωρητής και ο διευθυντής του Μαρασλείου και 9/10 από το προσωπικό των γυμνασίων και των ελληνικών σχολείων ήταν οι κυριότεροι πολέμιοι της μεταρρύθμισης ακόμα και μέλη του εκπαιδευτικού συμβουλίου εάν και αντίθετα έμεναν στην θέση τους. Γι'αυτό θεωρεί ο Υπουργός ότι έπρεπε να διερευνήσει καλύτερα τα πράγματα.

Μεταβολές που έγιναν από Υπουργούς μετά από σημειώματα κομματάρχων και πολιτευμάτων δεν μπορούν να χρεωθούν στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Όσον αφορά τις εκκαθαρίσεις στο Πανεπιστήμιο που έκανε ένας από τους ηγέτες της νέας κίνησης ο κ. Γληνός ο Δελμούζος απαντά ότι η εκκαθάριση ήταν κυβερνητική απόφαση που είχε καθοριστεί από δύο γεγονότα πρώτα το ψήφισμα των νησιωτών που είχε και υπογραφές καθηγητών του Πανεπιστημίου που ονόμαζε προδότες τους Επαναστάτες της Θεσσαλονίκης. Την έκθεσή του ο κ. Γληνός δεν την έκανε ως εκπρόσωπος της μεταρρύθμισης αλλά ως «Γενικός Γραμματέας» του Υπουργείου κατόπιν κυβερνητικής εντολής διερεύνησης της πολιτικής του Πανεπιστημίου και των καθηγητών του. Ακόμα

την εντολή αυτή προσπάθησε να την εκτελέσει αντικειμενικά και αμερόληπτα με εξακριβωμένες πληροφορίες.

Στη δήλωση του Αιγινήτη ότι δεν δίστασαν να συνεργάζονται με δασκάλους που δίδασκαλαν ότι η ελληνική επανάσταση ήταν μια εμπορική επιχείρηση ο Δελμούζος απαντά ότι χρησιμοποίησε τα επιχειρήματα αυτών που δεν μπορούσαν με έντιμο τρόπο να κλονίσουν το έργο του Μαρασλείου. Υπάρχουν όμως χειροπιαστά πράγματα που αποδείχνουν όλες τις σχετικές κατηγορίες αβάσιμες εάν διαβάζονται τα πρακτικά από τις πολύωρες συνεδριάσεις του Μαρασλείου με το προσωπικό και τους τρεις δημοδιδασκάλους. Είμαι βέβαιος ότι δεν κάνατε πριν θα το κάνετε τώρα μελετώντας τα πρακτικά και ότι άλλο υπάρχει.

Τέλος στις δηλώσεις του Αιγινήτη υπάρχει μια φράση που ο Δελμούζος δεν την θεωρεί δική του ότι θα θυσιάσαμε «εις το πάθος το καθήκον». Θεωρεί ότι ένας άνθρωπος που σέβεται την αλήθεια είναι αδύνατο να ισχυρίζεται κάτι τέτοιο. Γι' αυτό έχει την πεποίθηση ότι θα χαρακτήριζε ως παραδρομή την φράση που πρώτα αυτόν τον ίδιο θα αδικούσε⁶²².-

5.8 Η στάση της Εκκλησίας απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

5.8.1 Θέση Ιεράς Συνόδου (Φεβρ. 1926)

Μέσα σ' αυτό το οξυμένο κλίμα κοινωνικής αντίδρασης στην Ιερά σύνοδο φτάνει 21.1.1926 ψήφισμα και υπόμνημα του Πειραιϊκού λαού για την απομάκρυνση των μαλλιαρών από τις δημόσιες θέσεις τους για την εξυγίανση της εκπαίδευσης. Επειδή όπως διατείνονταν ήταν διαστροφείς της γλώσσας του θρησκευτικού αισθήματος και ανατροπείς του οικογενειακού θεσμού⁶²³.

Κατά Ι.Ε' συνεδρία της Ιεράς Συνόδου ο Καρυστίας Παντελεήμων προτείνει να μελετηθούν τα βιβλία των μαλλιαρών από συνοδικούς Ιεράρχες και βάση αυτών των αποτελεσμάτων να ενεργήσει η Εκκλησία. Ο Κυθήρων Δωρόθεος προσθέτει ότι πρέπει να βοηθήσει η Πολιτεία στην καταπολέμηση αυτών των διαφθορέων με την αποστολή μιας εγκυκλίου της Ι.Σ. προς τον λαό και τον Τύπο. Ο δε μητροπολίτης Κορινθίας Δαμασκηνός αποδεχόμενος αυτές τις προτάσεις θεωρεί ότι τα πορίσματα της εκκλησίας πρέπει να σταλθούν στο

---

⁶²² στο ίδιο

⁶²³ Στράγκα Θ., *Ιστορία εκ πηγών αμειδών 1817-1967*, Αθήνα 1970, τ.Γ', σ.1410

Υπουργείο των Εκκλησιαστικών για να συμβάλλουν στις ανακρίσεις που θα διεξαχθούν.

Κλείνοντας τη συνεδρίαση που αποφάσισε να αναθέσει στον μητροπολίτη Ηλίας Αντώνιο τη μελέτη του ζητήματος των μαλλιαρών ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών τονίζει την πρωτόγνωρη επίθεση που δέχτηκε η εκκλησία από αυτή την ομάδα. Χαρακτηριστικά αναφέρει : «Οι περί ων πρόκειται, θελήσαντες να δημιουργήσωσαν γλώσσαν δημοτικήν, ηρνήθησαν τον πολιτισμόν του παρελθόντος και ενώ παρατηρεί τις ότι και αυτός ακόμη ο Ψυχάρης δεν έθιξε την θρησκείαν, αυτοί όμως θίγουν αυτήν ως και την πατρίδα και την οικογένειαν. Και δια να καθορίση την θέσιν της η Εκκλησία απέναντι αυτών, φρονώ ότι δεν πρέπει να προβή αυτή εις πράξιν αφορισμού αυτών, αλλά να καταδικάση τας στρεβλάς αυτών αντιθρησκευτικής και αντεθνικής δοξασίας, μη παρατρέχουσα βεβαίως και το γλωσσικόν ζήτημα μόνον εφ' όσον τούτο θίγει την θρησκείαν , λόγου χάριν, περί μεταφράσεως της Γραφής κ.λπ»⁶²⁴.

5.8.2 Η έκθεση του Μητροπολίτη Ηλίας 4/1926

Ύστερα από την ανάθεση της μελέτης του θέματος των μαλλιαρών στον Μητροπολίτη Ηλίας Αντώνιος εκείνος αναζήτησε από τα συγγράμματα του Δ. Γληνού, του Μ. Τριανταφυλλίδη, Α. Δελμούζου, Κ.Βάρναλη, Κορδάτου, να βρεί φράσεις που θίγουν την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη και την Εκκλησία⁶²⁵. Κατά την έρευνα του δεν ασχολήθηκε με το είδος της γλώσσας που χρησιμοποιούσαν μιας και θεώρησε ότι μια τέτοια γλωσσική μελέτη ήταν έξω από τις αρμοδιότητές του. Στην ΛΣΤ' συνεδρία της Ιεράς Συνόδου στις 7.4.1926 ανακοινώνονται τα πορίσματα της έρευνάς του.

Σύμφωνα μ' αυτά από την μελέτη των συγγραμμάτων και των άρθρων του Γληνού και του Δελμούζου δεν στοιχειοθετείται καμία βάσιμη κατηγορία για υπονόμηση της Θρησκείας.

Όμως «εκ των έργων αυτών καταφαίνεται αρδηλοτατα» η κατηγορία της ασέβειας. Αυτή καταδεικνύεται από τα εξής γεγονότα. 1) Από τον περιορισμό των ωρών των θρησκευτικών μαθημάτων, 2) από την σιωπηρή κατάργηση της πρωϊνής προσευχής, 3) από την σιωπηρή κατάργηση του εκκλησιασμού των

---

⁶²⁴ στο ίδιο

⁶²⁵ στο ίδιο σ. 1411-1412

μαθητών, 4) από την κατάργηση της διδασκαλίας των θρησκευτικών και στις τρεις τάξεις του προτύπου δημοτικού σχολείου του μονοταξίου διδασκαλείου, 5) από την έμμεση έγκριση βιβλίων που διασύρουν τις θρησκευτικές και ηθικές αξίες 6) από τα άτομα που προσλαμβάνουν ως συνεργάτες τους (τον Ιορδανίδη που εκδιώχθηκε από την Αίγυπτο για τις αναρχικές τους ιδέες, τον Βάρναλη, γνωστό κομμουνιστική αναρχικό και άθεο όπως αποδεικνύεται από το βιβλίο του «Το φως που καίει», την κομμουνίστρια Ιμβριώτη κ.λπ).

Γι' αυτό ο μητροπολίτης Ηλείας προτείνει στην Κυβέρνηση να ψηφίσει νόμο όπου στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο να υπάρχει ένας καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ως μέλος και επίσης όλα τα φρονηματιστικά βιβλία να περνούν από την έγκριση της Ιεράς Συνόδου ώστε τα μέλη του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου «να περιθριγκώνται και τα ενδεχόμενα δυσφημίσεων να προσλαμβάνονται και η πεποίθησις τέλος της κοινωνίας προς το Σχολείον να μη μειώται»⁶²⁶.

5.8.3 Η θέση της Εκκλησίας μέσα από τον μητροπολίτη Καλαβρύτων ΤΙΜΟΘΕΟ

Λίγες ημέρες αργότερα στις 21.4.1926 κατά ΜΑ΄συνεδρία της Ιεράς Συνόδου ο μητροπολίτης Καλαβρύτων υπέβαλε εγγράφως τη γνώμη του για τους παιδαγωγούς Δελμούζο, Γληνό και Βάρναλη.

Θεωρεί ότι «οι παιδαγωγοί ούτοι δια του συστήματος της διδασκαλίας το οποίον αγωνίζονται να εγκαταστήσουν εις το Έθνος το Ελληνικόν, εμπνεύουσι την προς τον Θεόν απιστίαν και δημιουργούσιν την διαφθοράν εις τα χρηστά ήθη»⁶²⁷.

Αυτή η προσπάθεια τους δεν φαίνεται μόνο από κάποιες από τις πράξεις τους όπως την κατάργηση της προσευχής αλλά απ'όλο το πνεύμα και τις αρχές που διέπουν την παιδαγωγική τους δράση. «Φρόνουσιν ότι η θρησκευτική διδασκαλία και παν ό,τι δύναται να σχετίση την ψυχήν και το πνεύμα του παιδιού προς τα ονόματα της θρησκείας και προς την απ'αιώνων καθιερωμένην λατρείαν αυτής, τούτο είναι αντιπαιδαγωγικόν. Διότι ο μικρός νους των παιδιών δεν δύναται να φθάση και να περιλάβη τα τόσον μεγάλα και υψηλά, τα άπειρα και ανέκφραστα τα ασύλληπτα και φανταστικά. Στενεύει –

---

⁶²⁶ στο ίδιο, σ. 1412

⁶²⁷ στο ίδιο, σ. 1412

καθ'α φρονούσι και λέγουσι –ο νους όταν δια την προς τα τοιαύτα επικοινωνίαν πιεσθή και τα παιδιά αντί να αναπτυχθώσιν εις την διανοητικότητα αυτών και να μορφωθούν εις χαρακτήρας ελευθέρας σκέψεως και κρίσεως και τολμηράς ενεργητικότητος προς μεγαλουργίαν, μορφώνονται εις χαρακτήρας περιωρισμένης αντενεργείας, εις χαρακτήρας δειλούς και ατόλμους και καταντώσιν εις ηλιθιότητα»

Ο μητροπολίτης απέναντι απ' αυτές τις αρχές καλεί την Εκκλησία να πάρει θέση. Για να διευκολυνθεί στις αποφάσεις της προτείνει να συγκριθούν το πνεύμα των συγχρόνων παιδαγωγών με το πνεύμα των διδασκάλων του Ελληνικού Γένους και κυρίως της εποχής του τουρκικού ζυγού. Χάρης στους τελευταίους και στην γεμάτη φιλοπατρία και πίστη δράση του Ιεροού Κλήρου οι Έλληνες έσωσαν την θρησκευτική τους πίστη και την φιλοπατρία τους. Έτσι οι Έλληνες το 1821 μπόρεσαν να σηκώσουν την σημαία υπέρ της ελευθερίας τους. Το μυαλό της σκλαβωμένης νεολαίας «δεν έπαθε στενότητα και ηλιθιότητα» παρόλο που έμαθαν γραφή και ανάγνωση μέσα από τα ιερά βιβλία που είχαν χαραγμένο ή τυπωμένο τον Ιερό Σταυρό. Αντίθετα κάθε φορά που τον αντίκρυζαν αναφώνιζαν «Σταυρέ βοήθειά μας». Έτσι μπόρεσαν να αναδειχθούν σε ακατανίκητες δυνάμεις μπροστά σε εχθρούς βάρβαρους που θαύμασε ολόκληρη η διανοούμενη Ευρώπη.

Αντίθετα η εποχή που ανάδειξε τον Δελμούζο και τον Γληνό, συνεχίζει ο μητροπολίτης, διακατέχεται από πνεύμα ευτελές που δεν μπορεί να δημιουργήσει ήρωες που θα σώσουν την Ελλάδα. Το πνεύμα αυτό ευνοεί «την κεφαλική στενοφοβία». Μπορεί από την μια μεριά να ισχυρίζονται ότι επιδιώκουν την εμφύτευση της ελευθερίας της ευρύτητα της σκέψης όμως στην πραγματικότητα στοχεύουν την διερεύνηση της ηθικής η οποία λόγω της φύσης της νεολαίας οδηγεί «εις την ανηθικότητα, την διαφθοράν και την απώλειαν»⁶²⁸.

Έτσι εξωβελίζουν την θρησκεία του Χριστού από τα σχολεία και τα Διδασκαλεία. Καμιά αναφορά στο θρησκευτικό θέμα δεν επιτρέπεται στις συζητήσεις και στα διδακτικά βιβλία. Αυτή η θρησκευτική αδιαφορία και η καλλιέργεια της απιστίας οδήγησε τους Έλληνες να κατατροπωθούν από ένα λαό που άλλοτε συνέθλιψαν. «Ούτοι ίδρυσαν εις το μέτωπον του αγώνος οίκους

---

⁶²⁸ στο ίδιο, σ. 1413

απωλείας και εβλασφημείτο ο Σταυρός προς δόξαν της ημισελήνου των απίστων»⁶²⁹.

Στην συνέχεια ο μητροπολίτης ασκεί έμμεση κριτική στο πόρισμα του μητροπολίτη Ηλείας Αντωνίου. Οι κατηγορούμενοι παιδαγωγοί νοσούν από αντιθρησκευτικότητα και αντεκκλησιαστικότητα συνεπώς από αντιεθνικότητα και αντιπατριωτισμό. Συνεπώς μας είναι αδιάφορο εάν από την μελέτη των δημοσιευμένων κειμένων τους δεν προκύπτει προσβολή της Θρησκείας. Ο μητροπολίτης θεωρεί ότι αυτό έχει γίνει με σκοπιμότητα για την παραπλάνηση του λαού ώστε να μπορούν να συνεχίζουν ανενόχλητοι το υπονομευτικό τους έργο και της θρησκείας και του Έθνους.

Ένα άλλο σημείο που πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας είναι η «παραφθορά» της γλώσσας. Δεν θεωρεί ο Τιμόθεος ότι η ενασχόληση με το γλωσσικό ζήτημα δεν άπτεται της αρμοδιότητας της εκκλησίας όπως υποστήριζε ο Ηλείας. Η «παραφθορά» της γλώσσας οδηγεί στην «παραφθορά» και της εκκλησιαστικής γλώσσας.

Ο Δελμούζος ήδη είχε αναφερθεί θετικά για την μετάφραση του Ευαγγελίου. Το κακό όμως δεν σταματά εδώ μπορεί να οδηγήσει και στην φθορά της παραδοσιακής λατρείας και τότε τι θα απομείνει; Γι'αυτό η «παραφθορά» της γλώσσας όπως γίνεται από τους σύγχρονους παιδαγωγούς οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην αντεκκλησιαστικότητα και την αντιθρησκευτικότητα.

Κλείνοντας την γνωμοδότησή του θεωρεί ότι επειγόντως η Ιερά Σύνοδος πρέπει να πάρει θέση και να την εκφράσει στον «λαό η συνιστώσα τα δέοντα ως προς τα προφυλακτικά μέτρα τα οποία οφείλει να λάβει η Κυβέρνηση»⁶³⁰.

Μετά την κατάθεση αυτών των απόψεων ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος πρότεινε την αποστολή εγγράφου στην Κυβέρνηση που να ζητά από την κυβέρνηση να αναλάβει «τα προσήκοντα μέτρα» εναντίον των μεταρρυθμιστών. Η πρόταση του πλειοψήφισε έναντι της μειοψηφούντας άποψης των Καλαβρύτων Τιμόθεου όπου ζητούσε να τιμωρηθούν παραδειγματικά ως επικίνδυνοι για την θρησκείαν την Εκκλησίαν και το Έθνος. Σ' αυτό δηλώνεται η ανησυχία της Εκκλησίας εναντίον αυτών που ασπάζονται

---

⁶²⁹ στο ίδιο, σ. 1414

⁶³⁰ στο ίδιο, σ. 1415.

«τας γλωσσικάς και εκπαιδευτικάς αυτών θεωρίας εξετράπησαν αναφωνούν εις ύβρεις κατά της Θρησκείας και της Πατρίδος».

Όπως επειδή δεν αποδεικνύεται ξεκάθαρα ότι οι αρχηγοί της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, διεξάγουν πόλεμο αντιθρησκευτικό και αντιεθνικό γι'αυτό η Ιερά Σύνοδος στέλνει το πόρισμα της δικής της έρευνας (πόρισμα μητρ. Ηλείας) στο υπουργείο περιμένοντας την ανάθεση και διεξαγωγή «τακτικών και επιμελημένων ανακρίσεων εις το Ανώτατον Δικαστήριο του Αρείου Πάγου, ίνα επί του πορίσματος και των τοιούτων ανακρίσεων αποφασίση ασφαλώς και επί αναντιρρήτων αποδείξεων ό,τι δέον προς πρόληψιν του εκ της μεταρρυθμίσεως ταύτης ενδεχομένου θρησκευτικού και εθνικού κινδύνου»⁶³¹.

5.9 Η έκθεση Γ.Παναγιωτίδη

Ενώ οι «κατηγορούμενοι» μεταρρυθμιστές έχουν απολυθεί από τις θέσεις τους ο Υπουργός Παιδείας Αιγινίτης ανοίγει διαδικασία νέων ανακρίσεων.

Μέσα στον Απρίλιο του 1926 όπως πληροφορούμαστε ο νέος διευθυντής του Μαράσλειου Διδασκαλείου κ, Παναγιωτίδης υποβάλλει την έκθεση του για τα αποτελέσματα των διοικητικών του ανακρίσεων.

Η έκθεση αυτή χωρίζεται δε δύο μέρη⁶³². Στις πρώτο μέρος αναλύει «την περίφημον «μεταρρύθμιση» από γλωσσικής και παιδαγωγικής απόψεως και καταγγέλει ρητώς ότι το Μαράσλειο Διδασκαλείο είχε μετατραπεί σε «κέντρον καλλιέργειας τόσων γλωσσικών αιρέσεων και δοξασιών, όσων και νεωτεριστικών παιδαγωγικών αντιλήψεων διαπνεομένων υπό των μεταπολεμικών υλιστικών και ολεθρίων κομμουνιστικών αρχών». Παρουσιάζει τους μεταρρυθμιστές ως τους κύριους υπεύθυνους «ολετήρες αυτοί της εθνικής εκπαίδευσως» για την πνευματική κα ηθική βλάβη 120 περίπου μαθητών και διδασκόντων «των οποίων διεσαλεύθησαν και παρεμορφώθησαν αι πεποιθήσεις και αι αρχαί κατά τρόπον μη καθιστώτα δυνατήν και εύκολον την διάπλασιν και την εθνικήν αυτών αγωγήν».

---

⁶³¹ στο ίδιο, σ. 1415

⁶³² Αντλούμε τις πληροφορίες για την έκθεση Παναγιωτίδη από την «Ποιοί κατέστρεψαν την εθνική εκπαίδευσιν. Θλιβερόταται αποκαλύψεις των συμβάντων εις το Μαράσλειον», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 20/5/1926.

Η έκθεση αναφέρει ορισμένα στοιχεία για την στήριξη των παραπάνω κατηγοριών. Υπήρχε έλλειψη ελέγχου μαθητών και διδασκόντων είχαν πέσει σε αχρηστία τα βιβλία του αρχείου, το βιβλίο της διδασκομένης ύλης, στα πρότυπα δημοτικά καταργήθηκε η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στις κατώτατες τάξεις. Επιπλέον είχε καταργηθεί η ορθογραφία της γλώσσας ούτε διδάσκονταν οι εκθέσεις και το ύφος του γραπτού λόγου. Έτσι οι μαθητές «περιήλθον εις παχυλήν αμάθειαν». Τα γραπτά των μαθητών του Διδασκαλείου έμοιαζαν μ'αυτά του Δημοτικού Σχολείου.

Στο δεύτερο μέρος της η έκθεση αναφέρει γεγονότα «φρικαλέα» που καλλιέργησαν συστηματικώς «οι μεγάλοι λούθηροι» και οδήγησαν στην ηθική κατάπτωση και διαφθορά. Αναφέρει γεγονότα που επιτρέπονταν οι ερωτικές σχέσεις. Αναφέρεται η άποψη του Δελμούζου σε κατάθεση προς τον κ. Παναγιωτίδη ότι «ο έρωσ δεν εμποδίζεται αρκεί να είναι αγνός και να μη βλέπωσιν οι μαθηταί και οι ξένοι άνθρωποι».

Η ηθική κατάπτωση σύμφωνα με την έκθεση καλλιουργούσαν και με την έλλειψη καλλιέργειας του εθνικού φρονήματος. Η έκθεση κλείνει αποκαλύπτοντας διάφορα στοιχεία που μας οδηγούν στην άμεση συσχέτιση των μεταρρυθμιστών με την κομμουνιστική προπαγάνδα.

Βρέθηκε κατά την έρευνα στο γραφείο του τέως υποδιευθυντού κ. Παπαμαύρου μια ολόκληρη σειρά κομμουνιστικής επιθεώρησης. Ακόμα στην βιβλιοθήκη του ιδρύματος βρέθηκαν γερμανικά βιβλία που αναλύουν το Σοβιετικό εκπαιδευτικό σύστημα.,

Εκτός όμως από αυτά στο Μαράσλειο διαπράχθηκε και ένα άλλο πραγματικό και πρωτοφανούς σκάνδαλο αφαίρεσης διόρθωσης σελίδων από τα βιβλία των πρακτικών ώστε να αλλοιωθούν τα στοιχεία που υποκρύπτουν την κομμουνιστική διείσδυση.

Η έκθεση Παναγιωτίδη τελικά καταλήγει ότι «είναι δύσκολον να αποφανθή τις θετικώς και κατηγορηματικώς περί του βαθμού της ενοχής εκάστου εις την κομμουνιστικήν κίνησιν ουδένα όμως διαφεύγει ότι τοιαύτη τις κινήσεις ελάμβανε χώραν». Γι' αυτό ενημερώνει τους διοικούντες την εκπαίδευση για να πολεμήσουν εναντίον της κομμουνιστικής κίνησης.

5.10 Η έκθεση της τριμελούς Επιτροπής Π.Θεοδωρόπουλου, Σ.Καλλιόφα και Κ.Παπαζαχαρίου

Μετά την υποβληθείσα έκθεση του διευθυντή κ. Παναγιωτίδη στο Υπουργείο ο κ. Αιγινίτης αναθέτει σε τριμελή επιτροπή απαρτιζόμενη από 2 Εκπαιδευτικούς Συμβούλους κ.κ. Π. Θεοδωρόπουλο και Σ. Καλλιόφα και τον κ. Παπαζαχαρίου να ενεργήσουν λεπτομερή εξέταση για την επιβεβαίωση ή για την διάψευση της εκθέσεως Παναγιωτίδη⁶³³.

Η επιτροπή αντλεί στοιχεία για την ανάκριση α) από τον έλεγχο των επίσημων βιβλίων του Μαρασλείου Διδασκαλείου, β) από τον έλεγχο του αρχείου της Παιδαγωγικής Ακαδημίας γ) από τις μαρτυρίες του διδακτικού προσωπικού, δ) από μαρτυρίες αξιόπιστων πολιτών, ε) από εκθέσεις μαθητών και μαθητριών στ) από επιστολές μαθητών και μαθητριών.

Παρόλο που δεν έχει διαβάσει την επίσημη έκθεση του Δ.Λάμψα ούτε το φάκελο των ανακρίσεων του τέως Υφυπουργού κ. Μανιατόπουλου θεωρεί ότι το πόρισμα των ανακρίσεων «δεν ήτο ευμενές προς την γλωσσοεκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν» αφού αμέσως μετά απολύθηκε ο υποδιευθυντής του ιδρύματος κ.Μ.Παπαμαύρος.

Από τα δε επίσημα βιβλία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας δεν μπορούν να αποκομίσουν αφού αυτά δεν παραδόθηκαν στον κ.Παναγιωτίδη. Αντί αυτού του παρέδωσαν ένα τριαντασέλιδο πρόχειρο πρακτικό.

Μέσα όμως από γραπτές εκθέσεις που έγραψαν οι μαθητές με θέμα «Τι εδιδαχθήτε πέρυσιν εκ της Ιστορίας και εκ των Θρησκευτικών» ύστερα από υπόδειξη της επιτροπής επιβεβαιώθηκε με αδιαμφιβήτητες αποδείξεις «η ακρότης των προς εκρίζωσιν των θρησκευτικών πεποιθήσεων των μαθητών».

Οι μαθητές ομολόγησαν έτσι εμμέσως ότι δεν γίνονταν το μάθημα των θρησκευτικών, ότι καθαιρέθηκαν οι εικόνες του Χριστού αλλά και ότι απαγόρευσαν κάθε αναφορά των μαθητών σε κάθε τι που παρέπεμπε στην θρησκεία, οδηγώντας τους στην επιβολή τιμωρίας και στην άσκηση σωματικής βίας αν το έκαναν.

Επιπλέον για το θέμα της μη καλλιέργειας του εθνικού φρονήματος πέρα από την μαρτυρία των 3 δασκάλων του Ιδρύματος (Χ. Δημητρακόπουλου, Κ. Κάρμα και Γ. Γεννηματά) η 3μελής επιτροπή έλαβε υπόψη της επιστολές

---

⁶³³ Θεοδωρόπουλος Π., «Νέαι αποκαλύψεις δια το Μαρασλειον», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 30.5.1926. Η ολοκλήρωση της κοινοποίησης της έκθεσης της Τριμελούς Επιτροπής έγινε κατά τις 31/5/1926 και 1/6/1926 στην εφ. ΕΜΠΡΟΣ

πρώην μαθητών, κηδεμόνων που αναφέρονταν στην διδασκαλία της Ιστορίας με τρόπο που οδηγούσε στον «κομμουνιστικό κοσμοπολιτισμό» π.χ. (ο στρατός είναι παράγοντας διαφθοράς η ελληνική επανάσταση είχε οικονομικό κίνητρο).

Σχετικά με το θέμα για ότι οι διδάσκοντες στο Μαράσλειο Διδασκαλείο ήταν γνωστοί κομμουνιστές θεωρούν ότι δεν υπάρχει αμφιβολία. Μαρτυρία δημοδιδασκάλου του προτύπου δημοτικού σχολείου βεβαιώνει ότι ο κ.Ιορδανίδης κι η κ.Ιμβριώτη είχαν κομμουνιστικές τάσεις.

Η επιτροπή για να ισχυροποιήσει την άποψη της για το κομμουνιστικό κίνδυνο που ελόχευε στο Διδασκαλείο καταρρίπτει τον ισχυρισμό ότι ο Δελμούζος αγνοούσε το ποιόν του προσωπικού. Χαρακτηριστικά αναφέρει «ο διευθυντής του Μαρασλείου υπήρξεν ο πραγματικός δικτάκτωρ αυτού και το διδακτικόν προσωπικόν ετοποθετείτο και απεπέμπετο τη προτάσει αυτού. Έγινε δε γνωστόν ότι αι προτάσεις του κ. Δελμούζου εξετελούντο πιστότατα υπό του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου εφ' ου εκείνος ήσκει απεριόριστον επιρροήν»⁶³⁴.

Σε άλλο κεφάλαιο της έκθεσης με τίτλο «η περιφρόνησις προς παν ότι εθνικόν και ηθικόν» η 3μελής επιτροπή αποδεικνύει πως η περιφρόνηση του αρχαίου πολιτισμού με την κατάργηση της διδασκαλίας της αρχαίας γλώσσας και φιλολογίας και την αντικατάσταση της με μεταφράσεις νεότερης φιλολογίας, οδηγεί σε δασκάλους μονομερείς και ασταθείς επομένως «ημιμαθείς και με χαρακτήρα εμπνεόμενον μάλλον υπό του υλικού συμφέροντος ή υπό των ηθικών ιδεών»⁶³⁵.

Την ίδια σκοπιμότητα υπηρετεί και η χαλάρωση των ηθών(δημοσιεύουν επιστολές που αποδεικνύει την ανηθικότητα). Η επιτροπή κατακρίνει τους πρώην διευθυντές του Μαρασλείου ότι όχι μόνον επέτρεπαν ανάμεσα στους μαθητές και τις μαθήτριες κατά την διάρκεια των διαλειμμάτων και των εκδρομών να έχουν σχέσεις με «αχαλίνωτον ελευθερίαν» αλλά κάθε φορά που αυτά καταγγέλλονταν η Διεύθυνση ή έδειχνε αδιαφορία για τις καταγγελίες «η επιμωρείτο ο καταγγέλων αυτά!». Η επιτροπή πιστεύει ότι «η περί τα ερωτικά διαφθορά των νέων εκβάλλει εκ της ψυχής των πάσαν υψηλήν ιδέαν και την της πατρίδος και την της θρησκείας και πάσαν άλλην».⁶³⁶

---

⁶³⁴ «Νέαι αποκαλύψεις δια το Μαράσλειον το δεύτερο μέρος της εκθέσεως της επιτροπης», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 31.5.1926.

⁶³⁵ στο ίδιο

⁶³⁶ εφ.ΕΜΠΡΟΣ, 31/5/1926, ό.π.

Έτσι με την υπόθαλψη αυτής της ανηθικότητας φανερά αποδεικνύεται ότι η Διεύθυνση του Μαρασλείου δούλευε «εις κομμουνιστικές ροπάς ακολασίας, εξασφαλίζουσας την εις την Μπολσεβίκουν παράδεισον είσοδον»⁶³⁷.

Στο τελευταίο μέρος της έκθεσης της ανακριτικής επιτροπής επιδιώκεται η ταύτιση του δημοτικισμού –μαλλιαρισμού με τον κομμουνισμό. «Εκ προθέσεως καταβαλλομένην προσπάθειαν προς βιαίαν ουχί αυθόρμητον δημιουργίαν νέας μορφής γλώσσης, δήθεν «δημοτικής» με μορφήν και περιεχόμενον αυτοτελή, κρύπτεται ο πρακτικός υλικός κομμουνισμός»⁶³⁸ αναφέρει η έκθεσις.

Για να αποδείξη η επιτροπή τον παραπάνω ισχυρισμό φέρνει παραδείγματα γραφής των μεταρρυθμιστών αλλά και των εμπνευστών τους.

Αναφέρει πρώτη την άποψη του Σκληρού ότι «το γλωσσικό ζήτημα δεν είναι τόσον ακαδημαϊκής όσον κοινωνικής και πολιτικής φύσεως στενότατα συνδεδεμένον με ολόκληρον ιστορικόν και κοινωνικόν σύστημα, επομένως δε τότε μόνον δυνατόν να λυθή εκ τη πράξει, όταν κλονισθή το όλον αυτό κοινωνικόν σύστημα»⁶³⁹. Στην συνέχεια παρουσιάζουν αποσπάσματα από τα γραφόμενα του Γληνού που ομολογεί αυτή την ταύτιση. «Το γλωσσικό ζήτημα θα λυθεί με κοινωνικοπολιτική αναγέννηση του τόπου» (Νουμάς αρ. 243) ή ότι «η μαλλιαρή είνε γλώσσα του πραγματικού κομμουνιστή» (Νουμάς αρ. 340).

Σε νεότερη ομολογία του Γληνού στο Δελτίο του Εκπαιδ. Ομίλου(αρ. 11 σ. 30) αναφέρει τις ίδιες απόψεις «Μα και αυτά τα νεωτεριστικά κόμματα οι δημοκρατικοί, οι σοσιαλιστές, οι κομμουνιστές αν και αναγνωρίζουν θεωρητικά πως είναι απόλυτα συνδυσασμένη με όλη τους την πολιτική ιδεολογία η αρχή του δημοτικισμού... μολαταύτα εκτός από μερικές σπασμωδικές, απρόσεχτες και εντελώς πρόχειρες προσπάθειες να εκλαϊκέψουν τάχα τη γλώσσα τους κόβοντας εδώ και εκεί μερικά ν..... μιλούν στο λαό με όλη την στρυφνή ψυχρή φρασεολογία των δικηγόρων...».

Ακόμη η επιτροπή αντλεί στοιχεία για την δράση του κομμουνισμού «κρυπτόμενη υπό τον πέπλον του δήθεν δημοτικισμού» και έξω από το Διδασκαλείο στις τάξεις των δημοδιδασκάλων και στην ομοσπονδία τους που την χαρακτηρίζει άκρως κομμουνιστική. Αναφέρει μαρτυρία του πρώην ειδικού

---

⁶³⁷ στο ίδιο

⁶³⁸ «Οι ψευδοδημοτικά του Μαρασλείου ως ανατροπείς. Το τελευταίον μέρος της επισήμου εκθέσεως», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 1.6.1926

⁶³⁹ στο ίδιο

γραμματέα της ομοσπονδίας Δ. Τσουκαλά των δασκάλων που αναφέρει ότι τροφοδοτούσε τον κ. Ιορδανίδη με κομμουνιστικά βιβλία και περιοδικά από την Βουλγαρία.

Μετά από όλες τις ανακρίσεις και την μελέτη των διάφορων στοιχείων η επιτροπή απευθύνεται στον Υπουργό εκφράζοντας την άποψή της η «γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση» την οποίαν εξεκόλαψεν ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, του οποίου βεβαίως πλείστα μέλη ουδεμίαν είχαν προαίσθησιν των σκοτίων σκοπών των αρχηγών, και κατέστησαν απόλυτον τυραννίδα των εκπαιδευτικών λειτουργών επί μίαν σχεδόν οκταετίαν, αποτελείτον μεγαλύτερον κοινωνικόν και εθνικόν κίνδυνον της συγχρόνου Ελλάδος και ότι δια τούτο, αν δεν εξουδετερωθή εντελώς η μέχρι τούδε ολεθρία αποσυνθετική δράσις της, δεν θα περάση πολύς χρόνος οπότε η νεωτέρα Ελλάς, χωρίς να έχη προφθάσει να επιδείξη περίοδον τινά μεγάλης ακμής θέλει γεννά ανθρώπους ομοίους προς τους περιφρονημένους εκείνους Γραικύλους της ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής, οι οποίοι ήσαν οι φυσικοί καρποί τους με μαθηματικήν ακρίβειαν που είδε και καθώρισεν ο Πλάτων, αφού θα προήρχοντο εκ του μεγάλου πλήθους των διαφθορέων της ελληνικής νεολαίας, καθ'ων επάλαισαν αγώνα δεινόν ο Σωκράτης, ο Αριστοφάνης, ο Πλάτων και άλλοι.

Τίνα μέτρα προς θεραπείαν του κακού, ήτις είνε νυν ολιγώτερον δύσκολος ή επί Πλάτωνος, διότι σήμερον η μεγίστη, η απόλυτος πλειονότης του Ελληνικού λαού ευρωστεί τα μέγιστα, είνε τα κατάλληλα, αρμοδιώτερος ημών είσθε Υμείς, κύριε Υπουργέ, και η Σεβαστή Κυβέρνησις να κρίνεται»⁶⁴⁰.

5.11 Οι ανακρίσεις από τη Γενική Ασφάλεια – η έκθεση Πεπονή

Η έκθεση της 3μελούς επιτροπής όχι μόνο δεν κλείνει το θέμα των «Μαρασλειακών» αλλά το διευρύνει. Το τελευταίο μέρος της έκθεσης για την σχέση, αλληλοπεριχώρησης δημοτικισμού και κομμουνισμού ωθεί την υπηρεσία Γενικής Ασφάλειας να αναθέσει στον απεσπασμένο σ' αυτήν Αντιεισαγγελέα Πρωτοδικών κ. Πεπονή την εξέταση της υπόθεσης από απόψεως κομμουνιστικής⁶⁴¹.

⁶⁴⁰ εφ. ΕΜΠΡΟΣ 1.6.1926, ό.π.

⁶⁴¹ Αντωνακάκης Γ., *Τα Μαρασλειακά*, Αθήνα 1926

Στην έκθεση του ο κ. Πεπονής⁶⁴² μελετά κατά πόσον υπήρχαν κομμουνιστές δάσκαλοι στο Μαράσλειο Διδασκαλείο και ποιά η ευθύνη της διεύθυνσης γι' αυτούς.

Μια δήλωση του ίδιου του Δελμούζου αποτελεί για τον Αντιεισαγγελέα την απόδειξη ότι υπάρχουν κομμουνιστές δάσκαλοι. Η δήλωση είναι η εξής «Ζούμε σ'εποχή ταραγμένη από πάθη πολιτικά και κομματικά και από αντιθέσεις συμφερόντων οξύτατες. Ο καθένας μας μπορεί ατομικά να έχει οπουδήποτε πολιτική πίστη θέλει ακόμα και αναρχικός είναι και σε Σύλλογο αναρχικό ν' ανήκει και θεωρητικά στην εξωσχολική του δράση να γράφει ακόμη υπέρ του αναρχισμού. Πώς μπορεί να συμβιβάση σε τέτοια περίπτωση και τη δική του πίστη με το έργο του διδασκαλείου αυτό είνε δικό του ζήτημα δικής του συνειδήσεως, σ'αυτό δεν είμαστε εμείς που θα το ελέγξωσι»⁶⁴³

Επίσης από την πορεία της ανάκρισης προκύπτει ότι ο κ., Ιορδανίδης ήταν γνωστός κομμουνιστής έχοντας δώσει πολλές αφορμές που έπρεπε η διεύθυνση του διδασκαλείου να τις ερευνήσει για να εξακριβωθεί το ιδεολογικό τους περιεχόμενο.

Η διεύθυνση κράτησε ευμενή στάση απέναντί του ακόμα και όταν διαπιστώθηκε με αδιάψευστες αποδείξεις ότι εργαζόταν για την προώθηση της κομμουνιστικής προπαγάνδας. Δεν τον απόλυσε αμέσως, αλλά σε συμφωνία με το Υπουργείο Παιδείας του δόθηκε άδεια.

Η αδιάψευστη απόδειξη, ήταν ότι ο κ. Ιορδανίδης όσο χρόνο ανήκε στον διδακτικό προσωπικό του Μαράσλειου «διένειμε μυστικώς κουπόνια ίνα τα χρήματα αποσταλώσιν ως βοήθημα εις τους έχοντας εντοπισθή τότε κομμουνιστάς εργάτας».

Καταλήγοντας ο κ. Πεπονής θεωρεί ότι δεν μπορεί να παραβλέψει τις ευθύνες της διεύθυνσης του Διδασκαλείου. Η διεύθυνση παρουσίασε μια υπερβολή μια χαλαρότητα στα όρια της ιδεολογίας της. Ανέχθηκε τον κ. Ιορδανίδη, και την ρ. Ιμβριώτη, γνωρίζοντας τις αντιλήψεις τους. Πιστεύει ότι ο Δελμούζος όπως αποδεικνύεται από όλα τα στοιχεία «εκ των αλτροϋιστικών του ιδεών, εξετράπη εις λίαν παρατόλμους πράξεις και ενεργείας»⁶⁴⁴. Έπρεπε άλλωστε συνεχίζει ο Αντιεισαγγελέας να γνωρίζει ότι ο αλλόθρησκος και ο

---

⁶⁴² Στοιχεία για την έκθεση αντλούμε από «Και πάλιν τα μαρσασειακά. Μια επίσημος έκθεσης εις απάντησιν μιας συγκαλυπτικής προσπάθειας», εφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 5.12.1926

⁶⁴³ στο ίδιο

⁶⁴⁴ στο ίδιο

κομμουνιστής σε οποιαδήποτε άλλο κλάδο του ελληνικού Κράτους μπορούσε να είναι καλός υπάλληλος εφόσον τίμια και ευσυνείδητα εκτελούσε τα καθήκοντα του σύμφωνα με το νόμο όμως στην περίπτωση της εκπαίδευσης αυτό είναι αδύνατο. Δεν μπορεί ο δάσκαλος παιδαγωγός να εμπνεύσει τους μαθητές του ότι διδάσκει ζητήματα αντίθετο με τις πεποιθήσεις του.

Η διδασκαλία δεν είναι ξηρή αφήγηση γεγονότων ή ξηρά υπόδειξη κανόνων. Σημαίνει δύναμη ζωή φλόγα. Μόνο μ'αυτά τα χαρακτηριστικά που προέρχονται από την προσωπικότητα του δασκάλου η διδασκαλία μπορεί να διαμορφώσει αρχές και πεποιθήσεις.

Ο κ. Πεπονής διατείνεται ότι ο Δελμούζος παρασύρθηκε από το γεγονός ότι ήταν δημοτικιστές και αυτοί και τους ενέταξε στο δυναμικό του Μαρασλείου. Όμως ενώ γνωρίζει ότι η γλώσσα είναι το μέσο για την επίτευξη του σκοπού του και όχι ο σκοπός του έργου του δεν πρόσεξε ότι οι κομμουνιστές δάσκαλοι δεν είχαν τα απαραίτητα στοιχεία που θα μπορούσαν να ακολουθήσουν την ιδεολογία της διεύθυνσης.

Σ' αυτό το σημείο βρίσκεται η ευθύνη του διευθυντού ότι δηλ. δεν διέγνωσε ότι άνθρωποι τέτοιας ιδεολογίας δεν μπορούν να γίνουν μεταλαμπαδευτές της ιδεολογίας και αφέθηκαν ώστε να αποτελέσουν κίνδυνο για την διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΤΟ ΑΘΩΩΤΙΚΟ ΠΟΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΕΡΟΠΑΓΙΤΗ Γ.ΑΝΤΩΝΑΚΑΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΡΑΣΛΕΙΑΚΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΙΜΕΛΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

6.1 Τα επιχειρήματα του Γ.Αντωνακάκη και της τριμελούς επιτροπής για την καλλιέργεια ή μη της αντεθνικής συνείδησης στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

Το κύμα της αντίδρασης αρχίζει να κοπιάζει όταν η δικτατορία του Πάγκαλου έχει ανατραπεί πραξικοπηματικά από τον στρατηγό Γ.Κονδύλη στις 22.8.1920. Η νέα συγκροτηθείσα μεταβατική κυβέρνηση προκήρυξε εκλογές για την 7^η Νοεμβρίου 1926 με απλή αναλογική οι πρώτες στην πολιτική ιστορία του τόπου⁶⁴⁵.

---

⁶⁴⁵ Διαμαντόπουλος Θ., όπ.π., σ. 118

Ο νέος Υπουργός Δικαιοσύνης Κ. Τριανταφυλλόπουλος θα αναθέσει την «διοικητική ανάκριση επί των γεγονότων και διαδόσεων, των γνωστών υπό το όνομα «Μαρασλειικά» στον αεροπαγίτη Γ. Αντωνακάκη.

Στα τέλη του Νοεμβρίου 1926 θα κυκλοφορήσει η έκθεση αεροπαγίτη Αντωνακάκη για τα «Μαρασλειικά» που θα αποδείξει με νομική ακρίβεια το ασύστατο όλων των κατηγοριών καθώς θα αποτελέσει ένα είδος ηθικής αποκατάστασης για τον Δελμούζο⁶⁴⁶.

Από το πόρισμα θα προκαλέσει την αντίδραση της 3μελούς ανακριτικής επιτροπής Παπαζαχαρίου Θεοδωρόπουλου Καλλιόφα που θα δημοσιεύσουν την αναίρεση της στηριζόμενης στην ίδια επιχειρηματολογία της προηγηθείσας έκθεσης του (Μάιος 1926) ανταπαντούν ένα προς ένα σ'όλα τα επιχειρήματα του αεροπαγίτη.

6.1.1 Η καταγγελία των τριών δημοδιδασκάλων για την διδασκαλία της ιστορίας από την Ρ.Ιμβριώτη.

Ο αεροπαγίτης κ. **Αντωνακάκης** επιχειρεί να αντικρούσει τις κατηγορίες για αντιεθνικότητα που καλλιεργείται στο Μαρασλειο Διδασκαλείο.

Η κατηγορία αυτή εξαπολύεται από τρεις δημοδιδασκάλους του ίδιου του διδασκαλείου. Οι κύριοι Δημητρακόπουλος, Γεννηματάς και Κάρμας παίρνοντας αφορμή από μια συνεδρίαση του Μ.Δ.⁶⁴⁷ με θέμα την ιστορική μέθοδο διδασκαλίας εξαπολύουν μέσα από δολοπλοκίες ένα δριμύ κατηγορώ για το έργο που επιτελεί το Μ.Δ. στην διαμόρφωση της εθνικής περηφάνιας και φιλοπατρίας.

Στις 26/3/1925 στην συνεδρίαση του προσωπικού του Μ.Δ η κ. Ρ. Ιμβριώτη αναφέρθηκε στην μέθοδο που χρησιμοποιεί για την διδασκαλία της νεότερης ιστορίας και συγκεκριμένα της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης στην Γ' τάξη του Διδασκαλείου. Η μέθοδος αυτή θεωρήθηκε από τους καταγγέλλοντες ότι προσεγγίζει τον ιστορικό υλισμό.

Κατά την διάρκεια της συνεδρίασης, ο πρακτικογράφος κ. Δημητρακόπουλος ένας από τους καταγγέλλοντες δασκάλους, δεν κρατά πρακτικά άμεσα αλλά ζητεί μετά από 2-3 ημέρες έγγραφη περίληψη των όσων ειπώθηκαν από

---

⁶⁴⁶ Φραγκουδάκη Α, ό.π.

⁶⁴⁷ όπου Μ.Δ.=Μαράσλειο Διδασκαλείο

κ. Ρ. Ιμβριώτη στην συνεδρίαση. Εκείνος όμως με δική του πρωτοβουλία προσθέτει εμβόλιμα μια δική του παράγραφο που αναφέρει τα εξής :

(Γ. Κ. 43 σελ. 45) «ἔτσι διδάσκοντας τὴν ἱστορία
« τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστα-
« σῆς τοῦ 1821 ἔρευνῶ τὰ
« διάφορα πολιτικοστρατιω-
« τικὰ γεγονότα ὑπὸ τὸ βα-
« σικὸ πρόβλημα : εἶναι ἡ
« Ἐπανάσταση ἡ ὀλοκληρωτικὴ τοῦ ἔθνους αὐθιό-

» μὴτι ἐξέγερση ἢ εἶναι ἔργο τῆς ἀστικῆς μονάχῃ
» τάξης, ἢ ὁποῖα παρεκίνησε καὶ ἐξήγειρε τοὺς ἄλλους;
» Στὴν Εὐρώπῃ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶχε νικήσει καὶ
» εἶχε ὑψωθῆ ἡ ἀστικὴ τάξη. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶχε
» ἀντίκτυπο καὶ ἐπίδραση καὶ ἀποτέλεσμα στὴν Ἑλ-
» λάδα;». Ὁ κ. Λάμπας ἀναλύων τὰ κατὰ τὸ ὅλον

648

Ο κ. Λάμπας στην έκθεση του αυτή την παραβολή την θεωρεί ότι ήταν μια προσπάθεια για διαλεύκανση των λόγων της κ. Ρ. Ιμβριώτη. Ενώ για τον κ. Αντωνακάκη αυτή η πράξη είναι ατόπημα⁶⁴⁹. Αλλά ακόμα, με την προσθήκη αυτής της παραγράφου με τίποτα δεν μπορεί να θεωρηθεί η διδασκαλία της Ρ. Ιμβριώτη αντιεθνική προσκείμενη στην κομμουνιστική ιδεολογία. Ο κ. Λάμπας, θεωρεί ο κ. Αντωνακάκη, στηρίχθηκε σ'όσα είχε αναφέρει η Ρ. Ιμβριώτη στις συνεδριάσεις του Μ.Δ. στις 25-3-1925 / 9-4-1925 / 12-5-1925 και στην κατάθεση που του έδωσε. Καταλήγει στο εξής συμπέρασμα ότι οι απόψεις της

ας κρίνει ὅτι «εἶναι κατὰ μέγα
» μέρος πεπλανημένοι, μὴ ἐπιστημονικαί, διὰ τοῦτο
» δ' ἐν πολλοῖς καὶ οὐχὶ ὅσον θὰ ἔπρεπε συντελεστικ-
» καὶ πρὸς φρονηματισμὸν τῶν διδασκομένων.... καὶ
» προσεγγίζουν ἀνεπιγνώστως εἰς τὴν «ὑλιστικὴν ἀν-
» τίληψιν τῆς ἱστορίας», ἢ ὁποῖα ἀποκρούεται μετ'
» ἀγανακτικῆς ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, εἶναι
» δὲ εὖρημα καὶ ἐγκαλλώπισμα τοῦ Κομμουνισμοῦ».

650

Ο κ. Αντωνακάκης θεωρεί ότι κακώς περιορίστηκαν ο κ. Λάμπας αλλά και οι ίδιοι καταγγέλλοντες δημοδιδάσκαλοι σε όσα ειπώθηκαν από την Ρ. Ιμβριώτη για να αποφανθούν ότι έχει ροπή προς τον κομμουνισμό.

Ο αρεοπαγίτης ισχυρίζεται ότι η μέθοδος της κ. Ρ. Ιμβριώτη έπρεπε να κριθεί από την διδασκαλία της μέσα στη τάξη και από τα αποτελέσματά της πάνω στους μαθητές.

⁶⁴⁸ Αντωνακάκη Γ.,ό.π.,σ.14-15,παρ. 6

⁶⁴⁹ Αντωνακάκης Γ.,ό.π, σ.15

⁶⁵⁰ Αντωνακάκη Γ.,ό.π,σ.21,παρ.9

Για την ποιότητα της διδασκαλίας της, που για τον κ. Αντωνακάκη είναι «άκρως εθνική και φρονηματιστική»⁶⁵¹, αποδεικτικά στοιχεία μπορούμε να λάβουμε από την βεβαίωση του κ. Δελμούζου ότι ο σχεδιασμός της διδασκαλίας της νεότερης ιστορίας γίνεται από κοινού με την κ. Ιμβριώτη, αλλά και από τα γραπτά των μαθητών της. Στις εργασίες των μαθητών της δεν περιέχεται ούτε μια λέξη ούτε μια φράση που έμμεσα ή άμεσα παροτρύνει τους διδασκόμενους δασκάλους στην αναζήτηση του οικονομικού ελατηρίου ως κινήτρου της Ιστορίας.

Επιπλέον οι τρεις δημοδιδάσκαλοι κυριευμένοι από αντικομμουνιστικό μένος βállουν και ενάντια στο ίδιο τον Δελμούζο.

Ο Δημητρακόπουλος (στα πρακτικά του Μανιατόπουλου) αναφέρει ότι παρακολούθησε την διδασκαλία των «Ελεύθερων πολιορκημένων» από τον Δελμούζο, η οποία ενώ ήταν γλωσσική γλωσσοπλαστική⁶⁵² δεν στόχευε στην ενίσχυση του πατριωτικού αισθήματος αλλά στην προβολή της διεθνιστικής ή κοσμοπολίτικης απόψεως μέσω της οποίας θα επιτυγχανόταν η θραύση των παλιών κούφινων ιδανικών. Αυτή η τακτική μπορεί να μην είχε άμεσα αποτελέσματα όμως σιγά σιγά θα αποσάθρωνε τις βάσεις της κοινωνίας και θα οδηγούσε στο κομμουνιστικό δόγμα.

Ο Αντωνακάκης θέλοντας να καταρρίψει και αυτό το επιχείρημά τους, ότι επιδιώκεται η διείσδυση της κομμουνιστικής ιδεολογίας στις ψυχές των εκπαιδευομένων, αναφέρει ότι η διδασκαλία των ποιημάτων του Σολωμού που γίνονταν στα πλαίσια της συγκεντρωτικής μεθόδου διδασκαλίας αναφέρονταν σ'όλα εκείνα τα ιστορικά στοιχεία που περιλαμβάνονταν σ'αυτά. Από τον τρόπον που οι μαθητές να κατανοούν αποδεικνύεται ότι ο κομμουνισμός δεν υφίσταται. Θα ήταν άλλωστε παράδοξο εάν ήθελες να εισάγεις τέτοιες ιδέες να δίδασκες κείμενο όπου η περιφρόνηση των υλικών αγαθών είναι κυρίαρχη ενώ επιβραβεύεται η θυσία για την ελευθερία της Πατρίδος. Με την ιστορική του μέθοδο ο Δελμούζος αλλά και συνεργάτες του επιδιώκουν η Ιστορία να γίνει ζωή.⁶⁵³

Οι αναφορές της Ρ. Ιμβριώτη για την ιστορική μέθοδο της διδασκαλίας στην συνεδρίαση της 26/3 φωτιζόταν από αυτή την αντίληψη. Ο Δελμούζος

---

⁶⁵¹ Αντωνακάκης Γ., ό.π.,σ 33,(4)

⁶⁵² Αντωνακάκης Γ,ό.π., σ.29.,παρ.14

⁶⁵³ Αντωνακάκης Γ.,ό.π.,σ.30,παρ.14

πίστευε ότι η ιστορία πρέπει να διδάσκεται με τρόπο που να μην εισέρχονται οι προκαταλήψεις και ο υποκειμενισμός του ερευνητή. Γι' αυτό ο Αντωνακάκης ενισχύει την επιχειρηματολογία του θεωρώντας ότι ο ιστορικός υλισμός που υμνεί την υποκειμενική μονομέρεια βλέποντας μόνο τα υλικά και οικονομικά φαινόμενα δεν έχει χώρο στο Μ.Δ.

Η τριμελής επιτροπή στην αναίρεση της δεν δέχεται την άποψη του κ. Αντωνακάκη ότι πρέπει να εξετάσουμε στην πράξη την διδασκαλία της κ. Ρ. Ιμβριώτη βάσει των απόψεων που εκφράζουν οι μαθητές της στις εκθέσεις τους.

Θεωρούν ότι τα λεγόμενά της, ότι η ιστορική μέθοδος διδασκαλίας που χρησιμοποιεί διαπνέεται από την θεωρία του ιστορικού υλισμού, και μόνο αρκούν για να στοιχειοθετήσουν την κατηγορία της αντιεθνικότητας.

Καταρρίπτουν το επιχείρημα του κ. Αντωνακάκη σχετικά με το ότι το περιεχόμενο των εκθέσεων των διδασκάλων δεν υποδηλώνει επιρροή από την θεωρία του ιστορικού υλισμού. Ισχυρίζονται ότι οι εκθέσεις που μελετήθηκαν είναι γενικές και αφορούν μόνο ιστορικά γεγονότα χωρίς όμως να αναφέρονται στα κίνητρα των ανθρώπων που πήραν μέρος σ'αυτά. Άλλωστε δεν γίνεται τόσο γρήγορα ο δηλητηριασμός των ψυχών γιατί αντιστέκεται το ισχυρό αίσθημα φιλοπατρίας με το οποίο έχουν γαλουχηθεί.

Σχετικά με το παράδειγμα της διδασκαλίας των Ελεύθερων Πολιορκημένων από τον Δελμούζο που παρουσιάζει ο Αντωνακάκης για να απομακρύνει την κατηγορία για τονισμό του υλικού κινήτρου ως κινητήρια δύναμη της Ιστορίας, το αντιλαμβάνονται ως ένα σόφισμα «Αλλαγής ελέγχου». Σύμφωνα με τον τριμελή επιτροπή μ'αυτή την τακτική γίνεται μετατόπιση από την διδασκαλία της Ιστορίας από την Ρ. Ιμβριώτη στην διδασκαλία του Δελμούζου ώστε να αμβλυνθεί η αντιπαράθεση⁶⁵⁴.

6.1.2 Η καθαίρεση των εικόνων των ηρώων της ελληνικής επανάστασης

Στη συνέχεια ο κ. Αντωνακάκης, προσπαθεί να καταρρίψει και τα υπόλοιπα στοιχεία που αποτελούν τεκμήρια για την τριμερή επιτροπή των

---

⁶⁵⁴ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιόφας *Αναίρεση των Μαρασλειακών του Αρεοπαγίτου κ. Γ. Αντωνακάκη Αθήνα 1926* §25 (1) σ. 79-80.

κ. Π.Ι. Θεοδωρόπουλου, Αγγέλου Παπαζαχαρίου και Σπ. Καλλιόφα ότι στο Μ.Δ. υποθάλπεται η αντιεθνικότητα.

Η καθαίρεση των εικόνων των ηρώων του 1821 αποτελεί επιβεβαίωση της παραπάνω καταγγελίας για την 3μερή επιτροπή. Όμως **ο κ. Αντωνακάκης** ισχυρίζεται ότι αυτή η καθαίρεση έγινε για λόγους πρακτικούς επειδή το κτίριο του Μαρασλείου είχε μεταβληθεί σε στρατιωτικό νοσοκομείο. Όμως με την επαναλειτουργία του ο δημοδιδάσκαλος κ. Κάρμας ανάρτησε τις εικόνες των ηρώων του 1821 στην ΣΤ΄ τάξη όπου διδάσκονταν η ιστορία της ελληνικής Επανάστασης.⁶⁵⁵

Όμως στην αναίρεσή της **η τριμελής επιτροπή** θεωρεί ότι η αναστήλωση των εικόνων δεν έγινε κατόπιν εντολής των μεταρρυθμιστών αλλά από έναν από τους τρεις δημοδιδασκάλους που εναντιώνονταν στη διοίκηση των μεταρρυθμιστών.

6.1.3 Η επιστολή της κηδεμόνος κ.Τ.

Η στοιχειοθέτηση της καταγγελίας για μη καλλιέργεια της φιλοπατρίας στο Μ.Δ. περιλαμβάνει την επιστολή της κηδεμόνος κας Τ.

Σύμφωνα μ'αυτή στο Μ.Δ. διδάσκονται ότι πρέπει να θεωρούν τους Βούλγαρους και τους Τούρκους ως αδέρφια και επιπλέον στο μάθημα της Ιστορίας που γίνεται βάσει της «Ιστορίας του Κορδάτου» εμφυσάται η εξής αντίληψη ότι η Ελληνική Επανάσταση είχε ως ελατήριο τον πλουτισμό κάποιας τάξης και όχι την απελευθέρωση μας από τους Τούρκους.

Ο κ. Αντωνακάκης σχετικά με την επιστολή της κ. Τ. θεωρεί ότι το *μίσος* δεν πρέπει να διαβαίνει το κατώφλι των σχολείων. Πιστεύω του είναι ότι το μίσος για τα άτομα αλλά και για τους λαούς είναι αίσθημα αρνητικό, χείριστος σύμβουλος για αποφάσεις. Ποτέ δεν μπορεί να οδηγήσει σε σταθερά και γόνιμα αποτελέσματα. Γι' αυτό ακριβώς πολύ καλά δεν διδάσκεται στο Μ.Δ.⁶⁵⁶

Η 3^{μελής} επιτροπή στην αναίρεση της αναφέρει σχετικά με την διδασκαλία του μίσους ότι ο αρεοπαγίτης έχει εφαρμόσει την τεχνική της «Αλλαγής ελέγχου» για να επιτύχει τον στόχο του. Εκείνοι δεν ισχυρίστηκαν σε

⁶⁵⁵ Αντωνακάκη,ό.π,σ.59,παρ.41

⁶⁵⁶ Αντωνακάκης Γ.,ό.π.,§ 52 σ. 72-73.

καμιά περίπτωση ότι πρέπει οι ψυχές των διδασκομένων να δηλητηριάζονται με το μίσος. Εκείνο που υποστήριξαν είναι την ανάγκη της αμύνης υπέρ της ελευθερίας της πατρίδας μας και της τιμής των προγόνων μας όπως συμβαίνει σ' όλα τα πολιτισμένα κράτη⁶⁵⁷.

Ως προς το δεύτερο ζήτημα της επιστολής της διδασκαλίας της *Ιστορίας του Κορδάτου*. **Ο μιν αρεοπαγίτης** ζητά κατάθεση της κ. Τ. ενώπιον του και αποφαίνεται ότι ουδέποτε διδάσκονταν η Ιστορία του Κορδάτου στο Μ.Δ. Πώς άλλωστε μπορούσε να συμβαδίσει αυτή η ιστορία και τη διδασκαλία των ελεύθερων πολιορκημένων. Το μόνο που θεωρεί ως πιθανό είναι να έγινε κάποια αναφορά στο εν λόγω έργο για να καταδειχτεί η παραποίηση που ασκεί σε πρόσωπα και γεγονότα η υλιστική αντίληψη τυφλωμένη από την μυστικοπαθή μονομέρεια της⁶⁵⁸.

Η δε Ζμελής επιτροπή θεωρεί ότι σε αυτό το σημείο της η έκθεση του αρεοπαγίτη όχι μόνο δεν προβάλλει κανένα ισχυρό επιχείρημα αλλά προκαλεί την ευθυμία του αναγνώστη. Αναρωτιούνται πως είναι δυνατόν η Ρ. Ιμβριώτη που έχει εκδηλώσει την προτίμησή της προς τον ιστορικό υλισμό να διδάσκει ένα τέτοιο έργο που τον υπηρετεί για να τον αναιρέσει⁶⁵⁹.

6.1.4 Η επιστολή κάποιου διδασκάλου

Επιπλέον σε μια άλλη επιστολή διδασκάλου η Ζμελής επιτροπή αναφέρει ότι καλλιεργείται ο αντιπατριωτισμός αφού στο Μ.Δ. διδάσκεται «*ότι ο στρατός είναι παράγων διαφθοράς*».

Στην έκθεση του ο **κ. Αντωνακάκης** αναφέρει ότι ο στρατός για όλους μας είναι μέγιστος παράγων αγωγής για το καλό ή για το κακό ανάλογα με την ποιότητα του.

Ο διδάσκαλος στην επιστολή του αναφέρει ότι δεν έγινε λόγος για στρατό στο Μ.Δ. αλλά ξεχάστηκε όταν ανέφερε τα παραπάνω ότι ο στρατός είναι παράγοντας διαφθοράς⁶⁶⁰.

Στην έκθεση αναίρεσης της **η Ζμελής** επιτροπή δεν μπορεί να δεχθεί ότι ο στρατός μπορεί ενίοτε να αποτελεί παράγοντα κακής αγωγής βάσει της διδασκαλίας που καταμαρτυρά ο διδάσκαλος ότι γίνεται στο Μ.Δ.

⁶⁵⁷ Π.Ι.Θεοδωρόπουλος,Αγ.Παπαζαχαρίας,Σπ.Καλλιόφα,όπ.π.,σ. 81 §25(3)

⁶⁵⁸ Αντωνακάκη,ό.π.

⁶⁵⁹ Π.Ι.Θεοδωρόπουλος,Αγ.Παπαζαχαρίας,Σπ.Καλλιόφα ό.π,σ. 81 §25

⁶⁶⁰ Αντωνακάκη Γ., ό.π.,σ.72 § 51.

Οι αντιμαχόμενοι του κ. Αντωνακάκη μέσα από αυτοερώτηση καταδεικνύουν ότι ο στρατός και την εποχή 1912-1913 αλλά και αργότερα έδειξε απaráμιλλους ηρωϊσμούς και έγινε παράδειγμα φιλοπατρίας. Δεν πέτυχε τον στόχο του μόνο όταν υπήρξαν πολιτικά σφάλματα⁶⁶¹.

6.1.5 Η κατάθεση του δημοδιδασκάλου Δ. Παπαϊωάννου.

Ένα ακόμα τεκμήριο για την τριμερή επιτροπή σχετικά με την αντιεθνικότητα που επιδιώκεται στο Μ.Δ. αντλείται από την κατάθεση του δημοδιδάσκαλου Δ. Παπαϊωάννου όταν αναφέρεται στον κ. Ιορδανίδη.

Ο κ. Αντωνακάκης θεωρεί πως αυτή η κατάθεση δεν έχει τίποτα νέο να πει για την προσωπικότητα και τα πιστεύω του κ. Ιορδανίδη. Ο κ. Ιορδανίδης εάν και ο ίδιος δήλωσε ότι είναι ορθόδοξος μαρξιστής για τον κύριο αρεοπαγίτη ανήκει στην κατηγορία των προοδευτικών ανθρώπων. Άλλωστε η διδασκαλική του δράση δεν περιέχει κανένα ανατρεπτικό στοιχείο. Σε πρακτικά συζητήσεων σχετικά με το σχολικό κήπο χαρακτηριστικά αναφέρει «ότι κάθε μάθημα πρέπει να εξυπηρετεί δυο σκοπούς, έναν ιδεολογικό και έναν ωφελιμιστικό. Η ακρίβεια, η μέθοδος η ορθή σκέψη, το σύστημα είναι αρετές, που τον βοηθούν να ζήσει με τους ομοίους του. Αλλά και οι γνώσεις και εδώ οι φυσιογνωστικές γνώσεις θα τον βοηθήσουν να προκόψει στην πρακτική του ζωή»⁶⁶².

Ο κ. Αντωνακάκης για να ενισχύσει το επιχείρημά του ότι πρόκειται για ένα άνθρωπο προοδευτικών αντιλήψεων αναφέρεται στην κατάθεση του κ. Κωνσταντινίδου διευθυντή μεγαλύτερων και καλύτερων λυκείων που φοιτούν μαθητές προερχόμενοι από την εύπορη τάξη. Σ' αυτό το λύκειο, είχε πάει να διδάξει ο κ. Ιορδανίδης μετά την απομάκρυνση του από Μ.Δ. κατόπιν υποδείξεως του ίδιου του Δελμούζου, για αποφυγή παρεξηγήσεων λόγω της προοδευτικής του ιδεολογίας και της ελευθεροστομίας. Ο κ. Κωνσταντινίδης καταθέτει ότι είναι ευχαριστημένος από την εργασία του, ότι είναι άνθρωπος προοδευτικών ιδεών αλλά όχι ανατρεπτικών ταυτόχρονα είχε πολύ καλή παιδαγωγική κατάρτηση⁶⁶³.

⁶⁶¹ Π.Ι.Θεοδωρόπουλος, Αγ. Παπαζαχαρίας, Σπ. Καλλιάφα ό.π., σ. 80 §25 (2).

⁶⁶² Αντωνακάκη Γ. ό.π., §72 σ. 105.

⁶⁶³ Αντωνακάκη Γ., ό.π., §72 σ. 106.

Στην αναίρεση της όμως **η 3μελής επιτροπή** θεωρεί ότι η κατάθεση του κ. Παπαϊωάννου περιέχει στοιχεία που συμβάλλουν στην ισχυροποίηση της άποψης τους.

Ο κ. Παπαϊωάννου καταθέτει ότι παρόλο τον λίγο χρόνο που βρίσκεται στο Διδασκαλείο αντελήφθη τις κομμουνιστικές τάσεις του κ. Ιορδανίδη και της κ. Ρ. Ιμβριώτη. Δεν ξέρει όμως εάν δίδασκε σύμφωνα μ'αυτές τις τάσεις. Εκείνο όμως που γνωρίζει είναι ότι δεν ενδιαφέρεται για την τάξη των μαθητών, που την χαρακτήριζε ως στρατοκρατική και ότι δεν έχει διδάξει όλη τη χρονιά την Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας που είναι υπεύθυνος να διδάξει. Έχει παραμείνει να εισαγάγει τους μαθητές στην την Παλαιολιθική περίοδο της Γενικής Ιστορίας. Άρα για την επιτροπή απέφευγε την εθνική μας ιστορία⁶⁶⁴.

6.1.6 Η χρήση της δημοτικής γλώσσας

Ένα τελευταίο στοιχείο που προσπαθεί **ο κ. Αντωνακάκης** να αντικρούσει σε σχέση με την κατηγορία της διατάραξης της εθνικής ενότητας είναι κατά πόσο η χρήση της δημοτικής στο Μαρασλείο Διδασκαλείο, τόσο στο προφορικό λόγο αλλά κυρίως στο γραπτό (πρακτικά), συνδέεται με τον κομμουνισμό και συμβάλλει στην καταστροφή του έθνους.

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει η τριμελής επιτροπής στο μαλλιαρισμό στην γλώσσα «*την επίτηδες εκ προθέσεως καταβαλλομένην προσπάθειαν προς βιαίαν ουχί αυθορμήτου δημιουργίαν νέας μορφής γλώσσας δήθεν δημοτικής με μορφήν και περιεχόμενον ευτελή*»⁶⁶⁵ θεωρεί ότι τέτοιο είδος γλώσσας δεν υπάρχει σε κανένα από τα σχολεία του Μαρασλείου. Αυτό αποδεικνύεται από την μελέτη των πρακτικών, των γραπτών των μαθητών, του «χρονικού της Π.αιδαγωγικής Ακαδημίας». Σ'αυτά κανείς δεν συναντά καμιά λέξη η έκφραση που να μην είναι χρησιμοποιούμενη ευρέως στον προφορικό λόγο ή που να έχει ξενική προέλευση. Άλλωστε και ο ίδιος ο Γληνός ως διευθυντής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας που είναι προσαρτημένη στο Μ.Δ. κατακρίνει όσους χρησιμοποιούν ξενικές λέξεις στην προσπάθεια τους να κάνουν την γλώσσα μας δημοτικότερη.

⁶⁶⁴ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιιάφας ό.π., σ. 82 ,§25

⁶⁶⁵ Αντωνακάκη Γ.,ό.π.,§71 σ. 101.

Η δε ταύτιση του δημοτικισμού που χρησιμοποιείται στο Μ.Δ. με το μαλλιαρισμό και συνεπώς με τον κομμουνισμό έχει λανθασμένη βάση. Δεν σημαίνει ότι, επειδή το κομμουνιστικό κόμμα έχει επιλέξει την δημοτική ως γλώσσα μέσω της οποίας θέλει να διαδώσει τις ιδέες του στον λαό, ο πατριωτισμός μας ως αίσθημα ο χριστιανισμός μας ως συναίσθημα και η ηθική μας ως ιδιότητα δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν παρά μόνο μέσω της καθαρεύουσας⁶⁶⁶.

Η τριμελής Επιτροπή στην αναίρεση της θεωρεί ότι ο δημοτικισμός προέκυψε ως φυσική αντίδραση κάποιων στις νοσηρές υπερβολές και άγονες προσπάθειες μερικών φανατικών της γλώσσας του γραπτού λόγου δηλ. της καθαρεύουσας. Η επιτροπή μπορεί να ανεχθεί τον δημοτικισμό, όχι στην ακραία του μορφή, στην ιδιωτική και κοινωνική ζωή όταν η γλώσσα αυτή σέβεται τις ηθικές αρχές και τους νόμους. Όμως στην περίπτωση του Μαρασλείου κάτω από την πίεση του φανατισμού επιχειρείται η δημοτική να καταστεί επίσημη γλώσσα ώστε μέσα από αυτή να οδηγηθούμε στην εκτροπή κάποιων άλλων σταθερών κοινωνικών αρχών.

Μέσα σε αυτήν την «γλωσσική ακολασία»⁶⁶⁷ που δημιουργεί η δημοτική, οι συγγράφοι σ' αυτήν εκτρέπονται από τις ηθικές αρχές και περιγράφουν άσεμνες σκηνές που σαγηνεύουν τους νέους όμως ταυτόχρονα τους εκφυλίζουν. Τα έθνη που έχουν τέτοιους νέους καταστρέφονται.

Οι διδάσκαλοι του Μ.Δ. μέσω του μαλλιαρισμού προσπαθούν να μεταδώσουν ιδέες για την κατάλυση του κράτους ώστε να οδηγηθούν οι νέοι στον κομμουνισμό. Για την επιτροπή καθέννας που θέλει να βοηθήσει την προαγωγή της επιστήμης, την βελτίωση της Πολιτείας και της Κοινωνίας και ιδιαίτερα όταν είναι υπάλληλος του Κράτους πρέπει να χρησιμοποιεί την επίσημη γλώσσα του κράτους όπως την ορίζει το Σύνταγμα 1911 άρθρο 107.

Οι μεταρρυθμιστές του Μαρασλείου παρανομούν, γι' αυτό και ο κ. Αντωνακάκης δεν πρέπει να τους υποστηρίζει αλλά να τους τιμωρήσει ως παραβάτες και καταχραστές της εμπιστοσύνης της Πολιτείας.

Επειδή σε κάθε αστικό κράτος, όπως είναι το ελληνικό, θεμελιώδεις αρχές του θεωρούνται η θρησκεία η ιδιοκτησία, η πατρίδα, η οικογένεια συνεκτικός θεσμός όλων αυτών είναι η ελληνική γλώσσα όπως έχει

⁶⁶⁶ Αντωνακάκη Γ.,ό.π.,§71 σ. 102.

⁶⁶⁷ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιιάφαςό.π.,§44 σ. 116.

αναγνωριστεί από ολόκληρο το έθνος για την πνευματική επικοινωνία όλων των Ελλήνων. Κάθε αλλαγή της γλώσσας υπονομεύει τις θεμελιώδεις αρχές του έθνους.

6.2 Τα επιχειρήματα του Γ.Αντωνάκη και της τριμελούς επιτροπής για την καλλιέργεια ή μη της αντιθρησκευτικότητας στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

Οι τρεις δημοδιδάσκαλοι που αντέδρασαν στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που επιχειρούσαν στο Μ.Δ. στήριξαν την καταγγελία τους σ'ένα ακόμα στοιχείο που συρρικνωνόταν. Αυτό δεν είναι άλλο από την καλλιέργεια και την προαγωγή του θρησκευτικού αισθήματος. Θεωρούν ότι η εκπαιδευτική προσπάθεια που γίνεται στο Μ.Δ. και στα προσαρτημένα σχολεία σ'αυτό στοχεύει στην απαξίωση της θρησκείας και στην εξάλειψη του θρησκευτικού συναισθήματος από την συνείδηση των μαθητών.

Ο αρεοπαγίτης κ. Αντωνάκης με την ανάληψη της υπόθεσης τον Σεπτέμβρη 1926 επιδίδεται σε μια προσπάθεια, μέσα από πραγματικά τεκμήρια μελετώντας όλες τις προηγούμενες εκθέσεις και έγγραφα⁶⁶⁸ να ανασκευάσει και αυτήν την κατηγορία περί αντιθρησκευτικότητας. Η κατηγορία συνίσταται στα εξής σημεία.

- α) Μείωση έως και κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών.
- β) Κατάργηση της πρωϊνής προσευχής του εκκλησιασμού των μαθητών και καθαίρεση εικόνων αγίων.
- γ) Κατάργηση γιορτών π.χ. 3 Ιεραρχών.
- δ) Αντιθρησκευτικό περιεχόμενο βιβλίων.

6.2.1 Η κατάργηση του μαθήματος των Θρησκευτικών

Το πρώτο σημείο (α) είναι και το ισχυρότερο από αυτά που προβάλλει η ομάδα των τριών διδασκάλων γι' αυτό άλλωστε σ'αυτό παίρνει θέση και η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος (18-6-1925) με έγγραφο της. Σύμφωνα με τις καταγγελίες του κ. Καλιάφα (μέλους της τριμελούς επιτροπής που εξέτασε την υπόθεση 26-5-1926) στα Αναλυτικά προγράμματα της Α και Β 'τάξης που

---

⁶⁶⁸ Δηλ. Η έκθεση του κ. Λάμψα, το έγγραφο της Ι.Σ. για κατάργηση των θρησκευτικών, Η έκθεση του Μητροπολίτου Ηλείας, Η έκθεσις του κ. Παναγιωτίδου, Η έκθεση της τριμελούς Επιτροπής, Η έκθεση του κ. Πεπονή.

έχουν γραφτεί από τον κ. Ιορδανίδη δεν αναφέρεται τίποτα για το μάθημα των θρησκευτικών.

Για τον **κ. Αντωννάκη** αυτή η μη αναφορά στο μάθημα των Θρησκευτικών δεν σημαίνει κατάργηση τους. Σύμφωνα με την συγκεντρωτική μέθοδο διδασκαλίας, που αποπειράται να εφαρμοστεί στο Μ.Δ., οφείλουν τα στοιχεία των κυριότερων μαθημάτων (γλωσσική διδασκαλία - μαθηματική) να βρίσκονται οργανικά συνδεδεμένα με άλλα μαθήματα αποτελώντας μια ενότητα. Τέτοια συνδεδεμένα στοιχεία με τα βασικά μαθήματα είναι και οι θρησκευτικές διηγήσεις. Άλλωστε ο κ. Αντωννάκης ισχυροποιώντας τη θέση του για μη κατάργηση των θρησκευτικών, αναφέρει ότι και το επίσημο πρόγραμμα του Κράτους δεν καθορίζει συστηματική διδασκαλία θρησκευτικών στην Α΄ και Β΄ τάξη των δημοτικών σχολείων αλλά επιβάλλει μόνο την ανάπτυξη του θρησκευτικού συναισθήματος μέσω ποιημάτων, προσευχών, θρησκευτικών τραγουδιών. Αυτό ακριβώς γίνεται και στο Μ.Δ. και αποδεικνύεται με διάφορους τρόπους⁶⁶⁹.

- από τα σημειώματα διδαχθείσης ύλης θρησκευτικών
- από τα γραπτά των μαθητών
- από το επεισόδιο ενός μαθητή
- από τη συνεδρίαση για τα θρησκευτικά σχετικά με την διδασκαλία της Παλιάς Διαθήκης και η κατάθεση του καθηγητή Σακελαρόπουλου
- και από διάφορες άλλες «απτές αποδείξεις»

Πρώτον σύμφωνα με τον κ. Αντωννάκη οι διδάσκαλοι του Μ.Δ. στο τέλος κάθε τριμήνου παρέδιδαν στην διεύθυνση σημείωμα με την ύλη που έχουν διδάξει. Έτσι ο Δ. Παπαϊωάννου, Ν. Γληνού - Παπαδοπούλου και Μ. Εδελστάϊν παρέδωσε σαν σημείωμα με την ύλη των θρησκευτικών που διδάξαν⁶⁷⁰.

Δεύτερον όταν η τριμελής επιτροπή τον Μάιο 1926 ανέλαβε να μελετήσει το θέμα της μη διδασκαλίας των θρησκευτικών υπέβαλε μια ερώτηση στους μαθητές και τους ζήτησε να τους απαντήσουν. Η ερώτηση που τους έθεσαν ήταν η εξής : *«τι εδιδάχθητε πέρυσι εκ της Ιστορίας και εκ των θρησκευτικών»*⁶⁷¹. Ο κ.Αντωννάκης θεωρεί ότι κακώς θεωρήθηκαν οι

⁶⁶⁹ Αντωννάκης Γ., ό.π., § 21 σ. 38-39.

⁶⁷⁰ Αντωννάκης Γ., ό.π., § 43 σ. 63.

⁶⁷¹ Αντωννάκης Γ., § 46 σ. 64.

μαρτυρίες αξιόπιστες αφού προέρχονται από άτομα μικρής ηλικίας. Άλλωστε και από το περιεχόμενο των απαντήσεων εύκολα κανείς μπορεί να συνάγει το συμπέρασμα ότι ήταν αποτέλεσμα προπαρασκευής. Οι ίδιες χρησιμοποιούμενες εκφράσεις, η απάντηση ότι ο κ. Ιορδανίδης δεν τους έκανε το μάθημα των θρησκευτικών, ενώ η ερώτηση δεν ζητούσε ποιος έκανε το μάθημα αλλά εάν γινόταν, αποδεικνύει την προετοιμασία που είχαν υποστεί οι μαθητές. Η αρνητική στάση των μαθητών κατά την εξέταση που έκανε η τριμελής επιτροπή στο πρόσωπο του κ. Ιορδανίδη, ήταν αποτέλεσμα της διαβολής που δέχονταν από τον διάδοχό του κ. Δημητρακόπουλο. Αυτό το στηρίζει ο Αντωνακάκης σε επιστολή του κ. Κωνσταντινίδη που το αναφέρει⁶⁷².

Ένα άλλο στοιχείο που ακυρώνει το επιχείρημα της τριμελούς επιτροπής για την αξιοπιστία των εκθέσεων των μαθητών είναι οι καταθέσεις τους 9/6/1926 στον κ. Γαρέζο. Όλοι εκτός από έναν αναφέρουν ότι το μάθημα των θρησκευτικών γίνονταν από την Μ. Εδελστάϊν. Άρα καταλήγει τα θρησκευτικά διδάσκονταν και μάλιστα με την εφαρμογή των καινούργιων μεθόδων βαθύτερα και ουσιαστικότερα⁶⁷³.

Τρίτον ένα άλλο στοιχείο στο οποίο στηρίζεται ο Αντωνακάκης για την υπεράσπιση της θέσης του είναι η μαρτυρία ενός μαθητή στη μητέρα του κατά την διάρκεια του εκκλησιασμού. Σύμφωνα μ'αυτήν όπως αναφέρει σε επιστολή του ο πατέρας του παιδιού, κ. Κουρλιμπίνης, εκείνο με περηφάνια ανέφερε στην μητέρα του ότι *«αυτά τα ξέρω εγώ και περισσότερα ακόμη να τα ειπώ καλλίτερα απ' αυτόν»*⁶⁷⁴ τον ιεροκήρυκα. Αυτή η ομολογία αποδεικνύει για μια άλλη φορά ότι στο Μ.Δ. και στα προσαρτημένα του σχολεία διδάσκονται θρησκευτικά.

Τέταρτον ο κ. Αντωνακάκης επιδιίδεται σε μια προσπάθεια για να ρίξει φως στην καταγγελλόμενη συνεδρίαση του προσωπικού του Μ.Δ. από τον κ. Δημητρακόπουλος (ένας από τους καταγγέλλοντας δημοδιδασκάλους).

Ο κ. Δημητρακόπουλος στηριζόμενος σε μια συζήτηση που έγινε μεταξύ του προσωπικού του διδασκαλείου με θέμα την διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης σε παιδιά μικρότερης ηλικίας αναφέρει ότι ο Ιορδανίδης, ο Δελμούζος, ο Παπαμαύρος, η Ρ. Ιμβριώτου και ο Αναγνωστόπουλος είχαν την άποψη να

⁶⁷² Αντωνακάκης Γ., ό.π., § 48 σ. 68-64.

⁶⁷³ Αντωνακάκης Γ., ό.π.,σ. 71 § 49.

⁶⁷⁴ Αντωνακάκης Γ., σ. 40-42 § 23.

μην διδάσκεται στα παιδιά της μικρότερης ηλικίας του δημοτικού λόγω μη ικανότητας αναπτύξεως της θρησκευτικής πεποίθησης και κρίσης σε αυτήν την ηλικία. Εκείνος υποστήριξε με σθένος ότι για το συμφέρον του λαϊκού σχολείου πρέπει τα θρησκευτικά να διδάσκονται από την πρώτη τάξη. Υποστηρίζει ότι με αυτήν την άποψη συνηγόρησε και ο καθηγητής των θρησκευτικών κ. Σακελλαρόπουλος⁶⁷⁵.

Όμως ο αρεοπαγίτης κ. Αντωνακάκης αντλώντας στοιχεία από την κατάθεση του κ. Σακελλαρίου στον κ. Γαρέζον αποφαίνεται ότι το θέμα της συζήτησης δεν ήταν η διδασκαλία των θρησκευτικών γενικά αλλά ειδικά της Παλαιάς Διαθήκης. Η δε άποψη ότι η διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης δεν πρέπει να διδάσκεται στο δημοτικό σχολείο επειδή είναι μυθολογία των Εβραίων διατυπώθηκε από τον κ. Μηλιάδη την γνώμη του οποίου αντέκρουσε όλο το προσωπικό του διδασκαλείου. Γι' αυτό αποφασίστηκε η διδασκαλία μερικών τμημάτων της Παλαιάς Διαθήκης στην Γ' τάξη ως προπαρασκευαστικά αφού κάποια μέρη της δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στην διδακτέα ύλη.

Άλλωστε όπως αναφέρει ο κ. Αντωνακάκης η κ. Ρ. Ιμβριώτη ζητά από τον καθηγητών θρησκευτικών κ. Σακελλαρόπουλο βοηθήματα για την Εκκλησιαστική Ιστορία, άρα συνάγεται ότι κατά το σχολικό έτος 1924-1925 δίδασκε θρησκευτικά.

Τέλος ο κ. Αντωνακάκης αναφέρεται σε περιπτώσεις που αποτελούν αδιάψευστες αποδείξεις ότι το θρησκευτικό αίσθημα εμφυσιόταν στους μαθητές με τον καλύτερο παιδαγωγικό τρόπο.

Τέτοια τεκμήρια μπορούν να ληφθούν από ιχνογραφήματα μαθητών της Β' τάξης του Δημοτικού με καθαρά θρησκευτικό περιεχόμενο. Ακόμα από εκθέσεις μαθητών της Γ' και Δ' τάξης με το ίδιο θέμα αλλά και από την ανάγνωση ημερολογίων των μαθητών Δ' τάξης που αναφέρονταν στο μάθημα των θρησκευτικών. Επιπλέον η αναπαράσταση του Γολγοθά με άμμο που έγινε το Πάσχα 1925 από την κ. Γληνού και τους μαθητές της Γ' τάξης αποτελεί παράδειγμα βιωματικής μάθησης και συμβάλει τα μέγιστα στην διαμόρφωση του θρησκευτικού αισθήματος.

---

⁶⁷⁵ Αντωνακάκης Γ., ό.π., § 42 σ. 59-60.

Η τριμελής επιτροπή με την έκθεση αναίρεσης των Μαρασλειακών προσπαθεί να καταρρίψει όλα τα επιχειρήματα του αρεοπαγίτη σχετικά με την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών.

Ειρωνεύεται τον αρεοπαγίτη Αντωνακάκη για τις δήθεν βαθιές του γνώσεις στην διδακτική επιστήμη. Πιστεύουν ότι δεν είναι δυνατόν ο κ. Καλλιάφας (μέλος της επιτροπής) με σπουδές στην Γερμανία και με πολύχρονη εμπειρία στην διδασκαλία να μην γνωρίζει τις αρχές της συγκεντρωτικής διδασκαλίας που επικαλείται ο κ. Αντωνακάκης για να αιτιολογήσει τη μη αναφορά των θρησκευτικών στο αναλυτικό πρόγραμμα των πρώτων τάξεων που έχει συνταχθεί από τον διευθυντή του προτύπου δημοτικού κ. Ιορδανίδη.

Εκείνοι πιστεύουν ότι όφειλαν σύμφωνα με την προαναφερθείσα μέθοδο να αναφέρονται και οι θρησκευτικές διηγήσεις που θα διδαχθούν.

Επιπλέον καταρρίπτουν το επιχείρημα τον Αντωνακάκη σχετικά με το ότι για τις πρώτες τάξεις ούτε το αναλυτικό πρόγραμμα του Υπουργείου μιλάει για συστηματική διδασκαλία των θρησκευτικών. Αντίθετα ισχυρίζονται ότι στο αναλυτικό πρόγραμμα του Υπουργείου αναφέρονται όλα τα μαθήματα και τα θρησκευτικά. Όμως σύμφωνα με την ομολογία του κ. Γεωργάκη οι μεταρρυθμιστές του Μ.Δ. και της Π.Α. είναι απαλλαγμένοι από την υποχρέωση να τηρούν τις οδηγίες του Υπουργείου. Κατηγορούν το Δελμούζο για δικτατορική διοίκηση που του δίνει την δυνατότητα να παραβαίνει το επίσημο υποχρεωτικό πρόγραμμα.

Η δε μαρτυρία της κ. Εδελσταϊν ότι διδάσκει το μάθημα των θρησκευτικών είναι αναξιόπιστη αφού είναι η προστατευόμενη μαθήτρια κ. Ιορδανίδου από την Αίγυπτο ήδη.

Για το θέμα της διδασκαλίας των θρησκευτικών η επιτροπή αποφαινεται ότι τα θρησκευτικά διδάσκονταν κατά τα έτη 1924-1925 αμελώς και μόνο όταν έγινε η διαμαρτυρία των τριών διδασκάλων διδάχτηκαν επιμελώς από κ. Παπαϊωάννου αδιαφορώντας για την θρησκευτική αποχή των μεταρρυθμιστών.

Ο κ. Εδελσταϊν και ο κ. Γληνός εξακολούθησαν με αδιαφορία να διδάσκουν το θρησκευτικό μάθημα⁶⁷⁶.

Ακόμα λιγότερο αξιόπιστα είναι τα τριμηνιαία υπομνήματά της για την διδαχθείσα ύλη στο μάθημα των θρησκευτικών. Όταν η επιτροπή διεξήγαγε τις

---

⁶⁷⁶ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 23β, σ. 78.

ανακρίσεις για την διερεύνηση της υπόθεσης δεν βρήκε αυτά τα σημειώματα στα αρχεία του σχολείου. Άρα συμπεραίνουν ότι αυτά δημιουργήθηκαν αργότερα όταν ξέσπασε ο σάλος για να μπορέσει ο κ. Αντωνακάκης να παρουσιάσει ως ανακριβή την έκθεση της επιτροπής μας⁶⁷⁷.

Τις δε μαρτυρίες των διδασκάλων ότι δίδαξαν θρησκευτικά, η τριμελής επιτροπή τις θεωρεί αναξιόπιστες. Θεωρεί πως μπορεί να έγινε το μάθημα των θρησκευτικών στις κατώτερες τάξεις του προτύπου μόνο μετά το θόρυβο που προκλήθηκε από την καταγγελία των 3 δημοδιδασκάλων.

Ως έγκυρη για την επιτροπή παρουσιάζεται η μαρτυρία του νεοδιοριζομένου δημοδιδασκάλου κ. Παπαϊωάννου πριν ξεσπάσει το σκάνδαλο για την διδασκαλία της ιστορίας με τις αρχές του ιστορικού υλισμού.

Παρόλο που λόγω του διορισμού του θα έπρεπε να διοικείται ευμενώς προς τους μεταρρυθμιστές, εκείνος όμως ως έντιμος Έλληνας μαρτυρεί ότι το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είχε διδαχθεί πριν τον θόρυβο και ότι καμία εικόνα δεν ήταν αναρτημένη σε αίθουσα του Σχολείου.

Όσο για την μαρτυρία του κ. Σακελλαρίου που παρουσιάζεται ως μέγα τεκμήριο της διδασκαλίας των θρησκευτικών για τον κ. Αντωνακάκη, η τριμελής επιτροπή θεωρεί ότι καλώς δεν τον εξέτασε όχι λόγω φόβου για την κατάθεση του, αλλά λόγω γνώσης της εκκρεμούς υποθέσεως του. Ο κ. Σακελλαρίου κατηγορήθηκε ότι με εγκύκλιο που έστειλε στους συναδέλφους του καθηγητές, παρουσιάζοντας ότι αυτή αποστέλλεται από Σωματείο των καθηγητών της Θεολογίας με την υπογραφή του προέδρου του Σωματείου, τόνιζε τα προτερήματα του βιβλίου που'χε συγγράψει ο ίδιος.

Εάν η επιτροπή τον εξέταζε, εκείνος θα αρνιόταν ή θα επιβεβαίωνε την κατηγορία της μη διδασκαλίας των θρησκευτικών. Και στις δύο περιπτώσεις η μαρτυρία του θα κρίνονταν καταδικαστέα. Εάν επιβεβαίωνε την κατηγορία, τότε όλοι θα ισχυρίζονταν ότι πιέστηκε για αυτήν την ομολογία λόγω του φόβου της τιμωρίας που εκκρεμούσε στο εκπαιδευτικό συμβούλιο για την παραπάνω εκκρεμή υπόθεση.

Εάν αρνιόταν την κατηγορία ενώπιον των συναδέλφων του και το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο τον τιμωρούσε για τον πλάγιο τρόπο διαφήμισης του έργου, τότε θα θεωρούνταν ότι το συμβούλιο δεν ήταν αμερόληπτο.

---

⁶⁷⁷ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 17.2, σ. 54-55.

Γι' αυτό η επιτροπή δεν τον εξέτασε για να μην θέσει σε αμφιβολία το κύρος ούτε το δικό της ούτε του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου⁶⁷⁸.

Η τριμελής επιτροπή αντικρούει την επιχειρηματολογία του κ. Αντωνακάκη για προπαρασκευή των απαντήσεων σχετικά με τη διεξαγωγή του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Η επιτροπή για να'χει αυτή την μαρτυρία των μαθητών ακολούθησε τις αρχές της ψυχολογίας του Γ. Στερν καθηγητού παγκόσμιας φήμης.

Σύμφωνα μ'αυτές η επιτροπή διορίστηκε την προηγούμενη μόλις ημέρα και σε οικείο περιβάλλον στο χώρο του σχολείου έθεσε ένα σαφέστατο ερώτημα σ'όλους τους μαθητές ταυτόχρονα στην διάρκεια μιας ώρας ενώ απουσίαζε ο δάσκαλός τους κ. Δημητρακόπουλος, για να παραμείνουν ανεπηρέαστοι.

Έτσι αποφαινεται η επιτροπή ότι, αυτού του είδους η κατάθεση ανηλίκων εξασφάλισε όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για να είναι ακριβής και αξιόπιστη πολύ περισσότερο από καταθέσεις ενηλίκων που επηρεάζονται από φανατισμούς ή συμφέροντα⁶⁷⁹.

Σ' αυτή την περίπτωση εντάσσουν και την επιστολή του κ. Κωνσταντινίδη που παρουσιάζεται ως απόδειξη από τον κ. Αντωνακάκη. Ο συγγραφέας την επιστολή σύμφωνα με την επιτροπή δεν είναι γονέας ούτε κηδεμόνας κάποιου μαθητή ενώ αντίθετα από την γλώσσα που χρησιμοποιεί κρίνεται ως «*μαλλιαρογλωσσαμύντωρ*» που θέλει να εμπαίξει τον κ. Παναγιωτίδη (διάδοχο του Δελμούζου στην διεύθυνση του διδασκαλείου).

Επιπλέον η επιστολή Κωνσταντινίδου για την επιτροπή δεν αναφέρεται στο εάν έγινε προετοιμασία των μαθητών αλλά σχολιάζει τα γλωσσικά φρονήματα των κ. Ιορδανίδη και Δημητρακόπουλου.

Η επιτροπή ακόμα κατακρίνει τον κ. Αντωνακάκη για τον τρόπο που πάρθηκαν οι δεύτερες καταθέσεις των μαθητών από τον ανακριτή κ. Γαρέζο. Οι καταθέσεις δόθηκαν σ' άλλο χώρο από τον οικείο του σχολείου σε διάστημα πολλών ημερών ώστε να υπάρχει όλος ο αναγκαίος χρόνος για την προκατασκευή τους.

Γι' αυτό η επιτροπή προσβάλλει την επιστημονική αρτιότητα του κ. Αντωνακάκη επειδή αγνοεί βασικούς νόμους της ψυχολογίας που έπρεπε να

---

⁶⁷⁸ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 19-20, σ. 57-61.

⁶⁷⁹ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 21, σ. 61-63.

γνωρίζει. Άρα αποφαίνεται ότι αυτές οι δεύτερες καταθέσεις δεν μπορεί να έχουν κύρος και εγκυρότητα⁶⁸⁰.

6.2.2 Η κατάργηση διάφορων εκδηλώσεων πίστης

Σχετικά με την κατάργηση της προσευχής και του εκκλησιασμού των γιορτών αλλά και για το αντιθρησκευτικό περιεχόμενο των αναγνωστικών βιβλίων ο κ. Αντωνακάκης επιδίδεται σε μια προσπάθεια συστηματικής κατάρριψης των κατηγοριών.

Η ΠΡΩΪΝΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ αποδεικνύει όχι μόνο ότι δεν καταργήθηκε αλλά γίνεται καθημερινά με μεγάλη κατάνυξη. Ως αποδεικτικά στοιχεία αναφέρει τα πρακτικά της σχολικής κοινότητας. Σ'αυτά σημειώνονται τα παράπονα του διευθυντού κ. Δελμούζου και η προσπάθεια που πρέπει να καταβάλλω για να νιώσουν τον σκοπό της προσευχής. Αλλά και η μαρτυρία του καθηγητή της Γυμναστικής ότι «ουδέποτε έλειψεν η προσευχή» που γίνονταν ομαδικά κάθε πρωί παρουσία των καθηγητών του Μαρασλείου⁶⁸¹.

Όσο για τον ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟ ότι έχει ατονήσει γι' αυτό δεν ευθύνεται ο κ. Γληνός και ο κ. Δελμούζος αφού οι διατάξεις που αφορούν το θέμα χρονολογούνται από 31/12/1836 γι' αυτό έχουν περιπέσει σε αχρηστία χωρίς την υπαιτιότητα τους⁶⁸².

Για το στοιχείο που αναφέρεται στην ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΩΝ ΓΙΟΡΤΩΝ ο κ. Αντωνακάκης αναφέρει ότι αυτό συνέβη κατόπιν διατάγματος (29/12/1923) της κυβέρνησης και δεν περιλαμβάνεται στις αρμοδιότητες του Μ.Δ.⁶⁸³

Τέλος σχετικά με το αντιθρησκευτικό πνεύμα που καλλιεργείται μέσα από τα ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ της Α' τάξης, αυτά εγκρίθηκαν από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (30-3-1925) μετά από την εισήγηση των κ. Καψάλη, Γεωργακάκη και Τραυλαντώνη. Σ'αυτούς πρέπει να ζητηθεί η ευθύνη και όχι στο Δελμούζο και στο Γληνό⁶⁸⁴.

⁶⁸⁰ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιόφας, ό.π., § 21, σ. 70-73.

⁶⁸¹ Αντωνακάκη Γ., §27, σ. 46 έως 48.

⁶⁸² Αντωνακάκη Γ., ό.π., §28, σ. 48.

⁶⁸³ Αντωνακάκη Γ., ό.π., §30, σ. 48.

⁶⁸⁴ Αντωνακάκης Γ., ό.π., §31, σ. 48-49.

6.3 Τα επιχειρήματα του Γ.Αντωνακακη και της τριμελούς επιτροπής για την καλλιέργεια ή μη της ανηθικότητας στο Μαράσλειο Διδασκαλείο

Οι τρεις δημοδιδάσκαλοι όταν συγκρούστηκαν με τον Δελμούζο και μετατέθηκαν σε άλλο σχολείο επιδόθηκαν σ' ένα δημοσιογραφικό αγώνα για την κατάδειξη της κομμουνιστικής επενέργειας στο Μ.Δ. Κατά την πρώτη περίοδο στράφηκαν στην ανιεθνική διδασκαλία της κ. Ρ. Ιμβριώτη και στην επιχειρούμενη αντιθρησκευτική προσπάθεια με την κατάργηση του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Η κατηγορία της καλλιέργειας της ανηθικότητας και των ερωτικών ατοπημάτων εμφανίστηκε πολύ αργότερα παρόλο που οι τρεις διαμαρτυρόμενοι δάσκαλοι εργάζονταν στο Μ.Δ. και θα ήταν συνεπώς αυτόπτες μάρτυρες τέτοιων περιστατικών.

Εμφανίστηκε αρχικά στην έκθεση του κ. Παναγιωτίδη και αργότερα συμπληρώθηκε και τεκμηριώθηκε στην έκθεση της 3μελούς επιτροπής⁶⁸⁵.

6.3.1 Η κατάθεση του κ. Ι.Σ. ή Α.

Το πρώτο στοιχείο που παρουσιάζει η τριμελής για την έκλυση των ηθών στο Μ.Δ. είναι η «ουρούσα μαθήτρια» του κ. Ι.Σ. ή Α.

Στην έκθεση του «Μαρασλειακά» ο κ. Αντωνακάκης αμφισβητεί την αξιοπιστία του μάρτυρα. Δεν δέχεται την μαρτυρία του κ. Ι.Σ. ή Α. ότι μαθήτρια, που άνηκε στο συγγενικού του περιβάλλοντος μάλιστα, εκτελούσε τις φυσικές της ανάγκες καταμεσής του δρόμου. Ούτε αποδέχεται την υποτιθέμενη δήλωση της μαθήτριας ότι στο Μαράσλειο κατόπιν υποδείξεως των διδασκάλων εκπληρώνουν τις φυσικές τους ανάγκες ελεύθερα χωρίς καμιά ντροπή.

Στην απόρριψη αυτής της μάρτυρας καταλήγει επειδή πρώτον όταν εκείνος ανέκρινε τον κ. Ι.Σ. ή Α. δεν παραδέχθηκε ότι είχε αναφέρει κατά τη δήλωσή του την φράση ότι «ημείς εις το Μαράσλειο». Δεύτερον ότι παρόλο που διερεύνησε το θέμα δεν βρήκε πρόσωπο του συγγενικού του κύκλου να φοιτά στο Μαράσλειο και τρίτον ο διευθυντής της τράπεζας όπου εργαζόνταν όταν του ζητήθηκε να χαρακτηρίσει τον υφιστάμενό του ανάφερε ότι «*πρόκειται ατυχώς, περί προσώπου φαντασιοπλήκτου, κομπορρήμονος μη αποστέργοντος τας μικροραδιουργίας και ανοήτου*».

---

⁶⁸⁵ Αντωνακάκης Γ., ό.π., § 67, σ. 96-98.

Τέλος έχει φτάσει στα αυτιά η πληροφορία πως όταν διαδόθηκε η καταγγελλόμενη πράξη, στο καφενείο όπου σύχναζε ο κ. Ι.Σ. ή Α., δεν αναφερόταν σε μαθήτρια αλλά σε μαθητή ουρήσαντος.

Καταλήγοντας ο κ. αρεοπαγίτης θεωρεί πως ένας άνθρωπος με τέτοια ιδιοσυγκρασία δεν μπορεί να'ναι αξιόπιστος και συνεπώς η μαρτυρία είναι αποκύημα της φαντασιοπληξίας του⁶⁸⁶.

Η τριμελής επιτροπή ανταπαντά στον κ. αρεοπαγίτη ότι η καταγγελλόμενη πράξη της μαθήτριας ήταν πέρα για πέρα πραγματική και όχι προϊόν φαντασίας του κ. Ι.Σ. ή Α.

Θεωρεί παράλειψη σοβαρή του κ. Αντωνακάκη που δεν εξέτασε το γ' μέρος της κατάθεσης του κ. Ι.Σ. ή Α που δίνει ένα ακόμα στοιχείο της ηθικής χαλαρότητας του Μ.Δ.

Αναφέρονταν σε μια αισχρή επιστολή ενός μαθητή όπου εξυμνούσε τα απόκρυφα μέλη των μαθητριών κατόπιν παρατηρήσεως του στο αποχωρητήριο.

Επίσης η τριμελής επιτροπή θεωρεί τον Ι.Σ. ή Α. άνθρωπο έντιμο που δεν θέλει να κατονομάσει την μαθήτρια προς διαφύλαξη της τιμής της.

Επικρίνει τον κ. Αντωνακάκη για την επιμονή του να πληροφορηθεί το όνομα της μαθήτριας λες και η ίδια εάν την ανέκρινε θα ομολογούσε την επαίσχυντη πράξη της. Για μια άλλη φορά κρίνουν τον αρεοπαγίτη ως αμαθή της παιδικής και μάλιστα κοριτσίστικης ψυχολογίας.

Ακόμα αντικρούουν την κατηγορία του κ. Αντωνακάκη για την ασταθή φαντασιόπληκτη προσωπικότητα του Ι.Σ. ή Α.

Γι' αυτούς αποτελεί έναν μάρτυρα αμερόληπτο, ωρίμου ηλικίας. Άλλωστε έναν «ραδιούργο και ανισόρροπο» άνθρωπο, όπως τον χαρακτηρίζει ο κ. Αντωνακάκης, δεν θα τον κρατούσε στην υπηρεσία της και δεν θα τον μισθοδοτούσε η τράπεζα στην οποία εργαζόταν⁶⁸⁷.

6.3.2 Η μαρτυρία του Ι.Θ.Σ.

Το δεύτερο στοιχείο που αποδεικνύει την χαλάρωση των ηθών στο Μ.Δ. αντλείται από την μαρτυρία του Ι.Θ.Σ. Η τριμελής επιτροπή παρουσιάζει τον Ι.Θ.Σ. να συνομιλεί με την μαθήτρια Δ.Χ. και στην ερώτηση του εάν αληθεύουν

⁶⁸⁶ Αντωνακάκης Γ., όπ.π., § 56, σ. 75-77.

⁶⁸⁷ Π.Ι.Θεοδωρόπουλος,Αγ.Παπαζαχαρίας,Σπ.Καλλιόφα, όπ.π.,σ.83-86, §28

τα δημοσιευμένα στον τύπο για τα έκτροπα και άσεμνα που συμβαίνουν στο διδασκαλείο. Εκείνη φέρεται να απάντησε ως εξής «*δυστυχώς ... γίνονται εκεί... τα αλλ' άφες*».

Όμως ο κ. Αντωνακάκης όταν εξέτασε την μαθήτρια και την ρώτησε για την προαναφερθείσα ερώτηση περί εκτρόπων εκείνη κατάθεσε ότι απάντησε μόνο «ας τα». Αυτή η απάντηση έχει τελείως αντίθετη έννοια από εκείνη που παρουσιάζει η τριμελής επιτροπή. Η μαθήτρια απόφυγε την συζήτηση από ντροπή γιατί δεν ήθελε να συζητήσει για τις δημοσιευόμενες χυδαιότητες⁶⁸⁸.

Η τριμελής επιτροπή αναφέρει στην αναίρεση της σχετικά με την κατάθεση Ι.Θ.Σ. ότι δεν έγινε προφορικά για να αμφισβητηθούν τα λεγόμενα του αλλά διά μέσου επιστολής γραμμένης στο σπίτι του σε κατάσταση νηφαλιότητας άρα η κατάθεση του είναι αναμφισβήτητη⁶⁸⁹.

6.3.3 Τα μη ανακοινώσιμα στοιχεία

Ο κ. Αντωνακάκης στην συνέχεια περνάει στην εξέταση των μη ανακοινώσιμων τεκμηρίων της επιτροπής που συμβάλλουν στην στοιχειοθέτηση της κατηγορίας της ανηθικότητας. Θεωρεί ότι και αυτά τα ανακριτικά στοιχεία πρέπει να μελετηθούν για να διαλευκανθεί η υπόθεση.

Το πρώτο στοιχείο αποτελεί η εξομολόγηση της μαθήτριας Α.Π. και τα αποσπάσματα των ερωτικών της επιστολών προς τον Α.Μ.

Η ερωτική αυτή σχέση δεν είχε γίνει αντιληπτή στο Μ.Δ. γιατί είχε αναπτυχθεί σε άλλο χώρο, σύμφωνα με το κ. Αντωνακάκη. Συγκεκριμένα στο σπίτι του Α.Μ. όπου συγκατοικούσε με την Α.Π. και την αδερφή της Ε.

Αλλά και μια μικρή ένδειξη κάποιας οικειότητας που έγινε αντιληπτή από την Ρ. Ιμβριώτη όταν απόγευμα τους συνάντησε σε καφενείο καθισμένους δίπλα-δίπλα δεν αγνοήθηκε. Ο κ. Δελμούζος επέπληξε τον Α.Μ. και σύστησε στην Α.Π. να είναι πολύ πιο προσεκτική ενημερώνοντας και τον αδερφό της, μαθητή της χωροφυλακής.

Δεν είναι δυνατόν ο κ. Δελμούζος, σύμφωνα με τον αρεοπαγίτη, να είχε αντιληφθεί τέτοια σχέση και να μην είχε πάρει μέτρα. Αυτή όμως η σχέση είχε αναπτυχθεί στο σπίτι τους όπου άλλοι είχαν την ευθύνη. Μάλιστα στην κατάθεση της η Α.Π. είχε αναφέρει τις συμβουλές του γέροντος ιερέα πατέρα

⁶⁸⁸ Αντωνακάκης Γ., όπ.π.,σ.77-79, §57

⁶⁸⁹ Π.Ι.Θεοδωρόπουλος,Αγ.Παπαζαχαρίας,Σπ.Καλλιάφα, ό.π.,σ,86-88

της που στάθηκαν η αφορμή για να γραφούν φλογερά άρθρα για την καταστροφή των ψυχών που συντελείται στο Μ.Δ⁶⁹⁰.

Ένα άλλο από τα μη ανακοινωμένα στοιχεία είναι οι καταθέσεις των μαθητών Σ.Κ. και Ε.Π. Ο πρώτος αναφέρεται σε γενικώς ερωτικές σχέσεις μαθητών του Μ.Δ. χωρίς να γίνεται συγκεκριμένος. Ο Ε.Π. όμως αναφέρει συγκεκριμένους μαθητές, τον Ι.Κ. και την Β.Κ. να φιλιούνται σε αυτοκίνητο που ήταν στην αυλή του διδασκαλείου : Ο κ. Δελμούζος όταν πληροφορήθηκε το γεγονός από άλλο μαθητή τον Χ, έκανε λεπτομερείς έρευνες και κατέληξε ότι ο Ε.Π. είχε πει ψέματα.

Όμως ο Ε.Π., μετά την εκβίαση που δέχτηκε από τον κ. Θεοδωρόπουλο με την επίδειξη του φακέλου με τις ερωτικές επιστολές και την τρομοκρατία που άσκησε πάνω του απειλώντας τον ως εκπαιδευτικός σύμβουλος που ήταν να τον εκδιώξει από όλα τα σχολεία του Κράτους, αναγκάστηκε να παραδεχτεί την ύπαρξη ερωτικών σχέσεων. Άρα για τον κ. Αντωνακάκη η κατάθεση του ήταν προϊόν εκβιασμού⁶⁹¹.

Επιπλέον επειδή με την κατάθεση της υπηρέτριας Ευανθίας Καντζούρου επιβεβαίωσε την ερωτική σχέση του μαθητή Ι.Κ. με την Β.Κ. ο κ. Αντωνακάκης κάλεσε σε εξέταση την μητέρα της Β.Κ. Η μητέρα στην κατάθεση της, όχι μόνο δεν διέβάλλε τον κ. Δελμούζο για την στάση του απέναντι στο θέμα αλλά του έπλεξε το εγκώμιο. Εκείνη του χρωστούσε μεγάλη χάρη επειδή συμπεριφέρθηκε ως πατέρας στα παιδιά με στοργή αλλά και αυστηρότητα⁶⁹².

Η επιτροπή στην αναίρεση της επιτίθεται στον κ. Αντωνακάκη λέγοντας ότι ο ήδη γνωστός χαρακτήρας του κ. Θεοδωρόπουλου στην μακροχρόνια του σταδιοδρομία ουδέποτε είχε ως γνωρίσματά του τις απειλές και τους θυμούς. Η έκθεση των Μαρασλειακών παρουσιάζει κατά αυτόν τον τρόπο τον κ. εκπαιδευτικό σύμβουλο γιατί στοχεύει στο διασυρμό του και στη μείωση του κύρους της έκθεσης της επιτροπής. Άλλωστε το είδος της ανάκρισης κατά πρόσωπο που εφάρμοζε ο αρεοπαγίτης δημιουργεί κλίμα αρνητικό για τον μάρτυρα ενώ ο ίδιος σε πλεονεκτική θέση μπορεί να θέτει παραπλανητικές ερωτήσεις ώστε να ξαφνιάζει τον μάρτυρα και να παίρνει ομολογίες σύμφωνες με τον επιδιωκόμενο σκοπό του κάθε φορά. Αντίθετα η επιτροπή θεωρεί ότι η

⁶⁹⁰ Αντωνακάκης Γ., ό.π., § 59, σ. 80-81.

⁶⁹¹ Αντωνακάκης Γ., ό.π., § 60, σ. 82-83.

⁶⁹² Αντωνακάκης Γ., ό.π., § 62, σ. 86-87.

έγγραφο κατάθεση που χρησιμοποίησε σύμφωνα με τις αρχές της ψυχολογίας διασφαλίζει την εγκυρότητα των καταθέσεων.

Επιπλέον ο κ. Δελμούζος είχε συμφέρον που παρουσίασε την μαρτυρία του Ε.Π. ως προϊόν μυθοπλασίας. Έπρεπε πάση θυσία να διαψευσθεί η ερωτική επιστολή για να σώσει από την δυσφήμιση το ίδρυμα.

Ο κ. Αντωνακάκης προς υποστήριξη των μεταρρυθμιστών δεν ζητάει κατάθεση από την υπηρέτρια του Μ.Δ. Αυτό συνέβη ίσως επειδή γνώριζε την αποτυχία του εκβιασμού που της ασκήθηκε.

Τρεις άγνωστοι αποπειράθηκαν να την τρομοκρατήσουν για να υπογράψει μια αντίθετη κατάθεση από αυτήν που είχε δώσει στην επιτροπή. Όμως με ένα τέχνασμα η υπηρέτρια τον απόφυγε.

Όμως εξέτασε την μητέρα της μαθήτριας που είχε υποπέσει στην ανήθικη πράξη. Εκ του ασφαλούς θα έπαιρνε μια κατάθεση σύμφωνη με τον επιδιωκόμενο σκοπό του. Η μητέρα από ντροπή δεν θα ομολογούσε την ανήθικη πράξη της κόρης της και θα έδινε συγχαρητήρια στον κ. Δελμούζο για τη στάση του από φόβο μην τυχόν ανακαλυφθεί η επαίσχυντη πράξη της κόρης της⁶⁹³.

Ένα ακόμα μη ανακοινώσιμο στοιχείο προέρχεται από μια αισχρή επιστολή που στάλθηκε στο σπίτι της αδερφής του κ. Χάιμαν, γεωπόνου συνεργάτη του Μ.Δ., που είχε κόρη που φοιτούσε στο Μ.Δ. Σ' αυτήν περιγραφόταν η επιθυμία για σεξουαλική συνεύρεση με σκοπό την τεκνοποίηση υπογράφονταν δε από τους Ι. και Π. συμμαθητές της κόρης της. Η μητέρα της μαθήτριας στην οποία αποστέλλονταν η επιστολή την έδωσε στον δημοδιδάσκαλο κ. Κατσούλη του Μ.Δ. για να ερευνήσει εάν ο γραφικός χαρακτήρας των δυο συμμαθητών ταυτιζόταν μ'αυτόν της επιστολής.

Ο κ. Κατσούλης αμέσως πληροφορεί τον κ. Δελμούζο και εκείνος αναθέτει στον κ. Ιορδανίδη την διερεύνηση της υπόθεσης. Μετά την αντιπαράθεση της επιστολής με άλλα κείμενα των μαθητών ο κ. Ιορδανίδης κατάληξε ότι δεν ανήκει σε μαθητή του Μ.Δ. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τον κ. **Αντωνακάκη**, μετά από σύγκριση του γραφικού χαρακτήρα του μαθητή με αυτού της επιστολής. Επιπλέον θεωρεί ότι η κατάθεση που έδωσε ο κ. Κατσούλης αρχικά στην τριμελή επιτροπή είναι προϊόν εκβιασμού και η φράση

---

⁶⁹³ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 31, σ. 90-95.

του ότι «*αλλ' ουδέν ενηργήθη*» στο Μ.Δ., παρόλη την καταγγελία της μητέρας, ουδέποτε ειπώθηκε. Άλλωστε πως είναι δυνατόν να αδιαφορήσει ο κ. Δελμούζος για θέμα που ήταν ικανό να κλονίσει συθέμελα την όλη εκπαιδευτική του προσπάθεια. Μόνο ένας κακοήθης ή ανόητος θα επιδείκνυε αδιαφορία για ένα τόσο σημαντικό θέμα.

Στην αναίρεση της η **τριμελής επιτροπή**, ερχόμενη σε αντίθετη για μια άλλη φορά με τον κ. Αντωνακάκη, ισχυρίζεται ότι η ανήθικη επιστολή έχει γραφτεί από τον μαθητή Ι.Ι. του Μ.Δ. κατόπιν δικής της έρευνας.

Μόλις πληροφορήθηκε το σκάνδαλο έσπευσε στο Μ.Δ. για να κάνει επιτόπου αντιπαραβολή της επιστολής με γραπτό κείμενο του μαθητή κατόπιν υπαγόρευσης της. Ο κ. Κατσούλης μετά την σύγκριση των δοκιμίων του μαθητή του τετραδίου και της περίφημης επιστολής όπως αναφέρει η επιτροπή με ευσυνειδησία και ειλικρίνεια ομολόγησε ότι ο γραφικός χαρακτήρας μοιάζει με αυτόν της επιστολής. Άρα ο επιστολογράφος μαθητής ταυτίζεται με τον Ι.Ι. μαθητή του. Αυτό τον τρόπο έρευνας θεωρεί η επιτροπή ενδεδειγμένο και αντικειμενικό και όχι την προσωπική εκτίμηση του κ. Αντωνακάκη επί του θέματος.

Σχετικά με την κατηγορία του κ. Κατσούλη «*αλλ' ουδέν ενηργήθη*» η επιτροπή θεωρεί ότι αυτό συνέβη για δύο λόγους. Είτε γιατί ο Ι.Ι. μαθητής ήταν ο αγαπημένος του κ. Ιορδανίδη, αφού είχε σταθεί αντάξιος της διδασκαλίας του είτε γιατί ο κ. Δελμούζος δεν ήθελε με τίποτα να ξεσπάσει αυτό το σκάνδαλο εις το σχολείο του για να μην δυσφημιστεί και ανακοπή η δικτατορική και τρομοκρατική δράση των μεταρρυθμιστών του Μαρασλείου⁶⁹⁴.

Τέλος το τελευταίο μη ανακοινώσιμο στοιχείο είναι η επιστολή του φοιτητή της φιλολογίας Κ.Π. Ο **κ. Αντωνακάκης** σ' αυτή την επιστολή, που αναφέρεται κυρίως στο θέμα της καλλιέργειας του αγνού έρωτος που επιτρέπεται από τον κ. Δελμούζο, αποφαίνεται ότι είναι αποκύημα της φαντασιοπληξίας ενός νέου γι' αυτό δεν τον καλεί σε ανάκριση⁶⁹⁵.

Αντίθετα η **επιτροπή** τον θεωρεί νέο αξιόπιστο καταγόμενο από επιφανή οικογένεια με τόλμη, γι' αυτό ακριβώς αδιαφορεί ο κ. Αντωνακάκης για την κατάθεση του⁶⁹⁶.

⁶⁹⁴ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 33, σ. 96-100.

⁶⁹⁵ Αντωνακάκης Γ., ό.π.

⁶⁹⁶ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας ό.π., § 36, σελ. 101-102.

6.4 Άλλες αντιθέσεις του Γ.Αντωνακάκη και της τριμελούς επιτροπής

6.4.1 Η αυτοδιοίκηση των μαθητών

Ένα άλλο σημείο που φέρνει σε αντιπαράθεση τον κ. Αντωνακάκη και την τριμελή επιτροπή είναι η αυτοδιοίκηση των μαθητών του Μαρασλείου Διδασκαλείου.

Ο **κ. Αντωνακάκης** στηριζόμενος στις ανακρίσεις που διεξήχθησαν, στα πρακτικά του συλλόγου και στα πρακτικά των μαθητικών κοινοτήτων καταδεικνύει πόσο συνεχής και επίμονη ήταν η προσπάθεια του κ. Δελμούζου και των συνεργατών του ώστε σε κάθε περίπτωση να δίνουν τόση ελευθερία όση χρειάζεται για να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους. Για να μπορέσει κανείς να αποφανθεί εάν η ελευθερία που δόθηκε στην δράση των μαθητικών κοινοτήτων ήταν σύμφωνη με το μέτρο πρέπει να διακρίνεται από βαθιά παιδαγωγική γνώση και αμεροληψία. Όμως ο κ. Αντωνακάκης διατείνεται ότι από τα αποτελέσματα της εργασίας του Μ.Δ., όπως περιγράφονται από τους γονείς και ιδιαίτερα από γονείς κύρους όπως ο εκπαιδευτικός Λορεντζάτος και ο δικηγόρος Κουρλιμπίνης, αποδεικνύεται ότι και σ' αυτόν τον τομέα της αυτοδιοίκησης η εργασία ήταν υποδειγματική⁶⁹⁷.

Η τριμελής επιτροπή στην αναίρεση της θεωρεί ότι οι «*θορυβούντες δημοσκόποι*» της μεταρρύθμισης όχι μόνο δεν εισήγαγαν καμία καινοτομία αφού ο θεσμός των μαθητικών κοινοτήτων εφαρμόζεται εδώ και μια δεκαπενταετία, αλλά εφάρμοσαν τον θεσμό με τον χειρίστο τρόπο. Έδωσαν από τη μια αχαλίνωτη ελευθερία στους μαθητές ώστε να χαθεί η πειθαρχία και ο σεβασμός προς τους ενήλικους ενώ από την άλλη επέτρεψαν την συνεργασία αγοριών και κοριτσιών που βρίσκονται στην ηλικία της σεξουαλικής τους ωρίμανσης αφήφώντας τους ισχύοντες σχολικούς νόμους που απαγορεύουν τέτοιου είδους συναναστροφή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σύμφωνα με την επιτροπή την «*έκλυσις των ηθών εν τω Μαρασλείω*». Ως αποδεικτικό της ορθότητας της άποψης τους αναφέρουν την γνώμη ενός αμερόληπτου κριτή όπως τον θεωρούν τον κ. Πεππονή ότι «*οι μαθηταί ήχθησαν εις αναρχίαν και ελευθεριότητα έχουσαν την εξωτερικήν εκδήλωσιν τουλάχιστον αναιδείας και*

⁶⁹⁷ Αντωνακάκη, ό.π., § 75, σελ. 111-112.

αναισθησίας, ελλείψεως παντός σεβασμού και προς αυτούς έτι τους διδάσκοντας»⁶⁹⁸.

6.4.2 Η Παιδαγωγική Ακαδημία

Τα «Μαρασλειικά» η υπόθεση που συγκρόνησε την ελληνική κοινωνία την δεκαετία του 1920 δεν άγγιξε μόνο το Μαρασλειο διδασκαλείο αλλά προχώρησε και στην προσαρτημένη σ' αυτό Παιδαγωγική Ακαδημία που έργο της είχε την παιδαγωγική κατάρτιση του προσωπικού που θα στελέχωνε τα διδασκαλεία.

Η τριμελής επιτροπή μέσα από τα πρακτικά της Ακαδημίας αποφαίνεται ότι το ίδρυμα αποτελεί χώρο εκκόλαψης και διάχυσης της κομμουνιστικής ιδεολογίας, θεωρώντας τον Γληνό που διεύθυνε την Ακαδημία ως πρωτεργάτη αυτής της προσπάθειας.

Ο κ. Αντωνακάκης στηριζόμενος και αυτός στα πρακτικά της Ακαδημίας για την στοιχειοθέτηση της έκθεσης του θεωρεί ότι οι συζητήσεις που γίνονταν γύρω από κάποια συγγράμματα που αναθέτονταν στους μαθητές για μελέτη είχαν σκοπό την ευρύτητα της καλλιέργειας του πνεύματος των διδασκομένων. Από την επιλογή των συγγραμμάτων αποδεικνύεται ότι δεν υπήρχε καμιά προτίμηση για βιβλία κομμουνιστικά. Αλλά ακόμα και στην περίπτωση που τα βιβλία που επιλέγονταν ανήκαν στο χώρο της προχωρημένης κοινωνικής ιδεολογίας, αυτό γίνονταν ώστε οι συνδιαλεγόμενοι να αποκτήσουν όλα εκείνα τα ανασκευαστικά επιχειρήματα των θεωριών του κομμουνισμού ώστε να καταστηθούν ικανοί να καταστρέψουν με επιχειρήματα τα σπέρματα της κομμουνιστικής ιδεολογίας που μπορεί να έχουν εμφυσηθεί από άλλες πηγές στους μελλοντικούς μαθητές τους.

Γιατί σύμφωνα με τον κύριο Αντωνακάκη ο σκοπός δεν είναι να εφαρμοστούν αυστηρά πειθαρχικά μέτρα εναντίον του μαθητή που έχει κομμουνιστικές ροπές αλλά επιτυχία του εκπαιδευτικού θεωρείται μέσα από την αντιπαράθεση επιχειρημάτων κατά του Μαρξισμού, ώστε ο μαθητής να αντιληφθεί την πλάνη του κομμουνιστικού παράδεισου.

---

⁶⁹⁸ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιόφας, ό.π., § 42, σ. 113-114.

Όσο αφορά τον ρόλο του κ. Γληνού που ήταν συντονιστής των συζητήσεων, θεωρεί ότι από την μελέτη των πρακτικών δεν βρήκε σημείο κατακριτέο των λόγων του.

Εάν βέβαια υπήρχαν περιπτώσεις διδασκάλων με γνωστή την κομμουνιστική τους ιδεολογία όπως Κ. Βάρναλης, ο κ. Αντωνακάκης λέγει ότι δεν μπορεί να αποφανθεί εάν ήταν οι καταλληλότεροι για ένα τέτοιο χώρο και αρμόζει να είναι δημόσιοι λειτουργοί⁶⁹⁹.

Η τριμελής επιτροπή στην αναίρεση της αμφισβητεί ακόμα και το λόγο ιδρύσεως της Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Θεωρεί ότι το διδασκαλείο της μέσης εκπαίδευσης που λειτουργούσε μέχρι εκείνη την στιγμή κάτω από την δοκιμασμένη παιδαγωγική αρτιότητα του Ν. Καπετανάκη ικανοποιούσε την ανάγκη επιμόρφωσης των λειτουργών της μέσης εκπαίδευσης. Οι λόγοι λοιπόν ίδρυσης της Ακαδημίας δεν άπτονται του σκοπού δήθεν καταρτισμένου παιδαγωγικού προσωπικού των διδασκαλείων. Ιδρύθηκε η Ακαδημία για να τοποθετηθούν εκείνοι που σπουδάσανε παιδαγωγικά στην Δύση και για εκείνους που κατέχουν ήδη κάποιες διοικητικές θέσεις στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Παιδείας. Άλλωστε οι περισσότεροι αποφοιτήσαντες από την Παιδαγωγική Ακαδημία δεν στράφηκαν προς τα Διδασκαλεία άλλα προτίμησαν σχολεία της μέσης εκπαίδευσης στην Αθήνα και τον Πειραιά. Χρησιμοποίησαν το χώρο της Ακαδημίας ως χώρο γνωριμιών με ισχυρά πρόσωπα για την ικανοποίηση προσωπικών τους συμφερόντων.

Αφού λοιπόν για την τριμελή επιτροπή δεν υπήρχε καμία ωφελιμότητα από την ίδρυση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, δεν υπήρχε λόγος ύπαρξης της. Όμως οι ιδρυτές της είχαν άλλες επιδιώξεις. Μέσα απ' αυτή θα διοχέτευαν τις κομμουνιστικές αρχές φέρνοντας σχίσμα ανάμεσα στους λειτουργούς της εκπαίδευσης. Οι αποδείξεις για αυτή την κατηγορία του κομμουνιστικού μιάσματος που επιδιώκονταν προέρχονταν από τα εξής σημεία.

- α) από την διδασκαλία του μαθήματος της Κοινωνιολογίας που επιδίδονταν στην ανάλυση μαρξιστικών και σοσιαλιστικών ιδεών διδασκόμενο από τον κ. Γληνό.
- β) Από την πρόσληψη καθηγητών με γνωστή κομμουνιστική δράση όπως στην περίπτωση του κ. Βάρναλη που είχε διωχθεί από τα σχολεία του Πειραιά⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ Μαρασλειάκα, ό.π., § 76, σ. 115-121.

⁷⁰⁰ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 10, σ. 31.

με αυτή την κατηγορία καθώς και με την ένταξη μαθητών της ίδιας κατεύθυνσης. Ανταπαντούν στον κ. Αντωνακάκη ότι οι συζητήσεις επί κομμουνιστικών συγγραμμάτων που αποσκοπούν στην απόκτηση ανασκευαστικών επιχειρημάτων κατά του κομμουνισμού είναι αστειότητες. Ξεκάθαρα για την επιτροπή οι συζητήσεις επιδιώκουν στην κατάδειξη των δυσχερειών του Αστικού κράτους ώστε να οργανωθεί η ανατροπή του.

6.4.3 Ο τρόπος εργασίας του Γ.Αντωνακάκη και της τριμελούς επιτροπής

Οι ενέργειες της 3μελούς επιτροπής κρίνονται από τον **κ. Αντωνακάκη** ελλιπείς και υποκειμενικές.

Οι περισσότερες καταθέσεις που δίνονται στον κ. Αντωνακάκη αποκρούουν στα περισσότερα μέρη τους ισχυρισμούς της επιτροπής. Αυτό συνέβη γιατί ο τρόπος λειτουργίας της επιτροπής δεν ήταν ο ενδεδειγμένος. Η επιτροπή συμπλήρωνε με την φαντασία της τα εκτεθειμένα γεγονότα για να δημιουργήσει τα αποδεικτικά στοιχεία για την υποστήριξη των κατηγοριών που ήθελε να προβάλλει. Γι' αυτό ακριβώς απέρριπτε κάθε κατάθεση που μπορούσε να θέσει σε αμφισβήτηση την επιδιωκόμενη σκευωρία κατηγοριών. Παραμέλησε συνειδητά το αξίωμα «μηδενί δίκης δικάσης, πριν αμφοίν μύθον ακούσης»⁷⁰¹.

Η επιτροπή στην αναίρεση της αντικρούει τις κατηγορίες του κ. Αντωνακάκη που προσβάλλουν την αντικειμενικότητα του έργου τους. Ισχυρίζεται ότι οι μάρτυρες που χρησιμοποιεί είναι αμερόληπτοι και αξιόπιστοι σε αντίθεση με αυτούς που ο κ. Αντωνακάκης εξετάζει, που ανήκουν όλοι στο στρατόπεδο των μεταρρυθμιστών και επομένως κυριαρχούνται από τον φανατισμό χάνοντας έτσι την αντικειμενικότητα τους. Σε αυτή την κατηγορία μαρτύρων ανήκουν ο ανήθικος λυκειάρχης κ. Κ. Κωνσταντινίδης που διέφθειρε μαθήτριά του, τα φανατικά μέλη του διδακτικού προσωπικού του Μ.Δ. κ.κ. Ιορδανίδης, Μαρία Γληνού, Εδελστάϊν καθώς και οι διορισμένοι ως καθηγητές στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης με τη βοήθεια των μεταρρυθμιστών κ.κ. Τσουντα και Λορεντζάτου.

---

⁷⁰¹ Αντωνακάκης, ό.π., § 68, σ. 98-99.

6.5 Τα γενικά πορίσματα των δυο εκθέσεων

Ο κ. Αντωνακάκης μετά την εξέταση όλων των γεγονότων και προσώπων που ευθύνονται για την απόδοση των κατηγοριών της αντιεθνικότητας, αντιθρησκευτικότητας και ανηθικότητας στο Μ.Δ. και στα προσαρτημένα του σχολεία αποφαίνεται ότι άλλα είναι ανύπαρκτα ή αλλοιωμένα ή παραποιημένα από την επιτροπή ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό τους. Θεωρεί το έργο που παράγονταν στο Μ.Δ. και την Παιδαγωγική Ακαδημία ήταν κατεξοχήν θρησκευτικό και εθνικό. Η παιδαγωγική Ακαδημία υπό τον κ. Γληνό μπορεί να θεωρηθεί χώρος προοδευτικός αλλά ουδέποτε κομμουνιστικό προπύργιο.

Η πέτρα του σκανδάλου για τον κ. Αντωνακάκη βρίσκεται στην γνωστή γλωσσική διαμάχη. Η χρήση της δημοτικής γλώσσας στα ξένα ιδρύματα προκάλεσε όλες τις αντιστάσεις. Αυτή ήταν ο κύριος εχθρός. Όμως για να συγκινήσουν την ελληνική κοινωνία χρησιμοποίησαν τα όπλα της αντιθρησκευτικότητας, της αντιεθνικότητας και της ανηθικότητας για την επίτευξη των σκοπών του, τη φίμωση της δημοτικής γλώσσας.

Το έργο του Δελμούζου για τον κ. αρεοπαγίτη κρίνεται ως πελώριος πειραματισμός για την δημιουργία ενός καλύτερου σχολείου που πάλλεται από θρησκευτικό αίσθημα και δονείται από ενθουσιώδη πατριωτισμό. Όμως η διαμάχη των δυο γλωσσικών ιδεολογιών του στέρησε την θέση που του αξίζει⁷⁰².

Η τριμελής επιτροπή στην αναίρεση της αντικρούει τον κ. Αντωνακάκη μη αποδεχόμενη τις απόψεις που ότι η οφειλόμενη κρίση γύρω από τα «Μαρασλειακά» προέρχεται από τις ιδεολογικές διαφορές των εκπροσώπων των γλωσσικών όψεων της ελληνικής γλώσσας. Θεωρούν ο σκοπός ίδρυσης του Μαρασλείου Διδασκαλείου αλλά και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας δεν είναι άλλος από την διάδοση των κομμουνιστικών αρχών που αντιτίθενται στις θεμελιώδεις αρχές του Αστικού Κράτους. Γι' αυτό ακριβώς προσλήφθηκε προσωπικό κομμουνιστικού χαρακτήρα. Καμία βελτίωση της εκπαίδευσης δεν επιδιώκονταν από τα δύο ιδρύματα. Αντίθετα συνέλαβαν στην διχόνοια και στην

---

⁷⁰² Αντωνακάκη Γ., ό.π., § 77, σ. 121-123.

διαίρεση των εκπαιδευτικών λειτουργιών διώκοντας αυτούς που κατανόησαν τους υποχθόνιους σκοπούς τους και αμείβοντας τους οπαδούς τους.

Ο καρπός αυτής της μεταρρύθμισης δεν είναι άλλος από την ημιμάθεια, την έλλειψη σωφροσύνης και ευλάβειας των νέων που βρέθηκαν υποχείρια της δικτατορικής διοίκησης των δυο υποτιθεμένων μεταρρυθμίσεων. Έδρασαν όχι προς το συμφέρον της πατρίδας τους αλλά για την επίτευξη των υποκειμενικών τους σκοπών.

Γι' αυτό ζητούν από όλο τον πολιτικό κόσμο να ενσκήψει πάνω στο πρόβλημα και να περιχαρακώσει με τέτοιο τρόπο τα εκπαιδευτικά προγράμματα του έθνους ώστε να μην κινδυνεύσουμε ξανά από μια τέτοια παρόμοια επιβουλή⁷⁰³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

7.1 Η στάση του Υπουργού Παιδείας Θ.Νικολούδη

Τα αποτελέσματα των εκλογών της 7^{ης} Νοεμβρίου επέβαλαν τη συνεργασία των κομμάτων και των παρατάξεων για το σχηματισμό βιώσιμης κοινοβουλευτικής κυβέρνησης.

Έτσι στις 4.12.1926 ορκίζεται η «οικουμενική κυβέρνηση με πρόεδρο της τον «εξωκοινοβουλευτικό Ζαΐμη και με τη συμμετοχή όλων των βενιζελικών και αντιβενιζελικών κομμάτων. Ξεκινά μια εποχή «εύθραυστου κοινοβουλευτισμού»⁷⁰⁴ έως την πανηγυρική επανεκλογή του Ελ. Βενιζέλου τον Ιούλιο 1928.

Σ'αυτές τις εκλογές ανατυπώνεται και κοινοβουλευτικά για πρώτη φορά η παρουσία του Κ.Κ.Ε. που υποδηλώνει μια νέας τάσης έξω από το σχήμα του διχασμού.

Αυτή η τάση αρκετά δυναμωμένη παίρνει υπόσταση και μέσα στον Εκπαιδευτικό Όμιλο κέντρο συγκέντρωσης των δημοτικιστών και εμπνευστών όλων των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που προηγήθηκαν.

Μετά την μικρασιατική καταστροφή ο Όμιλος θα δεχτεί πολλούς παλιούς και νέους διανοούμενους δημοτικιστές αλλά και σοσιαλιστές. Το ανεπίσημο

⁷⁰³ Π.Ι. Θεοδωροπούλου, Άγγελος Παπαζαχαρίου, Σπ. Καλλιάφας, ό.π., § 47 σ. 125-127.

⁷⁰⁴ Διαμαντόπουλος Θ. ό.π.

όργανο του Ομίλου το περιοδικό «Αναγέννηση» την χρονική περίοδο 1906-1928 θα αποτελέσει μέσο έκφρασης πολλών μαρξιστών διανοητών από τον «ορθόδοξο» Κορδάτο ως τον μετακομμουνιστή Καζαντζάκη έτσι υπάρχει φανερή ενίσχυση του σοσιαλιστικού προσανατολισμού⁷⁰⁵ δημιουργώντας ρήγμα ανάμεσα στους συντηρητικούς δημοτικές (Δελμούζος) και τους σοσιαλιστές δημοτικιστές (Γληνός).

Έτσι στις συνεδριάσεις από 16/2/1927 έως 24/3/1927 εκφράστηκε η διάσταση των απόψεων που οδήγησε στη ρήγμα στην διάσπασή του. Τα σημεία της σύγκρουσης ήταν η σχέση εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και κοινωνικών αγώνων το πρόβλημα της θρησκευτικής αγωγής στο σχολείο αλλά και της εθνικής διαπαιδαγώγισης⁷⁰⁶.

Ο Δελμούζος βαθειά προδομένος θα φτάσει να πεί έμμεσα ότι η στροφή του Γληνού φταίει για την αναστολή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Αυτή η ένταξη του Γληνού στον κομμουνισμό ενίσχυσε τα επιχειρήματα της αντίδρασης που ταύτιζε τον κομμουνισμό με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση⁷⁰⁷.

Μετά από την διάσπαση του εκπαιδευτικού ομίλου οι ηγέτες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης βρίσκονται μακριά από το κέντρο λήψεων των αποφάσεων, το Μαράσλειο Διδασκαλείο και η Παιδαγωγική Ακαδημία, ανήκαν στο παρελθόν, η Διδασκαλική Ομοσπονδία (Μάϊος 1927) χωρίζεται στα δύο υπό το φόβητρο του κομμουνισμού οι δε Υπουργοί Παιδείας Α. Αργυρός και Θ. Νικολούδης⁷⁰⁸ μέσα σ'ένα εύθραυστο σύστημα ισορροπίας των δύο μεγάλων πολιτικών παρατάξεων, προσπαθούν να υπονομεύσουν τις κατακτήσεις της μεταρρύθμισης. Όμως όπως δηλώνει αρθρογράφος του Εμπρός το εκπαιδευτικό Συμβούλιο εξακολουθεί να ανήκει στο Βενιζελικό Κόμμα, φέρνοντας εμπόδια στις όποιες προσπάθειες για νέα νομοσχέδια που θα

---

⁷⁰⁵ Διαμαντόπουλος Θ., ό.π.

⁷⁰⁶ Για τις δύο αντικρουόμενες θεωρίες που δίχασαν τον Όμιλο βλ. Δημαράς Αλ. *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: Τεκμήρια ιστορίας*, τόμος Β' 1895-1967, Ερμής «Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη» Αθήνα 1973 και 1974 σ. 151-155 και Χαραλάμπους Δ. *Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: η ίδρυση η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπαση των εκδ. οικ. αδερ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987*, σ. 131-145 Εκτενώς διατυπωμένη η άποψη της ομάδας με επικεφαλής τον Γληνό βρίσκεται στη «Διακήρυξη της Διοικητικής Επιτροπής του εκπαιδευτικού ομίλου» π. Αναγέννηση Α'τ. 11-12, Ιούλης-Αύγουστος 1927, σ. 578-598. Η δε άποψη της ομάδας Δελμούζου βρίσκεται εκτενώς διατυπωμένη στο βιβλίο του Παιδεία και Κόμμα Αθήνα 1926/επανέκδοση από ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων Αθήνα 1971 σ. 33-84

⁷⁰⁷ Φραγκουδάκη Α., ό.π., σ. 76-85.

⁷⁰⁸ Ο Θεόδουλος Νικολούδης στέλεχος του κόμματος των «ελευθερόφρονων» του Ι. Μεταξά.

έβλαπταν την μεταρρύθμιση⁷⁰⁹. Ακόμα υποστηρίζει όχι άμεσα αλλά έμμεσα τους μαλλιαροκομμουνιστές αφού δεν έλαβε κανένα μέτρο για την ματαίωση της προσπάθειάς τους για εξάπλωση των γνωστών ιδεών τους⁷¹⁰

Ο Υπουργός Παιδείας κ. Νικολούδης θέλησε να τροποποιήσει με Ν.Δ. τον νόμο (1331) που άφηνε ελευθερία στους συγγραφείς και έδινε το δικαίωμα κρίσης των διδακτικών βιβλίων στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Σ'ένα Συμβούλιο που διακατέχονταν από αριστερίζουσες κοινωνικές θεωρίες, σύμφωνα με την άποψη του Υπουργού στα διδακτικά βιβλία επικράτησε η αναρχία τόσο στο περιεχόμενο όσο και στην μεθοδολογική προσέγγιση της ύλης καθώς και η έλλειψη κάθε θρησκευτικού ηθικού και πατριωτικού περιεχομένου,

Γι'αυτό προτείνει να μην αφήνουν τους συγγραφείς ελεύθερους αλλά μέσω μιας προκήρυξης που θα συντάσσεται για την δημοτική εκπαίδευση από 2 μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, από ένα καθηγητή Πανεπιστημίου, από ένα διευθυντή Διδασκαλίου και από ένα λόγιο να δίνονται οι αναγκαίες οδηγίες για την συγγραφή κάθε διδακτικού βιβλίου.

Για την δε κρίση και έγκριση των βιβλίων προτείνει την σύσταση πολυμελών επιτροπών από ειδικούς με αναγνωρισμένη επιστημονική αρτιότητα και δράση. Σ'αυτές μπορούν να συμμετέχουν 1 ή 2 εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι για να επιτυγχάνεται και η αναγκαία σύνθεση των βιβλίων προς την γενική εκπαιδευτική κατεύθυνση.

Για τον αριθμό εγκρινόμενων βιβλίων προτείνει να είναι μικρός για να μπορούν να ελέγχονται σε μεγαλύτερο βάθος και αυστηρότερα.

7.2 Η στάση της Εκκλησίας

Η Εκκλησία μέχρι την διάσπαση του Ομίλου, σύμφωνα με πρωτοσέλιδο άρθρο του π. Εκκλησία, «ετήρησε στάσιν εφεκτικήν» σχετικά με την «γλωσσικήν μεταρρύθμισιν» ελπίζοντας ότι οι κατηγορίες των πολεμίων της μεταρρύθμισης θα είναι αναληθείς και επομένως τα μέλη του Ομίλου ενδιαφέρονται καθαρά για το γλωσσικό ζήτημα.

Όμως η διάσπαση του Ομίλου της έδειξε για την Εκκλησία την καθαρή αλήθεια. Ο Δ. Γληνός «αίφνης εθεάθη επισήμως και πανηγυρικώς

⁷⁰⁹ Μπακανάκης Π.«Τα σφάλματα του εκπαιδευτικού Συμβουλίου», εφ.ΕΜΠΡΟΣ 3.11.1927, σ.1

⁷¹⁰ στο ίδιο, ό.π. σ.4

αναπεταννύων την σημαίαν της άκρας αριστεράς»⁷¹¹ επιβεβαιώνοντας τους επικριτές του ότι ήταν «ύποπτος και κρυφίνους» και το χειρότερο ότι ψεύδονταν η έκθεση του ανακριτή-αρεοπαγίτη Αντωνακάκη.

Αυτό που ενδιαφέρει τόσο την Εκκλησία δεν είναι η κομματική στροφή αυτού του σωματίου ούτε η αναζήτηση της ανατροπής του αστικού καθεστώτος αλλά κυρίως η αποθρησκευτική τάση που πρεσβεύει. Οι εκπρόσωποι του Εκπαιδευτικού Ομίλου επεδίωξαν την εκρίζωση του θρησκευτικού συναισθήματος την αποκήρυξη κάθε ηθικής αξίας την καταστροφή της οικογένειας της κοινωνίας της πατρίδας. Μ'αυτό τον τρόπο με «δηλητηρίασαν κατ'ακολουθίαν [...] τον οργανισμόν τον εκπαιδευτικόν» . Γι'αυτό συνιστάται στο Υπουργείο «να αποφασίσει περί των επιβαλλομένων θεραπευτικών μέσων εις εξυγίανσιν του ούτω νοσήσαντος οργανισμού της εθνικής ημών εκπαιδεύσεως»⁷¹².

Μετά την δημοσιοποίηση των απόψεων του υπουργού Παιδείας Νικολούλη εκφράζει την ικανοποίηση της «δια την παρ'αυτού λαμβανομένη πρόνοιαν περί εκκαθαρίσεως της παιδείας εκ των εχόντων ιδέας ανατρεπτικής της Θρησκείας Πατρίδος και οικογένειας «και τον προτρέπει να επεκτείνει την δραστηριότητα του κατά των αθέων. Ομως και η ίδια η Εκκλησία με αφορμή την διαμαρτυρία της Χριστιανικής Ένωσης Σωματείων για λήψη μέτρων από την Ιερά Σύνοδο των Μαλλιαροκομμουνιστών και αθέων»⁷¹³ συστήνει επιτροπή τον Φεβρουάριο 1927 από τους αρχιερείς Καλαβρύτων και Αιγιαλείας Τιμόθεο, Μεσσηνίας Μελέτιο, (Πρόεδρος), Μαντινείας και Κυνουρίας Γερμανός και Φαναρίου και Θεσσαλιώτιδος Ιεζεκιηλ που δημοσιεύει την έκθεση της 8.10.1927 στο περιοδικό Εκκλησία⁷¹⁴ καθώς και αναθέτει στον Μητροπολίτη Σύρου Τήνου Άνδρου μελέτη για το ίδιο θέμα. Εκείνος δημοσιεύει το υπόμνημά του στο π. Εκκλησία από 10.3.1928 και 17.3.1928.

Ακόμα η εκκλησία θεωρώντας ότι πρέπει να καθοδηγήσει τον Ορθόδοξο ευσεβή ελληνικό λαό στέλνει εγκύκλιο που θα διαβαστεί στους ναούς για να

---

⁷¹¹ «Προς την αριστεράν» ,π. ΕΚΚΛΗΣΙΑ 14.5.1927,έτος Ε, αρ. 20, σ. 153-154

⁷¹² στο ίδιο

⁷¹³ Στράγκα Θ, ό.π., σ. 1535

⁷¹⁴ Αυτή την έκθεση δεν ψηφίζουν ο Καρυστίων Παντελεήμων φίλος των Μαλλιαρών που χρησιμοποιούσε τη μαλλιάρη γλώσσα στα κηρύγματά του και ο Ηλείας Αντώνιος, φίλος και αυτός των μαλλιαροκομμουνιστών που κατά τα έτη 1942-44 πολέμησε στα βουνά στο πλευρό του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από υποσημείωση (1) Στράγκα Θ, ό.π., σ. 1535

πάρει «προφυλακτικά μέτρα δια τα τέκνα αυτού εκ των αθεϊστικών και λοιπών επιβλαβών βιβλίων»⁷¹⁵.

Με την έκθεση της επιτροπής των αρχιερέων και το υπόμνημα του μητροπολίτη Σύρου καθώς και με άρθρα στον εκκλησιαστικό τύπο, η Εκκλησία βάλλει εναντίον του Εκπαιδευτικού ομίλου και των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που επέβαλε ως προπυργίαν της αντιθρησκευτικής – αντιεθνικής υλιστικής κομμουνιστικής ιδεολογίας.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο και η Εκκλησία βάλλει εναντίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου ως προπυργίου της μαρξιστικής ιδεολογίας. Η αριστερή στροφή του Γληνού μετά τη διάσπαση βοηθά, στην προβολή της αντικομμουνιστικής - αντιδραστικής της ιδεολογίας εναντίον του συνόλου του Ομίλου.

Η Εκκλησία διαπνεόμενη από έναν πνευματικό ιδεαλισμό στηριγμένο στην θρησκευτική ηθική θεωρεί ότι βάλλεται από τον Ε.Ο. μιας και αυτός προτείνει : α) την ελευθερία από τον ζυγόν της θρησκείας και ιδίως από των δογμάτων της πίστεως και των διατάξεων της Ιεράς Παραδόσεως»⁷¹⁶.

β) «την συνήθειαν εις την κατάργησιν των κανόνων της γραμματικής της ελληνικής γλώσσης»⁷¹⁷.

γ) την αμφισβήτηση του θεσμού του γάμου που οδηγεί στην ανηθικότητα. Αυτά αποτελούν και τα τρία βασικά σημεία σύγκρουσης του Ε.Ο. και της εκκλησίας.

Γι' αυτό κατηγορεί τους πρωτεργάτες του «για μαλλιαρισμόν, αθεϊσμόν και κομμουνισμόν»

Όσο αφορά το πρώτο θέμα της απελευθέρωσης από τα **δόγματα της** θρησκείας επιχειρηματολογούν λέγοντας ότι όλη η οικογενειακή και κοινωνική ζωή των πρωτεργατών του Εκπαιδευτικού Ομίλου χαρακτηρίζεται από περιφρονητικήν αδιαφορία προς την θρησκεία, δεν μετέχουν στην θεία λειτουργία ούτε επιδεικνύουν σεβασμό προς τον ιερό κλήρο.

---

⁷¹⁵ Στράγκα Θ, ό.π., σ. 1536

⁷¹⁶ «Έκθεσις της εξ Αρχιερέων Επιτροπής ... περί του μεταρρυθμιστικού έργου του Εκπαιδευτικού ομίλου», π.Εκκλησία 8-10-1927, αρ. 40, σ. 311.

⁷¹⁷ Ο Κυθήρων Δωρόθεος, «Περί της ηθικής καταστάσεως της κοινωνίας και της θέσεως της Εκκλησίας επί των συγχρόνων κοινών προβλημάτων»ΙΕ'Ι.Σ21-1-1926 από Στράγκα Θ. ό.π., σ. 1410.

Αυτή η αδιαφορία τους προέρχεται από την άρνησή τους για την ύπαρξη του πνευματικού κόσμου. Έχουν παρασυρθεί από τον μονισμό που πιστεύει ότι τα πάντα στη γη εκπορεύονται από μια αρχή, την ύλη.

Δεν διακρίνουν ότι ο φυσικός κόσμος «φωνάζει το μυστήριο της υπάρξεως του θεού»⁷¹⁸.

Ο κομμουνισμός που είναι η έκφραση της υλιστικής θεωρίας που πρεσβεύουν δεν βάλει τόσο : στην ανατροπή του αστικού κράτους όσο είναι «πόλεμος ενεργός κατά της θρησκείας» προσπάθεια εκρίζωσης του θρησκευτικού συναισθήματος. Μ' αυτό «το αντιθρησκευτικόν και αθεϊστικόν μόλυσμα» δηλητηρίασαν δημοδιδασκάλους και όλον τον εκπαιδευτικό μηχανισμό⁷¹⁹.

Προς ενίσχυση του επιχειρήματός του ότι βάλλουν κατά της θρησκείας αναφέρουν παραδείγματα από παιδικά βιβλία μέσω των οποίων επιδιώκουν την προσβολή των ιερών δογμάτων και προσώπων.

Αυτό το επέτυχαν, παρασύροντας κάποιους κυβερνώντες, ότι δήθεν επιδιώκουν την ανόρθωση της εκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα στα νεοελληνικά αναγνώσματα Ν. Κοντοπούλου για Α' τάξη του ελληνικού Σχολείου προσβάλλεται «το πανάγιον πρόσωπον της Θεοτόκου» όταν αμφισβητείται η γέννηση του Ιησού με την επενέργεια του Αγίου Πνεύματος. Ο συντάκτης του παραπάνω αναγνώσματος είναι ο Α. Καρκαβίτσας ο οποίος «εμπεποτισμένος υπό της απιστίας εις την ύπαρξη του πνευματικού κόσμου» και υποστηρικτής των θεωριών περί καταγωγής των ανθρώπων από πιθήκους, θεωρεί το δόγμα «της εκ Παρθένου γεννήσεως του θεανθρώπου Σωτήρος του επί γης φανερώσαντος [...] τον εν Τριάδι Θεόν «που αποτελεί την βάση της πνευματικής και ηθικής αναγεννήσεως του κόσμου, ότι είναι μύθος πλασμένος από προληπτικούς και δεισιδαίμονας.

Ένα ακόμα παράδειγμα αμφισβήτησης των ιερών παραδόσεων είναι το εξής : Σε βιβλίο της Γ' τάξης του δημοτικού του Γ. Παπαμιχαήλ - Δ. Βουτυρά, ευτελίζεται η θεία λειτουργία και το ιερό του ναού όταν ενώπιον του και εντός του στήνεται χορός. Εδώ επιδιώκεται η θεία λατρεία να πέσει σε ευτέλεια στην καρδιά του μικρού παιδιού.

⁷¹⁸ «Έκθεσις της εξ Αρχιερέων Επιτροπής ... περί του μεταρρυθμιστικού έργου του Εκπαιδευτικού ομίλου», π. Εκκλησία 8-10-1927, αρ. 40 , σ. 313.

⁷¹⁹ « Προς την αριστεράν», π. Εκκλησία 14/5/1927, αρ. 20 , σ. 154.

Ενισχύοντας επιπλέον την επιχειρηματολογία της η Εκκλησία παίρνει στοιχεία από τη δράση και την ιδεολογία των πρωτεργατών συγκεκριμένα του Ε.Ο. (Α. Δελμούζου και Γληνού), που αποδεικνύουν ότι επιδιώκουν οργανωμένα στην καταστροφή του δόγματος και των παραδόσεων της Εκκλησίας.

Ο Α. Δελμούζος ήδη από το κλείσιμο του Παρθεναγωγείου του Βόλου λόγω αντιθρησκευτικότητας, αντιεθνικότητας, ανηθικότητας στην δίκη του Ναυπλίου που έγινε γι' αυτές τις κατηγορίες, υποστήριξε την ορθολογική ερμηνεία των ιστορικών θαυμάτων του Ευαγγελίου. Απέρριπτε την θαυματουργό επίδραση του θείου. Συγκεκριμένα στην περίπτωση της ένταξης του Αποστόλου Παύλου στην χριστιανική θρησκεία, εκείνος την παρουσιάζει ως ψυχική κρίση και όχι επενέργεια θαύματος.

Ακόμα με την κατάργηση της πρωϊνής προσευχής την εποχή του δημοτικού Παρθεναγωγείου του Βόλου διαφαίνεται η τάση του για αλλοίωση των απόψεων της χριστιανικής θρησκείας.

Ο Α. Δελμούζος γίνεται ακόμα πιο επικίνδυνος εχθρός της Εκκλησίας επειδή ,τον χαρακτηρίζει δισπρωσωπία. Από την μια μεριά ισχυρίζεται ότι δρα υπέρ της εκπαίδευσης της θρησκείας και της πατρίδας, παραπλανώντας τον λαό και από την άλλη όταν γίνεται διευθυντής του Μαράσλειου Διδασκαλείου 1923 χρησιμοποιεί συνεργάτες αναρχικούς. «Αναφέρεται στον υποδιευθυντή Παπαμαύρου που ήταν διευθυντής του περιοδικού «Εργασία» που επιδίωκε , «εις διοχέτευσιν και μετάδοσιν θεωριών του νεώτερου υλιστικού κομμουνισμού» και στην καθηγήτρια ιστορίας Ρόζα Ιμβριώτη που «ωμολογά ότι ακολουθεί τις θεωρίες του ιστορικού υλισμού».

Γι' αυτό άλλωστε η Εκκλησία δεν δέχεται τη διαφοροποίηση του Δελμούζου από τον άλλο πρωτεργάτη Δ. Γληνό κατά την διάσπαση του ομίλου 1927⁷²⁰.

Όσο αφορά το Δ. Γληνό, αυτός αποδεικνύεται καθαρότερος υπονομευτής της ορθόδοξης Χριστιανικής θρησκείας. Μέσα από την δημοσίευση της «Διακήρυξης της Διοικητικής επιτροπής του Εκπαιδ. Ομίλου» 1927 και από την θεματολογία του περιοδικού «Αναγέννηση» που εκδίδει, διαφαίνεται ο κομμουνιστικός του λόγος συμφώνως με τις απόψεις του Εβραίου Καρόλου

---

⁷²⁰ «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου προς την Ιεράν Σύνοδον», π.Εκκλησία, 10-5-1928, αρ. 10 ,σελ. 74.

Μαρξ που επιδιώκει να διασαλεύσει το χριστιανικό αίσθημα της νεότερης κοινωνίας μέσω της άθεης εκπαίδευσης των νέων⁷²¹.

Γι' αυτό προτείνει την κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών⁷²². Αφού γι' αυτόν η θρησκευτικότητα στους νεώτερους Έλληνες είναι απλά εξωτερική τυπολατρική. Απλώς η θρησκεία χρησιμοποιείται από την αστική τάξη για την συγκράτηση των λαϊκών στρωμάτων⁷²³.

Η Εκκλησία συνεχίζει, επιχειρηματολογώντας κατά των αντιθρησκευτικών απόψεων του Δ. Γληνού, αναφερόμενη στον συνεργάτη του Γληνού, όταν έγινε διευθυντής της Παιδαγ. Ακαδημίας, του καθηγητή της νεοελληνικής φιλολογίας Κ. Βάρναλη, που ήταν «φλογερός θιασώτης του επαναστατικού κομμουνισμού της μαχαίρας και της σφαγής»⁷²⁴.

Ο Βάρναλης μέσα από το έργο του προσβάλλει το ιερό πρόσωπο του Χριστού κρίνοντας τη διδασκαλία του περί αγάπης. Προτείνοντας του να δώσει ένα μαχαίρι στον άνθρωπο για να επαναστατήσει, αλλά και αμφισβητώντας την θεία του καταγωγή.

«Δεν είμαι πνεύμα αθάνατο
με στου σεισμού το χάσμα»
«κ' η μόνη σας παρηγοριά
της φαντασίας σας πλάσμα»⁷²⁵

Πώς μπορούσε ο Γληνός με τέτοιο συνεργάτη να μην αποσκοπεί στην κατάλυση της ορθόδοξης πίστης.

Επιπλέον ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θεωρήθηκε από την Εκκλησία επικίνδυνος και επιβλαβής όχι μόνο λόγω της αμφισβήτησης των ιερών της δογμάτων αλλά και λόγω της διαφθοράς και παραμόρφωσης που θέλουν να φέρουν στη γλώσσα.

Η γλώσσα που θέλουν να εισαγάγουν στην κατώτερη εκπαίδευση στα δημοτικά σχολεία δεν είναι απλή και εύληπτος όπως ισχυρίζονται αλλά μια γλώσσα γεμάτη χυδαιότητες και βαρβαρισμούς. Στοχεύουν με την εγκαθίσταση του γλωσσικού αυτού ιδιώματος να μην γίνεται κατανοητή η γλώσσα του

⁷²¹ π.Εκκλησία 10-5-1928, ό.π., αρ. 10, σ. 76.

⁷²² π.Αναγέννηση, Μάης - Ιούνιος 1927, αρ. 9-10, σ. 561.

⁷²³ «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπολίτη Σύρου προς την Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας», π.Εκκλησία 17-5-1928, αρ. 11, σ. 82.

⁷²⁴ «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπ. Σύρου προς την Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας», π.Εκκλησία 17-10-1928, αρ. 11, σ. 82.

⁷²⁵ Στο ίδιο, σ. 83.

Ευαγγελίου και των Αποστόλων. Αυτή η διαφθορά της εθνικής μας γλώσσας θα φέρει σε μέλλοντα χρόνο την αδιαφορία για την ορθόδοξη πίστη για τις ιερές Παραδόσεις της Εκκλησίας μας που ταυτίζονται μ' αυτές του Έθνους⁷²⁶. Το ελληνικό έθνος κινδυνεύει, εάν με την αλλαγή της γλώσσας, χάσει την επαφή του το ένδοξο παρελθόν του.

Η Εκκλησία ,ακόμα, με την εμμονή της στην «ιερότητα» της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ήθελε να σώσει την επίσημη θρησκεία από τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα. «Αλλοίμονον εάν ανοιχθή θύρα συζητήσεων των δογματικών λεπτεπιλέπτων εννοιών εις τον στερούμενον μορφώσεως λαόν !»⁷²⁷ Έτσι η συμμετοχή των πιστών στη θεία λατρεία θα παραμείνει σ' ένα μαγικό ανορθολογικό επίπεδο.

Τέλος ο Εκπαιδευτικός Όμιλος με την υπονόμηση της θρησκευτικής πίστεως κλονίζει και την ηθική που διδάσκει η χριστιανική θρησκεία. Η οικογένεια είναι ο χώρος όπου καλλιεργείται η χριστιανική ηθική μέσω της δικαιοσύνης και της αγάπης. Όμως ο Ε.Ο. μέσα από τα περιοδικά και τα βιβλία που εκδίδει εγκαθιστά στην κοινωνία των πιστών ανήθικα και αντιοικογενειακά δόγματα ελευθεροφροσύνης.

Μάλιστα αναφέρεται ότι η μαθήτρια του Ομίλου, Έλλη Λαμπρίδου, γράφοντας στο περιοδικό Αναγέννηση αμφισβητεί την παντοτινή ύπαρξη της οικογένειας⁷²⁸. Θεωρεί ότι η ευτυχία μπορεί να υπάρξει και πέρα του οικογενειακού θεσμού.

7.3 Η αποκορύφωση της επίθεσης της Εκκλησίας «Η δίκη των αθέων»

Η Ιερά Σύνοδος δεν σταματά την επίθεσή της με την ανακοίνωση εκθέσεων και την αποστολή εγκυκλίων προς τον ελληνικό λαό αναλαμβάνει ουσιαστικότερη δράση.

Τον Μαΐο 1928 η Ιερά Σύνοδος στέλνει κλήση στον Δελμούζο⁷²⁹ να παρουσιαστεί ενώπιον της για να δικαστεί «ως κατηγορούμενος επί διάδοση αθεϊστικών ιδεών και προσηλυτισμώ εις τας ιδέας ταύτας».

⁷²⁶ π.Εκκλησία 8-10-1927, ό.π., αρ. 40, σ. 316.

⁷²⁷ Λ.Ι.Φ. δ.θ , «Η απλή γλώσσα εις την Θ. Λατρείαν. Ούτε δυνατή ούτε σκόπιμος», π.Εκκλησία 7-1-1927, τ. 1-3, ,σελ. 8.

⁷²⁸ Εκκλησία, ό.π., 8-10-1927 , αρ. 40, σελ. 315.

⁷²⁹ Ο Δελμούζος διορίστηκε ως τακτικός καθηγητής της Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 15-12-1928. Αυτή την εποχή διεξάγεται και η δίκη του ελληνορουμάνου

Ο Δελμούζος στέλνει πίσω συστημένο το έγγραφο της Συνόδου με την επιγραφή «Απαράδεκτου 1928» και προσθέτει «Είναι η μόνη απάντηση που μπορεί να δώσει ένας άνθρωπος που σέβεται τον εαυτό του, τους νόμους και την Εκκλησία του τόπου του».⁷³⁰

Για την δίκη υπήρχαν πολλές διαφωνίες. Γι' αυτό εκκλησιαστικοί κύκλοι όμως μας πληροφορεί το περιοδικό Ερμής απαντούν στο άρθρο της εφημερίδας Εστίας «Περί μίαν δίκην»⁷³¹. Η εφημερίδα Εστία εκθέτει την άποψη ότι η Εκκλησία δεν πρέπει να παρεμβαίνει στον περιορισμό της ελευθερίας της συνείδησης κανενός. Και αυτό όχι γιατί το επιβάλλει ο Συνταγματικός Χάρτης της χώρας αλλά γιατί η Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία θέλει οι πιστοί της να έρχονται κοντά της με τη δική τους θέληση χωρίς τη χρήση βίας και καταναγκασμού.

Όμως σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κύκλους που απαντούν στην Εστία έχει πέσει σε μια πλάνη. Διευκρινίζουν ότι η δίκη που διεξάγεται ενώπιον της Ι. Συνόδου δεν έχει ως κατηγορητήριο την αθεΐα του Δελμούζου και του Γληνού που θα υπάγονταν στα θέματα της ελευθερίας της συνείδησης. Η Εκκλησία τους κατηγορεί «επί προσηλυτισμού εις τας ωμολογημένας αθεϊστικάς αυτών αρχάς δια της χρήσεως μάλιστα της επιρροής της θέσεων αυτών ως εκπαιδευτικών λειτουργιών».⁷³²

Εάν κατά την διεξαγωγή της δίκης αποδειχθεί ο προσηλυτισμός η Εκκλησία έχει δικαίωμα και υποχρέωση «όπως δια πνευματικών όλων μέσων αντιτάξει άμυναν κατά του τοιούτου προσηλυτισμού, αποκηρύττουσα, ως μη ανήκοντας πλέον εις την ποιίμνην αυτής τους ούτως εχθρικώς κατ' αυτής ενεργούντας»⁷³³ χωρίς να επηρεαστεί από τα κωλύματα που παρουσιάζει το Υπουργείο Εκκλησιαστικών.

συγγραφέως Ιστράτι υπό του εισαγγελέα Κιουρτσάκη που είχε δώσει διάλεξη στο θέατρο Αλάμπρα με θέμα την ανωτερότητα του ρωσικού εκπαιδευτικού συστήματος. Συγκατηγορούμενοί του ήταν ο Γληνός ο Καζαντζάκης. Συνήγοροί τους ήταν ο Σβώλος και Ράλλης. Ο Γληνός κατηγορείται ότι ενώ γνώριζε το περιεχόμενο της διαλέξεως ότι θα στρέφονταν εναντίον του κοινωνικού καθεστώτος δεν την εμπόδισε αλλά εκτελούσε και χρέη μεταφραστή. Τελικά όμως ο Γληνός αθωώθηκε μιας και αποδείχθηκε α) ότι η διάλεξη δεν είχε σκοπούς ανατρεπτικούς αλλά ανθρωπιστικούς β) Ότι σ' αυτή παρευρέθησαν πολλοί διανοούμενοι πολιτευτές ανώτεροι λειτουργοί του Κράτους γ) ότι δεν ήταν δυνατόν αυτή η διάλεξη να επηρεάσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της χώρας.

⁷³⁰ Παπανούτσος Ε., Α. Δελμούζος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1984, σ. 92-93

⁷³¹ Εφημερίδα Εστία

⁷³² «Η δίκη της Ιεράς Συνόδου», π. ΕΡΜΗΣ 2/6/1928 αρ. 308

⁷³³ στο ίδιο

Όμως η απόφαση της δίκης συνεχώς αναβάλλεται. Το Σεπτέμβριο του 1929 βρίσκουμε δημοσιεύματα που αναφέρονται σ' αυτή την αναβολή.⁷³⁴

Σε δημοσίευμα⁷³⁵ της εφ. ΣΚΡΙΠΤ με ημερομηνία 22-9-1929 αναφέρεται ότι από την προηγούμενη συνεδρίαση της Ιεράς συνόδου είχε αποφασισθεί με πλειοψηφία η Ιερά Σύνοδος να αποφανθεί όχι διοικητικώς αλλά δικαστικώς για το θέμα των αθέων.

Πριν όμως η Ιερά Σύνοδος εισέλθει στην ημερήσια διάταξη ο Κυβερνητικός Επίτροπος ανακοίνωσε την εντολή του Υπουργού Κ. Γόντικα «ότι η Κυβέρνησις δεν παρέχει το δικαίωμα εις την Ι. Σύνοδον να δικάσει τους μαλλιαρούς και αθέους και επιληφθή της υποθέσεως Γληνού και Δελμούζου»⁷³⁶ καθώς την απαίτησή του να αποχωρήσει από την Συνεδρίαση.

Η Εκκλησία θεώρησε ότι η Κυβέρνηση εκμηδένισε «την κυριαρχικήν εξουσίαν της Διοικούσης Εκκλησίας». Όμως επειδή υπήρχαν «τινές - οι πρωτεύοντες - οι τινές ανέκαθεν απέτεινον εις εξακολούθησιν της υποθέσεως ταύτης και υπενόμευον το δικαστικόν έργον της Συνόδου» επικράτησε η άποψη το θέμα να παραπεμφθεί στην Ιεραρχία που θα συνεδρίαζε τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς. Παρόλο που η Ιεραρχία κατά την προηγούμενη συνεδρίασή της τον Ιούνιο είχε δώσει εντολή στην Ι.Σ. να ασχοληθεί με το θέμα των αθέων.

Κατά την διάρκεια της συνεδρίασης της Ιεραρχίας της Δ.Ι. Συνόδου τον Δεκέμβριο 1929 ο μητροπολίτης Μαντινείας Γερμανός τονίζει ότι η Ιεραρχία της Δ. Ιεράς Συνόδου πρέπει να εξετάσει την υπόθεση των αθέων Γληνού και Δελμούζου για να παρθεί μια απόφαση. Η καθυστέρηση αυτή έχει παρεξηγηθεί ποικιλοτρόπως.⁷³⁷

Στην ίδια συνεδρίαση ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος μετά από μελέτη της δικογραφίας των αθέων αναλύει το κατηγορητήριο «ομολογώ ότι εβεβαιώθην ότι πρόκειται περί μιας αρχαίας Ιουδαϊζούσης διδασκαλίας γνωστικών, ήτις τείνει να καταρρίψει τα θεμέλια τής Εκκλησίας. Το νέον σύστημα των χυδαίστων και αθέων, αναπτυσσόμενον εις διάφορα βιβλία υπ' αυτών εκδοθέντων (Ιησούς Χριστός... Ιχνογραφία Έλλης Λαμπρίδου, «Το φως που καίει» του Βάρναλη κλπ) αποτελεί πλήρη καταχθόνιον προσπάθειαν προς

⁷³⁴ Δημοσιεύματα «Η δίκη των αθεϊστών καθηγητών Δελμούζου-Γληνού», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 13-9-1929, «Η υπόθεσις του Γληνού και Δελμούζου», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 20-9-1929.

⁷³⁵ «Η Κυβέρνησις εξιφούλκησε υπέρ των αθέων και μαλλιαρών. Παράνομος επέμβασις του Υπουργείου εις την Ιεράν Σύνοδον», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 22/9/1929, αρ.φ. 9464

⁷³⁶ στο ίδιο

⁷³⁷ Στράγκα Θ., «Περί των αθέων Γληνού και Δελμούζου», ό.π.,σ. 1700

ανατροπήν του θρησκευτικού και κοινωνικού καθεστώτος. Το σύστημα τούτο α) αρνείται Θεόν προσωπικόν και εν Τριάδι και αναγνωρίζει την ασυνείδητον φύσιν ην και θεοποιεί (ο Θεός είναι άντρας και γυναίκα, ύλη και πνεύμα... κοπριά). Τοιαύτη διδασκαλία έχει συνέπειαν τον συναγελασμόν ανδρών και γυναικών, την κατάργησιν της ηθικής και την διαφθοράν της νεολαίας, β) Αρνείται την θεότητα του Ιησού Χριστού και καθώς λέγει η Έλλη Λαμπρίδου, δεν θέλει την θρησκείαν ανθρώπων, αλλά της φύσεως, και ερωτά εις σχετικόν βιβλίον «δεν μου λέτε βρε παιδιά τι να πούμε να ζεσταθούμε...» και διηγείται εν συνεχεία τα περί της γεννήσεως του Χριστού κατά ασεβέστατον τρόπον γ) Αρνείται την ύπαρξιν Αγίου Πνεύματος. Σχετικώς ο Γληνός ισχυρίζεται ότι οι Παπάδες έχουν το σκοτεινόν πνεύμα, ενώ αυτός έχει το φωτεινόν πνεύμα της Επιστήμης, «μια καινούργια πίστις». Χαρακτηρίζει δε την θρησκείαν ως ράκος και σύστημα όπερ αποβλακώνει. Ο Βάρναλης παρομοιάζει την Θρησκείαν με μίαν πόρνην δ) Αρνείται τους μάρτυρας της πίστεως, διότι λέγει, οι μάρτυρες της πίστεως είναι ψευδείς». ⁷³⁸

Γι' αυτό προτείνει η Εκκλησία να αναλάβει ενεργό δράση. Το σύστημα αυτό των γνωστικών πρέπει «να αναθεματιστεί» και να διαμαρτυρηθεί έντονα προς την Κυβέρνηση γιατί δεν μπορεί να ανεχθεί η Εκκλησία την διαφθορά του θρησκευτικού αισθήματος του λαού». Γι' αυτό απαιτεί οι πρόεδροι των Εκπαιδευτικών Συμβουλίων να' ναι Αρχιερείς ώστε η Εκκλησία να επιβλέπει την θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών.

Ο μητροπολίτης Ειρηναίος σκληραίνει ακόμα περισσότερο την στάση του ζητώντας, εάν η Πολιτεία δεν δεχθεί τις αξιώσεις της Εκκλησίας να σταματήσει κάθε δεσμός με το Κράτος και να αναλάβει η ίδια δράση.

Αυτή η τελευταία πρόταση προκάλεσε τις διαμαρτυρίες άλλων αρχιερέων που δεν επιθυμούσαν την διακοπή των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας. Όλοι όμως συμφώνησαν ότι η Εκκλησία έχει το δικαίωμα να αφορίσει τους λαϊκούς.

Καταλήγοντας η Ιεραρχία για το θέμα των αθέων αποφάσισε α) Να εκδώση η Δ. Ι. Σύνοδος απόφασιν δικαστικήν επί του εκκρεμούς φακέλλου κατά των αθέων, β) να εξαπολύση η Ιεραρχία εγκύκλιον προτρέπουσα τον Ελληνικόν λαόν ίνα φυλάσσεται από της ψυχοφθόρου λύμης της διδασκαλίας των αθέων και μένει ασάλευτος εν τη υγιαινούση διδασκαλία της Ορθοδόξου Εκκλησίας,

---

⁷³⁸ Στράγκα Θ., ο.π.

ήτοι κατά των αθεϊστικών θεωριών Γληνού και Δελμούζου και γ) η Ιεραρχία ν' αποστείλει έγγραφο προς την Κυβέρνηση, επικαλούμενη την ιδιαίτερη αυτής προσοχής επί της εξαπλώσεως των ανατρεπτικών της θρησκείας θεωριών, εξων και δι' αυτήν την Πολιτείαν και το Κράτος σοβαρός επαπειλείται κίνδυνος.⁷³⁹

Στην εγκύκλιο προς τον ελληνικό λαό στις 19/12/1929 στην αρχή προειδοποιεί τον λαό για τον κίνδυνο που απειλεί το Έθνος.

«Ευλαβέστατοι ιερείς, και εντιμώτατοι εκκλησιαστικοί Επίτροποι, Πρόκριτοι και λοιποί ευλογημένοι χριστιανοί των Μητροπόλεων και Επισκοπών του θεοσώστου Ελληνικού Κράτους[...]. Χαλεποί όντως καιροί ενέσκυψαν κατά της κατά Ανατολάς Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας και ίδια κατά της εν τω ελευθέρω Ελληνικώ Κράτει τοιαύτης και «λύκοι βαρείς μη φειδόμενοι του ποιμνίου» κατά των λογικών του Χριστού προβάτων επέπεσον διαρπάζοντες, διασκορπίζοντες και ασπλάγχχνως κατασπαράττοντες αυτά[...].

Ναι αγαπητά εν Χριστώ τεκνία, ώρα εγρηγόρσεως, ώρα προσευχής, όπως μη εμπέσωμεν εις πειρασμόν επαπειλούντα όλεθρον της ψυχής. «Μηδεὶς υμᾶς απατάτο κενοὶς λόγοις» (Εφεσ. 5.6). Κενολόγοι γὰρ και ψευδοδιδάσκαλοι και «εχθροὶ του Σταυροῦ του Χριστοῦ, ὡν το τέλος ἀπώλεια, ὡν ο Θεός η κοιλία και η δόξα εν τη αισχύνη αυτών οι τα επίγεια φρονούντες» και επιζητούντες, ἵνα σύρῳσιν υμᾶς εις την αυτών ἀπώλειαν κατεπλημμύρισαν μεταπολεμικῶς το ποτέ «εν ευσεβεία και χριστότητι και δικαιοσύνη» ακμάζον ευλογημένον ημών Έθνος».

Συνεχίζοντας η εγκύκλιος στηριζόμενη στα δημοσιευμένα κείμενα των διαφθορέων παρουσιάζει τις αιρετικές τους απόψεις. Θεωρεί ότι αυτοί αρνούνται «την ύπαρξιν προσωπικού Θεού, Θεού εν Τριάδι, κατά την διδασκαλίαν της Αγίας ημών Πίστεως, Θεόν αποκαλούσι την ασυνείδητον δύναμιν την εκδηλουμένην εν τη ζωή των όντων. Δι' ο και παραδέχονται Θεόν δυαδικόν «ο Θεός μας λέγουσιν είναι άντρας και γυναίκα, θνητός και αθάνατος, κοπριά και πνεύμα: Γεννάει, γονιμοποιεί και σκοτώνει, έρωτας μαζί και θάνατος και πάλι ξαναγεννάει και σκοτώνει» (Εισηγ. έκθεσις Μητροπολίτου Σύρου). Ταύτα λέγουσι και γράφουσιν ασεβώς. Άμεσοι δε συνέπειαι της τοιαύτης διδασκαλίας είναι: Η κατάργησις της προσευχής, των εορτών και του εκκλησιασμού της μαθητιώσης νεολαίας ο συναγελασμός ενηλίκων εν τοις

---

⁷³⁹ Στράγκα Θ., ο.π., σ. 1702

Σχολείois των αρρένων μετά θηλέων, το μαλλιοτράβηγμα των μαθητριών και διδασκάλων, η θεωρία περί γονιμοποιήσεως των ρεγγών, η παροχή πρώτων βοηθειών επί δήθεν λιποθύμων νεανίδων χαμαί επί ταπήτων εξηπλωμένων και η εν γένει εξώθησις των ελληνοπαίδων εις πάσαν ακολασίαν δι' επί τούτο συγγραφών, οίαι ιδίως αι του Βάρναλη, εν αις εξυμνείται ο ελεύθερος έρωσ και ο Λεσβιασμός, ο σαρκικός έρωσ επί πλέον συνιστάται υπό τούτων και ως βάση της ηθικής τελειοποιήσεως του μαθητού».

Σύμφωνα με την εγκύκλιο «οι αποτελούντες τον λεγόμενον Εκπαιδευτικόν όμιλον, ων τινες φανερώσ ετράπησαν προς τον κομμουνισμόν, απορρίπτουσι το αιώνιον κύρος των θρησκευτικών και ηθικών αξιών της διδασκαλίας του Χριστού κηρύττοντες, ότι υφίσταται ανάγκη νέας Θρησκείας, διότι σήμερον αι αξίαι που χρειαζόμεστε δεν είναι ανάγκη να προέλθουν από ένα άτομο με αξιώσεις, πως προέρχεται από το Θεό και μας δίνει μια αποκάλυψη».

Επιπλέον η εγκύκλιος αναφέρεται στην απαξία με την οποία αντιμετωπίζουν το πρόσωπο του Χριστού και της Παναγίας «Περαιτέρω βλασφημούντες το πρόσωπον του Σωτήρος ημών Χριστού κηρύττουσιν αυτό «πλαστόν», ο Ιησούς των Ευαγγελιστών είναι, λέγουσι, το δημιούργημα της φαντασίας και της ανάγκης να δικαιολογηθή και στηριχθή εις ένα πρόσωπον ο χριστιανισμός... ο Ιησούς των Ευαγγελιστών είναι ο μυθικός αρχηγός της παράδοσης» (Αυτόθι). Εντεύθεν τοιαύται καταφλυαρούντες περιϋβρίζουσιν ούτοι δια του χυδαιότερου τρόπου την εν Σπηλαίω γέννησιν του Κυρίου. «Εκείνη τη νύκτα μια γυναίκα συντροφιασμένη από τον τέκτονα τον άνδρα της στάθηκε μισοστρατής σε μια σπηλιά και γέννησε ένα παιδί». Κατασυκοφαντούσι δι' ασεβών και πονηρών ερωτήσεων την αγνότητα και αγιότητα της Υπεραγίας Θεοτόκου ως εξής: «Δε μου λες βλάμη είδε η Παναγία στόνειρό της και τον πατριώτη σου το Βαραβά;». Κατεξευτελίζουν δε τον Σταυρόν του Κυρίου κατά ευνόητον σατανικήν οπισθόβουλον σκέψιν ον τινά κεκλιμένον μετά σαρώθρου (σκουποξύλου) και ράβδου ορθίας προβάλλουσι προς ιχνογράφησιν εις τους μικρούς ελληνόπαιδας[...].».

Η εγκύκλιος ακόμα συγκεκριμενοποιεί την επίθεσή της στα πρόσωπα του Βάρναλη και του Γληνού. «Ο ασεβέστατος κομμουνιστής Βάρναλης, εκ των δρώντων προσώπων του Εκπαιδευτικού Ομίλου, θέτει εις το στόμα του Θεανθρώπου εν μονολογία τα εξής: «Δεν είπα πως είμαι Θεός. Μα δεν ξεύρω

και αν είμαι. Αφ' ότου έγινα άνθρωπος ξέχασα από που ήρθα. Και η σκέψις μου όντας ανθρώπινη είναι περιορισμένη. Κάτι αόριστον αναδεύεται μέσα μου. Όταν ξαναστηθώ θα ξαναύρω ίσως την θεότητά μου». Αντί δε της χριστιανικής προς αλλήλους αγάπης συνιστώσι την πάλην των τάξεων[...].

Ο δε αρχηγός του καλουμένου Εκπαιδευτικού Ομίλου Γληνός το υπό του φωτός της συγχρόνου επιστήμης διαυγαζόμενον πνεύμα αυτού διακηρύττει ανώτερον του δια των αγίων Προφητών, Αποστόλων, Αγίων Οικουμενικών Συνόδων τα κεκρυμμένα μας Μυστήρια και δυσπρόσιτα τω ανθρωπίνω νω λαλήσαντος Αγίου Πνεύματος. Την χριστιανικήν Θρησκείαν αποκαλούσι «Μαστροπών και ρίζαν του κακού»[...].

Επιπλέον αναφέρεται στη γλώσσα που χρησιμοποιούν και την κατάργηση της εορτής των Τριών Ιεραρχών. «Τας ανατρεπτικάς ταύτας του θρησκευτικού ηθικού και κοινωνικού ημών καθεστώτος θεωρίας διαδίδοντες δια τερατώδους γλωσσικού εξαμβλώματος, ένθεν μεν επιδιώκουσι την βαθυτέραν εμφύτευσιν των βλασφήμων αυτών διδασκαλιών εν ταις απλοϊκαίς του Ελληνικού λαού ψυχαίς, ετέρωθεν δε την απομάκρυνσιν αυτού από της ευλήπτου και ευγενούς του Ιερού Ευαγγελίου γλώσσης και της των ιερών εκκλησιαστικών Ακολουθιών τοιαύτης εφ ω και εισηγήθησαν την κατάργησιν της Σχολικής εορτής των Τριών Ιεραρχών, ήτις αποτελεί Πανελλήνιον εν τω εκπαιδευτικώ κόσμω εορτήν υψίστης σημασίας εν τω αρμονικώ συνδυασμώ του προ Χριστού φιλοσοφούντος ελληνικού πνεύματος μετά του χριστιανικού τοιούτου της Καινής Διαθήκης, όπως τούτο ανεπτύχθη και ηρμηνεύθη υπό των Μεγάλων της Εκκλησίας Πατέρων και Οικουμενικών Διδασκάλων. Τοιουτοτρόπως δε καταδείκνυνται οι πλείστοι των μελών του Εκπαιδευτικού τούτου Ομίλου ως οι φανατικοί και συστηματικοί απόστολοι του κομμουνισμού, των οποίων ο ιδρυτής αυτού Εβραίος Μάρξ ορίζει «ως κατάργησιν της Θρησκείας, της ηθικής, της οικογενείας, των συνόρων τούτ' έστι της Πατρίδος, ως πάλην των τάξεων, δικτατορίαν του Προλεταριάτου και δήμευσιν της ιδιοκτησίας».

Επίσης η εγκύκλιος αναφέρεται σε βιβλία περιοδικά δημοσιεύματα με τα οποία επιδιώκουν την μετάδοση των ιδεών τους που συνιστούν αίρεση που ανήκει στο χώρο των εβραίων Γνωστικιστών του 2^{ου} και 3^{ου} αιώνα μ.Χ. «Κατά φυσικήν λοιπόν ακολουθίαν αν ο λεγόμενος ούτος Εκπαιδευτικός Όμιλος εξακολουθήσει τον διασυρμόν της Αγίας ημών Πίστεως, τον σφαγιασμόν της

χριστιανικής ηθικής, τον εξευτελισμόν του Εσταυρωμένου Σωτήρος και του τιμίου Σταυρού προ των παιδικών ομμάτων και δια των παιδικών χειρών, αν εξακολουθήσει η δηλητηρίασις των ελληνοπαίδων δια της εν τοις Σχολείοις διδασκαλίας επί τη βάσει των Εθνοκτόνων και ψυχοφθόρων εμπνεύσεων Γληνού, ων βρήθουσι το Περιοδικόν «Αναγέννηση», η Ιστορία Χωραφά, «Ο Αέρας» του Τζαμασφύρα, τα Νεοελληνικά Κοντοπούλου, «Ήλιος» του Παπαμιχαήλ, «Η Ιχνογραφία του Ρούμπου, τα άρθρα και δημοσιεύματα της Έλλης Λαμπρίδου, τα έργα του Βάρναλη και άλλων συνεργών αυτών, εντός ολίγου δεν θα έχη η Εκκλησία πιστά τέκνα, οι πατέρες υιούς, αι μητέρες θυγατέρας, οι στρατηγοί στρατιώτας, η Πολιτεία τιμίους υπαλλήλους και η Ελλάς ορθοδόξους αληθείς «Έλληνας». Ουδείς καινόν υπό τον Ήλιον». Αι αντιχριστιανικάί, αντιθρησκευτικάί, αντινομιστικάί και αντικοινωνικάί αύται διδασκαλίας του Εκπαιδευτικού Ομίλου εν μορφή αγρίων και ψυχοφθόρων αιρέσεων ήδη κατά τον δεύτερον και τρίτον μετά Χριστόν αιώνα εμφανισθείσαι υπό τα τερατώδη των Ιουδαϊζόντων Γνωστικών συστήματα κατεδικάσθησαν και ανεθεματίσθησαν υπό της Αγίας Εκκλησίας των Μαρτύρων και Ομολογητών Συνοδικώς προς προφύλαξιν των γνησίων αυτής τέκνων από της λύμης εκείνων.

Τέλος η ολομέλεια της Ιεραρχείας εκφράζει την καταδίκη της⁷⁴⁰ στις αρχές του Εκπαιδευτικού Ομίλου «τη πράξει λοιπόν της Αρχαίας Εκκλησίας στοιχούσα η ολομέλεια της καθ' ημάς Ιεραρχίας καταδικάζει μίαν εκάστην και

---

⁷⁴⁰ Την εγκύκλιο την υπογράφουν ο Αθηνών Χρυσόστομος Πρόεδρος, ο Δρυϊνουπόλεως και Πωγωνιακής Βασίλειος, ο Αδριανουπόλεως Πολύκαρπος, ο Νικοπόλεως και Πρεβέζης Ιωακείμ, ο Ικαρίας Νεόφυτος, ο Ξάνθης Πολύκαρπος, ο Μαρωνείας Άνθιμος, ο Λήμνου Στέφανος, ο Αλεξανδρουπόλεως Γερβάσιος, ο Λαρίσης Αρσένιος, ο Καστορίας Ιωακείμ, ο Λαγκαδά Γερμανός, ο Κασσανδρείας Ειρηναίος, ο Μεσσηνίας Μελέτιος, ο Θεσσαλονίκης Γεννάδιος, ο Ιωαννίνων Σπυρίδων, ο Μαντινείας και Κυνουρίας Γερμανός, ο Πατρών Αντώνιος, ο Μονεμβασίας και Λακεδαίμονος Γερμανός, ο Δημητριάδος Γερμανός, ο Μυτιλήνης Ιάκωβος, ο Φλωρίνης Χρυσόστομος, ο Πλωμαρίου Κωνσταντίνος, ο Βελλάς και Κονίτσης Ιωάννης, ο Ζιχνών Αλέξανδρος, ο Εδέσης Κωνσταντίνος, ο Φιλίππων και Νέστου Χρυσόστομος, ο Βερροίας και Ναούσης Πολύκαρπος, ο Ναυπακτίας και Ευρυτανίας Αμβρόσιος, ο Νιγρίτης Ευγένιος, ο Νέας Πελαγονίας Ιωακείμ, ο Διδυμοτείχου Ιωακείμ, ο Ιερισσού και Αγίου Όρους Σωκράτης, ο Ύδρας και Σπετσών Προκόπιος, ο Θηβών και Λεβαδείας Συνέσιος, ο Καλαβρύτων και Αιγιαλείας Τιμόθεος, ο Άρτης Σπυρίδων, ο Σάμου Ειρηναίος, ο Σερρών Κωνσταντίνος, ο Σερβίων και Κοζάνης Ιωακείμ, ο Παροναξίας Ιερόθεος, ο Φθιώτιδος Ιάκωβος, ο Τρίκκης και Σταγών Πολύκαρπος, ο Γυθείου και Οιτύλου Διονύσιος, ο Νευροκοπίου Φιλόθεος, ο Σουφλίου Ιωακείμ, ο Γρεβενών Νικόλαος, ο Ελασσώνος Καλλίνικος, ο Αργολίδος Ιερόθεος, ο Θάσου Γεώργιος, ο Πολυανής Κύριλλος, ο Κορινθίας Δαμασκηνός, ο Αιτωλίας και Ακαρνανίας Κωνσταντίνος, ο Χαλκίδος Γρηγόριος, ο Τρυφυλίας και Ολυμπίας Ανδρέας, ο Καρυστίας Παντελεήμων, ο Ηλείας Αντώνιος, ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος, ο Αρδαμερίου και Γαλατίστης Καλλίνικος, ο Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων Ιεζεκιήλ, ο Παραμυθίας Φιλιατών και Γηρομερίου Αθηναγόρας, ο Γιαννιτών και Γουμενίτσης Βασίλειος.

πάσας συλλήβδην τας ανωτέρω αντιχριστιανικάς και ανηθικούς διδασκαλίας του ονομαζομένου Εκπαιδευτικού Ομίλου, της Σωτηρίας δε και της εν παντί καλώ και αγαθώ επιδόσεως των πιστών της Εκκλησίας τέκνων προμηθουμένη αναφωνεί μετά του Ουρανίου Διδασκάλου προς τον περιούσιον του Κυρίου λαόν «Προσέχετε από των ψευδοπροφητών, οίτινες έρχονται προς υμάς εν ενδύμασι προβάτων, έσωθεν δε εισί λύκοι άρπαγες. Από των καρπών αυτών επιγνώσεσθε αυτούς»⁷⁴¹.

Η Ιεραρχία έστειλε προς τον Υπουργο Παιδείας και Θρησκευμάτων κ.Γόντικα την εξής επιστολή πληροφορόντας τον αρχικά για το «Γνωστικόν και αντινομιστικό σύστημα» που πρεσβεύει ο Εκπαιδευτικός Όμιλος.

Σύμφωνα με αυτή, «Η το δεύτερον ήδη συνεδριάζουσα ολομέλεια της Ιεραρχίας του Ελληνικού Κράτους ασχολουμένη περί την λύσιν σπουδαίων και σωτηρίων ζητημάτων δια την ανύψωσιν αυτής και την εν παντί καλώ και θεοφελεί προαγωγή των πνευματικών αυτής τέκνων, εύρε καιρόν ίνα επιμελώς μελετήση και εξονυχίση τας καταπλημμυριζούσας την σύγχρονον κοινωνίαν ημών αντιθρησκευτικάς και προς την ηθικήν αντικειμένας διδασκαλίας του εν τη ελευθέρα διαχειρίσει αυτού έχοντος την σύγχρονον μόρφωσιν και διαπαιδαγώγησιν της σπουδαζούσης ημών νεολαίας, αρρένων τε και θηλέων εκπαιδευτικού συστήματος του εφαρμοζομένου υπό του καλουμένου «Εκπαιδευτικού Ομίλου». Η συστηματική και επιστημονική ανάλυσις των άχρι της ώρας εις την δημοσιότητα περιελθόντων έργων του εκπαιδευτικού ομίλου, κατέδειξαν ότι ούτοι πειρώνται, ίνα επαναφέρωσιν εις την ζωήν τερατώδες Γνωστικόν και Αντινομιστικόν σύστημα, όπερ κατά τον δεύτερον και τρίτον μετά Χριστόν αιώνα γεννηθέν υπό των υποθέρμων κεφαλών Ιουδαϊζόντων αιρετικών, κατεπολεμήθη και ανεθεματίσθη και τέλεον ανετράπη υπό των σοφών Αγίων Πατέρων και Τοπικών Συνόδων της ενδόξου εποχής των Μεγάλων Αγίων Μαρτύρων και Ομολογητών του χριστιανισμού⁷⁴²».

Στη συνέχεια προτείνει στον Υπουργό τι μέτρα θα πρέπει να λάβει γιατί διαφορετικά η ίδια θα αναλάβει δράση όπως άλλωστε είναι υποχρεωμένη να προστατεύσει την θρησκευτική και ηθική μόρφωση του λαού: «1) όπως το

⁷⁴¹ Στραγκας Θ.,ό.π,σ.1702-1706

⁷⁴² Στραγκας Θ.,ό.π,σ.1706

ταχύτερον απομακρυνθώσιν εκ του ιερού χώρου των Ελληνικών Σχολών πάντες οι διδάσκαλοι και παιδαγωγοί οι ανήκοντες εις την αίρεσιν των υπονομευτών της Θρησκείας, ηθικής και κοινωνικού καθεστώτος Μαλλιαρών. 2) Να περισυλλεγώσι και τεθώσιν εις αχρηστίαν πάντα τα άχρη της ώρας εκδοθέντα υπό του ειρημένου ομίλου Βιβλία ως ψυχοκτόνα και ανατρεπτικά του εκκλησιαστικού και κοινωνικού ημών καθεστώτος. 3) Προς διαφύλαξιν της ομογενούς σπουδαζούσης νεολαίας από της λύμης αυτών διατυποί την ευχήν και πατρικήν αξίωσιν, όπως ως Πρόεδροι των κατά τόπους Εκπαιδευτικών Συμβουλίων επαναδιορισθώσιν οι κατά τόπους Επίσκοποι. 4) Όπως η διδασκαλία των θρησκευτικών ανατεθή εις κληρικούς ή λαϊκούς θεολόγους δυναμένους να εποπτεύωσι την γενομένην διδασκαλίαν εν τοις διαφόροις του Κράτους Σχολείοις. Προσεπιδηλοί δε ότι εν εναντία περιπτώσει η Ιεραρχία υποχρεωμένη υπό των Θείων και Ιερών Κανόνων, ων η ισχύς και το κύρος κατοχυρούνται και υπό του Συνταγματικού ημών χάρτου, όπως επαγρυπνή επί της θρησκευτικής και ηθικής μορφώσεως του λαού, θέλει σκεφθή, αποφασίση και λάβη τα ενδεικνυόμενα κατάλληλα μέτρα, διότι το αίμα των απολώτων λογικών προβάτων ζητήσει ο Δίκαιος Κριτής κατά τας Αγίας Γραφάς ουχί παρά των ψευδοδιδασκάλων του Εκπαιδευτικού Ομίλου, αλλά παρά των Επισκόπων⁷⁴³».

7.4 Η διαφωνία μεταξύ Ιεραρχίας και Ιεράς Συνόδου για τη δίκη των «αθέων»

Σε άρθρο της η εφ. ΣΚΡΙΠΤ⁷⁴⁴ παρουσιάζει τα μέλη της Ιεραρχίας να έχουν διαφορετικές απόψεις για την διοικητική ή δικαστική δίωξη των κατηγορουμένων Γληνού και Δελμούζου, αλλά και για ποιο σώμα η Ιερά Σύνοδο ή η Ιεραρχία θα πάρει την απόφαση.

Ο μητροπολίτης Πρεβέζης Ιωακείμ υποστηρίζει ότι η δικαστική φύσις του ζητήματος περιέπλεξε τα πράγματα ενώ ο ίδιος θεωρούσε ότι το θέμα έπρεπε να' χε αντιμετωπιστεί μόνο διοικητικά.

Ο μητροπολίτης Ναυπακτίας αμφισβήτησε ακόμα και εάν τα στοιχεία από τις μαρτυρικές καταθέσεις στοιχειοθετούν την ενοχή Δελμούζου και Γληνού.

⁷⁴³ Στραγκας Θ.,ό.π,σ.1707

⁷⁴⁴ «Η χθεσινή συνεδρίασις της Ιεραρχίας. Συζήτησις δια τα σκάνδαλα των Αθέων, Δελμούζου, Γληνού και συντροφιάς», εφ. ΣΚΡΙΠΤ 12-12-1929.

Αντιδρούν απέναντι σ' αυτές τις δηλώσεις οι μητροπολίτες Παροναξίας, Θηβών, Χαλκίδας, Καλαβρύτων ισχυριζόμενοι ότι η ενοχή τους είναι καταφανής και γι' αυτό δεν χρειάζονται περισσότερες ανακρίσεις και αρμόδια για να αποφανθεί για την ενοχή και καταδίκη τους είναι η Σύνοδος της Ιεραρχίας.

Κατά τον μητροπολίτη Μαρωνείας Άνθιμο όμως το ζήτημα των άθεων χωρίζεται σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στις θεωρίες και στις θρησκευτικές και ανατρεπτικές διδασκαλίες και το δεύτερο στα άτομα που τις διδάσκουν.

Για το πρώτο είναι αρμόδια η Σύνοδος της Ιεραρχίας να καταδικάσει τις θεωρίες και τα δημοσιεύματα του Γληνού και του Δελμούζου για τα δε πρόσωπα σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες ο οικείος Επίσκοπος στην δικαιοδοσία του οποίου υπάγονται ο Γληνός και ο Δελμούζος, να διενεργήσει τακτικήν δικαστικήν ανάκρισιν.

Επίσης ο μητροπολίτης Καστοριάς δέχεται τον διαχωρισμό του ζητήματος και ζητεί η Σύνοδος της Ιεραρχίας να αποφανθεί για τις αντιθρησκευτικές και ανατρεπτικές θεωρίες ενώ η Ιερά Σύνοδος να εξακολουθήσει την διεκπεραίωση του ζητήματος.

Ο Αρχιεπίσκοπος θεωρεί ότι η Σύνοδος της Ιεραρχίας μπορεί δικαστικώς ή διοικητικώς να αποφανθεί καταδικάζοντας τις κακοδοξίες των αθέων. Εάν η Ιεραρχία αποφασίσει μπορεί η Ιερά Σύνοδος να συνεχίσει την δικαστικήν εξέταση του ζητήματος.

Ο μητροπολίτης Σπάρτης Γερμανός προτείνει να μην εγκαταλειφθεί η δικαστική εξέταση του ζητήματος. Η Ιερά Σύνοδος να συμπληρώσει τον φάκελο εάν είναι ατελής και να προχωρήσει στη δικαστική απόφαση παρόλο που ο Κυβερνητικός Επίτροπος αποχώρησε. Εάν η Εκκλησία σταματήσει θα δημιουργηθεί η υπόνοια ότι δεν είχε επαρκή στοιχεία για να στοιχειοθετήσει την ενοχή τους. Ο μητροπολίτης Ανδριανουπόλεως Πολύκαρπος συμπληρώνει ότι όσο ψηλά και εάν βρίσκονται οι ένοχοι πρέπει να μην υπάρχει επιείκεια.

Λόγω όμως των διαφορετικών απόψεων η συζήτηση για τους μαλλιαρούς και αθέους αναβλήθηκε την επόμενη συνεδρίαση σύμφωνα με την εφημ. ΣΚΡΙΠΤ.

Ένα χρόνο αργότερα στις 5-12-1930 πληροφορούμαστε ότι ο εισαγγελέας Π.Α. Κουτρέλης δίνει διάλεξη στο θέατρο Αλάμπρα με θέμα: «Η δίκη των Γληνού και Δελμούζου υπό της Ιεράς Συνόδου (επί προσηλυτισμώ εις

την αθεΐαν δια του σχολείου». ⁷⁴⁵ Η εφημερίδα σχολιάζει ότι η απόφαση εκκρεμεί «συστηματικώς και σκοπίμως μέχρι σήμερον. Το δια της ματαιώσεως ταύτης συντελούμενων κολοσιαίων εις βάρος του Έθνους έγκλημα και η κολοσσιαία ευθύνη της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας και της διαρκούς» ⁷⁴⁶

---

⁷⁴⁵ «Διάλεξις εις την Αλάμπρα», εφ. ΕΜΠΡΟΣ 5-12-1930

⁷⁴⁶ εφ. ΕΜΠΡΟΣ, ο.π., 5-12-1930

ΕΠΙΛΟΓΟΣ –ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με αυτή την εργασία επιχειρήσαμε να διευρενήσουμε το ρεύμα των κοινωνικών αντιστάσεων (πολιτικών, εκκλησιαστικών, εκπαιδευτικών, δημοσιογραφικών) που κυριάρχησαν στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και αποτέλεσαν την «κυρίαρχη όψη», την παγιωμένη κατάσταση στο χώρο της εκπαίδευσης, δημιουργώντας αναχώματα στις προτεινόμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των αστικών φιλελεύθερων κυβερνήσεων.

Οι ανασχές, οι αναστολές, οι οπισθοδρομήσεις και οι αδράνειες που εμφανίζονται στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, ως αποτέλεσμα της ισχυρής και ανθεκτικής πίεσης των φορέων των αντιστάσεων, αντιμετωπίζονται συχνά ως εμηνευτικά παράδοξα ή ως δράση ενός ανεξήγητου παράγοντα «αναχρονισμού». Όμως μια πιο προσεκτική μελέτη των φορέων της αντίστασης αποκαλύπτει την κοινωνική τους προέλευση, τους λόγους που τους οδήγησαν και τις σκοπιμότητες που εξυπηρετούν, φανερές ή κρυφές.

Οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως την μικρασιατική καταστροφή πέρα από τις αλλαγές που πρότειναν στην διοίκηση της εκπαίδευσης και στη διάρθρωση και αποστολή των εκπαιδευτικών βαθμίδων περιείχαν και το νεωτερικό πρόταγμα της χρήσης της δημοτικής γλώσσας στη βασική εκπαίδευση, γ'αυτό οι μεταρρυθμίσεις ονομάστηκαν γλωσσοεκπαιδευτικές. Αυτό το πρόταγμα έγινε στο στρατόπεδο των αντιδρούντων το συνεκτικό στοιχείο όλων των αιτιάσεων που προέβαλλαν για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους.

Η χρήση της δημοτικής γλώσσας θα συνέβαλε στον αστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας. Η δημοτική γλώσσα έγινε το σύμβολο του ανατρεπτικού λόγου της νέας τάξης πραγμάτων.

Οι φορείς, που αντιστέκονται εντοπίζονται στους εκπαιδευτικούς (δασκάλους και πανεπιστημιακούς), στην εκκλησία, στον τύπο που με τα εμπρηστικά του άρθρα συμβάλλει στην πρόκληση αντιδράσεων από τις λαϊκές μάζες που οδηγούν την ίδια την κυβέρνηση που τις προτείνει σε αναστολές και σκοπιμότητες μέσα από τη χρησιμοποίηση των θεσμών αλλά και των δικαστικών λειτουργιών για να τις εμποδίσουν. Φυσικά, στους φορείς τις αντίστασεις βρίσκεται και η αντιπολίτευση κάθε φορά με προφανή σκοπό την εκμετάλλευση της κατάστασης προς το συμφέρον της.

Οι εκπρόσωποι των δημοδιδασκάλων προβάλλουν αντιστάσεις που σχετίζονται με την διατάραξη των συνεχειακών συμφερόντων του κλάδου. Θεωρούν ότι η κυβέρνηση ενισχύοντας των συγκεντρωτικό και κρατικό έλεγχο της εκπαίδευσης λειτουργεί απολυταρχικά και προάγει τον κομμουνισμό.

Οι δημοδιδάσκαλοι για θέματα διορισμών, μεταθέσεων, προαγωγών, αποσπάσεων μένουν έρμαιοι στις διαθέσεις των επιθεωρητών αλλά και του εκπαιδευτικού συμβουλίου που είναι κομματικά όργανα, χάνοντας το δικαίωμα της έφεσης για κάθε απόφαση. Μετά την μικρασιατική καταστροφή με την ίδρυση της Δ.Ο.Ε. και την ανάληψη της προεδρίας της από τον Αντ.Καραγιάννη, που ανήκε στην ομάδα των υποστηρικτών της καθαρεύουσας, ξεκινά μια κλιμακούμενη πολεμική κατά των μεταρρυθμίσεων μέσα από το διδασκαλικό περιοδικό Ερμής που εκδίδει και διευθύνει ο πρόεδρος της Δ.Ο.Ε. Με το πρόσχημα της υπεράσπισης των δικαιωμάτων του κλάδου αμφισβητεί την επιστημονικότητα καθώς και την αρμοδιότητα τους να παίρνουν αποφάσεις για ένα χώρο που ελάχιστα γνωρίζουν.

Όταν όμως οι ενδοδιδασκαλικές πιέσεις εντείνονται και εκείνος απομακρύνεται από την προεδρία της Δ.Ο.Ε. σκληραίνει τη στάση του και υιοθετεί όλη την επιχειρηματολογία των καθαρευουσίωνων. Συνδέει τη γλώσσα με τα ιδανικά της θρησκείας, της πατρίδας και του πολιτεύματος σε ένα ενιαίο όλο.

Κατηγορεί του μεταρρυθμιστές για αντιθρησκευτικότητα αφού η δημοτική γλώσσα που είναι γραμμένα τα βιβλία που προτείνουν αλλά και η “περιφρόνηση προς την ιστορία και τη θρησκεία” που επιδιώκεται από το Μαράσλειο Διδασκαλείο συμβάλλουν στην απαξίωση των ιδανικών. Θεωρεί ακόμα ότι η ανατροπή της βασιλείας από τους στρατιωτικούς επηρεάστηκε από το δόγμα των «τετελεσμένων γεγονότων» που εισήγαγαν οι μεταρρυθμιστές με τις αλλαγές που επέβαλλαν χωρίς την συγκατάθεση του εκπαιδευτικού κόσμου.

Βάλλει εναντίων της λειτουργίας της Παιδαγωγικής Ακαδημίας και υποστηρίζει το ρόλο του Πανεπιστημίου στην μετεκπαίδευση των λειτουργών της εκπαίδευσης. Ακόμα αντιτίθεται στις αποστολές εκπαιδευτικών στο εξωτερικό. Η αντίθεσή του αυτή μπορεί να αιτιολογηθεί από το γεγονός ότι οι «δυτικότετροποι» μορφωμένοι από τη μία φέρνουν καινούργιες ιδέες, που έρχονται σε αντίθεση με τα ιδανικά και από την άλλη καταλαμβάνουν ηγετικές

διοικητικές θέσεις που δικαιωματικά ανήκουν σε αυτούς που αγωνίστηκαν για την ελληνική εκπαίδευση.

Η Δ.Ο.Ε. αργότερα μετά την απομάκρυνση του Αντ.Καραγιάννη από την προεδρία της στέκεται στο πλευρό των μεταρρυθμιστών μη υποστηρίζοντας τους τρεις διδασκάλους που με τις καταγγελίες τους προκάλεσαν το σκάνδαλο του Μαρασλείου. Βέβαια η μεταστροφή των δυο από τους τρεις καταγγέλοντες δασκάλους (Ι.Γεννηματα και Κ.Κάρμα) από βενιζελικοί δημοτικιστές και μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου σε πολέμιοι των μεταρρυθμίσεων σηματοδοτεί μια νέα εξέλιξη, τον φόβο για τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», που στρέφει ριζοσπατικούς δασκάλους σε συντηρητικές θέσεις, βλέποντας γιγάντωση του κομμουνισμού πίσω από κάθε καινοτομία.

Άλλη ομάδα που αντιστέκεται είναι οι πανεπιστημιακοί είτε ομαδικά (υπόμνημα Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου, Υπόμνημα Φιλοσοφικής Σχολής) είτε ατομικά (Χατζιδάκης, Εξαρχόπουλος). Στις δυο δεκαετίες πριν την μικρασιατική καταστροφή συμβάλλουν στην ανάσχεση των εκπαιδευτικών καινοτομιών. Οι αντιρρήσεις τους δεν εστιάζονται μόνο στο περιορισμό του ρόλου τους στον καθορισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής, μέσα από την τροποποίηση της σύνθεσης των μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, ούτε παραμένουν στο επίπεδο της διάρθρωσης και της πρακτικής κατεύθυνσης του εκπαιδευτικού συστήματος που εισάγουν οι μεταρρυθμιστές. Διατυπώνουν διαφωνίες και για την μείωση των ωρών διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών που θα έχει ως επακόλουθο τον περιορισμό της «ανθρωπιστικής παιδείας» και κυρίως διατείνονται ότι με την εισαγωγή της δημοτικής στα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού τίθενται σε διακινδύνευση τα στοιχεία της εθνικής μας ταυτότητας. Υποστηρίζουν ότι χάνεται η σύνδεση με το παρελθόν και του προγόνους που παρέχει η καθαρεύουσα σε συνδυασμό με την έλλειψη κατανόησης πλέον, με τη δημοτική, των θρησκευτικών κειμένων που αποτελούν στυλοβάτη της εθνικής μας ταυτότητας.

Εντείνοντας ακόμα περισσότερο την κινδυνολογία τους συνδέουν το γλωσσικό ζήτημα με το μεγάλο εθνικό ζήτημα της Μακεδονίας. Για αυτούς η καθαρεύουσα αποτελεί τη μοναδική μορφή γλώσσας που μπορεί να δράσει ως στοιχείο ομοιογένειας στον εξελληνισμό των αλλόγλωσσων λαών της Μακεδονίας. Επιπλέον υποστηρίζουν ότι η καθαρεύουσα δε μας θωρακίζει

μόνο απέναντι στους άλλους βαλκανικούς λαούς που επιβουλεύονται τη Μακεδονία, αλλά συντηρεί τις αρχές της πατρίδας, θρησκείας, οικογένειας. Με τα αναγνωστικά βιβλία που έγραψαν οι μεταρρυθμιστές στη δημοτική επιδιώκεται, λένε, ο εκμηδενισμός και ο εξευτελισμός αυτού του συνεκτικού τρίπτυχου του έθνους ώστε ευκολότερα ο εχθρός να εισβάλλει από μέσα, εισάγοντας μπολσεβίκικες θεωρίες με το προσωπείο των εκπαιδευτικο-κοινωνιολογικών μεταρρυθμίσεων, για να επιτύχουν την ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος.

Τη δεκαετία μετά τη μικρασιατική καταστροφή οι Πανεπιστημιακοί συνεχίζουν να υποστηρίζουν την επιχειρηματολογία των υποστηρικτών της καθαρεύουσας. Η δημοτική σύμφωνα με τις απόψεις είναι μια γλώσσα μόνο για κάποιο είδος λογοτεχνίας. Με την πολυτυπία της στη γραμματική και το συντακτικό και με το φτωχό της λεξιλόγιο, που βρίθει ξένων και ιδιωματικών λέξεων, προκαλεί σύγχυση και δεν μπορεί να προάγει την διάνοια των μαθητών είτε για να τους προετοιμάσει για τη συνέχιση των σπουδών τους στις ανώτερες βαθμίδες είτε για να βγουν στον αγώνα της ζωής. Η διδασκόμενη γλώσσα επιβάλλεται να είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους. Με την καθαρεύουσα εξασφαλίζεται η σύνδεση με το παρελθόν, προάγεται η επιστημονική σκέψη αφού η δημοτική είναι προορισμένη να εκφράζει χαμηλά νοήματα. Ακόμα διευκολύνεται η πρόσβαση των ξένων επιστημόνων σε μελέτες της ελληνικής επιστήμης.

Όσο περισσότερο οι πολιτικές καταστάσεις οδηγούν στον αυταρχισμό, τόσο η σύνδεση μαλλιαρισμού με τον κομμουνισμό προβάλλεται εντονότερα ως βεβαιότητα. Αν ειδικότερα έχουν θιγεί από τους μεταρρυθμιστές οι θέσεις που κατείχαν (Σπ.Καλλιάφας, Γ.Χατζιδάκις, Καρολλίδης) εξαπολύουν εντονότερες βολές για την «εκκαθάριση» που επιχείρησαν οι μεταρρυθμιστές στις πανεπιστημιακές έδρες. Θεωρούν ότι έγιναν με δόλιο παρασκηνιακό τρόπο που αποστέρησε το Πανεπιστήμιο Αθηνών από σπουδαίους επιστήμονες με αποτέλεσμα να υποβαθμιστεί το κύρος του. Με τον τρόπο αυτό και αφοπλίζαν του πανεπιστημιακούς καθηγητές που αντιστέκονταν στη μεταρρύθμιση και προέβαλλαν την ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ως βασική ανάγκη. Σύμφωνα με τους αντιδρώντες πανεπιστημιακούς η ίδρυση του αποσκοπούσε μόνο στην επιμονή τους για επικράτηση της «ιδιοτεύκτου» γλώσσας και της νέας ξενόφερτης ιδεολογίας που ήθελαν να επιβληθεί.

Βέβαια οι πανεπιστημιακοί με κύριο εκπρόσωπό τους τον Γ.Χατζιδάκη προσπαθούν να μην έρθουν σε σύγκρουση με την πολιτική εξουσία που κάθε φορά προτείνει τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Στις πρώτες προσπάθειες του 1913 & 1917 θεωρούν ότι ο Βενιζέλος παρασύρθηκε ή δεν γνώριζε σε βάθος τους σκοπούς των μεταρρυθμιστών ενώ στην περίπτωση της κυβέρνησης της επανάστασης θεωρούν ότι είναι θέμα χρόνου η κυβέρνηση να πάρει μέτρα ώστε να απομακρύνει τους νέους από τους ολέθριους και αντεθνικούς καρπούς των μεταρρυθμιστών.

Τρίτη ομάδα που διατυπώνει τις αντιρρήσεις της, στις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις προέρχεται από τον στρατιωτικό χώρο και τη συναντάμε την εποχή που ο ρόλος του στατιωτικού παράγοντα είχε αναβαθμιστεί (κυρίως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή).

Οι στρατιωτικοί εστιάζουν την κριτική τους στη μη καλλιέργεια του εθνικού φρονήματος, απαραίτητου συστατικού για ένα αξιόμαχο στρατό. Με αφορμή την υλιστική προσέγγιση της Ιστορίας στο Μαράσλειο Διαδασκαλείο, θεωρούν ότι επιδιώκεται διατρέβλωση του νου αφού δεν μπορεί να επιτευχθεί η ιδεολογική ομοιογένεια στρατού και εκπαίδευσης. Υποστηρίζουν ότι οι προσπάθειες των μεταρρυθμιστών αποσκοπούν στη διάδοση κομμουνιστικών προταγμάτων μέσω της εκπαίδευσης. Δεν απορρίπτουν μόνο την κομμουνιστική κοσμοθεωρία, μιας και θεωρούν ότι ούτε οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας δεν την επιβάλλουν, ούτε τα ειρηνοποιητικά της κειλεύσματα ισχύουν αφού προτείνουν ένα διαφορετικό πόλεμο ανάμεσα στις τάξεις, αλλά κινδυνολογούν για τις μελλοντικές της συνέπειες στο Εθνικό Ζήτημα.

Η Ελληνική Μακεδονία πιστεύουν, έχει ανάγκη από ελληνοχριστιανική αγωγή, που δεν μπορούν να τη μεταλαμπαδεύσουν οι δάσκαλοι που προέρχονται από διδασκαλεία με το κομμουνιστικό μίasma, για να αντιμετωπίσει τις επιβουλές των υπολοίπων βαλκανικών λαών που διαπαιδαγωγούνται με σωβινιστικές αρχές.

Επιπλέον ισχυρίζονται, ότι η Ελλάδα έχει ανάγκη από εθνικό στρατό και το σχολείο πρέπει να συμβαλλει σε αυτή την κατεύθυνση. Υπεύθυνους για την παραμονή των μεταρρυθμιστών στο Υπουργείο Παιδείας θεωρούν τις πολιτικές

σκοπιμότητες και προτείνουν ανακρίσεις για τη διαλεύκανση των αντεθνικών σκοπών της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Μια άλλη ομάδα που εντοπίσαμε να εναντιώνεται στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις προέρχεται από το χώρο της Εκκλησίας που είτε ατομικά με διάφορους μητροπολίτες είτε συλλογικά εκφράζει τις αντιρρήσεις της που φτάνουν στη διεξαγωγή ερευνών από την ίδια την Εκκλησία για την εξακρίβωση των στοιχείων που τη θίγουν προχωρώντας στη δικαστική δίωξη των πρωτεργατών των μεταρρυθμίσεων.

Την πρώτη περίοδο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή βρίσκουμε τις αντιδράσεις της Εκκλησίας περιορισμένες σε ατομικό και τοπικό επίπεδο (επίσκοπος Δημητριάδος Γερμανός) στρεφόμενες στο γενικό πλαίσιο των νεωτερικών εκπαιδευτικών αρχών που θίγουν την πατρίδα τη θρησκεία και την οικογένεια.

Στην συνέχεια και μέχρι τη δικτατορία του Πάγκαλου η Εκκλησία διατυπώνει τις αντιρρήσεις της με διαμαρτυρίες προς τον εκάστοτε Υπουργό Παιδείας με κύριο θέμα τη μείωση της διδασκαλίας των θρησκευτικών μαθημάτων.

Όμως από την άνοιξη του 1926 οργανώνει πιο αυτόνομα την αντίδρασή της. Παρόλο που το πόρισμα της έρευνας του μητροπολίτη Ηλείας Αντωνίου δε στοιχειοθετεί κατηγορίες για υπονόμηση της θρησκείας, η αντίδραση συντηρητικότερων ιεραρχών ενδυναμώνεται και εντοπίζεται στο κοινό στοιχείο όλων των αντιδρούντων που ως μίτος της Αριάδνης διατρέχει όλες τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, τη γλώσσα και το ιδεολογικό φορτίο που μεταφέρει.

Η αλλαγή της γλώσσας, υποστηρίζουν, οδηγεί στην αντεκκλησιαστικότητα και αντεθνικότητα (μητροπολίτης Καλαβρύτων Τιμόθεος). Η δε διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου συγκεκριμενοποιεί, ενδυναμώνει και προσδιορίζει την απειλή για την εκκλησία. Οι μεταρρυθμίσεις είναι ο μηχανισμός διείσδυσης της υλιστικής θεωρίας του κομμουνισμού που δεν στοχεύει τόσο στην ανατροπή του αστικού καθεστώτος όσο στην εκρίζωση του θρησκευτικού αισθήματος, βάλλοντας ενάντια στη πνευματικότητα.

Η δημοτική γλώσσα για την Εκκλησία αποτελεί το μέσο αυτής της διείσδυσης ώστε να μη γίνεται κατανοητή από τους πιστούς η γλώσσα του

Ευαγγελίου, των Αποστόλων και της Ιερής Παράδοσης της Ορθοδοξίας που είναι συνδεδεμένη με την ύπαρξη του Έθνους. Μάλιστα η εκκλησία για να καταστήσει αποτελεσματικότερη την αντίδρασή της, αφού η πολιτική εξουσία υπηρετώντας διάφορες σκοπιμότητες απέφευγε τη σύγκρουση με τους μεταρρυθμιστές, προσδίδει στις βασικές αρχές των μεταρρυθμίσεων αιρετικά στοιχεία. Έτσι κατατάσει την κοσμοθεωρία των μεταρρυθμιστών στην ιουδαϊκή αίρεση των γνωστικιστών των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Με αυτή την προσαρμογή εντάσσει το έργο των μεταρρυθμιστών στη δική της αρμοδιότητα και επιχειρεί την εκδίκαση της υπόθεσης. Όμως θέλοντας να αποφύγει τη ρήξη με την πολιτική εξουσία κωλίσιεργεί στη λήψη της δικαστικής απόφασης, αφήνοντας το θέμα σε εκκρεμότητα.

Μια άλλη ομάδα που συμμετείχε στο αντιδραστικό περιβάλλον των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων της πρώτης τριακονταετίας του 20^{ου} αιώνα είναι και ο συντηρητικός τύπος της εποχής. Οι εφημερίδες Εμπρός, Σκριπτι, Νέα Ημέρα, Απογευματινή, Εστία καθώς και το συντηρητικό εκπαιδευτικό περιοδικό Ερμής, με τα άρθρα που δημοσίευσαν, με τις απόψεις των πολέμιων των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, μιας και ήταν για την εποχή το μοναδικό μέσο ενημέρωσης των ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων. Από τη μελέτη των άρθρων διαπιστώνουμε ότι δεν μένουν στην απλή πληροφόρηση των αναγνωστών τους, αλλά προχωρούν στην ενδυνάμωση της αντίδρασης, που πολλές φορές την προκαλούν, όπως στην περίπτωση του Μαράσλειου Διδασκαλείου. Η συμβολή τους στην προπαγάνδισή και ανάπτυξη της κινδυνολογίας κρίνεται καίρια. Αλλωστε μεγάλο μέρος της ευθύνης για τη διάχυση των αντιδράσεων σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα που δεν έχουν άμεση σχέση με την εκπαίδευση οφείλεται στην εμπριστική και υποκεινούμενη αρθρογραφία που φιλοξενούν.

Ο πολιτικός κόσμος της χώρας προέβαλλε και αυτός τις δικές του αντιρρήσεις. Οι αντιβενιζελικοί συντηρητικοί πολιτικοί όπως ήταν αναμενόμενο προέβαλλαν αντιστάσεις σε κάθε προσπάθεια που θεωρούσαν ότι έθετε σε αμφισβήτηση τα ιδανικά του έθνους, που αποτελούν τους στηλοβάτες του ιστορικού παρελθόντος μας και εγγυητές του μέλλοντός μας, τη θρησκεία και την οικογένεια.

Έτσι όταν βρίσκονταν στην εξουσία ακύρωναν τις προηγούμενες εκπαιδευτικές αλλαγές (καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό

σχολείο, νέα αναγνωστικά βιβλία, σύσταση εκπαιδευτικού συμβουλίου κλπ) με ψήφιση νόμων ακυρωτικών. Για την υπεράσπιση των θέσεων τους συνέστησαν επιτροπές από «αδιάβλητους» Πανεπιστημιακούς που με τα πορίσματά τους κατακεραύνωναν τους μεταρρυθμιστές (έκθεσις Επιτροπείας 1920, έκθεσις 3μελούς επιτροπής για το Μαράσλειο Διδασκαλείο 1926) έχοντας έτσι και την επιστημονική τεκμηρίωση των θέσεων τους ή χρησιμοποιώντας ακόμα άλλες αρχές, όπως η Γενική Ασφάλεια του Κράτους.

Ενώ όταν βρίσκονταν στην αντιπολίτευση συνέχιζαν τον αγώνα τους μέσα από τον συμπολιτευόμενό τους τύπο προβάλλοντας όλα τα επιχειρήματα των υποστηρικτών της καθαρεύουσας και τονίζοντας την κομμουνιστική απειλή που υποβόσκει κάτω από τις νεωτερικές αντιλήψεις των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων.

Όμως και οι βενιζελικοί-φιλελεύθεροι παρόλο που προέρχονταν από την πλευρά που προτείνονταν οι αστικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις δεν είχαν την τόλμη να τις προβάλλουν. Διάφορες σκοπιμότητες-αμφιταλαντεύσεις αλλοίωσαν τη φυσιογνωμία των μεταρρυθμίσεων. Άλλοτε ο φιλελεύθερος χώρος υποχωρούσε μπροστά στη σύμπνοια που απαιτούνταν για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας και άλλοτε, μετά το ναυάγιο της Μεγάλης Ελλάδας υιοθετούσε συντηρητικότερες θέσεις για την εκπαίδευση ως άμυνα για τον κομμουνιστικό κίνδυνο.

Αντιστάσεις όμως προβάλλονταν και από το νεοσύστατο πολιτικό χώρο του κομμουνιστικού κόμματος, παρόλο που έγινε προσπάθεια ταύτισης των πρωτεργατών των μεταρρυθμίσεων με το χώρο αυτό. Το κομμουνιστικό κόμμα θεωρεί τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις καθαρά αστικές που προάγουν το ταξικό σχολείο αφού γίνονται μέσα στην καπιταλιστική – ιμπεριαλιστική οργάνωση της κοινωνίας.

Σε αυτό το κλίμα αντίδρασης συμμετείχε ακόμα και ο εμπορικός – επαγγελματικός χώρος με την αποστολή τηλεγραφημάτων και υπομνημάτων στις εφημερίδες εκφράζοντας την αγωνία του για την αλλοίωση των ιδανικών του Έθνους που επιδιώκουν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Οι αντιδράσεις μεγεθύνονταν και γίνονταν μαζικότερες (συνεργαζόμενα σωματεία) όταν οι νέες εκπαιδευτικές ιδέες μπορούσαν να θέσουν σε αμφισβήτηση τη συγκεκριμένη κοινωνικοοικονομική συγκρότηση της κοινωνίας, που τους ευνοούσε για την ανάπτυξη των επαγγελματικών τους επιδιώξεων.

Συμπερασματικά, αν κανείς πιστεύει ότι η μελέτη, ανάλυση τέτοιων φαινομένων προσπάθειας ακύρωσης εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων αποτελεί παρωχημένη αναζήτηση κάποιων μελετητών λαθεύει. Η βίωση της ύστερης νεοτερικότητας της ελληνικής κοινωνίας, καταδεικνύει πέρα από τη διατήρηση της αναγκαιότητας των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, ότι το περιβάλλον που πραγματώνονται εξακολουθεί να παραμένει συγκρουσιακό, που αρδεύεται από τα φοβικά σύνδρομα του παρελθόντος. Η κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος θα οδηγήσει σε αυτοσυνειδησία όλους όσους συμμετέχουν σε αυτές τις κοινωνικές διεργασίες, απελευθερώνοντάς τους από τα σύνδρομα και οδηγώντας τους σε νέες κατευθύνσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασιάδης Χ., *Η διδασκαλική ομοσπονδία Ελλάδας στο μεσοπόλεμο(Η ίδρυση και η πορεία της)*, (Διδακτορική διατριβή), Ιωάννινα 1999
- Αντωνακάκης Γ., *Τα Μαρασλειακά*, Αθήνα 1926
- Άπαντα, τ.Α(1898-1910), (Φίλιππος Ηλιού:εκδοτική φροντίδα,εισαγωγή,σημειώσεις),εκδ. Θεμέλιο,Αθήνα 1983
- Βερέμη Θ. *Οικονομία και δικτατορία. Η συγκυρία 1925-1926* εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982
- Βερέμη Θ., *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική Πολιτική 1916-1930*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα 1983
- Βούρνας Τ., *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997, τ.Β'
- Γληνός Δ., *Ένας άταφος νεκρός Μελέτες για το εκπαιδευτικό μας σύστημα*, εκδ. Ράλλης, Αθήνα 1925
- Γρηγοριάδης Φ., *Ελληνική Δημοκρατία (1924-1925)*, Αθήνα 1972, τομ. Γ'
- Δελμούζος Αλ., *Δημοτικισμός και Παιδεία*, εκδ. Ελληνοευρωπαϊκή κίνηση νέων, Αθήνα 1971
- Δελμούζος Αλ., *Μαράσλειο & Ζωή*, εκδ.Αθηνά-Δ.Ι.Ράλλη & Σία Αθήνα 1925
- Δελμούζος Αλ., *Οι πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο 1923-1926*, εκδ. Οίκος Δημητράτου, 1929
- Δελμούζος Αλ., *Σαν παραμύθι, 1911*, (φωτ. ανατ. Μπάϋρον), 1983
- Δελμούζος Αλ., *Το Κρυφό Σχολειό*, εκδ. Γαλλικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1950
- Δελμούζου Αλ. *Το κρυφό σχολειό 1908-1911*, εκδ. Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα 1959
- Δελμούζου Αλ., *Μελέτες και πάρεργα*, Αθήνα 1958 τομ. Β'
- Δημαράς Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (1895-1967)*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1990 τ. Β'
- Δημαράς Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, εκδ. Εσκα, Αθήνα 2003, τ.Β'
- Δημαράς Θ. Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1833 έως 1881*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών , Αθήνα 1977, τ. ΙΓ'
- Διαμαντόπουλου Θ., *ελληνική πολιτική ζωή: Εικοστός αιώνας*,εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997
- Ελευθεράκης Θ., *Εθνικό Σχολείο; Ιδεολογικές κοινωνικοπολιτικές και φιλοσοφικές συγκρούσεις στο Μεσοπόλεμο*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2006
- Ελεφάντης Α.,*Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης ΚΚΕ και αστισμός στο μεσοπόλεμο*, εκδ.Θεμέλιο, Αθήνα 1979
- Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ελληνική εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, τ.Β' 20^{ος} αιώνας.
- Θεοδωροπούλου Π.Ι., Παπαζαχαρίου Αγ., Καλλιάφας Σπ., *Αναίρεση των Μαρασλειακών του Αρεοπαγίτου κ. Γ. Αντωνακάκη*, Αθήνα 1926
- Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, επιμέλεια Χατζηιωσήφ Χρ., τ. Α', μέρος 2^ο
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από 1881 έως το 1913*, εκδ. Αθηνών, Αθήνα 1977, τ.ΙΔ
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Δημαράς Α., «Εκπαίδευση 1913-1941», τ. ΙΕ'

- Κορδάτος Γ., *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επανάστασης του 1821*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1991
- Κορδάτος Γ., *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1973, (1^η έκδ. 1943)
- Λέφας Χρ., *Εκπαιδευτικός Κώδιξ*, Εν Αθήναις 1924
- Λέφας Χρ., *Ιστορία της εκπαίδευσης.*, εκδ. Ο.Σ.Β. , Αθήναι 1942
- Μαυρογορδάτος Γ., *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1904-1940*, εκδ., Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
- Μιράζεσγλη Μ., *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1982, τ. Β΄
- Μπουζάκη Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, εκδ. Gutenberg 2002, τ.Α΄
- Ξηροτύρη Ι., *Αλέξανδρος Δελμούζος*, Θεσσαλονίκη 1972
- Παπαγεωργίου Στεφ., *Το ελληνικό κράτος (1821-1904)*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988
- Παπανούτσος Ε.Π., *Α. Δελμούζος*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1984
- Παπανούτσου Π. Ε., *Α. Δελμούζος*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1994
- Ράπτης Γ.Π., *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του μεσοπολέμου στην Ελλάδα 1917-1940*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1997
- Ρήγος Αλ., *Η Β΄ Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935 Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, εκδ. Θεμέλιο
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1976
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., «Η ένταξη σοσιαλιστών διανοούμενων στο κίνημα του βενιζελισμού» *,Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, (επιμ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτος - Χρ. Χ. Χατζηιωσήφ), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2η έκδοση, 1992
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*, Αθήνα, εκδ. Ολκός 1999
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*, εκδ. Εστία, Αθήνα 2000, (1^η έκδ. Εκδοτική Ερμής Ε.Π.Ε. 1976) σ. κβ΄
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., *Ο Γ. Σκληρός στην Αίγυπτο , Σοσιαλισμός, Δημοτικισμός και Μεταρρύθμιση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988
- Στράγκα Θ., *Ιστορία εκ πηγών αψευδών 1817-1967*, Αθήνα 1970, τ.Γ΄
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα 1985
- Τριανταφυλλίδης Μ., *Απαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, εκδ. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη Θεσσαλονίκη 1963, τ.Γ΄
- Φίλου Μ. Στεφ., *Το χρονικό ενός θεσμού, Διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία, 1832-1982*, εκδ. Βιβλία για όλους, Αθήνα 1984
- Φραγκουδάκη Αν., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, εκδ.Κέδρος, έκδοση έβδομη
- Φραγκουδάκη Αν., *Ο εκπαιδευτικός Δημοτικισμός και ο γλωσσικός συμβιβασμός του 1911*, εκδ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1977
- Χαραλαμπόπουλος Ι.Ν., *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, «Μαθητικές Κοινότητες»*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1968 τ.3ος

Χαραλάμπους Δημ., *Ο Εκπαιδευτικός Ομιλος : η ίδρυση , η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*, εκδ. Αδέρων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987
Χαρίτος Χ., *Το Παρθεναγωγείο και τα «Αθεικά» του Βόλου*, Αθήνα 1983
Χαρίτος Χ., *Το Παρθεναγωγείον του Βόλου*, εκδ. Ι.Α.Ε.Ν., Γ. Γραμ. Ν. Γενιάς, Αθήνα 1989, τ.1^{ος}
Χατζιδάκης Γ. *Γεννηθήτω φως. Ο Μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία*, Τυπογραφείον της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη, εν Αθήναις 1920

Άρθρα σε Εφημερίδες

εφ. Αθηναϊκή, «Εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων» 9-7-1921

εφ.Ακρόπολη, «Τα νομοσχέδια του κ. Τσιριμώκου», 22-11-1913

εφ.Ακρόπολις, Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», 10-6-1929

εφ.Απογευματινή, «Εκπαιδευτική Αναρχία-Καταγγελίαί Σκανδάλων» 31-5-1925

εφ.Απογευματινή, «Τα εκπαιδευτικά σκάνδαλα», 30-5-1925

εφ.Απογευματινή, «Τα όργανα της σπείρας του «Εκπαιδευτικού Συμβουλίου» του Υπουργείου Παιδείας», 29-5-1925

εφ.Δημοκρατία, Φ. (Φορτούνιο), «Νέα άποψις του εκπαιδευτικού ζητήματος. Οι διδάσκαλοι είναι αναρμόδιοι να φτιάχνουν την γλώσσαν. Η διγλωσσία υπάρχει εις όλους τους λαούς. Τι γίνεται στην Ελλάδα», 27-2-1924.

εφ.Δημοκρατία, Φ.(Φορτούνιο), «Το εκπαιδευτικόν μας ζήτημα και η γλώσσα. Ο κ. Α. Δελμούζος εκθέτει τας σκέψεις και το σύστημά του. Η γλώσσα των διδακτικών βιβλίων. Η διγλωσσία αλλού κι εδώ. Η επίσημος γλώσσα», 7-3-1924.

εφ.Δημοκρατία, «Η πατριδοκαπηλεία», 14-11-1924

εφ.Δημοκρατία, Δελμούζος Α., «Ο Δελμούζος απαντά στην Εστία» 14-11-1924.

εφ.Δημοκρατία, «Ο Δελμούζος απαντά στην Εστία», 16-11-1924.

εφ.Δημοκρατία, «Ο δημ. Διδασκαλικός κλάδος», 12-7-1925

εφ.Δημοκρατία, «Προς την αυτού Μακαριότητα του Προέδρου της Ιεράς Συνόδου της εκκλησίας της Ελλάδος», 9-8-1925

εφ.Δημοκρατία, «Συνέδριο Αρτηροσκληρωτικών», 25-4-1925

εφ.Δημοκρατία, «Το εκπαιδευτικόν πρόγραμμα της Δημοκρατικής Κυβερνήσεως. Η εισήγησις υπό του υπουργού της Παιδείας κ. Ι. Λυμπεροπούλου», 25-5-1924

εφ.Δημοκρατία, Δελμούζος Αλ. «Μαράσλειο και Ζωή» 6-9/6/1925

εφ.Ελ.Βήμα, Δελμούζος Αλ., «Απάντησις του κ. Δελμούζου», 5-6-1925

εφ.Ελ.Τύπος, Δελμούζος Α. «Οι επιστήμονες και το γλωσσικό ζήτημα, 18-3-1926

εφ.Εμπρός, «Ίδού η «εθνική» εργασία του Μαρασλείου Εν απόσπασμα της εκθέσεως του κ.Λάμψα», 23-6-1925

εφ.Εμπρός, «Η εκπαιδευτική αναστάτωση», 13/1/1924

εφ.Εμπρός, Κισσός, «Αυτή είναι η Δημοτική Εκπαίδευσις», 2-8-1924

εφ.Εμπρός, «Αι προγραμματικά δηλώσεις τους Αιγινήτου. Διατί υπολείπεται η εκπαίδευση» 7-3-1926.

εφ.Εμπρός, «Διάλεξις εις την Αλάμπρα» 5-12-1930

εφ.Εμπρός, «επί του Εκπαιδευτικού Ουζκ. έξεση δυσί κυρίοις δουλεύειν», 16.7.1925

εφ.Εμπρός, «Η Βουλή συζητεί διοίκησιν και ψηφίζει οργάνωσιν. Το υπόμνημα της Πανελ. Ενώσεως των δημοδιδασκάλων. Κατάργησις της μονιμότητος του κλάδου», 28-3-1914

εφ.Εμπρός, «Η δίκη των αθεϊστών καθηγητών Δελμούζου-Γληνού», 13-9-1929,

εφ.Εμπρός, «Η υπόθεσις του Γληνού και Δελμούζου», 20-9-1929.

εφ.Εμπρός, «Η χθεσινή εκλογή των νέων εκπαιδευτικών συμβούλων», 9-1-1926

εφ.Εμπρός, «Μετά το πόρισμα», 22-6-1925

εφ.Εμπρός, «Μετά τον αρχηγό του Επιτελείου ο αρχηγός της Χωροφυλακής και ο Υπουργός της Παιδείας» 6-6-1925

εφ.Εμπρός, «Νέαι αποκαλύψεις δια το Μαράσλειον», 31-5-1926.

εφ.Εμπρός, «Ο κίνδυνος», 26-4-1925

εφ.Εμπρός, «Ο κομμουνισμός εις το Διδασκαλείον. Πως απεμακρύνθησαν οι αντιδράσαντες. Ίδού τι καταγγέλουσιν οι ίδιοι», 2-6-1925

εφ.Εμπρός, «Ο κομμουνισμός εις το σχολείον», 5-6-1925

εφ.Εμπρός, «Οι απολυθέντες εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι», 6-1-1926

εφ.Εμπρός, «Ποιοί κατέστρεψαν την εθνική εκπαίδευσιν. Θλιβερόταται αποκαλύψεις των συμβάντων εις το Μαράσλειον», 20-5-1926.

εφ.Εμπρός, «Τα αναγνωστικά των δημοτικών σχολείων θα κρατοποιηθούν», 1-1-1926

εφ.Εμπρός, Αθηναίος, «Ο Γλωσσικός Μπολσεβικισμός», 17-7-1924

εφ.Εμπρός, Δημητρακόπουλου Χ., ΚάρμαΚ. Γεννηματάς Ι., «Η διαμαρτυρία των θυμάτων του Διδασκαλείου», 18-6-1925

εφ.Εμπρός, Ευταξίας Αθ., «Η δυστροπία του Υπουργείου της Παιδείας Καταγγελλόμενη από τον Πρόεδρον της Επιτροπής Οικονομικών Προυπολογισμός 8 εκατομ. αναβιβαζόμενος εις 420 εκατομ.», 10-3-1925.

εφ.Εμπρός, Θεοδωρόπουλος Π.Ι., «Νεαι αποκαλύψεις δια το Μαράσλειον», 30-5-1926

εφ.Εμπρός, Καραγιάννης Απ., «Οικονομία εις το Υπουργείον Παιδείας», 24-9-1924

εφ.Εμπρός, Κουλούμπακης Ευστ., «επί του εκπαιδευτικού. Τα Θρησκευτικά εις το Μαράσλειον», 28.7.1925.

εφ.Εμπρός, Λαχανοκάρδης Ευαγ., «Προς τα εμπρός ή προς τα οπίσω; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ο δημοδιδασκαλικός κλάδος», 16,18,25 & 27-12-1913

εφ.Εμπρός, Μπακανάκης Π. «Τα σφάλματα του εκπαιδευτικού Συμβουλίου», 3-11-1927

εφ.Εμπρός, Πετρίδης Ιωαν., «Εκπαίδευσις-Στρατός», 3-6-1925

- εφ.Εμπρός, Φιλαδέλφους Αλεξ. «Τι χρειάζεται το υπουργείον της Παιδείας» (Ανοιχτή επιστολή προς τον κ. Πρωθυπουργόν), 28-6-1925
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Είναι ο μαλλιαρισμός κίνδυνος ή όχι» 16-5-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Και πάλιν το εκπαιδευτικόν ζήτημα», 15-5-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Κακών διδαγμάτων χειρότεροι καρποί», 29-4-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Κοινών διδαγμάτων χειρότεροι καρποί», 29-4-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οι γνήσιοι δημοτικισταί», 30-4-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οι μόνοι αρμόδιοι κριταί», 17-5-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οι υπονομευτές της ελληνικής γλώσσης. Ο Καθηγητής κ. Γ. Χατζιδάκις απαντά προς τους ανωτέρους επόπτες», 20-2-1920.
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οχι γλωσσικόν αλλ'εκπαιδευτικόν το ζήτημα», 3-5-1923
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Οχι δημοτική αλλά μαλλιαρή γλώσσα εισάγεται εις τα σχολεία ημών», 2-5-1923,
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Σχολείο και Εκκλησία. Σχολείο και Πολιτεία», 4-6-1920.
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Είναι ο μαλλιαρισμός κίνδυνος ή όχι», 16-5-1923
- εφ.Εμπρός, «Οι ψευδοδημοτικά του Μαρασλείου ως ανατροπείς. Το τελευταίον μέρος της επισήμου εκθέσεως», 1-6-1926
- εφ.Εμπρός, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Το συνέδριο των δημοδιδασκάλων και το ζήτημα της γλώσσης» 21-4-1923.
- εφ.Εστία Δελμούζος Α., «Περί Πατριδοκαπηλείας» 13-11-1924
- εφ.Εστία «Οι δάσκαλοι αποκτούν πάλι το θάρρος τους», 5-11-1924.
- εφ.Εστία, «Και πάλιν το εκπαιδευτικόν», 10-11-1924.
- εφ.Εστία, «Αι ατομικά αντιλήψεις και το καθήκον του δημοδιδασκάλου» 16-11-1924.
- εφ.Εστία, «Επιβάλλεται ευρύτατη ανάκρισις», 5-6-1925
- εφ.Εστία, «Η εκπαίδευσις που κλονίζει την πατρίδα», 1-6-1925
- εφ.Εστία, «Η τυρρανία της Παιδείας», 26-10-1924.
- εφ.Εστία, «Λαμπρά», 11-11-1924.
- εφ.Εστία, «Περί ΠΑΤΡΙΔΟΚΑΠΗΛΕΙΑΣ», 13-11-1924
- εφ.Εστία, «Πολιτική και Εκπαίδευσις», 7-6-1925
- εφ.Εστία, Θεοδωρόπουλος Π.Ι., «Να αποδοθή η γαλήνη εις την εκπαίδευσιν», 6-11-1924
- εφ.Εστία, Παρασκευόπουλος Λεων. «Η κύρια άποψις του εκπαιδευτικού», 27-6-1925
- εφ.Εστία, Χατζιδάκις Γ.Ν., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», 20-3-1914.
- εφ.Ν.Ημέρα, Τρουμπούνης Π., «Τα σκάνδαλα του Μαρασλείου», 5-6-1925
- εφ.Ν.Ημέρα, Πετρίδης Ι., «ζήτημα Στρατού και Στόλου II», 12-7-1925
- εφ.Ν.Ημέρα, Φίγκαρο, «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 5-6-1925
- εφ.Ν.Ημέρα, «Δηλώσεις του κ. Λιβαθινόπουλου δια τας εκπαιδευτικάς μεταρρυθμίσεις», 31-12-1925
- εφ.Ν.Ημέρα, «Ένωση Ιδιοκτητών», 7-6-1925

εφ.Ν.Ημέρα, «Ο λαός των επαρχιών», 5-6-1925
εφ.Ν.Ημέρα, «Ο Μπολσεβικισμός και ο Αθεϊσμός», 15-11-1925
εφ.Ν.Ημέρα, «Οι υπονομευταί», 2-6-1925
εφ.Ν.Ημέρα, Πετρίδης Ι., «Finis Graeciae», 4-7-1925
εφ.Ν.Ημέρα, Πετρίδης Ι., «Ζήτημα στρατού και στόλου», 8-7-1925
εφ.Ν.Ημέρα, Πετρίδης Ιωάννης «Εκπαιδευτικά παραληρήματα», 17-6-1925

εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Δ. Αγγελόπουλος (δάσκαλος), «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ» 20-1-1924.
εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Καρβελάκης Φιλοποιμήν (διδάσκαλος), «Γύρω από τον διδασκαλικό αγώνα
Αι συγκεντρώσεις της Ακαδημίας», 11-1-1924
εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, «Η σουπιά», 5-6-1925
εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Ένας δάσκαλος, «Το αστικό κράτος και οι εκπαιδευτικοί υπάλληλοί του» 9&
10-6-1925
εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Φράους Α., «οι εκπαιδευτικοί και οι κοινωνικές ιδέες», 11-6-1925
εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Πουλιόπουλος «Εθνικισμός και αγριανθρωπισμός», 21-6-1925
εφ.ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, Πουλιόπουλος Π. (ψευδ. Π. Σαρκάτος), «Εθνικισμός και αγριανθρωπισμός»,
29-6-1925.

εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 31.1.1926
εφ.Σκρίπτ, «Η Κυβέρνησις εξιφούληκε υπέρ των αθέων και μαλλιαρών. Παράνομος
επέμβασις του Υπουργείου εις την Ιεράν Σύνοδον», 22-9-1929
εφ.Σκρίπτ, «Η χθεσινή συνεδρίασις της Ιεραρχίας. Συζήτησις δια τα σκάνδαλα των Αθέων,
Δελμούζου, Γληνού και συντροφιάς», 12-12-1929.
εφ.Σκρίπτ, «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός τα απαίσια βιβλία των» 13-2-1926
εφ.Σκρίπτ, «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός. Ο πόλεμος κατά της Θρησκείας», 7-2-1926
εφ.Σκρίπτ, «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός», 28-2-1926
εφ.Σκρίπτ, «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός», 4-3-1926
εφ.Σκρίπτ, «Μόνον η κοινωνία», 4-6-1925
εφ.Σκρίπτ, «Το εθνικόν Συνέδριον», 28-4-1925
εφ.Σκρίπτ, Καλλιάφας Σπ. «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός υπονομεύουν το θεμέλιο της
πατρίδος», 29-1-1926
εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 7.2.1926
εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 1.2.1926
εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 1.2.1926
εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 3.2.1926
εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός», 31.1.1926
εφ.Σκρίπτ, Κούκης Π., «Μαλλιαρισμός και κομμουνισμός», 5.2.1926

εφ.Το Βήμα, Κριαρά Εμμ. «Ανορθωτικές προσπάθειες και αντίδραση (1917-1921)», 19-11-
1980

Άρθρα σε Περιοδικά

π.Ανάπλασις, «ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΔΡΥΣΑΜΕΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ», 15-6-1925

π.Αυγή, «Από το συνέδριο της Χαλκίδας» 1-4-1924

π.Αυγή, «Η Παιδαγωγική Ακαδημία», 15-11-1924

π.Αυγή, «Παιδαγωγικές Ομιλίες των ανωτέρω εποπτών - Η ομιλία του Γληνού», 1-1-1924

π.Αυγή, «Παιδαγωγικές Ομιλίες των ανωτέρων εποπτών» (η ομιλία του κ. Τριανταφυλλίδη στην Κόρινθο), 15-3-1924

π.Αυγή, Σταγειρίτης Αρ., «Επανάσταση και Ομοδοπονδία», 15-12-1923

π.Διδασκαλικό Βήμα, «Μετά την έκθεσιν», 5-7-1925

π.Εκκλησία, «Προς την αριστεράν», 14-5-1927

π.Εκκλησία, «Έκθεσις της εξ Αρχιερέων Επιτροπής ... περί του μεταρρυθμιστικού έργου του Εκπαιδευτικού ομίλου» 8-10-1927

π.Εκκλησία, «Η απλή γλώσσα εις την Θ. Λατρείαν. Ούτε δυνατή ούτε σκόπιμος», 7-1-1927

π.Εκκλησία, «Μεθόδου ολέθρια κατάχρησις», 20-6-1925

π.Εκκλησία, «Προς την αριστεράν» 14-5-1927

π.Εκκλησία, «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπ. Σύρου προς την Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας» 17-10-1928

π.Εκκλησία, «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπολίτη Σύρου προς την Ι. Σύνοδον της Εκκλησίας», 17-5-1928

π.Εκκλησία, «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου προς την Ιεράν Σύνοδον», 10-5-1928

π.Εκκλησία, Ο Αθηνών ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ «Έγγραφο της Ι. Συνόδου προς το Υπουργείον επί των εκκλησιαστικών», 18-7-1925

π.Επιθεώρηση Τέχνης, Γάτος Γιώργος, «15 ανέκδοτα γράμματα του Δημήτρη Γληνού στου Αλεξ. Δελμούζο»

π.Εργασία, Παπαμαύρος, «Η εκπαιδευτική πολιτική της Δημοκρατικής Κυβέρνησης», 1924

π.Εργασία, «Διδασκαλεία», 15-9-1924

π.Εργασία, Γληνός Δ., «Η μετεκπαίδευσις των δημοδιδασκάλων στο Πανεπιστήμιο», 1923

π.Ερμής, Καλλιάφας Σπ., «Το γλωσσικό ζήτημα και ο ύψιστος σκοπός της εκπαιδεύσεως», 20-12-1924

- π.Ερμής, «Εγκύκλιος υπ'αρ. 41703 του υπουργ. Παιδείας προς τους επιθεωρητές»
15.11.1922
- π.Ερμής, Καλλιάφας Σπ., «Απρεπές αναγνωστικό βιβλίου εγκεκριμένο υπό του
Υπουργείου», 29-11-1924
- π.Ερμής, Καλλιάφας Σπ., «Ο αληθινός παιδαγωγός δεν δύναται να έχη παρά εν και
μόνον αδιαίρετον εγώ», 20-12-1924
- π.Ερμής, «υπόμνημα της 10^{ης} Οκτωβρίου», 15-7-1923
- π.Ερμής, «Προλάβετε την αποσύνθεσιν», 30-3-1924
- π.Ερμής, Φιλαληθής, «Ο Γλωσσικός Μπολσεβικισμός», 16-8-1924.
- π.Ερμής, «Βαρναλαίοι» 25-4-1925
- π.Ερμής, «Ομιλία Καραγιάννη στο Συνέδριο», 2-5-1925
- π.Ερμής, «Οικογένεια», 30-5-1925
- π.Ερμής, «Η δίκη της Ιεράς Συνόδου», 2/6/1928
- π.Ερμής, Θεοφανόπουλου Β., «Επιστολή», 28-9-1929
- π.Ερμής, Καλλιάφας Σπ., «Ο ανθρώπινος βίος και ο κτηνώδης», 23-5-1925
- π.Ερμής, Γιαννικόπουλος, «ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ προς Γληνόν» 6-9-1924.
- π.Ερμής, Ν. Κασχαρμίδης, «Οι αθεϊσταί και οι διδάσκαλοι» 11-4-1925
-
- π.Ιστορικά, Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., «Η σύνδεση των κοινωνιολόγων με το κίνημα του
δημοτικισμού», 1988,τχ. 9
-
- π.Ν.Εστία, Τσιριμώκου Μ., «Η ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου», 1/1927
-
- π.Τα εκπαιδευτικά, Χρόνη Στ., «Τα Μαρασλειακά», 6-12/1993